การปกครองระบอบประชาธิปไตยในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

น้ำผึ้ง ปูรณะสุคนธ

ดุษฎีนิพนธ์เสนอต่อมหาวิทยาลัยรามคำแหง
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (การเมือง)
ปีการศึกษา 2561

การปกครองระบอบประชาธิปไตยในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

น้ำผึ้ง ปูรณะสุคนธ

ดุษฎีนิพนธ์เสนอต่อมหาวิทยาลัยรามคำแหง
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (การเมือง)
ปีการศึกษา 2561
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยรามคำแหง

DEMOCRACY IN THE REIGN OF KING RAMA IX

NAMPHUENG PURANASUKHON

A DISSERTATION PRESENTED TO RAMKHAMHAENG UNIVERSITY

IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS

FOR THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY

(POLITICS)

2018

COPYRIGHTED BY RAMKHAMHAENG UNIVERSITY

ชื่อเรื่องดุษฎีนิพนธ์ การปกครองระบอบประชาธิปไตยในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

ชื่อผู้เขียน นางน้ำผึ้ง ปูรณะสุคนธ

สาขาวิชา การเมือง

คณะกรรมการที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุรพล ราชภัณฑารักษ์)

.....กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. สมบูรณ์ สุขสำราญ)

.....กรรมการ
(ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. เอนก เหล่าธรรมทัศน์)

มหาวิทยาลัยรามคำแหงอนุมัติให้ดุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการเมือง

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สืบพงษ์ ปราบใหญ่)

.....ประธานกรรมการบริหาร
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุรพล ราชภัณฑารักษ์) โครงการปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการเมือง

คณะกรรมการสอบดุษฎีนิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์พิเศษ นรนิติ เศรษฐบุตร)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยชนะ อิงคะวัต)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุรพล ราชภัณฑารักษ์)

.....กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. สมบูรณ์ สุขสำราญ)

.....กรรมการ
(ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. เอนก เหล่าธรรมทัศน์)

บทคัดย่อ

ชื่อเรื่องดุษฎีนิพนธ์	การปกครองระบอบประชาธิปไตยในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
ชื่อผู้เขียน	นางน้ำผึ้ง ปูรณะสุคนธ
ชื่อปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชา	การเมือง
ปีการศึกษา	2561

คณะกรรมการที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์

1. รองศาสตราจารย์ ดร. สุรพล ราชภัณฑารักษ์ ประธานกรรมการ
2. ศาสตราจารย์ ดร. สมบูรณ์ สุขสำราญ
3. ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. เอนก เหล่าธรรมทัศน์

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาลักษณะการทรงงานที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองในสมัย รัชกาลที่ 9 (2) เพื่อศึกษาลักษณะการทรงงาน พระราชดำรัส พระบรมราโชวาทที่มีผลต่อความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์ และความผาสุกของประชาชน และ (3) เพื่อศึกษาลักษณะการทรงงาน พระราชดำรัส พระบรมราโชวาทที่มีผลต่อเสถียรภาพทางการเมือง

ผลการศึกษาพบว่า ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยึดมั่นในธรรม จึงทรงเป็น “ธรรมราชา” ดังประจักษ์ในพระจริยวัตรการทรงงานและพระราชดำรัสต่าง ๆ ทรง-ปกเกล้าฯ ชาวไทยทุกหมู่เหล่าโดยมิได้เลือกปฏิบัติ ทรงพัฒนาคุณภาพชีวิตของพสกนิกร ดังปฐมบรมราชโองการที่ว่า “เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์-สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” ทรงปรับบทบาทการทรงงานให้สอดคล้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย “กษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ” (constitutional monarchy) ทรงวางพระองค์เป็นกลางทางการเมือง ทั้งทรงสอนประชาชนให้เรียนรู้หลักการอยู่ร่วมกันและ

การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ทรงทำให้สถาบันกษัตริย์กลายเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติ ด้วยพระบารมีที่เกิดจากความรักที่ประชาชนมีต่อพระองค์ ทรงคลี่คลายวิกฤตประเทศและทรงสนับสนุนการปฏิบัติงานของรัฐบาล จึงทรงเป็นหลักสำคัญยิ่งในการสร้างเสถียรภาพการปกครองและการจรรโลงระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย

ข้อค้นพบจากการศึกษา คือ การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญของประเทศไทย เป็นรูปแบบการปกครองที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรมไทยที่มีสถาบันกษัตริย์เป็นสถาบันหลักในการสร้างชาติ ทั้งยังเป็นการปกครองที่ดีกว่าเดิมเพราะเพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองประเทศ ทำให้มีการตรวจสอบถ่วงดุลและใช้หลักการปกครองแบบผสม (mix regime) จึงสามารถรักษาเสถียรภาพทางการเมือง ยามใดที่ประเทศเกิดวิกฤตพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นธรรมราชา จะสามารถคลี่คลายวิกฤตประเทศ จึงนับได้ว่ารูปแบบการปกครองนี้เป็นการปกครองที่สร้างความมั่นคงของชาติ สร้างความผาสุกแก่ประชาชน โดยมีสถาบันกษัตริย์เป็นหลักสำคัญของการปกครอง

ABSTRACT

Dissertration Title	Democracy in the Reign of King Rama IX
Student's Name	Mrs. Namphueng Puranasukhon
Degree Sought	Doctor of Philosophy
Field of Study	Politics
Academic Year	2018

Advisory Committee

1. Assoc. Prof. Dr. Suraphol Rajbhandaraks
2. Assoc. Prof. Dr. Somboon Suksamran
3. Assoc. Prof. Dr. Anek Laothamatas

In this qualitative research investigation, the researcher has three objectives: (1) To investigate the characteristics of King Rama IX's work that changed in accordance with the political context; (2) to study King Rama IX's work characteristics, His Speeches, and His Royal Guidance in their effects on the stability of the royal institution and the happiness of citizens; and (3) to examine King Rama IX's work characteristics, His Speeches, and His Royal Guidance insofar as they exerted effects on political stability.

Findings showed that King Rama IX adhered to Dhamma so He became a Dhamma Raja as evidenced in His observance of Dhamma precepts in his work and as shown in His Speeches. His Majesty did not practice discrimination. He developed the quality of life of His citizens as in His initial

Command in which He said that “We shall reign in righteousness for the benefit and happiness of the Siamese people.” He changed His role in regard to His royal work so as to be in consonance with the context of democracy instituted by constitutional monarchy. He was politically impartial. He taught His citizens to learn to live with one another and to think of the common good. He made the royal institution become the center of existence for all Thais. His prestige stemming from the love of His people enabled Him to alleviate conditions during His country’s political crises. He supported the government’s performance. He therefore became a very important pillar in creating stability in government and in sustaining democracy in the Kingdom of Thailand (Thailand).

Findings from this study show that democracy in consonance with constitutional monarchy in Thailand is a form of government that is appropriate and in congruence with Thai society and culture with the Royal Institution serving as a major institution in nation building. Thus, this form of government is superior to those in the past since it allows the participation of the people in ruling the country. There are checks and balances incorporating the principle of a mixed regime. This system maintains political stability. Whenever there is a crisis, the King, who was a Dhamma Raja, was able to alleviate conditions during national crises. It is therefore the case that this form of government fosters national stability and happiness for the citizens by virtue of the Royal Institution being the major governmental Institution.

กิตติกรรมประกาศ

ดุษฎีนิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาของอาจารย์ที่ปรึกษา ประกอบด้วย รองศาสตราจารย์ ดร. สุรพล ราชภัณฑารักษ์ ประธานกรรมการที่ปรึกษา ศาสตราจารย์ ดร. สมบูรณ์ สุขสำราญ และศาสตราจารย์พิเศษ ดร. เอนก เหล่าธรรมทัศน์ อาจารย์ทุกท่านได้กรุณาให้คำแนะนำ ให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ทั้งสอนวิธีการเขียนงานวิจัยให้มีคุณภาพ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

กราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์พิเศษ นรนิติ เศรษฐบุตร ประธานกรรมการสอบดุษฎีนิพนธ์ และรองศาสตราจารย์ ดร. ชัยชนะ อิงคะวัต กรรมการสอบ ที่กรุณาให้คำแนะนำการปรับแก้ไขและเพิ่มเติมรายละเอียดต่าง ๆ เพื่อความสมบูรณ์ และขอบพระคุณผู้ให้สัมภาษณ์ทุกท่านที่กรุณาสละเวลา ให้ข้อมูลที่เป็นความรู้ และเป็นประโยชน์ต่ออย่างยิ่ง

ผลงานดุษฎีนิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยความพยายามและตั้งใจอย่างที่สุด อีกทั้งกำลังใจจากทุกคนในครอบครัว ตลอดจนญาติ พี่ น้อง เพื่อนร่วมงาน เพื่อนร่วมเรียน และความช่วยเหลือในเรื่องข้อมูลเอกสารต่าง ๆ จากอาจารย์เดช อุณหะจิรังรักษ์ อย่างไรก็ดีเป็นความเสียใจอย่างที่สุดต่อการจากไปของ รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยชนะ อิงคะวัต ที่ท่านถึงแก่กรรมก่อนที่จะได้อ่านงานฉบับสมบูรณ์

สุดท้ายนี้ คุณประโยชน์ของดุษฎีนิพนธ์ ผู้วิจัยขอมอบให้ทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และขอบูชาพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยชนะ อิงคะวัต ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ และเป็นกรรมการสอบจนศิษย์สำเร็จการศึกษา

น้ำผึ้ง ปูรณะสุคนธ

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย..... (4)

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ..... (6)

กิตติกรรมประกาศ..... (8)

สารบัญตาราง..... (11)

สารบัญภาพประกอบ..... (12)

บทที่

1 บทนำ..... 1

ที่มาและความสำคัญของปัญหา..... 1

วัตถุประสงค์ของการวิจัย..... 13

สมมุติฐานของการวิจัย..... 14

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ..... 14

กรอบแนวคิดของการวิจัย..... 14

2 พระมหากษัตริย์กับความเป็นธรรมราช..... 17

แนวคิดคติความเชื่อเกี่ยวกับกษัตริย์..... 22

แนวคิดธรรมราชา..... 46

3 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ กับการปกครองระบอบประชาธิปไตย และการปกครองแบบผสม..... 63

พระมหากษัตริย์กับการปกครองระบอบประชาธิปไตย..... 63

รัชกาลที่ 9 กับการปกครองระบอบประชาธิปไตย..... 85

การปกครองแบบผสม (mix regime)..... 96

4 บทบาทพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทย และนานาทัศนะต่อสถาบันกษัตริย์..... 102

พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทย..... 102

บทที่ หน้า
นานาทัศนะต่อสถาบันกษัตริย์ 118
5 บริบททางการเมืองและการทรงงานในสมัยรัชกาลที่ 9 137
ช่วงการปรับบทบาทของสถาบันกษัตริย์ 143
ช่วงสถาบันกษัตริย์มีความเข้มแข็ง 147
6 สรุปและอภิปรายผล 169
ข้อค้นพบจากการศึกษา 184
ภาคผนวก
การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
ของประเทศอังกฤษ ประเทศเดนมาร์ก และประเทศญี่ปุ่น 187
บรรณานุกรม 224
ประวัติผู้เขียน 238

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
1	รูปแบบการปกครองโดยกษัตริย์ในรัฐสมัยใหม่	20
2	สรุปแนวคิดคติความเชื่อเกี่ยวกับกษัตริย์ไทย	33
3	รายพระนามบัญชีลำดับสืบราชสันตติวงศ์	86
4	สรุปเปรียบเทียบบทบาทพระราอำนาจสถาบันกษัตริย์	215

สารบัญภาพประกอบ

ภาพ		หน้า
1	กรอบแนวคิดการวิจัย	15
2	แผนภาพการจัดระดับเทวภาพของกษัตริย์	27

บทที่ 1
บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การเมืองการปกครองเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตของมนุษย์อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ โดยความหมายของการเมืองนั้นแม้จะมีอยู่อย่างหลากหลาย แต่โดยรวมแล้วจะเกี่ยวข้องกับอำนาจในการวินิจฉัยตัดสินและการบริหารกิจการบ้านเมือง (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2544, หน้า 49) เพราะเมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกันก็จะมีปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคม มีการแบ่งปันดูแลทุกข์สุขซึ่งกันและกัน และก็อาจเกิดการแย่งชิงผลประโยชน์ ทรัพยากรธรรมชาติจนนำมาสู่ความขัดแย้ง สังคมมนุษย์จึงต้องคิดค้นระบบการเมืองการปกครองเพื่อใช้อำนาจตัดสินอย่างเป็นธรรม ทรรศนะเกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองและระบบการปกครองที่ดีตามความเห็นของ สมบูรณ์ สุขสำราญ (2527ข, หน้า 17-24) ได้สรุปความจำเป็นที่จะต้องมีการปกครองว่า เนื่องมาจากความบกพร่องทางสังคมอันเกิดจากการกระทำของมนุษย์และการขยายตัวของสังคม จึงจำเป็นต้องมีกฎระเบียบและผู้บังคับใช้ระเบียบ การปกครองที่ดีในทรรศนะของพุทธศาสนาคล้ายกับปรัชญาการเมืองสากลที่ระบบการปกครองมุ่งสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ให้เป็นสังคมที่ดีมีระเบียบ อยู่ด้วยความสงบสุขและอุดมสมบูรณ์ ในทรรศนะของพุทธศาสนาระบบการปกครองที่ดีอาจเป็นระบบใดก็ได้ แต่ที่สำคัญต้องยึดหลักการได้มาซึ่งอำนาจ การใช้อำนาจ การขยายอำนาจ และการรักษาไว้ซึ่งอำนาจ ความมั่นคงของการปกครองต้องสร้างสรรค์ประโยชน์สุข สวัสดิภาพและความสงบสุขของประชาชน ดังนั้น การปกครองที่ดีต้องยึดธรรมเป็นแนวทางเป็นหลักปฏิบัติในการใช้อำนาจปกครอง

การเมืองการปกครองของแต่ละประเทศอาจมีลักษณะแตกต่างกัน มีผู้นำประเทศที่เรียกต่างกันตามระบอบการปกครอง แต่ไม่ว่าประเทศนั้นจะมีระบบการเมืองแบบใด อาทิ ระบอบการเมืองแบบเผด็จการอำนาจนิยม (authoritarianism dictatorship) ระบอบ-

การเมืองเผด็จการเบ็ดเสร็จ (totalitarianism dictatorship) ระบอบการเมืองประชาธิปไตย (democracy) เป็นต้น ต่างต้องการความมั่นคงแห่งชาติหรือรัฐซึ่งถือเป็นความสำคัญยิ่ง เพราะเมื่อรัฐมีความมั่นคงก็ย่อมส่งผลดีต่อประชาชนตามมาในทุกด้าน ทั้งด้านเอกภาพแห่งชาติ ด้านผลประโยชน์แห่งชาติ ด้านผลผลิตมวลรวมแห่งชาติ การเพิ่มรายได้ต่อหัว ความสุขมวลรวมแห่งชาติ และการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ย่อมส่งผลดีต่อประเทศทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม (ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, 2557, หน้า 82)

จากเป้าหมายหลักด้านความมั่นคงของประเทศเป็นสำคัญ ความมั่นคงดังกล่าวจะเกิดได้นั้น การปกครองจะต้องมีเสถียรภาพ ระบบการเมืองต้องมีความมั่นคงสม่ำเสมอ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง ควรมีการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปอันเป็นลักษณะของการพัฒนาทางการเมือง (political development) ที่ประชาชนส่วนใหญ่ยอมรับได้ ถึงแม้จะมีกลุ่มคนบางกลุ่มคัดค้านหรือไม่เห็นด้วย แต่ก็จะไม่มีความรุนแรงจนถึงกับเกิดความแตกแยกหรือสงครามการเมืองแต่อย่างใด ความมั่นคงแห่งชาติย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ ปัจจัยทางความเชื่อ ปรัชญาและอุดมการณ์ทางการเมือง ปัจจัยทางศาสนา ปัจจัยทางจารีตประเพณีและวัฒนธรรม และปัจจัยของความเป็นชาติและรัฐชาติ เป็นต้น ดังนั้น ความมั่นคงแห่งชาติจึงสัมพันธ์กับโครงสร้างอำนาจรัฐ ทั้งนี้ โครงสร้างอำนาจรัฐแต่ละรัฐอาจมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้น การปกครองจึงไม่อาจลอกเลียนแบบอย่างหรือรูปแบบ และวิธีการของโครงสร้างอำนาจรัฐเพื่อสร้างดุลยภาพแห่งอำนาจตามแบบอย่างหรือรูปแบบของประเทศที่ต้องการจะเลียนแบบได้ (ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, 2557, หน้า 82-84) ด้วยเหตุนี้ บางประเทศหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ด้วยเชื่อว่าเป็นระบอบการปกครองที่ดีที่สุด เป็นการปกครองที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชน อำนาจเป็นของประชาชน และด้วยความต้องการความทันสมัยทางการเมืองตามแบบประเทศประชาธิปไตยตะวันตก จึงมีความพยายามที่จะลอกแบบอย่างจากประเทศประชาธิปไตยตะวันตกทั้งหลาย ผลก็คือหลายประเทศเกิดวิกฤตทางการเมือง บางประเทศรุนแรงจนกลายเป็นสงครามในประเทศเกิดการล่มสลายของสถาบันกษัตริย์

ทั้งนี้ การปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศต่าง ๆ พบว่า มีการพัฒนาและการถดถอยแตกต่างกันออกไป พัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยในประเทศกำลังพัฒนา จากผลงาน เรื่อง *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* ของ Huntington (1991) ได้แบ่งลำดับช่วงพัฒนาการระบอบประชาธิปไตยออกเป็น 3 ช่วง หรือเรียกว่า 3 ระลอกคลื่น ซึ่งแต่ละช่วงอธิบายถึงกลุ่มประเทศที่มีการเปลี่ยนผ่านไปสู่ระบอบประชาธิปไตย (non democratic to democratic regime) และการเกิดกระแสโต้กลับ (reverse wave) หรือการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบอบการปกครองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย (democratic countries reverted to nondemocratic rule) ตามมาเสมอ โดยเฉพาะประเทศที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข จากเดิมที่พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจสูงสุดเป็นเจ้าชีวิต มีอุดมคติความเชื่อที่ส่งเสริมให้สถาบันกษัตริย์อยู่เหนือประชาชนทั่วไป เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่อำนาจกลายมาเป็นของประชาชน ทำให้พระมหากษัตริย์ต้องปรับบทบาทการปกครองและการบริหารประเทศ บางประเทศจึงเกิดการต่อต้านและล้มล้างสถาบันกษัตริย์

ทั้งนี้ สถาบันกษัตริย์ในทุกประเทศล้วนมีความเป็นมายาวนาน มีอุดมคติและความเชื่อที่สร้างสมเพื่อให้เกิดความยำเกรง และเพื่อสร้างพระราชอำนาจให้กับสถาบันกษัตริย์ นอกจากนี้ สถาบันกษัตริย์ยังมีระเบียบแบบแผนจารีตประเพณี เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรือง และแสดงถึงความมีอารยธรรมที่เข้มแข็ง “กษัตริย์” เป็นผู้ที่ได้รับการเคารพนับถืออย่างสูง เป็นผู้นำที่เปี่ยมด้วยอำนาจและบารมี แต่เมื่อบริบทของสังคมเปลี่ยนไปจึงได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสถาบันกษัตริย์ โดยช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้น รูปแบบการปกครองที่มีกษัตริย์เป็นประมุขเป็นรูปแบบที่นิยมแพร่หลายทั่วโลก กล่าวคือปี ค.ศ. 1914 ในยุโรปมี 3 ประเทศเท่านั้นที่ปกครองแบบสาธารณรัฐ ได้แก่ ฝรั่งเศส โปรตุเกส และสวิตเซอร์แลนด์ นอกนั้น ล้วนปกครองด้วยรูปแบบที่มีกษัตริย์เป็นประมุข แต่ก็ยังมีรูปแบบลักษณะรายละเอียดต่างกันออกไป สำหรับประเทศที่ปกครองแบบ “พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ” (constitutional monarchy) มีเพียงบางประเทศ ได้แก่ อังกฤษ สเปน เดนมาร์ก นอร์เวย์ สวีเดน เบลเยียม ลักเซมเบิร์ก และเนเธอร์แลนด์ ซึ่งต่อมาก็ลดน้อยลง อย่างไรก็ดี ประเทศเหล่านั้นล้วนมีความมั่นคงในระบบการเมือง การปกครอง ความเจริญและก้าวหน้าในระบบเศรษฐกิจ

ไม่แพ้ประเทศที่ปกครองแบบสาธารณรัฐ แม้ปัจจุบันจะถูกมองว่าสถาบันกษัตริย์เป็นสถาบันที่ไม่มีบทบาทใด ๆ ทางการเมืองการปกครอง แต่สถาบันกษัตริย์ยังคงเป็นสัญลักษณ์ของประเทศและศูนย์รวมแห่งจิตวิญญาณของชนชาติ เป็นสถาบันที่ค้ำชูการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ดีที่สุด (เจษฎา พรไชยา, 2546, หน้า 1)

สำหรับประเทศไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง กษัตริย์ถูกจำกัดพระราช-อำนาจด้วยกฎหมายรัฐธรรมนูญ แต่การปกครองของไทยก็ยังคงมีเสถียรภาพ แม้จะมีการต่อต้าน มีการแตกแยกทางความคิด เกิดการปฏิวัติรัฐประหารหลายครั้งก็ตาม ทั้งนี้เพราะพระมหากษัตริย์ของไทยทุกพระองค์ทรงมีส่วนสำคัญยิ่งในการสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของประเทศ ทรงมีสายพระเนตรยาวไกลและเตรียมการเพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยของไทยนั้น ส่วนหนึ่งมาจากพระราชดำริความคิดและพระปรีชาสามารถทางการปกครองขององค์พระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี

ทั้งนี้ การปกครองของประเทศไทยนับจากสมัยสุโขทัย เป็นต้นมา มีสถาบัน-กษัตริย์เป็นสถาบันหลัก เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชาติที่สร้างความมั่นคงและเอกราชของชาติ การปกครองและคติความเชื่อเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ของไทยมีความเชื่อมโยงกับพุทธศาสนามายาวนาน ในอดีตแม้ประเทศไทยจะปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีกษัตริย์เป็นประมุข แต่พระมหากษัตริย์ก็มิได้ทรงใช้พระราช-อำนาจอย่างเดียวในการปกครอง ดังปรากฏชัดในการปกครองสมัยราชอาณาจักรสุโขทัยที่พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนหัวหน้าครอบครัวใหญ่ จึงเรียกพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยว่า “พ่อขุน” เช่น พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนรามคำแหง เป็นต้น สมัยสุโขทัยนั้น ความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์ได้รับอิทธิพลจากรัฐมอญ หรือที่เรียกว่า ทวารวดี อันมีรากฐานมาจากพุทธศาสนานิกายหินยาน ดังปรากฏในคัมภีร์ “พระธรรมศาสตร์” ซึ่งเปรียบเสมือนธรรมนูญการปกครองที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงใช้มาตั้งแต่ต้น (กนก วงษ์ตระหง่าน, 2531, หน้า 16-17)

ต่อมาในสมัยอยุธยาแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์เปลี่ยนแปลงไปจากสมัย-สุโขทัย โดยได้รับอิทธิพลความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ของเขมร และเขมรก็รับมาจากอินโดนีเซียและอินเดียตามลำดับ ซึ่งเป็นอิทธิพลของศาสนาฮินดูจากอินโดนีเซียและ

พราหมณ์ของอินเดีย พระมหากษัตริย์มีลักษณะเป็น “เทว” (deva) ภาษาไทยใช้ว่า “เทพ” หรือ “เทวะ” พระมหากษัตริย์ไม่ใช่พระผู้เป็นเจ้าแต่เป็นผู้มีอำนาจเหนือมนุษย์ทั่วไป ความเป็น “เทพ” ของพระมหากษัตริย์จึงทำให้พระมหากษัตริย์มีลักษณะเป็นที่เคารพ-บูชา (กนก วงษ์ตระหง่าน, 2531, หน้า 19-20) ทั้งนี้ เหตุผลหนึ่ง คือ สมัยอยุธยาอาณาจักรแผ่ไพศาล การปกครองจึงต้องอาศัยยุทธวิธีต่าง ๆ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งนักรบและนักปกตรอง การปกครองโดยคติความเชื่อแบบ “สมมติเทพ” ทำให้สถาบันกษัตริย์มีพระราชอำนาจมากเพื่อรักษาเอกราชและความมั่นคงของชาติ

เมื่อมาถึงราชวงศ์จักรีได้อาศัยความชอบธรรมจากพระพุทธศาสนา โดยอิงพระไตรปิฎกและความเชื่อ “มหาชนสมมติ” (popular king) ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่ทรงกำเนิดมาเป็นกษัตริย์พระองค์แรกโดยการแต่งตั้งของมหาชน แทนที่การอ้างอิงความเชื่อเรื่อง “พระเจ้าจักรพรรดิราช” ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีมาก่อนสมัยพุทธกาล และไม่มีการอ้างอิงว่าพระพุทธเจ้าทรงเคยเป็นพระจักรพรรดิราชองค์แรก ทั้งที่มี การกล่าวถึง “จักกวัตติสูตร” ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ดังนั้น ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีจึงทรงเป็นสามัญชนผู้ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ โดยอ้างอิงอุดมการณ์ “มหาชนสมมติ” ผสมผสานอุดมการณ์ “สมมติเทพ” ที่มาจากความเชื่อของฮินดูก่อนที่พุทธจะแปลงเป็นอุดมการณ์จักรพรรดิผู้ทรงธรรม (สันติสุข โสภณสิริ, 2555, หน้า 55)

บทบาทของพระมหากษัตริย์ในการปกครองเปลี่ยนจากผู้นำทัพในการศึก-สงครามมาเป็นผู้ปกครองที่มุ่งสร้างความมั่นคงและการพัฒนาประเทศให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงด้านการปกครองและเศรษฐกิจ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่มหาอำนาจตะวันตกแผ่ขยายระบอบการปกครองแบบเสรีนิยม โดยใช้รูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ถือว่าเป็นการปกครองที่ดีที่สุด เพราะเป็นการปกครองโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน แนวคิดนี้มีอิทธิพลต่อการปกครองของไทยโดยเห็นเป็นรูปธรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงปรับโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดิน ปฏิรูปการปกครองส่วนท้องถิ่น รวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางโดยการแต่งตั้งข้าราชการจากกรุงเทพฯ ไปทำหน้าที่แทนเจ้าเมืองที่ปกครองอยู่แต่เดิม ทรงนำ

เทคโนโลยีจากตะวันตกมาพัฒนาประเทศในหลายด้าน และเริ่มส่งนักเรียนไทยไปศึกษาหาความรู้ในประเทศตะวันตก (Batson, 1984, pp. 8-9)

ช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญของโลกที่แสดงพลังอำนาจของประชาชนเป็นกระแสประชาธิปไตยที่รุนแรง เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในประเทศต่าง ๆ หลายแห่ง เช่น การปฏิวัติในประเทศตุรกี ในปี พ.ศ. 2451 เปลี่ยนแปลงจากการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย ถัดมาอีก 3 ปี มีการล้มล้างราชวงศ์แมนจูในประเทศจีน ในปี พ.ศ. 2454 ขับไล่พระจักรพรรดิ เปลี่ยนเป็นสาธารณรัฐ และต่อมาปี พ.ศ. 2460 ก็เกิดการปฏิวัติใหญ่ในประเทศรัสเซียโดยพวกบอลเชวิก ล้มล้างอำนาจและปลงพระชนม์พระเจ้าซาร์และราชวงศ์ เกิดการนองเลือดทั่วไปในแผ่นดินรัสเซีย (รัฐสภา, ฝ่ายส่งเสริมวิชาการสโมสร-รัฐสภา, 2525, หน้า 49)

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 6 จากเหตุการณ์ทางการเมืองในประเทศต่าง ๆ ดังกล่าว ทรงมีความคิดว่าถึงเวลาแล้วที่ประเทศไทยควรมีการปกครองแบบรัฐสภา มีรัฐธรรมนูญเป็นหลักการปกครอง จึงทรงดำเนินพระราช-กุศโลบายเพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ทรงเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์ พระราช-นิพนธ์บทร้อยแก้วและร้อยกรอง เพื่อแสดงความคิดเห็นทางการเมือง และพระราชทานอภัยโทษกบฏ ร.ศ. 130 ซึ่งการพระราชทานอภัยโทษครั้งนี้อาจนับได้ว่าพระองค์ทรงเล็งเห็นความปรารถนาดีของกลุ่มก่อการกบฏที่ต้องการให้บ้านเมืองเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับอารยประเทศจึงไม่ทรงเอาโทษ นับเป็นการส่งเสริมประชาธิปไตยของพระองค์ประการหนึ่ง

แม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 พระมหากษัตริย์จะทรงเตรียมการเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบอารยประเทศ แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 7 เสด็จขึ้นครองราชย์ ในปี พ.ศ. 2468 ท่ามกลางกระแสความคิดแบบประชาธิปไตยที่แผ่ขยาย มีการวิพากษ์วิจารณ์การบริหารราชการแผ่นดิน และเกิดข้อขัดแย้งระหว่างราชวงศ์กับราษฎรสามัญ พระองค์ทรงตระหนักดีว่าเป็นความจำเป็นที่จะต้องกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อปูพื้นฐานสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดัดแปลงสภาที่ปรึกษา

ส่วนพระองค์เป็นสภาองคมนตรี ซึ่งสภานี้ได้สร้างวิวัฒนาการทางการเมืองขึ้น กล่าวคือ มีฝ่ายค้านในสภา และยังทรงคัดเลือกกรรมการที่มีคุณวุฒิด้านต่าง ๆ เป็นสภากรรมการชุดเล็ก เรียกว่า “สภากรรมการองคมนตรี” (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2519, หน้า 19)

นอกจากนี้ ทรงมีพระราชดำริที่จะให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชน ก่อนที่จะเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง เพราะทรงเห็นว่าการที่จะให้การปกครองแบบประชาธิปไตยหยั่งรากลึกได้จำเป็นต้องให้ประชาชนมีความรู้เพื่อมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง แม้พระองค์จะทรงเตรียมเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในที่สุดก็เกิดการปฏิวัติในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยคณะราษฎรได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ถือว่าเป็นการปกครองโดยประชาชน และพระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจจำกัดตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ กล่าวคือ ทรงเป็น “กษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ” (constitutional monarchy)

การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ ส่งผลกระทบต่อสถาบันกษัตริย์และพระราชอำนาจการปกครองอย่างยิ่ง เกิดการกระทบกระทั่งระหว่างองค์พระมหากษัตริย์กับคณะราษฎรในหลายประเด็น โดยเฉพาะเรื่องพระเกียรติยศและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ (รัชกาลที่ 7) ทรงสละราชสมบัติ เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 ต่อมาวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2477 รัฐบาลโดยพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี ได้อัญเชิญ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า-อานันทมหิดล ขึ้นเสวยราชสมบัติ ในขณะที่ยังทรงศึกษาอยู่ที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และยังทรงพระเยาว์ พระองค์ได้เสด็จนิวัตสู่ประเทศไทยเป็นการชั่วคราว เพื่อให้ประชาชนได้เฝ้าชื่นชมพระบารมี 2 ครั้ง ในปี พ.ศ. 2482 และครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 2488 โดยมีหมาย-กำหนดการเสด็จกลับในวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2489 แต่แล้วก็เกิดเหตุการณ์ในเช้าวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 เสด็จสวรรคตด้วยพระแสงปืนในขณะที่ทรงมีพระชนมายุเพียง 21 พรรษา รวมเวลาอยู่ในสิริราชสมบัติ 12 ปี ในรัชสมัยของพระองค์การทรงงานจึงเป็นเพียงการร่วมในพระราชพิธีต่าง ๆ ขณะนิวัตกลับมาประเทศไทย

จากนั้น รัฐบาลได้กราบบังคบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชฯ ขึ้นครองราชย์ ซึ่งขณะนั้นยังอยู่ระหว่างทรงศึกษา จนในปี พ.ศ. 2493 จึงได้เสด็จกลับมา

ประทับที่ประเทศไทยเป็นการถาวร และทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ทรงเริ่มงานในฐานะประมุขของประเทศ นับเป็นการทรงงานในฐานะ “พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ” ซึ่งระบอบนี้เริ่มใช้ครั้งแรกในงานเขียนของ Dupre ชาวฝรั่งเศสซึ่งใช้ว่า “Monarchie constitutionelle” (Bogdanor, 1995, p. 1) จากนั้น Macaulay (1986, p. 1) ได้นำมาอธิบายว่าเป็นระบอบการปกครองที่ “พระมหากษัตริย์ทรงปกเกล้าฯ แต่มิได้ทรงปกครอง” (the kings reigns, but does not rule) พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะประมุขของรัฐ ทรงมีพระราชสถานะอยู่เหนือการเมืองและใช้พระราชอำนาจ (royal prerogative) เท่าที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้เท่านั้น และนี่คือที่มาของหลักการพระมหา-กษัตริย์ไม่ทรงกระทำผิด (the king can do no wrong) พระองค์ไม่สามารถถูกฟ้องร้องดำเนินคดีใด ๆ จากการลงพระปรมาภิไธยในเอกสาร เนื่องจากสิ่งเหล่านั้นไม่ได้เกิดจากการริเริ่มของพระองค์ (Bogdanor, 1995, pp. 1-2) ผู้ที่ต้องรับผิดชอบก็คือผู้รับสนองพระบรมราชโองการนั่นเอง จึงนับเป็นบทบาทและสถานะของพระมหากษัตริย์ในบริบทการเมืองใหม่ ที่พระราชอำนาจของกษัตริย์เปลี่ยนไปหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงปราศจากอำนาจรัฏฐาธิปัตย์ในการปกครองประเทศ อีกทั้งพระองค์ยังทรงปราศจากสายสัมพันธ์กับระบบราชการอันเป็นกลไกในการบริหารประเทศอีกด้วย (ไชยันต์ ไชยพร, 2559ก)

อาจกล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ทรงงานในบริบทการเมืองใหม่ที่บทบาทพระราชอำนาจต่างจากกษัตริย์พระองค์ใดในราชวงศ์จักรี และแนวคิดคติความเชื่อเกี่ยวกับพระมหา-กษัตริย์ก็เปลี่ยนไปจาก “สมมติเทพ” ในอดีตมาเป็น “อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ” พระองค์ต้องทรงงานหนักเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของพสกนิกร ด้วยในช่วงเวลาดังกล่าวประเทศไทยมีปัญหาทั้งภายในประเทศและปัญหาจากภายนอกประเทศ ประชาชนเสียขวัญกำลังใจจากกรณีการสละราชสมบัติของล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 7 และเหตุการณ์สวรรคตของรัชกาลที่ 8 อีกทั้ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ก็ยังต้องเสด็จกลับไปศึกษาต่อ ปัญหาภาวะสงคราม ภัยคอมมิวนิสต์ ปัญหาเศรษฐกิจ และการเมืองในประเทศที่ยังอยู่ในช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

เมื่อพระองค์เสด็จกลับมาประเทศไทยและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตามแบบอย่างโบราณราชประเพณี ณ พระที่นั่งไพศาล-ทักษิณ ในวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2493 ได้พระราชทานพระปฐมบรมราชโองการว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2501, หน้า 46) นับจากวันนั้นจนสิ้นรัชกาล รวมเวลาครองราชย์ 70 ปี 4 เดือน 4 วัน ทรงทำทุกอย่างเพื่อประชาชนและประเทศไทยดังปฐมบรมราชโองการ ทรงใช้หลักธรรมเป็นแนวทางในการทรงงาน ทรงมุ่งสร้างรากฐานความมั่นคงของชาติ ซึ่งความมั่นคงและเสถียรภาพทางการเมืองของชาตินั้น ปรีชา หงส์ไกรเลิศ (2557, หน้า 85) เห็นว่า ตั้งแต่การก่อตั้งรัฐไทยมาถึงปัจจุบัน ระบบการเมืองไทยมีส่วนประกอบอันเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งของความเป็นรัฐชาติ 4 ประการ คือ (1) พระมหากษัตริย์ (the monarch) (2) กองทัพ (the army) (3) พุทธศาสนา (Buddhism) และ (4) ประชาชน (the people) ปัจจัยทั้ง 4 ประการนี้ต่างพึ่งพาซึ่งกันและกันมาโดยตลอด ทำให้รัฐไทยดำรงความเป็นเอกราชมีความมั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันกษัตริย์กับประชาชนที่มีความผูกพันกันอย่างมั่นคงมาตั้งแต่ก่อตั้งรัฐไทย ทั้งนี้ เป็นไปตามทฤษฎีว่าด้วยการแลกเปลี่ยนและพึ่งพา (theories and concepts on exchange and interdependency) ทางสังคมวิทยาที่เกิดจากการผสมผสานแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ มานุษยวิทยาและจิตวิทยา โดยเน้นความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายในการตอบสนองความต้องการหรือผลประโยชน์ซึ่งกัน เมื่อพสกนิกรผู้เป็นเสมือน “ลูก” ของพระองค์มีความเดือดร้อนพระมหากษัตริย์ก็จะทรงเข้ามาช่วยเหลือด้วยความเอื้ออาทรในฐานะ “พ่อ” ของประชาชน และประชาชนผู้เป็นพสกนิกรก็ถวายความจงรักภักดีต่อพระองค์ในฐานะ “พ่อ” จึงเป็นเสมือน “ธรรมราชา” ดังข้อความตอนหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ พระราชทานให้สัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์ The New York Times เมื่อวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2474 ความตอนหนึ่งว่า (ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, 2557, หน้า 85)

> . . .ดำรงพระยศเป็น “ธรรมราชา” ตามหลักการปกครองของพระมหากษัตริย์สยามแต่โบราณโดยถือหลัก “ธรรมเป็นใหญ่” อันได้แก่ หลักความเป็นจริง ความถูกต้อง ความดีงาม และหลักเหตุผล ทรงต้องการให้ประชาชนมีความสุข ใช้หลักการปกครอง “พ่อคุ้มครองลูก” พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือน “พ่อ”

ประชาชนเปรียบเสมือน “ลูก” ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนก็คือพ่อกับลูก พ่อจะแนะนำลูกว่าอะไรคือสิ่งที่ถูกต้องที่ต้องทำ ลูกจึงมีความเชื่อฟังพ่อ เพราะต้องมีความรักให้แก่กันและกัน มิใช่ความกลัว

จากความดังกล่าวนี้เมื่อทั้งสองฝ่ายต่างปฏิบัติต่อกันมาอย่างมั่นคงและต่อเนื่องมายาวนาน สถาบันกษัตริย์ในแต่ละยุคสมัยจึงได้หลอมรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับประชาชน ดังคำปรากฏในสังคมไทยว่า “ราชประชาสมาสัย” ที่มีที่มาจากคำว่า “ราช” “ประชาหรือประชาชน” “สม” และ “อาศัย” ซึ่งหมายถึง การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนอย่างแยกกันไม่ออก คำนี้เป็นคำใหม่ที่พระบาท-สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงบัญญัติขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2501 ทรงอธิบายความว่า“พระมหากษัตริย์และประชาชนอาศัยซึ่งกันและกัน” โดยมีสัญลักษณ์ คือ ดอกบัวกับน้ำ “ดอกบัว” หมายถึง พระมหากษัตริย์ และ “น้ำ” หมายถึง ประชาชน ดอกบัวอยู่ได้เพราะน้ำ น้ำก็อาศัยดอกบัวเพื่อความสวยงามและมีคุณค่า พสกนิกรถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นที่พึ่งของตน (ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, 2557, หน้า 85)

กล่าวได้ว่า การทรงงานตลอดรัชกาลนั้นทรงยึดมั่นในการปกครองระบอบ-ประชาธิปไตย ทรงตระหนักว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยจะพัฒนาและเป็นหลักในการปกครองประเทศได้นั้น ประชาชนต้องมีความรู้ มีการศึกษา มีคุณภาพชีวิตที่ดี ต้องเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม ยึดหลักคุณธรรม ดังนั้น ประการแรก พระองค์ทรงเป็นแบบอย่างจากพระจริยวัตรที่งดงาม ทรงเป็นลูกที่มีความกตัญญูกตเวทิตา ทรงเป็นแบบอย่างครอบครัวที่มีความรักความอบอุ่น ด้านการทรงงานด้วยความเพียรอันบริสุทธิ์ ทรงพระวิริยะอุตสาหะ ทรงงานเพื่อสังคมและส่วนรวม ทรงส่งเสริมการศึกษาในทุกระดับ ด้วยทรงตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ นอกจากนี้การเสด็จออกเยี่ยมเยียนราษฎรในท้องถิ่นต่าง ๆ เพื่อพระราชทานความช่วยเหลือนั้น พระองค์จะทรงศึกษาข้อมูลเบื้องต้นอย่างละเอียด จากนั้นการได้เสด็จทอดพระเนตรสถานที่จริงทำให้ทรงรับรู้ถึงปัญหา มิใช่การรับฟังจากข้อมูลที่รัฐบาลนำเสนอ ทรงให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตน ทรงรับฟังปัญหาและให้แนวทางในการแก้ปัญหาตามครรลองของระบอบประชาธิปไตย ตลอดจนทรงมีพระราชดำรัสเน้นย้ำคุณธรรมการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติงานมาโดยตลอด

การทรงงานทั้งปวงนอกจากจะทรงตั้งมั่นในหลักธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ประชาชน ทรงทุ่มเทพระวรกายเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีแก่พสกนิกร ทรงเป็นผู้คลี่คลายวิกฤตประเทศเพื่อรักษาการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย การทรงงานเพื่อประชาชนและประเทศชาติตลอดรัชกาลนั้นทำให้ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งชาติ จนสถาบันกษัตริย์ของไทยได้รับการกล่าวชื่นชมจากทั่วโลก ทรงแสดงให้เป็นที่ประจักษ์ว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนั้นเป็นการปกครองที่ยังประโยชน์สุขแก่พสกนิกร ทรงตระหนักถึงบทบาท-พระราชอำนาจของกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ทรงมีความเห็นว่าการปกครองระบอบ-ประชาธิปไตยจะสมบูรณ์ได้นั้นต้องมีการพัฒนา ดังพระราชดำรัสที่พระราชทานในโอกาสที่นายกรัฐมนตรีนำคณะรัฐมนตรีเข้าเฝ้าถวายสัตย์ปฏิญาณ เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2538 ความตอนหนึ่งว่า (อุดมพร อมรธรรม, 2550, หน้า 46-47)

> . . .ประชาธิปไตยนั้นเป็นสิ่งที่มีชีวิตจะต้องพัฒนาไปเรื่อย ๆ บางทีก็อาจจะไม่เป็นระบบที่ดีเด่นที่สุดก็ได้ แต่ก็แล้วแต่ผู้ปฏิบัติ ถ้าผู้ปฏิบัติปฏิบัติดีก็สามารถที่จะปั้นให้ระบอบประชาธิปไตยก้าวหน้าไปสู่ส่วนที่จะเป็นเป้าหมายที่สุด คือความก้าวหน้าของประเทศ ด้วยความเห็นชอบหรือความต้องการของประชาชนทั้งประเทศ ฉะนั้นท่านทั้งหลายจึงมีหน้าที่สำคัญ ระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยได้พัฒนามาเรื่อย ๆ แต่เข้าใจว่าเดี๋ยวนี้ก็ดูจะพัฒนาไปในทางที่เข้ารูปเข้ารอยได้ เพราะมีการเลือกตั้งมาหลายครั้งในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งถ้าปฏิบัติอย่างนี้ต่อไป และพยายามด้วยความสามารถก็จะทำให้ระบอบนี้บรรลุเป้าหมาย. . .
>
> ประชาธิปไตยต้องมีการพัฒนาตามกฎวิวัฒนาการ จึงจะเกิดความสมบูรณ์ เครื่องมือในการพัฒนาตนให้มีความสามารถที่จะอยู่กับระบอบประชาธิปไตยให้ได้โดยอาศัยความรู้ เครื่องมือต่าง ๆ ที่ได้ศึกษาค้นคว้าอาศัยประสบการณ์ ความ-จัดเจนที่เคยทำมาหรือได้พบเห็นมา และอาศัยความสุจริตทั้งทางกาย วาจา และใจ คือ คิด พูด ทำ ถูกต้องดีงาม ประชาธิปไตยจะเบ่งบานได้ ถ้าคนไทยทุกคนตั้งอยู่ในความสุจริต เห็นแก่ความดีงาม ความถูกต้อง ความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติบ้านเมืองอย่างแท้จริง. . .
>
> จากพระราชดำรัสข้างต้นแสดงถึงพระปรีชาสามารถ ทรงเข้าใจหลักการปกครอง

ระบอบประชาธิปไตย การทรงงานเพื่อบ้านเมืองและเพื่อประชาชนของพระองค์ทำให้ทรงครองใจคนทั้งชาติ จนได้รับการถวายพระราชสมัญญาว่า “สมเด็จพระภัทรมหาราช” หมายความว่า “พระมหากษัตริย์ผู้ประเสริฐยิ่ง” พระเกียรติคุณนี้ทรงได้รับการกล่าวสรรเสริญจากทั่วโลก ซึ่ง เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2560) ได้แสดงความคิดเห็นในบทความเรื่อง “ประชาธิปไตย ระบอบทหาร กับราชาธิปไตย” ว่า แม้การเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎรที่ตั้งใจให้ประเทศไทยเป็นระบอบรัฐธรรมนูญหรือระบอบประชาธิปไตย แต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมานั้นสิ่งที่ดำรงต่อเนื่องยืนยงและชอบธรรมมากกว่าก็คือ “ราชาธิปไตย” หรือ การปกครองอันมีสถาบันกษัตริย์ และองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็น “แก่นสาร” หรือเป็น “เสาหลัก”

จากความสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตยและความเห็นของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ นั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจอย่างยิ่งที่จะศึกษาว่า การปกครองระบอบ-ประชาธิปไตยของประเทศไทยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนั้นมีความสอดคล้องเหมาะสมเพียงใด เพราะโดยพื้นฐานปรัชญาการเมืองการปกครองระบอบกษัตริย์ (monarchy) กับระบอบประชาธิปไตย (democracy) เป็นแนวความคิดที่มีความแตกต่างกัน เพราะการปกครองโดยกษัตริย์นั้น อำนาจสูงสุดอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ เป็นการปกครองของบุคคลเพียงคนเดียว ตรงข้ามกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มุ่งให้อำนาจการปกครองเป็นของประชาชน แต่การทรงงานของพระองค์แม้จะทรงงานในลักษณะ “ไม่ปกครอง แต่ปกเกล้าฯ” กลับสามารถยังความสุข ความเจริญและสามารถสร้างเสถียรภาพทางการเมืองและจรรโลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยมาเป็นลำดับ

เพื่อตอบวัตถุประสงค์การศึกษาผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเอกสารการทรงงาน ตลอดจนพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตลอดจนบทบาทการแก้ปัญหาวิกฤตประเทศ เพื่อแสดงให้เห็นว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยในรัชสมัยของพระองค์ เป็นการปกครองที่สามารถสร้างความมั่นคงของประเทศ สามารถแก้วิกฤตการเมือง ทำให้การปกครองมีเสถียรภาพ จึงทำให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยเดินหน้าต่อมาได้ งานชิ้นนี้ ผู้วิจัยขอเทิดพระเกียรติพระองค์ไว้เหนือเกล้าฯ และเพื่อให้เป็นผลงานวิชาการที่แสดงให้เห็นอย่างประจักษ์ถึงความสำคัญของสถาบันกษัตริย์

ของประเทศไทย ความหมายของคำว่า “พ่อของแผ่นดิน” การที่พระองค์ทรงงานเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอันเป็นเป้าหมายสำคัญในการปกครองประเทศในระบอบประชาธิปไตยของพระองค์อย่างแท้จริง

การวิจัยนี้ นอกจากการค้นคว้าจากเอกสารงานวิชาการ สื่อสิ่งพิมพ์และสื่อประเภทต่าง ๆ แล้วนั้น เพื่อให้งานวิจัยมีคุณภาพยิ่งขึ้นผู้วิจัยได้หาความรู้ข้อคิดจากการสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ ประกอบด้วย (1) บุคลากรที่ถวายงานรับใช้สนองเบื้อง-พระยุคลบาท (2) นักวิชาการที่มีความคิดนำในสังคม และ (3) ข้าราชการการเมืองที่ถวายงานในรัชสมัยของพระองค์ โดยศึกษาบริบทการเมืองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493 ที่ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและเริ่มทรงงานจนถึงปี พ.ศ. 2559 ซึ่งเป็นปีสิ้นสุดรัชกาล โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 6 บท ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ ที่มาและความสำคัญของปัญหา

บทที่ 2 พระมหากษัตริย์กับความเป็นธรรมราชา

บทที่ 3 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ กับการปกครองระบอบประชาธิปไตยและการปกครองแบบผสม

บทที่ 4 บทบาทพระราชอำนาจ และนานาทัศนะต่อสถาบันกษัตริย์ไทย

บทที่ 5 บริบทการเมืองและการทรงงานในสมัยรัชกาลที่ 9

บทที่ 6 สรุป อภิปรายผล

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะการทรงงานที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

2. เพื่อศึกษาลักษณะการทรงงาน พระราชดำรัส พระบรมราโชวาทที่มีผลต่อความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์ และความผาสุกของประชาชน

3. เพื่อศึกษาลักษณะการทรงงาน พระราชดำรัส พระบรมราโชวาทที่มีผลต่อเสถียรภาพและการจรรโลงการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย

สมมติฐานการวิจัย

1. ลักษณะการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เป็นแบบธรรมราชา

2. การทรงงานแบบธรรมราชาของพระองค์มีผลต่อความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์ และความผาสุกของประชาชน

3. การทรงงานแบบธรรมราชาของพระองค์มีผลต่อเสถียรภาพและการจรรโลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบแนวคิดทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

2. ได้ข้อค้นพบเกี่ยวกับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

3. ได้ทราบถึงบทบาทการทรงงานของในฐานะกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญของพระองค์

4. ได้รูปแบบการปกครองที่แสดงให้เห็นว่า ประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์ผู้ทรงธรรมเป็นประมุขนั้นสามารถสร้างความมั่นคงและคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน

กรอบแนวคิดของการวิจัย

การวิจัยนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศไทย นอกจากไม่ขัดกับรูปแบบการปกครองแล้ว ยังสามารถสร้างเสถียรภาพและจรรโลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้มั่นคง ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดเป็นกรอบแนวคิด ดังแสดงในภาพ 1

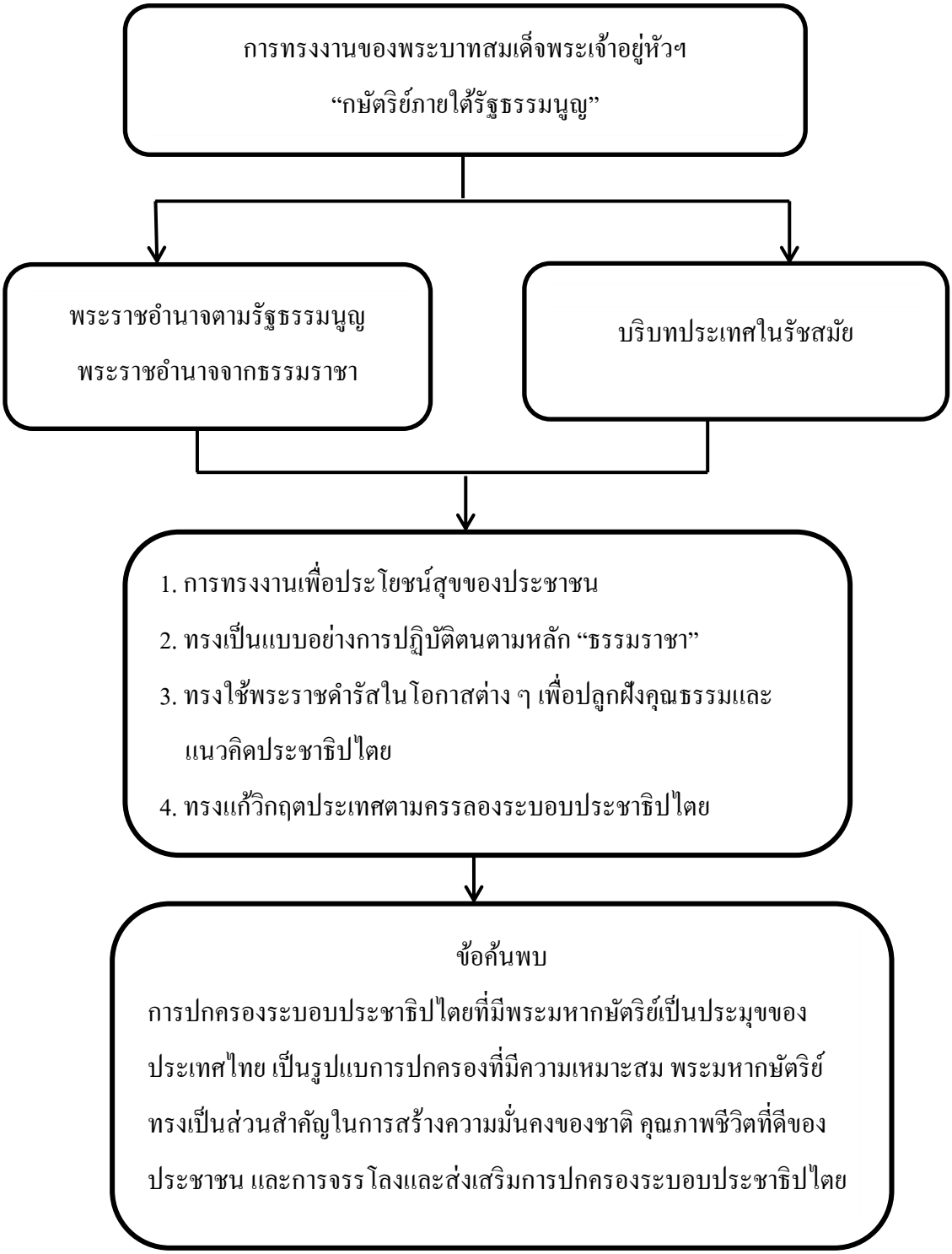

ภาพ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 2
พระมหากษัตริย์กับความเป็นธรรมราชา

การวิจัยเรื่อง “การปกครองระบอบประชาธิปไตยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จ-พระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช” ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานข้อหนึ่งไว้ว่า การทรงงานแบบธรรมราชาของพระองค์มีผลต่อเสถียรภาพและการจรรโลงการปกครองระบอบ-ประชาธิปไตยของไทย ด้วยความหมายของคำว่า “จรรโลง” ในพจนานุกรมฉบับราช-บัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2542, หน้า 289) ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง พยุงไว้ไม่ให้เซ ไม่ให้ล้ม ผดุง ค้ำชู ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่านับจากเสด็จขึ้นครองราชย์และทรงงานในระบอบการเมืองใหม่ คือ ระบอบประชาธิปไตยนั้นพระองค์ทรงมีส่วนสำคัญยิ่งในการรักษาเสถียรภาพการเมืองและทำให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยคงอยู่และผ่านพ้นวิกฤตต่าง ๆ จนมีการพัฒนามาเป็นลำดับ

การวิจัยนี้มีข้อมูลประกอบการศึกษามากมายด้วยหลังจากการเสด็จสวรรคตได้มีนักวิชาการตลอดจนสื่อต่าง ๆ เผยแพร่เรื่องราวของพระองค์ท่าน ทั้งพระราชประวัติ การทรงงาน แนวคิดในการทรงงาน และที่สำคัญคือแง่คิดด้านรัฐศาสตร์ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยซึ่งมีเพียงไม่กี่ประเทศในปัจจุบัน แม้ว่าประเทศอังกฤษจะได้รับการกล่าวขานว่าเป็นประเทศต้นแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่มาวันนี้การปกครองระบอบ-ประชาธิปไตยของไทยในรัชสมัยของพระองค์จะเป็นคำอธิบายและเป็นตัวแบบของการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศไทยได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ ผลงานทางรัฐศาสตร์ที่เกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีทั้งเอกสารตำรา บทความ งานวิจัย อาทิ งานของ กนก วงษ์ตระหง่าน, เกษียร เตชะพีระ, ไชยันต์ ไชยพร, ธงทอง จันทรางศุ, ธานินทร์ กรัยวิเชียร, นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, ปรีชา หงส์ไกรเลิศ, วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย, สายชล สัตยานุรักษ์ และอเนก เหล่าธรรมทัศน์ เป็นต้น งานเหล่านี้

แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาและความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ การทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งนำมาสู่ความจงรักภักดีและเทิดทูนต่อสถาบันกษัตริย์ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าในขณะเดียวกันก็มีผู้ที่มีความเห็นที่ต่างกันออกไป ซึ่งเป็นเรื่องของความคิดความเชื่อที่แต่ละฝ่ายรับรู้ข้อมูลและมีฐานความคิดที่ต่างกัน ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงของวิทยาการสมัยใหม่ของชาติตะวันตก ส่งผลต่อรูปแบบวิถีชีวิตสังคมไทยที่ปรับเปลี่ยนไปตามโลกทัศน์ของชาวตะวันตก อีกทั้งโลกของสังคมข่าวสารและคติความคิดความเชื่อแบบโบราณที่ไม่สอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่

การเปลี่ยนแปลงของสถาบันกษัตริย์เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลก แม้สถาบันกษัตริย์จะมีความเป็นมายาวนาน มีคติความเชื่อที่สร้างสมเพื่อปกครองให้เกิดความยำเกรง และเพื่อสร้างพระราชอำนาจให้กับสถาบันกษัตริย์ แต่เมื่อบริบทของสังคมเปลี่ยนไปจึงได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสถาบันกษัตริย์ ดังที่กล่าวมาในบทที่ 1 และจากการศึกษาของ Benedict Anderson ที่นำเสนอเรื่อง “ราชาธิปไตยสมัยใหม่ในมุมมองเปรียบเทียบระดับโลก” (Modern Monarchy in a Global Comparative Perspective) ในงานการประชุมวิชาการเรื่อง Democracy and Crisis in Thailand ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่ง เกษียร เตชะพีระ (2555, หน้า 80-85) ได้แปลลงหนังสือฟ้าเดียวกันมีประเด็นที่น่าสนใจ คือ Anderson ได้นำเสนอข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของประเทศราชาธิปไตยในช่วง 1 ศตวรรษที่ผ่านมา จากสมัยที่มีการปกครองโดยจักรพรรดิและกษัตริย์ ผ่านสงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ต่อด้วยสงครามเย็นมาสู่ยุคปัจจุบัน รวมประเทศราชาธิปไตย 27 ประเทศ จาก 194 ประเทศทั่วโลก ศึกษาข้อมูลสถิติโดยใช้ขนาดพื้นที่และจำนวนประชากรมาวิเคราะห์ พบการเปลี่ยนแปลงดังนี้

ก่อนศตวรรษที่ 20 ประเทศราชาธิปไตยมีพื้นที่ 17,067,985.76 ตารางไมล์

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 ประเทศราชาธิปไตยมีพื้นที่ 13,442,028,86 ตารางไมล์

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศราชาธิปไตยมีพื้นที่ 5,571,382.86 ตารางไมล์

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติ ประเทศราชาธิปไตยมีพื้นที่ 5,425,399.76 ตารางไมล์

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศราชาธิปไตยมีพื้นที่ 5,085,594.76 ตารางไมล์

ปัจจุบัน ประเทศราชาธิปไตยมีพื้นที่ 2,535,703.76 ตารางไมล์ ส่วนจำนวนประชากรประเทศราชาธิปไตย 27 ประเทศ มีจำนวน 468,347,816 คน ที่เหลือ 194 ประเทศมีประชากร 6,840,507,003 คน

การศึกษานี้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงการลดลงของการปกครองแบบราชาธิปไตย ที่แม้สถาบันกษัตริย์จะมีความยิ่งใหญ่ประดุจเทพเจ้า แต่การปกครองโดยกษัตริย์ในประเทศต่าง ๆ กลับลดจำนวนลง ซึ่งนอกจากปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองยังพบว่า ประเด็นสำคัญยิ่งเรื่องหนึ่ง คือ องค์พระมหากษัตริย์ที่ขาดคุณลักษณะของผู้ปกครองที่ดี ขาดคุณธรรม และการปกครองที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง ปรากฏการณ์การล่มสลายของสถาบันกษัตริย์ในยุโรปส่วนหนึ่งเกิดจากการที่กษัตริย์ต่างทำสงครามเพื่อแย่งชิงดินแดน แย่งชิงประชาชน ความต้องการเป็นใหญ่และครองอำนาจเหนือดินแดนทั้งปวง ซึ่ง Anderson เห็นว่าเหตุมูลฐานของสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็เกิดจากการแข่งขันช่วงชิงอำนาจในหมู่อภิมหาราชาธิปไตยทั้งหลาย ได้แก่ ลอนดอน เวียนนา เบอร์ลิน อิสตันบูล และมอสโก และสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็นำมาซึ่งการล่มสลายของระบอบราชาธิปไตยจำนวนมากเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงนี้ Anderson วิเคราะห์ว่าสาเหตุนอกจากการกระทำของกษัตริย์ในประเทศต่าง ๆ ที่พยายามขยายราชอาณาจักรทำให้ประเทศตกอยู่ในภาวะสงคราม รวมกับผลจากวิกฤตเศรษฐกิจหลังสงครามโลก และความเสื่อมของระบอบอาณานิคมและการปรากฏตัวของรัฐบาลแห่งชาติเอกราชทั้งหลาย ในช่วงนี้ได้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น ทหารเข้าแทรกแซงการเมือง การปลงพระชนม์เจ้าผู้ปกครองในอิรัก เหตุการณ์ในกัมพูชา อัฟกานิสถาน และเอธิโอเปีย เป็นต้น (เกษียร เตชะพีระ, 2555, หน้า 66-73) ดังนั้น หากประเทศใดที่พระมหากษัตริย์ทรงพระปรีชาและมีสายพระเนตรยาวไกล พระองค์ก็จะสามารถผ่อนคลายปัญหาต่าง ๆ ลงได้ ดังเช่นพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีของประเทศไทย

จากการเปลี่ยนแปลงของสถาบันกษัตริย์ที่เคยยิ่งใหญ่ในอดีตมาสู่ยุคปัจจุบัน Stepan, Linz, and Minoves (2014, pp. 35-37) เห็นว่าการคงอยู่ของสถาบันกษัตริย์และการปรับตัวของสถาบันกษัตริย์เป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ซึ่งประเทศในยุโรปส่วนหนึ่งยังคงมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เช่น สเปน เบลเยี่ยม เดนมาร์ก เนเธอร์แลนด์ นอร์เวย์ สวีเดน และอังกฤษ แต่ก็มีงานศึกษาเกี่ยวกับ

ระบอบกษัตริย์กับการปกครองระบอบประชาธิปไตยน้อยมาก การปกครองโดยกษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยมีทั้งล้มเหลวและประสบความสำเร็จในการนำประเทศไปสู่ประชาธิปไตยเต็มใบ จากระบอบประชาธิปไตยใหม่ซึ่งเริ่มขึ้นในปี ค.ศ. 1973 ได้มีการปฏิรูปการปกครองจนมีทั้งการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและไม่มีพระมหากษัตริย์ และประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นนี้ก็ยังไม่เป็นรูปแบบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์พอแม้จะมีรัฐธรรมนูญ จากการศึกษาโดยสร้างเกณฑ์วัดวิกฤตการณ์ทางการเมือง (The political crisis scale) ระหว่างปีค.ศ. 1972-2003 (พ.ศ. 2515-2546) จากระบอบการปกครองที่มีรูปแบบประมุขต่างกัน 5 แบบ พบว่า รูปแบบการปกครองระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐสภามีวิกฤตการณ์ทางการเมืองน้อยกว่ามากเมื่อเปรียบเทียบกับการปกครองในระบอบรัฐเผด็จการ โดยทหาร (military) แบบสาธารณรัฐแบบประธานาธิบดี และระบอบผสม และยังพบว่า ระบอบที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งประมุขแห่งรัฐและหัวหน้ารัฐบาล (ruling monarchy) มีเสถียรภาพมากที่สุด มีอำนาจอัตตาธิปไตยที่แข็งแกร่งที่สุด เป็นที่ยอมรับของประชาชนเพราะไม่มีคู่แข่งทางการเมือง

Stepan, Linz, and Minoves (2014, p. 37) ได้แบ่งการปกครองที่มีกษัตริย์เป็นประมุขออกเป็น 3 แบบ ดังนี้

1. การปกครองโดยระบอบกษัตริย์ (ruling monarchy)

2. การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขหรือการปกครองแบบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy)

3. การปกครองโดยกษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐสภา (Democratic Parliamentary Monarchy--DPM)

การปกครองทั้ง 3 แบบนั้น มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันดังการเปรียบเทียบในตาราง 1

ตาราง 1

รูปแบบลักษณะการปกครองโดยกษัตริย์ในรัฐสมัยใหม่

ลักษณะแต่ละประเภท	การปกครองโดยกษัตริย์ ruling monarchy	กษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ constitutional monarchy	ประชาธิปไตยภายใต้รัฐสภา democratic parliamentary
1. การแต่งตั้ง และถอดถอนรัฐบาล	กษัตริย์มีอำนาจแต่งตั้ง และถอดถอนรัฐบาล	กษัตริย์และรัฐสภาทำหน้าที่ร่วมกันในการแต่งตั้งและถอดถอนรัฐบาล	รัฐสภามีอำนาจเต็มที่ในการแต่งตั้ง และถอดถอนรัฐบาล
2. หลักนิติธรรม	กษัตริย์มีพระราช-อำนาจในการปกครอง	กษัตริย์อยู่ใต้กฎหมายแต่ไม่สมบูรณ์แบบ	ทุกคนอยู่ใต้กฎหมายเดียวกัน รวมทั้งกษัตริย์
3. รัฐธรรมนูญ	อำนาจรัฐธรรมนูญใช้ไม่ได้กับกษัตริย์ทุกกรณี	กษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ แต่ยังคงมีพระราชอำนาจจากประเพณีธรรมเนียมดั้งเดิม	กษัตริย์เป็นประมุขแต่ไม่มีอำนาจในการปกครองประเทศ
4. รัฐสภาที่มาจากการเลือกตั้ง	ไม่สามารถควบคุมกษัตริย์ได้	ทำงานร่วมกันสามารถควบคุมกษัตริย์ได้บางส่วน	รัฐสภามาจากการเลือกตั้ง มีอำนาจในการบริหารประเทศ
5. ความเป็นอิสระในการตัดสินใจ	กษัตริย์มีอำนาจการตัดสินใจ	รัฐบาลตัดสินใจอย่างอิสระ แต่ไม่สมบูรณ์แบบ	รัฐบาลตัดสินใจอย่างอิสระ สมบูรณ์แบบ

ที่มา: จาก Democratic parliamentary monarchies, by Stepan, A., Linz, J. J., & Minoves, J. F., 2014, *Journal of Democracy, 25*(2), 35-51.

จากตารางวิเคราะห์เปรียบเทียบข้างต้น ประเทศไทยจัดอยู่ในกลุ่ม Constitutional Monarchy ซึ่งแม้จะเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแต่ก็ยังคง

รักษาสถาบันกษัตริย์ไว้ พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจภายใต้รัฐธรรมนูญ ทั้งนี้ การปรับบทบาทการทรงงานของรัชกาลที่ 9 จากการทรงงานเพื่อพสกนิกรทั่วประเทศ ทำให้พระองค์เป็นที่รักยิ่งของปวงชนชาวไทย จนเกิดเป็นความจงรักภักดี การเทินทูนต่อสถาบันกษัตริย์ ทรงมีพระบารมีแผ่ไพศาลจนสามารถคลี่คลายวิกฤตประเทศ อันเป็นลักษณะเฉพาะของประเทศไทย ซึ่งผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์เปรียบเทียบกับสถาบันกษัตริย์ของประเทศอังกฤษ ประเทศเดนมาร์ก และประเทศญี่ปุ่น ในภาคผนวกเพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปัญหาเรื่องพระราชอำนาจ บทบาทสถานะขององค์พระมหากษัตริย์เป็นประเด็นใหญ่และเป็นความขัดแย้งทางการเมืองจนนำมาสู่การสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ดังนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัวฯ ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์รัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี การทรงงานของพระองค์จึงนับเป็นเรื่องใหม่และเป็นเรื่องน่าสนใจอย่างยิ่งว่า พระองค์ทรงงานอย่างไรภายใต้บริบทการเมืองการปกครองที่เปลี่ยนไป อีกทั้งสภาพบ้านเมืองที่กำลังมีปัญหา ทั้งปัญหาจากภายในและปัญหาภายนอกประเทศ แต่พระองค์กลับสามารถสร้างความรัก ความศรัทธา ความจงรักภักดีและการเทิดทูนต่อสถาบันกษัตริย์อย่างสูงสุด แม้จะไม่ทรงมีพระราชอำนาจดังเดิมแต่กลับทรงมีพระราชอำนาจพิเศษที่เกิดจากพระบารมีของพระองค์ ที่ทรงสร้างความสุข ความมั่นคง ทรงคลี่คลายวิกฤตประเทศ และทรงทำให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยเดินหน้าต่อไปได้ แม้จะมีความขัดแย้งทางความคิด มีเหตุการณ์การแก่วงตัวทางการเมือง แต่การปกครองระบอบประชาธิปไตยและสถาบันกษัตริย์ของไทยก็ไม่ได้ล่มสลายไปเช่นบางประเทศ การทรงงานเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนดังปฐมบรมราชโองการของพระองค์นั้น เป็นที่ประจักษ์แก่ชาวโลก ดังนั้น เพื่อที่จะตอบวัตถุการวิจัยข้างต้น ในบทนี้ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์และแนวคิดทฤษฎีเรื่องธรรมราชาซึ่งเป็นแนวคิดทฤษฎีที่จะชี้ให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ผู้เป็นธรรมราชา นั้นจะสามารถปกครองแผ่นดินให้ร่มเย็นเป็นสุข อีกทั้งความเป็นธรรมราชาจะทำให้พระองค์มีพระบารมีที่ส่งผลให้ประชาชนจงรักภักดีเทินทูนไว้เหนือเกล้าฯ ดังความต่อไปนี้

แนวคิดคติความเชื่อเกี่ยวกับกษัตริย์

จากที่กล่าวมาในบทที่ 1 ถึงความสำคัญของการเมืองการปกครองจนนำมาสู่การคิดค้นหาระบบการเมืองการปกครองที่ดี เพื่อความผาสุกของประชาชนและความมั่นคงของรัฐ เริ่มจากการปกครองแบบเผ่าชนหรือกลุ่มชนที่เกิดจากการรวมตัวกันของสังคมขนาดย่อม มีรากฐานมาจากหน่วยของสังคมที่เล็กที่สุด คือ ครอบครัวหลาย ๆ ครอบครัวรวมกันในระบบเครือญาติ กลายเป็นชนเผ่าที่มีขนบธรรมเนียมและประเพณีประจำเผ่า จนกลายเป็นรูปแบบการปกครองในที่สุด ทฤษฎีว่าด้วยวัฏจักรของระบอบการปกครองของ Polybius กล่าวถึงจุดเริ่มต้นของสังคมมนุษย์ ว่าเริ่มจากการที่มนุษย์ประสบภัยพิบัติร้ายแรงจนแทบสูญสิ้นเผ่าพันธุ์ ต่อมาเมื่อมนุษย์มีจำนวนมากขึ้นก็รวมกลุ่มกันเช่นเดียว กับสัตว์ที่ต้องอยู่เป็นฝูงเพื่อชดเชยกับลักษณะทางกายภาพที่อ่อนแอกฎธรรมชาติของมนุษย์ในสภาพสังคมเช่นนี้ ผู้ที่มีพละกำลังและความกล้าหาญที่สุดย่อมเป็นผู้นำ ซึ่ง Polybius เรียกการปกครองแบบนี้ว่า การปกครองโดยผู้ปกครองแบบดั้งเดิม (monarchy) ต่อมาเมื่อสังคมค่อย ๆ พัฒนาขึ้น มนุษย์ก็เริ่มมีสำนึกทางศีลธรรมมากขึ้น ผู้มีความประพฤติดีจะได้รับการยอมรับจากสังคมโดยสนับสนุนให้เป็นผู้นำ สมาชิกในสังคมจะเคารพและปกป้องผู้ปกครองรวมถึงทายาทของผู้ปกครองนั้นด้วย จนพัฒนากลายเป็นการปกครองระบอบราชาธิปไตย (kingship/monarchy) (สมบัติ ธำรงธัญวงศ์, 2555)

ราชาธิปไตย (kingship/monarchy)

การปกครองแบบราชาธิปไตยในยุคต้นจากหลักฐานที่ปรากฏเริ่มจากกรีซเมื่อกว่า 3,000 ปี ในยุคแรก ๆ นั้นปรัชญาการเมืองการปกครองรัฐมักจะขึ้นอยู่กับบุคคลคนเดียวซึ่งอาจเป็นกษัตริย์หรือเทพเจ้า ประชาชนจะต้องยอมอยู่ในอำนาจของบุคคลนั้นหรือยอมรับใช้เทพเจ้า นักปรัชญากลุ่มโซฟิสต์ (Sophists) หรือสำนักผู้ทรงปัญญาเสนอปรัชญาว่า “อำนาจคือความถูกต้อง” ดังนั้น ผู้ปกครองจึงมีความสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตเพราะถ้าผู้ปกครองเป็นผู้ไม่มีคุณธรรม ความทุกข์ก็จะเกิดกับประชาชน ต่อมา Socrates

ได้เสนอปรัชญา “ความรู้ คือ คุณธรรม” (knowledge is virtue) เขาเห็นว่าคนที่มีความรู้มากควรเป็นผู้ปกครอง เพราะความรู้นั้นเป็นคุณธรรม ความรู้จะทำให้สามารถยับยั้งชั่งใจในการกระทำชั่วได้ดีกว่าคนไม่มีความรู้

แนวคิดเรื่อง “ราชาปราชญ์” หรือ “ผู้ปกครองที่ทรงปัญญาความรู้” (philosopher-king) ของ Plato เกิดขึ้นในสมัยกรีกโบราณ ราชาปราชญ์ก็คือผู้ที่จะต้องทรงไว้ซึ่งหลักการหรือเป้าหมายทางจริยธรรม ผู้ปกครองหรือกษัตริย์จะต้องมีเมตตาธรรม (benevolent) ถ้าเทียบกับบริบทการปกครองของไทย คือ หลักทศพิธราชธรรมนั่นเอง Plato ศิษย์ของ Socrates ได้ออกแบบโครงสร้างรัฐเพื่อคัดสรรให้ได้ทั้งคนที่มีความรู้และมีคุณธรรมเพื่อขึ้นมาปกครอง โดยแบ่งตามความชำนาญเฉพาะด้านเป็น 3 ส่วน ฐานล่างสุดประกอบด้วยชาวบ้าน เกษตรกร พ่อค้า ส่วนที่สอง ได้แก่ นักรบ นักปกครอง และส่วนที่สาม ได้แก่ ผู้ปกครองสูงสุด หน้าที่หลักของผู้ปกครอง คือ มุ่งทำประโยชน์ให้แก่รัฐและส่วนรวมให้ได้มากที่สุด เมื่อมาถึง Aristotle เขากลับวิจารณ์งานของ Plato ผู้เป็นอาจารย์ว่าได้ละเลยหลักการพื้นฐานที่สำคัญ คือ หลักนิติธรรมหรือหลักกฎหมาย เพราะเขาเชื่อว่า ไม่มีใครสมบูรณ์หรือมีคุณธรรมสูงสุด การปกครองโดยคน ๆ เดียวมักจะลุแก่อำนาจ เห็นแก่ตัวและใช้อำนาจโดยไม่มีขอบเขตของกฎหมาย Aristotle จึงเห็นว่าคุณธรรม คือจุดหมายของชีวิต เมื่อพิจารณาตามหลักความคิดเหล่านี้ก็คือการมุ่งเน้นการเลือกสรรคุณลักษณะของนักปกครองที่ถือเป็นผู้มีส่วนสำคัญที่สุดในการกำหนดทิศทางของรัฐ หากนักปกครองไม่ดีก็ย่อมทำให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชนที่อาศัยอยู่ภายในรัฐ (ไชยันต์ ไชยพร, 2556, หน้า 129-159; ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2523, หน้า 252; วรเดช จันทรศร, 2557, หน้า 7-14)

การปกครองโดยพระมหากษัตริย์ของประเทศไทย

สำหรับประเทศไทยหากนับจากสมัยอาณาจักรสุโขทัยมาถึงปัจจุบัน ประเทศไทยปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองแผ่นดินและมีอำนาจสูงสุด คำว่า “พระมหากษัตริย์” อาจเรียกแตกต่างกันไปตามคตินิยม เช่น ราช ราชา หรือ ราชัน ซึ่งหมายถึง ผู้ชุบน้อมจิตใจของผู้อื่นไว้ด้วยธรรม แต่หากแปลตามรูปศัพท์ คำว่า “พระมหากษัตริย์” หมายถึง นักรบผู้ยิ่งใหญ่ (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2519, หน้า 1) คำว่า “กษัตริย์”

เป็นภาษาสันสกฤต ส่วนภาษาบาลีใช้ว่า “ขัตติยะ” เป็นคำเดียวกับคำว่า “เกษตร” หรือ “เขต” ที่มาจากเรื่องการแบ่งปันพื้นที่สำหรับเพาะปลูก คัมภีร์ฝ่ายพุทธเล่าว่า กษัตริย์เกิดจากการทำมาหากินของชาวไร่ชาวนา เมื่อมีปัญหาข้อขัดแย้งจึงต้องเลือกหรือยกให้ผู้หนึ่งขึ้นเป็นใหญ่ เพื่อระงับข้อพิพาทและช่วยเหลือเกื้อกูลด้านการปกครอง เรียกผู้นี้ว่า “มหาสมมติ” เป็นผู้มีคุณความดีและความสามารถมากกว่าคนอื่น ๆ ในชุมชน จึงเรียกตำแหน่งนี้ว่า “ราชา” คือ ผู้ที่ก่อให้เกิดความยินดีปรีดา เป็นผู้มีคุณธรรมพิเศษเรียกว่า “เทวธรรม” ไทยรับคำว่า “กษัตริย์” จากสันสกฤตซึ่งมีความหมาย 2 นัย คือ หมายถึงนักรบผู้ยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นคติสืบเนื่องจากการใช้วรรณะในอินเดีย ส่วนความหมายที่ 2 หมายถึง ผู้ปกครองแผ่นดิน (ส. ศิวรักษ์, 2559, หน้า 8)

ประเทศไทยปกครองโดยพระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงพระราชอำนาจในด้านบริหาร ตุลาการ และนิติบัญญัติ ประวัติศาสตร์ประเทศไทยนั้นสถาบันกษัตริย์ตั้งอยู่บนหลักอย่างน้อย 3 หลัก ทั้งนี้ในแต่ละยุคหลักการหนึ่งอาจอยู่เหนือหลักการอื่น ดังนี้ (อคิน รพีพัฒน์, 2560, หน้า 52)

หลักการแรกและเป็นหลักการสำคัญของพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัย คือ “หลักปิตุราชา” หลักการนี้ พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนบิดาของประชาชน ทรงเป็นผู้นำในยามศึกสงครามและทรงเป็นผู้พิพากษาสูงสุดของแผ่นดิน ในฐานะบิดาของปวงชนพระองค์จะให้คำปรึกษาและตัดสินข้อพิพาทในเรื่องต่าง ๆ ต่อมาการติดต่อกับอาณาจักรเขมรและศาสนาพราหมณ์ทำให้มีการนำหลักการที่สอง คือ “หลักเทวราชา” มาใช้ อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ปรากฏให้เห็นในพิธีบรมราชาภิเษก พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนองค์พระศิวะและพระวิษณุ ในพระปรมาภิไทยจะมีคำว่า “ทิพยวตาร” หมายถึง การอวตารของเทพจากสรวงสวรรค์ เป็นการผนึกภาพองค์พระมหากษัตริย์กับเทพ อิทธิพลของเขมรปรากฏให้เห็นตั้งแต่ช่วงต้นของสมัยอยุธยา จากการจัดพระราชพิธีต่าง ๆ เช่น โองการแช่งน้ำในพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ซึ่งจะมีการอัญเชิญเทพเจ้าของฮิดู 3 องค์ คือ พระศิวะ พระวิษณุ และพระพรหม โดยพราหมณ์ทำให้สถาบันกษัตริย์มีอภินิหารและบุญญาธิการ ซึ่งนับเป็นสิ่งค้ำจุนพระราชอำนาจในการปกครอง ฐานะขององค์พระมหากษัตริย์จะได้รับการเทิดทูนเหนือกว่าประชาชนราษฎรธรรมดา พระราชวังหรือพระมหาราชวังกลายเป็นสถานที่ทรงความศักดิ์สิทธิ์ ต่อมาหลักปิตุราชาได้ลด

ความสำคัญลง หลักการที่สามซึ่งนับเป็นหลักการสำคัญยิ่งมาจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ซึ่งไทยรับมาจากมอญ คือ “หลักธรรมราชา” พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรม ทรงได้รับเลือกจากราษฎรและทรงยึดมั่นในทศพิธราชธรรม

พัฒนาการความเชื่อและคติธรรมเกี่ยวกับกษัตริย์ของไทย ในสมัยพุทธกาลทางอุดมคตินั้น พระพุทธเจ้าปฏิเสธการแบ่งชนชั้นเพราะถือว่ามนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกัน แต่ในทางสังคมและวัฒนธรรมถ้ายึดตามวรรณะพุทธศาสนาถือว่าวรรณะกษัตริย์สูงกว่าวรรณะพราหมณ์ เพราะกษัตริย์เป็นผู้ปกครองบ้านเมือง พราหมณ์เป็นเพียงที่ปรึกษา ทั้งนี้ ดินแดนในแถบเอเชียอาคเนย์ไม่มีความเชื่อหรือการจัดระเบียบสังคมด้านวรรณะอย่างชมพูทวีป แต่รับเอาอารยธรรมวัฒนธรรมและระบอบการเมืองการปกครองมาจากทั้งสองทวีป ดังนั้น การเมืองการปกครองในบ้านเมืองที่ถือพุทธศาสนาในภูมิภาคนี้จึงรับเอาวิธีปฏิบัติอย่างพุทธมาประสมประสานกับวิธีวิทยาและพิธีกรรมของพราหมณ์ด้วย (ส. ศิวรักษ์, 2559, หน้า 10-11) อิทธิพลทางการเมืองการปกครองรวมไปถึงประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ของไทยได้ปรากฏให้เห็นแนวคิดเหล่านี้ในไตรภูมิ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มาสู่พุทธศาสนา โดยกล่าวถึงระบบภูมิจักรวาลที่แฝงไปด้วยแนวคิด คติ ความเชื่อต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ความคิดเหล่านี้มีอิทธิพลมากในดินแดนอุษาคเนย์ตั้งแต่สมัยรัฐโบราณ ไม่ว่าจะเป็นรัฐศรีวิชัย ตามพรลิงค์ จามปา ขอม พม่า รามัญ และรัฐสยาม วัฒนธรรมความเชื่อเหล่านี้เข้ามาอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนและมีอิทธิพลต่อการปกครองประเทศไม่ว่าจะเป็นชนชั้นสูงหรือสามัญชน (ณรงค์กรรณ รอดทรัพย์, ภูศิษฐ์ แสวงกิจ และนิพัทธพงศ์ พุมมา, 2557, หน้า 33)

ความเชื่อเรื่องจักรพรรดิราช

ความเชื่อนี้เป็นรากฐานแห่งวัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองของไทย ที่เชื่อว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์รวมของมวลมนุษยชาติ ทรงมีภาพลักษณ์ธรรมราชาซึ่งเป็นไปตามคัมภีร์อินเดียโบราณ หลักฐานเก่าแก่ที่สุดของไทยระบุว่า ผู้ปกครองสูงสุดทรงถึงพร้อมทั้งความรู้และความประพฤติอันดีงาม ทรงเกื้อกูลไม่เลือกชนชั้น ทรง-เกื้อกูลพระศาสนาและทรงสั่งสอนเรื่องความจริงแท้ของโลก มิได้ปรารถนาครอบครองโลกแต่ปรารถนาอยู่เหนือโลก เป็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่มีเอกลักษณ์ แต่เมื่อมาสู่

สมัยรัตนโกสินทร์ นักประวัติศาสตร์มีแนวความคิดว่าความเชื่อเรื่องโลกและจักรวาลตามคัมภีร์ของพุทธศาสนาได้จางไปจากการรับรู้ของคนไทย จึงส่งผลต่อความเชื่อเรื่องจักรพรรดิราชในคติไทย โดยเฉพาะการตีความทางประวัติศาสตร์ การนิยามความหมาย การอธิบายภาพลักษณ์และรูปแบบของการขยายพระราชอำนาจของจักรพรรดิราชนั้นมิได้สอดคล้องกับความเชื่อคติไทยอันแท้จริง ทั้งนี้ สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523, หน้า 12-13) ได้อธิบายลักษณะการปกครองของไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลจากอินเดียที่มีการเปรียบเทียบพระมหากษัตริย์ว่าเป็นเทพเจ้า (เทวภาพ) และได้มีการจัดระดับเทวภาพของกษัตริย์ไว้หลายระดับชั้น เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงของพระมหากษัตริย์กับเทพเจ้า โดยเริ่มจากแนวคิดที่กษัตริย์มีลักษณะพิเศษเหนือมนุษย์ทั่วไป ซึ่งคุณสมบัตินี้ได้มาจากเทพเจ้าประทานให้ ดังนั้น พิธีกรรม พระราชพิธีต่าง ๆ ตลอดจนการแต่งกายเครื่องใช้จึงต้องต่างจากมนุษย์ทั่วไป และเมื่อรับความเป็นกษัตริย์จากเทพเจ้ามาแล้ว กษัตริย์ก็ต้องทำหน้าที่ประดุจเทพเจ้าในการคุ้มครองปกป้องมวลมนุษย์ สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้สถาบันกษัตริย์มีความสูงส่ง มีลักษณะดุจเทพเจ้า จนในที่สุดก็เกิดเป็นการควบรวมระหว่างเทพเจ้ากับกษัตริย์ กษัตริย์เปรียบได้กับเทพเจ้าหรือกล่าวอีกนัยเทพเจ้า คือ กษัตริย์ ดังแสดงในภาพ 2

ภาพ 2 แผนภาพการจัดระดับเทวภาพของกษัตริย์

ที่มา. จาก สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทรวณิชย์. (2523). *ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ.

ความสูงส่งและความเป็นสมมติเทพของพระมหากษัตริย์จะปรากฏให้เห็นในงานพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งแสดง “ทิพภาวะ” และความเป็น “สมมติเทพ” ของพระมหากษัตริย์ จากความในหนังสือพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (2549, หน้า 17) เรื่อง *คำสอน ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ปีพุทธศักราช 2516 บันทึกเรื่องการปกครองของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์* กล่าวไว้ว่า ในสมัย-กรุงรัตนโกสินทร์เมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคตหรือพระบรมวงศานุวงศ์สิ้นพระชนม์ สำนักพระราชวังจะเป็นผู้จัดการเรื่องการสรงน้ำพระบรมศพตามโบราณราชประเพณี เจ้าหน้าที่ฝ่ายกรมภูษามาลาเท่านั้นที่ได้รับพระราชานุญาตจับต้องพระบรมศพได้ เพราะ

ถือตามคติว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นเทวราช ต้องแสดงความเคารพอย่างสูงสุด สามัญชนไม่อาจแตะต้องหรือแม้แต่มองก็มิได้ *นอกจากนั้น ความรู้เรื่องงานพระเมรุ: ภาพสะท้อนทิพภาวะแห่งองค์พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยา* ของ วรพร ภู่พงศ์พันธุ์ (2552, หน้า 127-128) ได้กล่าวถึงงานสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และพิธีการที่เกี่ยวเนื่องกับงานพระบรมศพที่มีความยิ่งใหญ่อลังการ มีขั้นตอนที่ละเอียด การจัดงานพระเมรุสะท้อนให้เห็นถึงทิพภาวะของพระมหากษัตริย์ เช่น เมื่อสวรรคตพระบรมศพจะทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ สรงด้วยน้ำหอม อาทิ น้ำกุหลาบ น้ำจันทน์เทศ นอกจากนี้ พระบรมโกศสำหรับประดิษฐานพระบรมศพจะประดับอย่างงดงามด้วยวัสดุสูงค่า ทั้งทองคำและอัญมณีมากมาย มีการประดับเครื่องยอดด้วยพรหม-พักตร์ รูปครุฑ รูปสิงห์ สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงว่าพระมหากษัตริย์ผู้ประทับอยู่ในพระโกศมิใช่คนสามัญธรรมดาแต่เป็นผู้มี “ทิพภาวะ” หรือกล่าวอีกนัย หนึ่งคือ “กษัตริย์ คือ เทพเจ้า หรือเทวดา” นั่นเอง สำหรับการก่อสร้างพระเมรุนอกจากจะมีหน้าที่หลักคือ รองรับการพระราชพิธีที่จะเกิดขึ้นแล้ว ยังเป็นการจำลองภาพของเขาพระสุเมรุ ซึ่งคัมภีร์ของศาสนากล่าวว่าเป็น “ศูนย์กลางของจักรวาล” ตามคติพราหมณ์และพุทธ กล่าวคือเป็นที่ประทับของเหล่าเทพเจ้าและเทวดาทั้งหลาย อนึ่งยอดเขาพระสุเมรุนั้นเป็นที่ตั้งแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หรือเทวโลกอันมีเทวสภาที่มีผู้ปกครองสูงสุด คือ พระอินทร์ สามารถโยงเข้ากับคติของพระนามพระมหากษัตริย์ผู้เป็น “อินทราชา” และเกี่ยวข้องกับพระอิศวรหรือ “พระศิวะ” เทพเจ้าสูงสุดในตรีมูรติผู้สถิต ณ เขาไกรลาส คติเรื่อง “เทวราชา” ยังเกี่ยวข้องกับพระวิษณุหรือพระนารายณ์เทพเจ้าสูงสุดผู้สถิต ณ เกษียรสมุทร ผู้รักษาและคุ้มครองโลกตามคติความเชื่อในเรื่อง “รามราชา” แสดงให้เห็นว่า การที่พระศพหรือพระบรมศพได้รับอัญเชิญมาทำพิธีที่พระเมรุจึงเปรียบเสมือนพระอินทร์ และ/หรือเทพเจ้าองค์ต่าง ๆ การถวายพระเพลิงพระบรมศพ ณ พระเมรุ ย่อมเป็นการสื่อความหมายในแง่มุมหนึ่งว่าพระมหากษัตริย์ผู้สวรรคตนั้นได้เสด็จสู่เทวพิภพ ณ ดินแดนเขาพระสุเมรุ อันเป็นที่ประทับเดิมก่อนจุติลงมาประทับ ยังโลกมนุษย์ นอกจากนั้น การใช้ฟืนไม้จันทน์หรือการสร้างจิตกาธานด้วย ไม้จันทน์ ไม้กฤษณา และไม้กะลำพอ ซึ่งเป็นไม้หายากและมีราคาแพงมากย่อมเป็นการประกาศให้เห็นสถานะพิเศษเหนือคนธรรมดาของพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี

พัฒนาการความเชื่อเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ของไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย ประเทศไทยเคยปกครองทั้งในระบอบราชาธิปไตย (monarchy) ระบอบ-สมบูรณาญาสิทธิราชย์ (absolute monarchy) และปัจจุบันเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy) สำหรับวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของสถาบันกษัตริย์ของไทยตามกาลเวลา มีดังนี้

สถาบันกษัตริย์ในยุคพ่อขุน ในระบบการเมืองการปกครองของกรุงสุโขทัย

จากการศึกษาเรื่อง *คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ. 1726-2006* ของ วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ (2555, หน้า 111-118) พบว่า สังคมสุโขทัยหัวหน้าชนเผ่าใช้ความสามารถด้านการรบและบารมีส่วนตัว ในการสร้างการยอมรับและความชอบธรรม จนได้รับการยกย่องเป็น “กษัตริย์” สังคมราชอาณาจักรสุโขทัยมีพื้นฐานจากสังคมชนเผ่า ผู้นำมีสถานะเป็น “พ่อขุน” ที่มีความใกล้ชิดกับคนในสังคมดังการปกครองของพ่อขุน-รามคำแหงที่มีสถานะและบทบาทในฐานะ “ขุน” แห่งเจ้านาย ขุนนางของเมืองสุโขทัยศรีสัชนาลัย และ “พ่อขุน” แห่งเจ้าเมืองต่าง ๆ ของราชอาณาจักรสุโขทัย นอกจากนี้กษัตริย์ยังเป็นผู้ส่งเสริมทางการเกษตรและการค้าและเป็นผู้ธำรงความยุติธรรม ดังเช่นการที่ทรงให้แขวนกระดิ่งที่หน้าประตู เมื่อมีการร้องเรียนเกิดขึ้นก็ทรงเป็นผู้ไต่สวนคดีความดังกล่าว ในตอนปลายสมัยสุโขทัยเริ่มมีอิทธิพลทางวัฒนธรรมของขอมเข้ามาปะปน พระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะสูงขึ้นจาก “พ่อขุน” ก็กลายเป็น “พระยาหรือพญา” ไป (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2519, หน้า 11)

นอกจากนี้ หลักฐานจากศิลปกรรมและศิลาจารึกทั้งหลายแสดงให้เห็นว่า ในสมัยสุโขทัยมีความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติที่เรียกว่า ผี เช่น “ขลุงผี” สถิตย์บนเขาเป็นเจ้าแห่งผีทั้งหลาย ผีเจ้าฟ้า ผีเรือน แม้ผู้ปกครองก็ยังยำเกรงเพราะเชื่อว่า “ผีจะรักหากครองธรรม” ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เวทมนตร์ มีการรับความเชื่อจากศาสนาอินเดียโบราณที่รับมาจากมอญและเขมร มาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมเกิดเป็นรูปแบบ-การปกครองของสุโขทัย เป็นสัญลักษณ์ธรรมราชาในคติพราหมณ์-ฮินดู และมหายานแบบกษัตริย์ขอม การสำแดงพระองค์ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชด้วยตำแหน่ง “ขุน” เสมือนบิดาปกครองบุตรเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวสุโขทัย พระราชจริยวัตรแสดงถึงความเป็นธรรมราชา เรียกว่า “พ่อขุนรามราชปราชญ์รู้ธรรม” เป็นใหญ่กว่าราชาทั้งหลาย

จากหลักฐานที่ปรากฏ คือ การสร้างพระมหาธาตุไว้ที่กลางเมืองศรีสัชนาลัย เพื่อให้ท้าวพระยาทั้งหลายมาสักการะ เป็นความเชื่อตามคติมหายานและพราหมณ์ฮินดูว่าเสมือนเขาพระสุเมรุศูนย์กลางจักรวาลที่สถิตย์แห่งจักรพรรดิราชธรรมราชา (นครพันธ์ณรงค์, 2520, หน้า 10)

สถาบันกษัตริย์ยุคเทวราชา ในระบบการเมืองการปกครองของกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475

ต่อมาเมื่ออาณาจักรลพบุรี อาณาจักรสุพรรณบุรีและอาณาจักรสุโขทัยเสื่อมอำนาจ อาณาจักรอโยธยาจึงประกาศความเป็นศูนย์กลางในแผ่นดินสยาม เริ่มต้นในสมัยราชวงศ์อู่ทอง การสำแดงพระองค์เป็นจักรพรรดิราชนั้น ชาวอยุธยามีความเชื่อว่าราชวงศ์อู่ทองสืบเชื้อสายกษัตริย์ศากยวงศ์ ข้อมูลจากประชุมพงศาวดาร ฉบับกาญนาภิเษก เล่ม 7 สรุปความได้ว่า นับเนื่องจากมหาสมันตราราช กรุงพาราณสี ทรงเป็นปฐมวงศ์กษัตริย์จนถึงพระเจ้าเทวกาล กรุงราชคฤห์ เมื่อปี พ.ศ. 431 จากนั้นสิงหนวัติราชกุมารได้ย้ายจากกรุงราชคฤห์มาตั้งเมือง “นาคพันธุสิงหนวัตินคร” บนลุ่มแม่น้ำโขง เป็นต้นราชวงศ์สิงหนวัติ จนในปี พ.ศ. 1469 จึงตกเป็นเมืองขึ้นของขอม หลังจากนั้นพระเจ้าพรหมมหาราชทรงกู้อิสรภาพและเปลี่ยนนามอาณาจักรเป็น “โยนกนครไชยบุรีศรีช้างแสน” ทรงแผ่พระราชอำนาจสร้าง “เวียงไชยปราการ” ในปีเดียวกันนั้น จนถึงปี พ.ศ. 1731 พระเจ้า-ชัยศิริทรงย้ายไปสร้างเมืองธาตุนครหลวง (กำแพงเพชร) และสร้างเมืองพลิบพลี (เพชรบุรี) สืบลำดับกษัตริย์ต่อมา 19 พระองค์ จนมาถึงสมัยพระเจ้าอู่ทองจึงย้ายเมืองจากพลิบพลีมา อโยชฌปุระ และมาสร้างกรุงศรีอยุธยาที่หนองโสนในปี พ.ศ. 1893 จากหลักฐานดังกล่าวจึงเชื่อว่ากษัตริย์ราชวงศ์อู่ทองเป็นจักรพรรดิราชครองจักรวาลเสมือนองค์อินทร์ เป็นผู้มีบุญเสมือนพระอิศวรและพระนารายณ์ พระเจ้าอู่ทองทรงได้รับขนาน-พระนามว่า“จักรพรรดิราชพระเจ้ารามาธิบดี” เป็นผู้ปกครองทางโลกและทางธรรม มีฤทธานุภาพเป็นที่ยำเกรงของคนทั่วไป (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราช-สมบัติครบ 50 ปี, 2542, หน้า 63-66)

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (เจ้าสามพระยา) ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยการกระจายอำนาจไปตามเมืองสำคัญต่าง ๆ คำว่า “โลกนาถ” ตามคติพุทธราชาเขมร-มหายาน หมายถึง พระอวโลกิเตศวร ชาวอยุธยาใช้คำว่า “บรมไตรโลกนาถ” สำหรับ

สรรเสริญพระพุทธเจ้า (จันทร์ฉาย ภัคอธิคม, 2548, หน้า 103) และในสมัยพระเจ้าอยู่หัว-บรมโกศ ทรงประพฤติบำเพ็ญกุศล บำรุงสมณะพราหมณ์และประชาราษฎร์ ทรงได้รับพระนามว่า “พระมหาธรรมราช” ในรัชสมัยของพระองค์เกิดศาสนสถานมากมาย และเชื่อกันว่าทรงมีอำนาจสมาธิภาวนา ทรงบันดาลให้ฝนตกเมื่อเกิดภัยแล้ง เมื่อเกิดโรคระบาดก็นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์สามารถระงับโรคได้เป็นอัศจรรย์ จึงทรงมีภาพลักษณ์เป็น “ธรรมราชา” จนพระเกียรติคุณแพร่ไปให้นานาประเทศนำเครื่องบรรณาการมาทูลเกล้าฯ ถวาย แม้แต่พระเจ้ากรุงจีนยังโปรดให้ราชทูตมาเจริญพระราช-ไมตรี

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หลักฐานจากจารึกวัดจุฬามณีมีถ้อยความว่า สมเด็จพระนารายณ์ทรงประกอบด้วยคุณธรรมเสมือนพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ธรรมราชา และเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ทรงเป็น “บรมจักรพรรดิศวรธรรมิกราชาอันประเสริฐ” (คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, 2515, หน้า 157)

กล่าวโดยสรุปนั้นจะเห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่องจักรพรรดิราชในคติไทย นับจากสมัยกรุงสุโขทัยและมาสู่กรุงศรีอยุธยานั้น เน้นความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมและเรื่องของชาติหน้า ทั้งนี้ ในสมัยอยุธยามีราชวงศ์ต่าง ๆ ที่ปกครองอยุธยา 5 ราชวงศ์ เวลายาวนานถึง 417 ปี (พ.ศ. 1893-2310) กษัตริย์ที่ปกครองอยุธยามานั้นมิใช่มีแต่พระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม กษัตริย์ที่ประพฤติมิชอบก็มีปรากฏ กษัตริย์ที่อ่อนแอจะถูกแย่งชิงราชบัลลังก์ มีการฆ่าเชื้อพระวงศ์เพื่อแย่งการครองราชย์เพราะกษัตริย์ในสมัยนั้นมีมเหสีนางสนมจำนวนมาก จึงมีโอรสหลายองค์ก็เกิดการแย่งชิงอำนาจราชสมบัติ จนเป็นเหตุหนึ่งที่ส่งผลนำไปสู่ความตกต่ำ ทั้งนี้ พระราชจริยาวัตรของกษัตริย์ที่ทรงธรรมมีความสามารถก็จะได้รับความชื่นชม จักรพรรดิราชในคติความเชื่อจึงยอมรับภาพลักษณ์ของธรรมราชาและปฏิเสธผู้ที่ใช้ความรุนแรงและผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามธรรม

การปกครองในช่วงอยุธยาตอนต้นเป็นการผสมผสานความเชื่อเรื่องโชคลางและความเชื่ออันเก่าแก่ในพุทธศาสนา กษัตริย์ได้รับการเทิดทูนในฐานะนักรบ และเชื่อกันว่ากลยุทธ์ในการทำศึกสงครามของประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยโบราณนั้นต้องอาศัยเวทมนต์คาถาเท่า ๆ กับความเก่งกล้าสามารถในการรบ จึงมีคำกล่าวขานว่า

พระมหากษัตริย์ผู้ทรงมีชัยชนะในการศึกสงครามทรงมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครองช่วยเหลือ เมื่ออาณาจักรอยุธยาล่มสลายทำให้การปกครองเกิดการแตกแยกอย่างไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ ในยุคนั้นบ้านเมืองต้องเผชิญศึกหลายด้าน ทั้งภัยจากพม่า ภัยภายในประเทศ ปัญหาความยากจน การเสื่อมลงของศาสนา จนพระเจ้าตากสินมหาราชและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทำให้แผ่นดินเกิดความสงบ มีเอกราชและสามารถสร้างความสามัคคีเป็นปึกแผ่นอีกครั้ง

เมื่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์แนวความคิดเกี่ยวกับจักรพรรดิมีความแตกต่างไปจากสมัยอยุธยา เพราะในสมัยนี้ชนชั้นนำเริ่มมีความเป็นกระฎุมพีมากขึ้น ทำให้เน้นภารกิจของจักพรรดิเฉพาะส่วนที่พระมหากษัตริย์จะสามารถปฏิบัติได้จริง และได้มีการเลือกเน้นคติธรรมิกราชมากกว่าการเป็นจักรพรรดิราชเช่นในสมัยอยุธยา เพราะความคิดที่เปลี่ยนมาเป็นเหตุผลนิยมมากขึ้น และการที่พระมหากษัตริย์ทรงแสดงออกว่าเป็นธรรมิกราชนั้นจะมีรากฐานอยู่บนประสบการณ์ตามที่เป็นจริงมากกว่าการที่ทรงเป็นจักรพรรดิ จึงเน้นการให้ความชอบธรรมของอำนาจที่เกิดจากการทำหน้าที่ต่อสังคม ทั้งนี้เพราะคติแห่งธรรมราชาสมมติเทพแบบพราหมณ์ (divine kingship) ให้ผู้ปกครองมีอำนาจมากเกินไปจึงเป็นเหตุหนึ่งของการล่มสลายของอาณาจักรอยุธยา ส่งผลให้ราชวงศ์-จักรีต้องหารากฐานใหม่เพื่อสนับสนุนราชวงศ์ที่มาจากสามัญชน จึงเน้นหลักการทางพุทธศาสนาและแนวคิดผู้ปกครองแบบพุทธที่เน้นเรื่องความเท่าเทียมกัน (สายชล สัตยานุรักษ์, 2546, หน้า 224-225)

จากคติแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ของไทยข้างต้นสรุปให้เห็นพัฒนาการแสดงในตาราง 2

ตาราง 2

สรุปแนวคิดคติความเชื่อเกี่ยวกับกษัตริย์ของไทย

สมัย	แนวคิดคติความเชื่อเกี่ยวกับกษัตริย์
กำเนิดแนวคิดเกี่ยวกับกษัตริย์	คัมภีร์ฝ่ายพุทธเล่าว่า กษัตริย์เกิดจากในอดีตที่มีการทำมาหากินของชาวไร่ชาวนา เมื่อมีปัญหาข้อขัดแย้งจึงต้องเลือกผู้หนึ่งขึ้นเป็นใหญ่ เพื่อระงับข้อพิพาท เรียกผู้นี้ว่า “มหาสมมติ” การกำเนิดของพระมหากษัตริย์พระองค์แรกนี้จะอธิบายและชี้ให้เห็นถึงที่มาในการอ้างสิทธิธรรมและความชอบธรรมขององค์พระมหากษัตริย์ ทั้งในทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ทั้งนี้ กษัตริย์ถือว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถพิเศษและได้รับการยอมรับจากคนทั้งปวง
สมัยสุโขทัย	ความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์ได้รับอิทธิพลจากมอญ หรือทวาราวดี ซึ่งมีรากฐานจากพุทธศาสนานิกายหินยาน ปรากฏในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ สมัยนี้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพบริบูรณ์ อุดมการณ์การเมืองยึดหลักแนวคิด “ธรรมราชา” ในตอนปลายสมัยสุโขทัยเริ่มมีอิทธิพลทางวัฒนธรรมของขอมเข้ามาปะปน พระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะสูงขึ้นจาก “พ่อขุน” กลายเป็น “พระยาหรือพญา” การรับความเชื่อจากศาสนาอินเดียโบราณที่รับมาจากมอญและเขมร มาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมเกิดเป็นรูปแบบการปกครองแบบธรรมราชาในคติพราหมณ์-ฮินดู และมหายานแบบกษัตริย์ขอม การสำแดงพระองค์ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชด้วยตำแหน่ง “ขุน”

ตาราง 2 (ต่อ)

สมัย	แนวคิดคติความเชื่อเกี่ยวกับกษัตริย์
	เสมือนบิดาปกครองบุตรเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวสุโขทัย
สมัยอยุธยา	การปกครองเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยสุโขทัย โดยรับอิทธิพลความคิดจากเขมร ซึ่งเขมรรับมาจากอินโดนีเซียและอินเดีย กล่าวคือ อิทธิพลของศาสนาฮินดูจากอินโดนีเซียและพราหมณ์ของอินเดีย พระมหากษัตริย์มีลักษณะเป็น “เทพ” เพื่อประโยชน์ในการปกครองอาณาจักรที่กำลังแผ่ขยาย ในสมัยราชวงศ์อู่ทองการสำแดงพระองค์เป็นจักรพรรดิราชนั้นชาวอยุธยามีความเชื่อว่ากษัตริย์สืบเชื้อสายกษัตริย์ศากยวงศ์ ทรงเป็นจักรพรรดิราชครองจักรวาลเสมือนองค์อินทร์เป็นผู้มีบุญเสมือนพระอิศวรและพระนารายณ์ และกษัตริย์ยังได้รับการเทิดทูนในฐานะนักรบและเชื่อกันว่ากลยุทธ์ในการทำศึกสงครามของประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยโบราณนั้นต้องอาศัยเวทมนต์คาถาเท่า ๆ กับความเก่งกล้าสามารถในการรบ
สมัยรัตนโกสินทร์	พระพุทธศาสนาเป็นแนวคิดหลักรองรับการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์และสถาบันกษัตริย์ด้วยแนวคิดสำคัญ คือ พระจักรพรรดิที่ทรงตั้งอยู่ในธรรม และคติที่ถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่คนทั้งหลายยกย่องให้เป็นกษัตริย์โดยเน้นคติเรื่องธรรมราชา พระพุทธศาสนามี

ตาราง 2 (ต่อ)

สมัย	แนวคิดคติความเชื่อเกี่ยวกับกษัตริย์
	อิทธิพลต่อความเชื่อของพระเจ้าแผ่นดิน “จักรพรรดิราช” คือ “ธรรมราชา” ต่อมาเกิดแนวคิดใหม่ที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นมนุษย์ซึ่งมาจากตระกูลอันสูงส่ง เป็นบุคคลที่ประชาชนทั้งปวงยอมรับเพราะประจักษ์ในความสามารถ สมัยนี้ยังได้รับอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกที่แพร่เข้ามาในประเทศไทยส่งผลกระทบต่อแนวคิดคติความเชื่อเรื่องจักรพรรดิราช

ทั้งนี้ เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองแบบกษัตริย์ ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดคติความเชื่อเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ของทางตะวันตกซึ่งเรียกว่า แนวคิดเทวสิทธิราชย์มาประกอบการศึกษา ดังนี้

เทวสิทธิราชย์ (Divine Right of Kings)

แนวคิดเทวสิทธิราชย์ หรือเทวสิทธิ์เป็นหลักความเชื่อทางการเมืองและทางศาสนาของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แนวคิดนี้พระมหากษัตริย์ไม่ทรงอยู่ภายใต้อำนาจใดภายในโลกียวิสัย เพราะทรงเป็นผู้ที่ได้รับอำนาจโดยตรงจากพระเจ้า ฉะนั้น จึงไม่ทรงอยู่ภายใต้อำนาจของประชาชน ขุนนาง หรือสถาบันใด ๆ ทั้งสิ้น ในอารยธรรมยุคแรกราชาถือเป็นบุคคลพิเศษผู้ศักดิ์สิทธิ์แตกต่างจากบุคคลอื่น ๆ โดยสิ้นเชิง พระองค์เป็นประมุขผู้ทรงอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน เชื่อว่าพระองค์เท่านั้นที่สามารถติดต่อกับเทพเจ้าโดยตรง พระราชาจึงเป็นดุจเทพเจ้า ดังเช่นความเชื่อว่าพระราชาแห่งอียิปต์ ปี 1539 ก่อนคริสตกาล คือ เทพเจ้า เนื่องจากฟาโรห์แต่ละองค์คืออวตารแห่งเทพฮอรัส (Horus) ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดองค์หนึ่ง (ฮาร์ริส, 2555, หน้า 13)

นอกจากนี้ในอดีตยังมีความเชื่อเรื่องบุคคลพิเศษที่มีพลังอำนาจ กษัตริย์เป็นประหนึ่งศาสนบุคคลหรือผู้ที่พระเจ้าประทานมา กษัตริย์บางพระองค์เป็นเทพเจ้าหรือ

ประดุจเทพเจ้า เช่น ฟาโรห์ ผู้ครองอียิปต์โบราณ หรือจักรพรรดิญี่ปุ่นที่ได้รับการบูชาเช่นเทพเจ้า กษัตริย์ส่วนใหญ่ทรงพึ่งพาแรงหนุนจากศาสนาแห่งรัฐ ดังเห็นได้จากการประกอบศาสนกิจและพิธีกรรม ในยุโรปมีการประกาศสรรเสริญสิทธิในการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์องค์ใหม่ในพระราชพิธีราชาภิเษกซึ่งจัดในมหาวิหาร การปกครองโดยกษัตริย์เรียกว่า “ราชาธิปไตย” (monarchy) ระบอบราชาธิปไตยนั้นพระราชา คือ องค์อธิปัตย์ เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดและเป็นประมุขของรัฐ ส่วนใหญ่จะเข้ารับตำแหน่งโดยสืบราชสันตติวงศ์ จึงทำให้การปกครองแบบราชาธิปไตยแตกต่างจากระบบการปกครองสมัยใหม่ที่ผู้นำมาจากการเลือกตั้ง และมีอายุการทำงานที่จำกัด แต่ระบอบราชาธิปไตยกษัตริย์จะครองราชย์จนเสด็จสวรรคต และการสืบสันตติวงศ์เป็นไปตามกฎมณเฑียรบาล ทั้งนี้ เกือบทุกสังคมในระบอบราชาธิปไตยจะแบ่งบรรดาศักดิ์หรือชนชั้นที่มีอำนาจและอภิสิทธิ์ที่แตกต่างกันมาก โดยมีกษัตริย์อยู่ยอดบนและประชาชนอยู่ที่ฐานของพีรามิด ในระหว่างกลางจะมีบุคคลที่มีสิทธิพิเศษอยู่หลายกลุ่ม โดยที่ชนชั้นสูงหรือเชื้อสายเจ้าจะมีบรรดาศักดิ์ถัดลงมาจากกษัตริย์ (ฮาร์ริส, 2555, หน้า 8-9)

จากรูปแบบการปกครองโดยการมอบอำนาจให้คน ๆ หนึ่งขึ้นมาปกครองรัฐนั้น อธิบายด้วยแนวคิดทฤษฎีสัญญาประชาคมของ Thomas Hobbes (ค.ศ. 1588-1679) นักปรัชญาเมธีชาวอังกฤษผู้เสนอแนวความคิดสัญญาประชาคมในยุคแรก ได้กล่าวถึงผู้ปกครองหรือองค์อธิปัตย์ (sovereign) ว่าต้องมาจากความเห็นชอบของประชาชน (popular consent) แนวความคิดของ Hobbes มาจากทฤษฎีสภาพธรรมชาติ (the state of nature) ที่เชื่อว่ามนุษย์มีความเสมอภาคซึ่งที่สำคัญที่สุด คือ ความเท่าเทียมกันในความสามารถที่มนุษย์ทั้งปวงจะกระทำได้ เพราะมนุษย์กลัวความตาย กลัวการถูกทำร้าย กลัวสภาพของภัยสงคราม (the state of war) Hobbes อธิบายเรื่องกฎแห่งธรรมชาติ (law of nature) เชื่อมโยงกับสิทธิของปัจเจกบุคคลในการปกป้กษ์รักษาตนเองเรียกว่า “สิทธิโดยธรรมชาติ” (the right of nature) กฎแห่งธรรมชาตินี้จะช่วยรักษาชีวิต โดยที่มนุษย์แต่ละคนควรเต็มใจสละสิทธิของตนเองมอบให้แก่บุคคลหรือคณะบุคคลที่ยอมรับเป็น “องค์อธิปัตย์” โดยการยินยอมสละสิทธิร่วมกันดังกล่าวเรียกว่า “สัญญาประชาคม” การปกครองจะต้องอยู่ภายใต้องค์อธิปัตย์ที่เป็นศูนย์รวมแห่งอำนาจ ทั้งนี้ Hobbes เห็นว่า

การปกครองจะไม่อยู่ภายใต้ทฤษฎีเทวสิทธิ์ดั้งเดิมที่ถือว่าผู้ปกครองคือตัวแทนจากพระเป็นเจ้า (วรเดช จันทรศร, 2557, หน้า 21; สันติสุข โสภณสิริ, 2555, หน้า 33)

ทฤษฎีของ Hobbes สนับสนุนระบอบอำนาจการปกครองที่เบ็ดเสร็จเด็ดขาด โดยเฉพาะที่อยู่ในรูปแบบที่องค์อธิปัตย์ คือ กษัตริย์ผู้สืบสันตติวงศ์ ดังนั้น จึงโต้แย้งว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะเลิกล้มสัญญา ราษฎรย่อมผูกพันพิเศษต่อ “องค์อธิปัตย์” เพราะเมื่อราษฎรทุกคนตกลงใจยอมรับว่าการกระทำของ “องค์อธิปัตย์” เป็นเสมือนของตนเอง และได้ถ่ายโอนสิทธิตามธรรมชาติให้ “องค์อธิปัตย์” จึงไม่อาจเอาสิ่งที่มอบให้เป็นอำนาจสูงสุดกลับคืนมาได้ ยิ่งกว่านั้น “องค์อธิปัตย์” ยังมีอำนาจอย่างกว้างขวางเพราะ “องค์อธิปัตย์” ไม่เคยทำพันธสัญญากับราษฎรคนใด Hobbes เชื่อว่าระบอบราชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่ดีที่สุด สามารถเป็นตัวแทนผลประโยชน์สาธารณะได้มากที่สุด และโจมตีผู้แทนในระบอบประชาธิปไตยว่าเป็นพวกตัวแทนผลประโยชน์ของตัวเองโดยอาศัยประโยชน์จากสาธารณะ ข้อบกพร่องหลักของระบอบประชาธิปไตย คือ แนวโน้มที่จะก่อให้เกิดการแบ่งกลุ่มแบ่งพวกกระทั่งเกิดสงคราม กลางเมือง (สันติสุข โสภณสิริ, 2555, หน้า 35)

สำหรับ John Locke (ค.ศ. 1632-1704) นักปรัชญาเมธีชาวอังกฤษผู้ซึ่งแนวคิดสัญญาประชาคมได้กลายเป็นรากฐานสำคัญของระบอบประชาธิปไตยสมัยใหม่ แม้ว่า Locke จะไม่สนับสนุนระบอบกษัตริย์ แต่ในงานเรื่อง “Two Treatises of Government” ก็แสดงให้เห็นถึงการยอมรับ “อำนาจพิเศษ” (prerogatives) และ “อำนาจนอกเหนือกฎหมาย” (extra legality) ของฝ่ายบริหาร รวมทั้งพระราชอำนาจนอกเหนือกฎหมายของกษัตริย์ ซึ่งเป็นที่มาของอำนาจพิเศษของประมุขแห่งรัฐในระบบประธานาธิบดี (presidential prerogative) ของบางประเทศ ทั้งนี้ในยุคสมัยของ Locke รัฐทั้งหมดในยุโรปล้วนปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คำว่า “อำนาจพิเศษ” ย่อมหมายถึงพระราชอำนาจที่อยู่เหนือกฎหมายของกษัตริย์นั่นเอง ในทัศนะของ Locke ประชาชนคือผู้ที่สงวนพลังอำนาจสูงสุดไว้เสมอ งานของ Hobbes และ Locke อยู่ในช่วงสงครามกลางเมืองของอังกฤษและเกิดการล้มล้างราชบังลังก์นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นแบบสาธารณรัฐ และต่อมาก็ได้มีการฟื้นฟูสถาบันกษัตริย์อีกครั้งในช่วงศตวรรษที่ 16 Jean Bodin เสนอว่าผลลัพธ์สุดท้ายของรัฐ คือ การทำให้พลเมืองทุกคนมีความสุขทั้ง

ร่างกายและจิตใจ เขาเห็นว่ารัฐจำเป็นต้องมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการปกครอง รากฐานของรัฐคือ ครอบครัว หากปราศจากรากฐานของประชาชนที่มีครอบครัวที่มีความสุขรัฐก็ไม่อาจอยู่ได้ เพราะครอบครัวเป็นศูนย์กลางของการถ่ายทอดคุณงามความดีของสังคม ด้วยเหตุนี้ Bodin จึงให้ความสำคัญกับรัฐกษัตริย์ โดยเชื่อว่ารัฐกษัตริย์ที่ปกครองโดยธรรมจะเป็นหลักประกันที่ดีที่สุด ซึ่งหมายถึงรัฐที่ผู้อยู่ใต้ปกครองเคารพกฎหมายที่มาจากกษัตริย์ องค์อธิปัตย์และกษัตริย์เคารพกฎหมายธรรมชาติที่ธำรงไว้ซึ่งเสรีภาพ สิทธิ และทรัพย์สินของผู้อยู่ใต้ปกครอง (วรเดช จันทรศร, 2557, หน้า 21; สันติสุข โสภณสิริ, 2555, หน้า 37-51)

แนวคิดนี้สอดคล้องกับความคิดของ Walter Bagehot ที่เห็นว่าการปกครองโดยกษัตริย์เป็นการปกครองที่ดี โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับแบบสาธารณรัฐ โดยพิจารณาจากเรื่องการเลือกหัวหน้าคณะผู้บริหาร ในระบบประธานาธิบดีใช้ระบบพรรคการเมืองพรรคจะเลือกผู้ที่มีโอกาสได้รับเสียงสนับสนุนมากที่สุดเป็นตัวแทนเพื่อแข่งขันไม่ใช่ผู้ที่บริหารเก่ที่สุด และเมื่อชนะเลือกตั้งจนได้เป็นประธานาธิบดีก็จะอยู่ในวาระถึง 4 ปี แต่ระบบที่ปกครองโดยกษัตริย์ พรรคภายใต้ระบบกษัตริย์ จะเลือกหัวหน้าพรรคจากผู้มีความสามารถ และหากเมื่อเป็นนายกฯ แล้วไม่สามารถบริหารงานหรือมีปัญหาพรรคก็ยังอาจเปลี่ยนหัวหน้า (หรือนายกฯ) ได้โดยไม่ต้องรอจนครบวาระ (Bagehot, 1971)

ในสังคมตะวันตกทฤษฎีการเมืองเกี่ยวกับกษัตริย์ จากหนังสือ The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology ของ Kantrowoicz อธิบายกษัตริย์ในฐานะที่อยู่เหนือสภาวะปกติหรือสภาวะที่ไม่ต้องมีการตาย เป้าหมายของการเป็นกษัตริย์อยู่ที่ความเป็นอมตะ กษัตริย์จึงมีร่างกายอยู่ 2 ร่าง คือ ร่างกายที่ต้องตาย และอีกร่างจะไม่มีการตายหรือเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา ความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ในส่วนร่างกายที่ต้องเน่าเปื่อยผุพังถูกเปลี่ยนแปลงกลายเป็นสิ่งที่คงกระพันไม่มีการเปลี่ยนแปลง ในแง่ของความเป็นสถาบันและการประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ความสลับซับซ้อนของพระราช-พิธี ทำให้กษัตริย์มีความเป็นสถาบันพิเศษมากขึ้น กษัตริย์สามารถปกครองผืนแผ่นดินหรือธรรมชาติได้ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ดำรงอยู่จึงเป็นสมบัติของกษัตริย์ นอกจากนี้ Albert Camus นักปรัชญาและนักเขียนรางวัลโนเบล เห็นว่าการฆ่ากษัตริย์เช่นกรณีปฏิวัติฝรั่งเศสถือว่าเป็นการฆ่าพระผู้เป็นเจ้า การปฏิเสธกษัตริย์เท่ากับการปฏิเสธพระผู้เป็นเจ้า

ซึ่งความคิดนี้ต่างกับ Michael Walzer นักปรัชญาการเมืองอเมริกันที่เห็นว่า การฆ่ากษัตริย์นำไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย ความตายของกษัตริย์ถือเป็นการปลดปล่อยมนุษย์ออกจากพันธนาการ แต่ในขณะเดียวกันการที่สังคมการเมืองไม่มีกษัตริย์ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหาสัญลักษณ์ใหม่ ๆ เข้ามาแทน (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2548, หน้า 125-126)

สรุปจากคติแนวคิดความเชื่อและความเป็นมาของการปกครองโดยกษัตริย์ทั้งของไทยและแนวคิดเทวสิทธิ์ในตะวันตกนั้น จะเห็นได้ว่ามีความเหมือนกันในหลายลักษณะ อาทิ การเริ่มแรกของการสถาปนาอำนาจกษัตริย์เพื่อปกครองผู้คนในแว่นแคว้น กษัตริย์หรือผู้นำคือผู้ที่มีความสามารถทางการรบ มีคุณลักษณะผู้นำที่เก่งกล้า และความเชื่อที่ว่า กษัตริย์มิใช่คนธรรมดาแต่มีความเป็นเทพที่แสดงออกทั้งในรูปแบบการแต่งกาย พิธีกรรม การใช้คำชั้นสูง และการสืบสันตติวงศ์ นอกจากนี้ สถาบันกษัตริย์ยังอิงอยู่กับศาสนาเพื่อสร้างความชอบธรรมและอำนาจในการปกครองเช่นเดียวกัน

จากการศึกษาเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ของไทยนั้นมีการศึกษาในหลายประเด็น เช่น การศึกษาของ ปวริศร์ โชติพงษ์วิวัฒ (2553) เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องจักรพรรดิราชซึ่งพบว่า แนวคิดนี้เป็นรากฐานวัฒนธรรมทางการเมืองและการปกครองของไทย ความเชื่อนี้มีอยู่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์รวมของมวลมนุษยชาติเพียงหนึ่งเดียว ทรงมีภาพ ลักษณ์ธรรมราชาซึ่งเป็นไปตามคัมภีร์โบราณของอินเดีย ทั้งนี้ สังคมพื้นเมืองของไทยแต่เดิมมีพื้นฐานความสัมพันธ์แบบครอบครัว เป็นชุมชนที่เชื่ออำนาจธรรมชาติ และเคารพบรรพบุรุษโดยเฉพาะสายมารดา มีการเชื่อมโยงชุมชนทั้งหลายเข้าไว้ด้วยกัน โดยการแลกเปลี่ยนผลผลิต เกิดลักษณะร่วมทางวัฒนธรรม เอกภาพที่มีอยู่มีความเหมาะสมที่จะรับคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เน้นความเกื้อกูลมิใช่การสงคราม หลักฐานเก่าแก่ที่สุดของไทยระบุว่า ผู้ปกครองสูงสุดสูงถึงพร้อมทั้งความรู้และความประพฤติอันดีงาม ทรงเกื้อกูลไม่เลือกชนชั้น ทรงหวังที่จะเกื้อกูลพระศาสนาสั่งสอนปวงประชาให้รู้จักความจริงแท้ของโลก อุดมการณ์ทางการเมืองของไทยมีเอกลักษณ์เฉพาะ นักประวัติ-ศาสตร์มีแนวคิดว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นความเชื่อเรื่องโลกและจักรวาลตามคัมภีร์ของพุทธศาสนาได้จางหายไปจากการรับรู้ของคนไทย แต่หากพิจารณาจากงานพระราชพิธีต่าง ๆ จะยังคงพบเห็นพระราชพิธีที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่และแตกต่างจาก

สามัญชน ความน่าสนใจนี้จึงนำมาสู่การศึกษาของ ณัฏฐกรณ์ คำลุน (2558) ที่ศึกษาเรื่อง *ความศักดิ์สิทธิ์ของสมมติเทวราชสมัยใหม่* จากการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลเดชฯ ซึ่งนับเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 2 ที่ขึ้นครองราชย์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 พบว่า ระบอบพระมหากษัตริย์ไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย การเปลี่ยนแปลงการปกครองดังกล่าวไม่ได้ทำให้ฐานะความศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ลดลงแต่ประการใด ความศักดิ์สิทธิ์ของเทวราชนั้นแสดงผ่านพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่มีระเบียบวิธีการขั้นตอนที่ซับซ้อน และตั้งอยู่บนพื้นฐานคติความเชื่อของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ซึ่งในขั้นตอนต่าง ๆ สื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์อย่างชัดเจน มิติอุดมการณ์ทางพุทธศาสนาบ่งชี้ชัดว่า พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะของพระอินทร์ผู้ปกป้องพระพุทธศาสนา รักษาความเที่ยงธรรมและจะเป็นพระโพธิสัตว์ในอนาคต การแสดงออกทางพระราชพิธีทั้งในด้านสัญลักษณ์และอุดมการณ์ ตลอดจนอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธี ชื่อสถานที่ประกอบพิธีล้วนแล้วแต่สื่อถึงคติความเชื่อเพื่อตอกย้ำและผลิตซ้ำถึงความศักดิ์สิทธิ์ของสมมติเทวราชโดยสมบูรณ์

ส่วนการศึกษาของ ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ (2558) เรื่อง *สถาบันพระมหากษัตริย์กับสังคมไทย* พบว่า ทัศนคติและความเชื่อของคนไทยที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์มีอย่างเหนียวแน่นผูกพันกันอย่างแยกไม่ออกเสมือน “น้ำ” กับ “ปลา” กล่าวคือ ประชาชนเป็นเสมือน “น้ำ” หรือพระมหากษัตริย์เป็นเสมือน “ปลา” ซึ่งทั้งน้ำและปลาต้องพึ่งพาอาศัยกัน ความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์เป็นเสมือน “พ่อ” และประชาชนเป็นเสมือน “ลูก” ที่เคยผูกพันซึ่งกันและกันมาในอดีตก็ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงจนถึงปัจจุบัน ส่งผลให้คนไทยส่วนใหญ่เชื่อว่าสถาบันกษัตริย์มีคุณูปการต่อคนไทย รัฐไทย และสังคมไทย อย่างไรก็ดี สถาบันกษัตริย์ไทยก็มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาวการณ์ของการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด ทำให้สถาบันกษัตริย์ไทยมีความทันสมัย ซึ่งส่งผลดีต่อเสถียรภาพทางการเมืองและผลประโยชน์แห่งชาติ ทั้งมีการแลกเปลี่ยนพึ่งพาระหว่างสถาบันกษัตริย์กับประชาชนได้อย่างเหมาะสมลงตัว สถาบันกษัตริย์ไทยมีความเป็นตัวแทนของชาติและประชาชน และเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นรัฐชาติทำให้ชาติมีความเข้มแข็งและดำรงความเป็นชาติได้อย่างยั่งยืนตลอดมา

อย่างไรก็ตาม การปกครองโดยกษัตริย์ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกในช่วงศตวรรษที่ 19-20 ต่างต้องเผชิญความท้าทายจากอุดมการณ์ของระบอบการเมืองการปกครองใหม่ที่ต่างไปจากเดิม ส่งผลให้เกิดการเสื่อมถอยของระบอบราชาธิปไตย เนื่องจากอุดมการณ์การปกครองแบบราชาธิปไตยนั้นมีแนวคิดเสริมความเข้มแข็งของสถาบันกษัตริย์ที่อยู่บนพื้นฐานความเชื่อเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันที่กษัตริย์จะมีลักษณะต่างไปจากบุคคลธรรมดาทั่วไป กษัตริย์เป็นผู้มีบุญญาธิการ โดยชาติกำเนิด ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการกำหนดสถานะของบุคคลในทางสังคมการเมือง ขณะที่อุดมการณ์ประชาธิปไตยถือว่าบุคคลมีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน การถือกำเนิดโดยชนชั้นไม่มีผลต่อการกำหนดสถานะของบุคคล และอำนาจสูงสุดทางการเมืองจะมาจากประชาชน ดังนั้น สถาบันทางการเมืองที่จะมาทำหน้าที่ในการบริหารประเทศจำเป็นต้องเชื่อมโยงกับประชาชน ด้วยเหตุนี้อุดมการณ์ราชาธิปไตยจึงมีความแตกต่างและอยู่คนละด้านกับแนวคิดอุดมการณ์ประชาธิปไตยจึงเผชิญกับความท้าทายและการต่อต้านจากระบอบการปกครองใหม่

จากการศึกษาของ เบเนดิคท์ แอนเดอร์สัน (2555, หน้า 65-67) พบว่า ระหว่างปี พ.ศ. 2413-2451 (ค.ศ. 1870-1908) สถาบันกษัตริย์ในระบอบราชาธิปไตยถูกโค่นล้มจำนวนมาก อาทิ การโค่นล้มสถาบันกษัตริย์ในประเทศฝรั่งเศส พ.ศ. 2424 (ค.ศ. 1881 ต่อมาพระเจ้าซาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 2 แห่งรัสเซียถูกลอบปลงพระชนม์ ปี พ.ศ. 2541 (ค.ศ. 1898) 2 ปีถัดมาจักรพรรดินีอลิซาเบ็ธแห่งจักรวรรดิออสเตรีย-ฮังการี ถูกลอบปลงพระชนม์ และเกิดการโค่นล้มกษัตริย์อุมแบร์โตแห่งอิตาลี กษัตริย์อเล็กซานเดอร์แห่งเซอร์เบีย ในปี พ.ศ. 2451 (ค.ศ. 1908) ตามด้วยการล้มล้างกษัตริย์คาร์ลอสแห่งโปรตุเกส และในปี พ.ศ. 2457 (ค.ศ. 1914) เจ้าชายฟรานซ์ เฟอร์ดินานด์ มกุฎราชกุมารแห่งจักรวรรดิออสเตรีย-ฮังการี ก็ถูกลอบปลงพระชนม์ซึ่งนำมาสู่สงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 นี้ ก็เกิดการล้มล้างสถาบันกษัตริย์ อาทิ การล้มราชวงศ์ชิงในประเทศจีน การล้มระบอบจักรพรรดิในเยอรมัน และจักรวรรดิออสเตรีย-ฮังการี จักรวรรดิออตโตมัน ประเทศเหล่านี้ได้กลายมาเป็นสาธารณรัฐในที่สุด จากนั้นในช่วงรอยต่อของสงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ก็ปรากฏเหตุการณ์ต่าง ๆ ต่อสถาบันกษัตริย์ อาทิ กษัตริย์อัลฟองโซแห่งสเปนถูกบังคับให้สละราชย์สมบัติ จักรพรรดิไฮเลเซลัสซีแห่งเอธิโอเปียถูกมุโสลินีขับไล่ทรงหนีไปลี้ภัยในประเทศอังกฤษ ซึ่งในช่วงเวลานั้น

ประเทศไทยหรือสยามก็เกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองเช่นกัน อย่างไรก็ดี สำหรับประเทศไทยนั้น ความรู้สึกผูกพันของประชาชนต่อพระมหากษัตริย์เป็นเรื่องที่ฝังรากลึก เพราะปฏิเสธไม่ได้ว่าพระมหากษัตริย์มีส่วนสำคัญยิ่งในการสร้างปกปักรักษาชาติบ้านเมือง แม้ประเทศที่สถาบันกษัตริย์ล่มสลายไปแล้ว เช่น ประเทศกัมพูชาปัจจุบัน ประชาชนยังคงจงรักภักดีเคารพต่อสถาบันกษัตริย์ และคณะรัฐบาลก็ยังคงต้องอิงสถาบันเพื่อความมั่นคงในการปกครอง (พล.อ. สนธิ บุญรัตกลิน, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 15 พฤษภาคม 2561)

แม้สถาบันกษัตริย์จะลดจำนวนลงอย่างมากดังที่กล่าวมา แต่สถาบันกษัตริย์ของไทยยังคงดำรงอยู่ในฐานะประมุขของประเทศ แต่ก็มีการเปลี่ยนแนวคิดคติความเชื่อเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ดังพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีที่ได้ลดภาพจากความเป็น “สมมติเทพ” มาเป็นพระมหากษัตริย์ที่เกิดจากพระปรีชาสามารถ ความเก่งกล้าสามารถที่ประชาชนยอมรับ จากการศึกษาของ สายชล สัตยานุรักษ์ (2548, หน้า 42-46) พบว่าสถาบันกษัตริย์มีความพยายามสร้างความเข้มแข็งและการยกย่องสถาบันมาโดยตลอด เพราะเมื่อประเทศไทยรับเอาอารยธรรมตะวันตกเข้ามานั้น ชนชั้นนำของไทยได้พยายามรักษา “ความเป็นไทย” ทางวัฒนธรรมเอาไว้เพื่อให้สามารถทำหน้าที่จรรโลงโครงสร้างทางการเมืองที่รวมศูนย์อำนาจไว้ที่สถาบันกษัตริย์ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่พระองค์ทรงเน้นนิยาม “ความเป็นไทย” ไปที่พระราชพิธีต่าง ๆ และการสร้างสัญลักษณ์ที่ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์กลางของรัฐที่มีพระราชอำนาจเด็ดขาดสูงสุด โดยทรงให้ความหมายพิเศษแก่การนิยามความหมายของ “พระมหากษัตริย์” และ “ข้าราชการ” เนื่องจากเป็นครั้งแรกที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างแท้จริง และเป็นพระราชอำนาจในฐานะที่ทรงเป็นมนุษย์มิใช่เทพเจ้า

เมื่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเร่งนิยามความหมายของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” เพื่อให้มีอำนาจครอบงำเหนือกว่าคำนิยามของกลุ่มอื่น ๆ ทรงนิยามความหมายของ “ชาติไทย” ที่ประกอบขึ้นด้วยคนที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับวัฒนธรรมไทย และจงรักภักดีต่อหัวใจของ “ความเป็นไทย” อันได้แก่ พระมหากษัตริย์ และพระพุทธศาสนา ในรัชสมัยของพระองค์ประเทศไทยเผชิญกับภัยคุกคามอำนาจสมบูรณาญาสิทธิ์จากชาติตะวันตกและชาวจีน ดังนั้น เพื่อจัดระเบียบ

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรัฐแบบใหม่ การนิยาม “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ของพระองค์จึงเน้นไปที่การสร้างเอกภาพทางการเมือง โดยมี “พระมหากษัตริย์” ซึ่งทรงเป็นหัวใจของ “ชาติไทย” เป็นผู้มีพระราชอำนาจสูงสุด เนื่องจากทรงเป็นศูนย์รวมแห่งความจงรักภักดีของคนทั้งชาติ

การสร้างจินตภาพดังกล่าวส่งผลให้เกิดความสำนึกในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของ “คนไทย” ทั้งประเทศ โดยทรงแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของประเทศที่ศิวิไลซ์แล้ว และ “ความเป็นไทย” ของเรานั้นเกิดจากพระมหากษัตริย์นับแต่อดีตที่ได้ทรงรักษาสืบทอดต่อกันมา ประเทศไทยมีอายธรรมที่เป็นสากลไม่แตกต่างจากอารยธรรมตะวันตก เราจึงควรภาคภูมิใจใน “ชาติไทย” และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ที่ทรงช่วยทำให้ “ชาติไทย” ยังคงมีอารยธรรม มีอิสรภาพ และยืนอยู่อย่างมีเกียรติเช่นชาติตะวันตกทั้งหลาย

นอกจากนี้ ยังมีอีกหลายท่านที่มีส่วนสำคัญยิ่งในการปลูกฝังความคิดเรื่อง “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” อาทิ สมเด็จฯ กรมพระวชิรญาณวโรรส ทรงถ่ายทอดปลูกฝังความคิดนี้ด้วยการเทศน์และการจัดหลักสูตรการศึกษาของสงฆ์ ทำให้พระสงฆ์ซึ่งส่วนใหญ่มาจากคนระดับล่างทั้งในเขตเมืองและชนบทได้รับรู้และเกิดเป็นจินตภาพ ส่วนสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเน้นในพระนิพนธ์อยู่เสมอถึงความสำคัญของพระมหากษัตริย์ไทยว่า แม้จะมีพระราชอำนาจแบบเทวสิทธิ์แต่มิได้ใช้พระราชอำนาจดังกล่าว แต่ทรงใช้ “การปกครองแบบไทย” ซึ่งเต็มไปด้วยความเมตตากรุณา และพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีทรงเป็นผู้นำแห่งคุณธรรมที่ช่วยให้ “เมืองไทย” สามารถรักษาเอกราช มีความสงบสุข และมีความเจริญก้าวหน้าเป็นอันมาก

แม้หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์ถูกลดบทบาทและพระราชอำนาจ แต่ก็ยังมีความพยายามฟื้นฟูพระราชอำนาจและความเข้มแข็งของสถาบันกษัตริย์โดยกลุ่มบุคคลที่มีความคิดนำทางสังคม บุคคลหนึ่งที่มีบทบาทนำในการสร้างความเป็นไทยหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 คือ หลวงวิจิตรวาทการ โดยเฉพาะการปลุกกระแส “ความเป็นไทย” เพื่อต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์ จึงมีการเน้นย้ำว่า หากไทยกลายเป็นคอมมิวนิสต์ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” จะถูกทำลายลงอย่างสิ้นเชิง และสมเด็จพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นอีก

ผู้หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ทรงทำให้ชาวต่างประเทศรับรู้ว่าไทยเป็นชาติอารยะ ทรงชี้ให้เห็นว่า “การปกครองแบบไทย” มีความเป็นประชาธิปไตยอยู่แล้ว เพราะมีการเลือกตั้งตามหลัก “อเนกชนนิกรสโมสรสุมมติ” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2535หน้า 151-156) สำหรับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้พยายามทำให้ “อุดมการณ์กษัตริย์นิยม” มีพลังแข็งแกร่งขึ้นเพื่อมุ่งแสดงว่าในระบอบ “การปกครองแบบไทย” ภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นั้น นอกจากจะมี “ผู้นำแบบไทย” แล้ว ยังจำเป็นจะต้องมีพระมหากษัตริย์ซึ่งมีความสำคัญและมีคุณค่าสูงสุดต่อ “ชาติไทย” โดยเน้นความหมายของพระมหากษัตริย์ 2 ด้าน คือ ความศักดิ์สิทธิ์สูงส่งของสถาบันกษัตริย์ไทยที่เกิดจากการรับคติเทวราชจากเขมร เพื่อจะทรงได้รับการเคารพสักการะอย่างสูงสุด ขณะเดียวกันทรงเป็นผู้ปกครองที่กอรปด้วยคุณธรรมลักษณะทั้ง 2 นี้มีความสำคัญต่อระบอบ “การปกครองแบบไทย” (สายชล สัตยานุรักษ์, 2548, หน้า 42-46) ทั้งนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ ได้เขียนถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ในการควบคุม การใช้อำนาจของรัฐบาลในบทความเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัวฯ ความว่า (สายชล สัตยานุรักษ์, 2548, หน้า 55)

> . . .ประวัติศาสตร์ของไทยเรานั้นปรากฏว่ามีเบื้องหลังที่แตกต่างกันกับของชาติอื่น ๆ . . .คนไทยเราในสมัยก่อนมิได้คิดตั้งสถาบันหรือองค์การขึ้นเพื่อให้อำนาจควบคุม “แขนขา” แห่งสังคม ไทยเราใช้ “หัว” แห่งสังคม หรือสถาบันพระมหา-กษัตริย์นั่นเอง เป็นเครื่องควบคุมมิให้เกิดความไม่เป็นธรรม และความผิดพลาดบกพร่องต่าง ๆ ขึ้นได้ และก็ได้ปกครองกันเป็นสุขมาหลายร้อยปีด้วยวิธีการนี้. . .นี่เป็นหลักการที่คนไทยเราได้ยึดถือมาโดยตลอด. . .

ในทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ ยังคงนำเสนอภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในฐานะที่ทรงเป็นบุคคลแต่มุ่งนิยามความหมายของพระมหากษัตริย์เพื่อเน้นความใกล้ชิดระหว่างพระองค์กับประชาชน การหล่อหลอมความรู้สึกให้ประชาชนมีความผูกพันและจงรักภักดีอย่างลึกซึ้งต่อพระมหากษัตริย์และทำให้คนไทยมีความรู้สึกภาคภูมิใจในองค์พระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นตัวแทน “ชาติไทย” ที่เปี่ยมไปด้วยความมีอารยะ ซึ่งเมื่อทรงปรากฏต่อสายตาชาวโลกแล้วก็ได้ส่งผลให้ “ชาติไทย” มีเกียรติและศักดิ์ศรีไม่ด้อยกว่าชาติอารยะใด ๆ การนิยาม

ความหมาย “พระมหากษัตริย์” ในศตวรรษ 2500 นี้ ยังมุ่งให้คนไทยยอมรับอำนาจของรัฐบาลทหารที่มีความจงรักภักดีอย่างสูงสุดต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ มุ่งให้คนไทยมีเครื่อง-ยึดเหนี่ยวทางใจ และยอมรับความสัมพันธ์ทางสังคมแบบมีลำดับชั้น การปลูกฝังความศักดิ์สิทธิ์สูงส่งของสถาบันพระมหากษัตริย์ และการทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ถึงพร้อมด้วยทศพิธราชธรรม

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นั้น การฟื้นฟูสถาบันกษัตริย์ได้ปรากฏอย่างชัดเจนในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยมีการให้ความสำคัญกับสถาบันกษัตริย์อย่างมากในหลาย ๆ ด้าน อีกทั้งคำประกาศของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อครั้งทำการรัฐประหารที่ต้องการให้ประชาชนรับรู้ว่าจอมพลสฤษดิ์และกองทัพเทินทูนองค์พระมหากษัตริย์ โดยระบุในคำกราบบังคมว่า (วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, 2559, หน้า 79) “การปฏิวัติครั้งนี้ถึงหากจำเป็นจะต้องเปลี่ยนสถาบันแห่งชาติในทางหนึ่งทางใด แต่สิ่งหนึ่งที่คณะปฏิวัติจะไม่ยอมให้มีการเปลี่ยนแปลงคือ ระบอบที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขแห่งรัฐ คณะปฏิวัติจะยืนหยัดดำรงรักษาระบอบนี้ต่อไป”

นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่เน้นให้เห็นความยิ่งใหญ่และความแตกต่างของพระมหากษัตริย์กับประชาชนทั่วไป และการสร้างจิตสำนึกของคนไทยต่อสถาบันกษัตริย์ จากการศึกษาของนักวิชาการ อาทิ เกษียร เตชะพีระ, ธงชัย วินิจจะกูล และสายชล สัตยานุรักษ์ พบว่า มีการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยม คือ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” และการเน้น “ความเป็นไทย” มาโดยตลอด

จากที่กล่าวมาจะเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสถาบันกษัตริย์ ความพยายามปลูกฝังค่านิยม และความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ด้วยผลงานต่าง ๆ แต่ที่เหนือสิ่งอื่นใดนั้น สิ่งที่สามารถสร้างความยิ่งใหญ่และเข้มแข็งที่สุดให้กับสถาบันกษัตริย์ก็คือการทรงงานแบบธรรมราชาของพระมหากษัตริย์ไทย โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่ทรงงานเพื่อประชาชน เพื่อประเทศชาติ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ได้รับคำยกย่องว่าทรงเป็น “กษัตริย์เหนือ-กษัตริย์” ทรงมีความสมบูรณ์พร้อมในทุกด้าน ทั้งความรอบรู้หลักวิชาการต่าง ๆ ทรงเป็นนักคิด นักปฏิบัติ ทรงเข้าพระทัยถึงบทบาทสถานะของพระมหากษัตริย์ในระบอบ-

ประชาธิปไตย การทรงงานตลอดรัชกาลทรงทำเพื่อ “ประโยชน์สุขของประชาชน” ดังปฐมบรมราชโองการ จึงทรงเป็นที่รักยิ่งและสถิตย์ในดวงใจของคนไทยทั้งมวล การทรงงานของพระองค์ทำให้ทรงได้รับความรักและความจงรักภักดีจากประชาชน ทรงเป็นที่พึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชาติ จนกลายเป็นพระบารมีหรือพระราช-อำนาจทางสังคม (social power) เป็นพระบรมเดชานุภาพ (royal charisma) ที่ทรงสามารถคลี่คลายวิกฤตประเทศ และสามารถนำพาประเทศให้รอดพ้นจากภัยต่าง ๆ มาได้ ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดเรื่อง “ธรรมราชา” มาประกอบการศึกษาเพื่อตอบสมมติฐานการวิจัย ดังต่อไปนี้

แนวคิดธรรมราชา

การดำรงอยู่ของสถาบันกษัตริย์ในบริบทสังคมตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันตั้งอยู่บนเงื่อนไขของความมีคุณธรรมและหลักธรรมาภิบาล ซึ่งตรงกับคติ “ธรรมราชา” หรือพระมหากษัตริย์ผู้ทำให้ประชาชนสุขใจโดยธรรม ซึ่งเป็นแนวความคิดธรรมาภิบาลพุทธอันมีมายาวนานกว่า 2000 ปี โดยพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งปกครองชมพูทวีประหว่าง พ.ศ. 270 ถึง 312 พระองค์เป็นจักรพรรดิที่เป็นธรรมราชาพุทธองค์แรกที่เป็นต้นแบบในการนำคำว่า “ธรรมราชา” มาขยายความในเชิงการเมืองการปกครอง โดยกำหนดให้การปกครองต้องอาศัยธรรมะหรือความดี 3 ระดับ คือ (1) พระมหากษัตริย์และผู้ปกครองต้องประพฤติธรรม อาทิ ทศพิธราชธรรม เป็นต้น (2) พระมหากษัตริย์ต้องชักนำให้ราษฎรประพฤติธรรม และ (3) การเอาชนะประเทศต่าง ๆ ต้องชนะด้วยธรรม ไม่ใช่ชนะด้วยอาวุธ ทั้งนี้ ประเทศไทยได้รับคติพุทธเข้ามาศรัทธาและปฏิบัติ จึงได้รับคติธรรมราชาดังกล่าวด้วย ซึ่งพระมหากษัตริย์ได้ยึดถือปฏิบัติมานับแต่สมัยกรุงสุโขทัย (สถาบันพระปกเกล้า, 2556, หน้า 10)

คติธรรมราชาของพระพุทธศาสนานี้อาจเทียบเคียงได้กับคติราชาปราชญ์ในอุดมคติของตะวันตก ซึ่ง Plato ได้อธิบายว่าเป็น “ผู้ปกครองซึ่งใช้ความรู้ในการปกครองด้วยความเป็นธรรม” ราชาปราชญ์จึงเป็นการปกครองโดยผู้ที่มีความรู้ความสามารถและมีคุณธรรม อย่างไรก็ตามคติธรรมราชาและคุณธรรมการปกครองของกษัตริย์ตะวันตก

ย่อมมีความแตกต่างกับประเทศตะวันออกไปตามสภาพบริบทของสังคม แต่มีจุดร่วมกัน คือ “การปกครองเพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกร” แนวคิดเรื่องราชาปราชญ์ (Philosopher King) ของ Plato ได้กล่าวถึงรูปแบบการปกครองของรัฐซึ่ง Plato ต้องการจะให้เป็น เพื่อการสร้างประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นกับประชาชนอย่างแท้จริง Plato วิเคราะห์ว่ารัฐประกอบไปด้วยบุคคล 3 ส่วน นั่นคือ นักปกครอง พิทักษ์ชน และราษฎร โดยพิทักษ์ชนและราษฎรนั้น เป็นบุคคลกลุ่มที่มีอำนาจน้อยกว่านักปกครอง ซึ่งพิทักษ์ชนในความหมายของ Plato เทียบได้กับนักรบแต่ยังมีหน้าที่อื่น ๆ มากกว่าการรบนั้น คือ การกวดขันราษฎรให้เคารพเชื่อฟังกฎหมายที่มาจากนักปกครอง และการช่วยนักปกครองบริหารกิจการของรัฐ คำว่าผู้ปกครอง Plato เน้นว่าจะต้องมีลักษณะเป็นนักปรัชญา นักปกครองมีหน้าที่ออกกฎหมายและกำหนดนโยบายของรัฐ ดังนั้น หากชนชั้นทั้ง 3 ระดับปฏิบัติหน้าที่ของตนเองได้อย่างประสานกลมกลืนกัน ไม่มีการขัดแย้งหรือก้าวก่ายหน้าที่กัน ความยุติธรรมก็จะเกิดขึ้นในรัฐ (พระธรรมโกศาจารย์, 2552, หน้า 208-209)

เรื่องธรรมราชากับคุณธรรมของผู้ปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้น คำว่า “ธรรมราชา” ตามความคิดทางการเมืองตะวันออกเป็นคำที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งทฤษฎีการเมืองตะวันออกมักนำไปเปรียบเทียบกับ “เทวราชา” และการปกครองของไทยมักโยงกับศาสนา คือ เทวราชาสืบมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูซึ่งเป็นศาสนาสำคัญในอาณาจักรขอมโบราณ ซึ่งเทวราชาก็ไม่เหมือนกับเทวราชาในลัทธิเทวสิทธิ์ของตะวันตกที่ถือว่าสิทธิในการปกครองของพระราชามาจากการที่พระเจ้ามอบอำนาจให้พระราชาเพื่อทำหน้าที่ในการปกครอง ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้น พระราชามีส่วนแห่งเทพหลายองค์รวมกันอยู่ในพระองค์ พระราชาจึงทรงมีฐานะเป็นเทวดามาปกครองมนุษย์ เป็นราชาที่เป็นเทวดาหรือเทวราช มีฐานะสูงและแยกกับประชาชนพลเมืองอย่างเด็ดขาด เมื่อไทยรับลัทธินี้มาใช้ในสมัยอยุธยา ความคิดนี้ยังได้พัฒนาต่อไปโดยเชื่อมโยงกับการอวตารของพระนารายณ์ เรียกการปกครองแบบนี้ว่า “สมบูรณาญาสิทธิราชย์” ซึ่งก็ต่างกับสมบูรณาญาสิทธิราชย์เดิมของตะวันตก แม้ว่าจะทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาดเช่น เดียวกันก็ตาม (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2556, หน้า 95-96; อพิน รพีพัฒน์, 2560)

ลัทธิเทวราชในสมัยอยุธยาที่รับมาจากพราหมณ์-ฮินดูของขอม แต่ก็ได้ผสานเข้ากับแนวคิดในพระพุทธศาสนา เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก แต่ศาสนา

พราหมณ์-ฮินก็มีความสำคัญในราชสำนัก อิทธิพลของพระพุทธศาสนาทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในแนวคิดเทวราชาของอยุธยา 2 ประการ คือ (1) พระราชาทรงมีฐานะเป็นเทพแบบพุทธ คือ เป็นเทพด้วยบุญบารมีที่ทรงสร้างมาแต่อดีต (2) พระราชาต้องเป็นผู้ทรงธรรม ปกครองโดยธรรม ปฏิบัติโดยมีธรรมของพระพุทธศาสนากำกับ หากไม่ทรงตั้งอยู่ในธรรมก็ถือว่าสิ้นบารมี ผู้มีบุญอื่นก็อาจล้มราชบัลลังก์ลงได้ แนวคิดนี้ได้พัฒนาต่อมาเป็นแนวคิด “สมมติเทพ” กล่าวคือ พระราชาไม่ใช่เทพ แต่มีฐานะสูงเสมอกับเทพ เพราะทรงคุณงามความดีตั้งมั่นอยู่ในธรรมของบุคคล ทรงธรรมของผู้ปกครอง มีทศพิธราชธรรม เป็นต้น

แนวคิดการปกครองแบบธรรมราชาของ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภ-พฤติกากร ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ 8 ทรงแสดงทัศนะเกี่ยวกับพระมหา-กษัตริย์ไทยไว้ว่า กษัตริย์สยามในอดีตปกครองบ้านเมืองด้วยคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เปรียบได้กับรัฐธรรมนูญที่กำหนดบทบาทพระมหากษัตริย์เพื่อไม่ให้มีอำนาจล้นฟ้า แต่ต้องมีราชธรรมกำกับความนิยมที่จะให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมิกราชดุจดั่งพระเจ้ามหาสมมตราชแห่งคัมภีร์พระธรรมศาสตร์นั้นเป็นเรื่องมาจากส่วนเก่าแก่ของพระไตรปิฎก ซึ่งท่านได้คัดความจากหนังสือโบราณเพื่อแสดงลักษณะของพระมหา-กษัตริย์มาเปรียบเทียบ ดังนี้ (*ประชุมพระนิพนธ์ ของ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภ-พฤฒิยากร*, 2517, หน้า 84-86)

> คัมภีร์พระธรรมศาสตร์กล่าวว่า พระเจ้ามหาสมมตราช ตั้งอยู่ในราชธรรม 10 ประการ ทรงเบญจางคิกะศีลเป็นปรกติศีล และอัษะฎางคิกะศีล 4 เป็นอุโบสถศีลเมตตากรุณาแก่สัตว์ทั้งปวง แล้วทรงพระอุสาหะมะนะสิการะ ซึ่งคัมภีร์พระ-ธรรมศาสตร์เป็นนิจกาล ทรงประพฤติธรรม 4 ประการ คือ พิจารณาซึ่งความ-ชอบความผิดแห่งผู้กระทำให้เป็นประโยชน์ แลมิได้เป็นประโยชน์แก่พระองค์ 1 ทำนุบำรุงซึ่งบุคคลผู้มีศีลสัจ 1 ประมูลมาซึ่งพระราชทรัพย์โดยยุติธรรม 1 รักษาพระนครราชเสมาให้สุขเกษมโดยยุติธรรม 1 เป็น 4 ประการ แลตั้งอยู่ในราชกิจประเพณีมิได้ขาด
>
> วัตร คือ หน้าที่ของพระจักรพรรดิ จะต้องเป็นผู้นิยมนับถือธรรมเป็นผู้สนับสนุนธรรม จะต้องเอาพระทัยใส่คุ้มเกรงรักษาบรรดาผู้อาศัยอยู่ใน

แว่นแคว้นของพระองค์ คือเป็นผู้อันโตชน ผู้เป็นพลกาย ผู้เป็นขัตติย ผู้เป็นอนุยนตติดสอยห้อยตาม ผู้เป็นพราหมณ์และคหบดี ผู้เป็นชาวบ้านชาวชนบท ผู้เป็นสมณพราหมณ์ตลอดจนสัตว์สี่เท้าสองเท้า ต้องทรงสอดส่องไม่ให้มีการอธรรมเกิดขึ้นในแว่นแคว้นของพระองค์ และเกื้อกูลคนจนด้วย

อนึ่ง เมื่อผู้มีศีลผู้รู้จักสำรวมตนและปฏิบัติตน เพื่อความดีมาสู่พระองค์ และทูล-ถามเรื่องอะไรดีอะไรชั่ว อะไรผิด อะไรชอบ อะไรพึงทำ อะไรพึงเว้น พระองค์จะต้องฟังเขาโดยตลอด แล้วห้ามปรามอย่าให้เขาไปในทางที่ชั่ว สนับสนุนให้เขาไปในทางที่ดี. . .

ความที่ยกมานี้แสดงถึงการปกครองของพระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงเป็นธรรม-ราชามานับแต่สมัยสุโขทัย ทั้งนี้ ความคิดเรื่องธรรมราชามีปรากฏในหนังสือแต่โบราณ เช่น ไตรภูมิพระร่วงของพญาลิไท ไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา สมัยรัชกาลที่ 1 ราชธรรม 38 ประการในวิทิตชาดก จักกวัตติสูตรในพระไตรปิฎก ราชนีติของจาณักยพราหมณ์ เป็นต้น แนวคิดเรื่องธรรมราชาในฐานะแนวคิดทางการปกครองมีความชัดเจนขึ้นเมื่อมีนักรัฐศาสตร์ เช่น ชัยอนันต์ สมุทรทวณิช, สมบัติ จันทรวงศ์ และสมบูรณ์ สุขสำราญ ได้นำมาอธิบายเชื่อมโยงระหว่างคัมภีร์ศาสนาและตำนานกับความคิดทางการเมืองแบบธรรมราชา

เมื่อพิจารณาความหมายของธรรม และธรรมของกษัตริย์ผู้ครองแผ่นดินแล้ว คำว่า “ราชา” ในภาษาบาลีหมายถึง “ผู้สร้างความพอใจให้กับคนอื่น” คือ คนใต้ปกครอง และคำว่า “ธัมเมระปะเรรันเช ปีติราชา” แปลว่า พระราชา คือ ผู้ทำให้ผู้อื่นพึงพอใจโดยธรรมะ ดังนั้น การปกครองโดยธรรมแม้โดยหน้าที่ของกษัตริย์จะกำหนดไว้อย่างกว้าง ๆ แต่พระเจ้าแผ่นดินที่ดีต้องมีความเป็นธรรมราชา พระราชาในคติของพุทธไม่ใช่เทวสิทธิ์ (devine rights) กษัตริย์ในศาสนาพุทธเป็น “อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ” จะอยู่ในตำแหน่งได้ต้องมีธรรมของผู้ปกครอง และกษัตริย์ชาวพุทธไม่มีวรรณะเหมือนกษัตริย์ชาวฮินดู ทำให้การอธิบายธรรมเป็นเรื่องสำคัญ หน้าที่ของกษัตริย์ในการทำสงครามเพื่อนำสู่ความหลุดพ้นถือว่าเป็นสิ่งถูกต้องในคัมภีร์ภควัทคีตา แต่ในทางพุทธศาสนาไม่ยอมรับเรื่องเช่นนี้ และถือว่าธรรมราชา คือ “ราชาผู้ทรงชำนะโดยธรรม” ดังนั้น เมื่อพูดถึงธรรมราชา พระพุทธศาสนาจะไม่พูดถึงการทำสงคราม พุทธศาสนามักพูดถึงธรรม-

ราชาในเรื่องความกล้าหาญ พลังอำนาจ ความสามารถในการทหารพร้อมบริบูรณ์ แต่ไม่ให้นำอำนาจนั้นใช้รุกราน ให้ใช้ความมีอำนาจสูงไปชักจูงบรรดากษัตริย์ต่าง ๆ ปฏิบัติธรรมเพื่ออยู่ร่วมกันด้วยสันติสุข (พระพรหมบัณฑิต, 2559, หน้า 10)

ธรรมของกษัตริย์ในศาสนาพราหมณ์ตามที่กล่าวถึงในภควัทคีตา กล่าวถึงเหตุการณ์สงครามและความไม่ครั่นคร้ามในสงคราม อันเป็นคุณสมบัติของกษัตริย์ จึงได้เน้นว่าหน้าที่โดยตรงของกษัตริย์ คือ การทำสงคราม แต่ถึงกระนั้นก็เน้นการทำสงครามที่เป็นธรรม ภควัทคีตาจึงมิได้มุ่งให้กษัตริย์ทั้งหลายรุกรานกัน เพราะสงครามไม่เป็นธรรม สงครามที่ทำเพื่อ “ปกป้องประชาชน” เป็นหน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งของกษัตริย์ ในหนังสือ *ทศพิธราชธรรมกับพระมหากษัตริย์ไทย* ของสถาบันพระปกเกล้า (2551, หน้า 20-21) กล่าวว่า “ทศพิธราชธรรม” เป็นธรรมะสำหรับจำกัดอำนาจสูงสุดของพระมหากษัตริย์แต่โบราณ ในพระธรรมเทศนาที่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จ-พระสังฆราชเจ้า วัดบวชนิเวศวิหาร ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2493 นั้นทรงระบุไว้ชัดว่า “ทศพิธราชธรรม” เป็นภาษิตของบัณฑิตผู้เกิดนอกพุทธกาลมาก่อน ภายหลังจึงนำมาร้อยกรองเป็นคำสอนในคัมภีร์พระพุทธ-ศาสนา และมี 10 อย่าง จึงเรียกว่า “ทศพิธ” คำสอน “ทศพิธราชธรรม” จึงเป็นทั้งหลักศาสนาและหลักศีลธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์เพื่อเหนี่ยวรั้งการใช้พระอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทั้งนี้ ความคิดเรื่องธรรมในศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์มีความต่างกัน แต่ชาวไทยได้รับวัฒนธรรมทางศาสนาทั้งจากฝ่ายพุทธและพราหมณ์ โดยเฉพาะเรื่องการปกครอง คำว่า “ธรรม” ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายพุทธหรือพราหมณ์มีความหมายหลัก ๆ 2 อย่าง คือ (1) หน้าที่ทางศีลธรรม และ (2) หมายถึง สิ่งที่ชอบธรรม (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2557, หน้า 1-6)

อาจกล่าวได้ว่า หน้าที่ของธรรมราชา คือ การทำหน้าที่ในการสร้างธรรมรัฐ คำว่า “ธรรมรัฐ” หมายถึง Good Governance คือ การปกครองที่ดี หรือ “ธรรมาธิปไตย” รัฐที่จะเป็นธรรมาธิปไตยได้ต้องมีผู้นำหรือผู้ใช้อำนาจปกครองที่เป็นธรรมราชาหรือประพฤติปฏิบัติอย่างธรรมราชา ธรรมรัฐจะเกิดขึ้นได้ต้องมีธรรมาธิปไตยหรือการยึดหลักธรรมเป็นใหญ่ใน 4 ด้าน ดังนี้ (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2557, หน้า 51)

1. ด้านการป้องกันรัฐ หน้าที่ของพระเจ้าเป็นดินในฐานะผู้ปกครองรัฐที่สำคัญที่สุด คือ การรักษาอิสรภาพของรัฐไว้ให้ได้

2. ด้านเศรษฐกิจ ต้องให้ความสำคัญแก่เศรษฐกิจ จุดมุ่งหมายคือ การคุ้มครองประชาชน ทำให้ประชาชนอยู่อย่างปลอดภัย จุดหมายในการใช้พระราชทรัพย์ต้องเป็นไปเพื่อรัฐและเพื่อผลในการปกครอง การเก็บภาษีต้องคำนึงถึงความยากลำบากและความสามารถในการประกอบอาชีพของประชาชน คำนึงถึงสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ

3. ด้านการปกครอง พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ทรงใช้ทัณฑ์เป็นเครื่องควบคุมสภาวะธนาธิปไตยมิให้เกิดขึ้น และให้การปกครองเป็นไปอย่างราบรื่น ทรงลงโทษผู้ที่ควรถูกลงโทษและยกย่องผู้ที่ควรยกย่อง พระเจ้าแผ่นดินต้องเสด็จประพาสเป็นประจำ ราชนีติยกย่องพระเจ้าแผ่นดินว่าทรงเป็นจ้าวในโลก เพราะทรงเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองประชาชนจากภัย ทั้งที่เป็นภัยบุคคล ภัยจากอบายมุข และภัยจากความยากลำบากต่าง ๆ

4. ด้านหน้าที่ทางศีลธรรม กล่าวคือ ขจัดสิ่งที่เป็นอธรรม รักษาธรรมที่เกิดขึ้นและทำในสิ่งที่ชอบธรรม พระเจ้าแผ่นดินต้องทรงประพฤติธรรม ไม่ประพฤติผิดธรรม ทรงสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในธรรม อุปถัมภ์ช่วยเหลือนักบวชในศาสนาทั้งหลายและทรงเคารพบูชาศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ทรงเป็นศาสนูปถัมภก

การปกครองโดยกษัตริย์ของไทยนั้น พระมหากษัตริย์นับจากอดีตทรงปกครองบ้านเมืองด้วยคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ซึ่งกำหนดไว้ว่า พระเจ้าแผ่นดินเป็นพระมหา-สมมติราชที่พสกนิกร เจ้านาย เชื้อพระวงศ์ ประชุมกันยกให้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระธรรมศาสตร์กำหนดให้พระมหาสมมติราชต้องตั้งอยู่ในราชธรรม 10 ประการ (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2557, หน้า 23-24) คำว่า “ราชธรรม” ในทศพิธราชธรรมเป็นราชธรรม ชุดหนึ่ง จักกวัตติวัตรก็เป็นราชธรรมอีกชุดหนึ่ง และราชสังคหวัตถุ 4 ประการก็เป็นราชธรรมอีกชุดหนึ่ง พระพุทธเจ้าไม่ได้นำมารวมกันและสอนเป็นเรื่องเดียว แต่ทรงเลือกราชธรรมแต่ละชุดมาสอนตามกาลเทศะ สำหรับทศพิธราชธรรมเป็นธรรมะที่พระมหากษัตริย์ต้องยึดถือปฏิบัติ เพื่อช่วยเพิ่มความเคารพนับถือหรือสร้างความเชื่อถือแก่ประชาชนซึ่งให้ผลดีแก่ผู้ปกครอง ดังนี้ (พุทธทาสภิกขุ, 2531, หน้า 205-207)

1. ทานำ (ทาน) คือ การให้ นำมาซึ่งความจงรักภักดี ความผูกพัน กตัญญูเป็นพื้นฐานในการทำประโยชน์แก่ประเทศชาติ

2. สีลำ (ศีล) คือ การตั้งสังวรรักษากาย วาจา ให้สะอาดปราศจากโทษ นำมาซึ่งการสร้างความเคารพ ความไว้วางใจแก่ผู้ถูกปกครอง คือ ประชาชน

3. ปริจฺจาคำ (บริจาค) คือ การบริจาค การเสียสละ นำมาซึ่งการสร้างความเคารพ ความรักสร้างความเลื่อมใส นำมาซึ่งการเป็นแบบอย่างที่ดี

4. อาชฺชวำ (อาชวะ) คือ ความซื่อตรง นำมาซึ่งการประสานสังคมสู่จุดหมายสร้างความเคารพบูชา ความไว้วางใจ ความรักใคร่ ความสวามิภักดิ์

5. มทฺทวำ (มทวะ) คือ ความอ่อนโยน นำมาซึ่งความสามัคคีของประชาชน

6. ตปำ (ตบะ) คือ การกำจัดความเกียจคร้านและความชั่ว นำมาซึ่งความเกรงขามโดยไม่ต้องใช้กำลัง

7. อกฺโกธำ (อโกธะ) คือ การไม่โกรธ นำมาซึ่งความรักใคร่ ไว้วางใจ ความไม่หุนหันพลันแล่น โดยเฉพาะในทางการเมือง การเศรษฐกิจ

8. อวิหึสา (อวิหิงสา) คือ การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ตลอดถึงสัตว์ให้ได้ทุกข์ยาก นำมาซึ่ง การสร้างความรักและมิตรภาพ เป็นการไม่กระทบกระทั่งในรอบด้าน

9. ขนฺติ (ขันติ) คือ ความอดทนต่อสิ่งที่ควรอดทนเป็นเบื้องหน้า นำมาซึ่งการห้ามความผลุนผลันในทุกด้าน เช่น การเมือง เศรษฐกิจ สังคม ไม่ทำให้เกิดอคติใด ๆ เพราะอดทนได้ สร้างความเคารพ เกรงใจ ไว้วางใจและสามัคคี

10. อวิโรธนำ (อวิโรธนะ) คือ การปฏิบัติตนไม่ให้ผิดจากการที่ถูกที่ควร นำมาซึ่งการป้องกันความผิดพลาดและอุปสรรคต่าง ๆ ส่งเสริมความก้าวหน้าทุกด้าน

สำหรับราชนีติ เป็นหนังสือที่พูดถึงการปกครองของพระเจ้าแผ่นดินโดยตรงซึ่ง สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุททวณิช (2523, หน้า 126-128) ให้ความเห็นว่า ราชนีติมีข้อความซึ่งหากนำมาผสมกันอาจได้หลายสูตร อาจแยกได้หลายแนวทางการปกครองที่ต่างกันสุดแท้แต่ผู้ปกครอง เช่น การปกครองระบอบประชาธิปไตย หากผู้ปกครองต้องการจะให้เป็นเผด็จการก็ย่อมมีหนทางทำได้ จะให้เป็นคณาธิปไตยก็ย่อมได้ คำสอนจะใช้อย่างไรขึ้นกับปัจจัยอื่น ๆ ด้วย พระเจ้าแผ่นอินเดียโบราณไม่ได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีระบอบการปกครองหลายระบอบเช่นปัจจุบัน และราชนีติก็เป็นคัมภีร์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ราชนีติเป็นคัมภีร์ของฝ่ายพราหมณ์ซึ่งพระพุทธเจ้ามิได้ทรงขัดแย้งกับศาสนาพราหมณ์ คำสอนในราชนีติเป็นการสรุปหลักการจากคัมภีร์

อื่น ๆ ถือเป็นหนังสือสำคัญที่เป็นแนวปฏิบัติของพระเจ้าแผ่นดิน มีการกำหนดการนำธรรมะมาใช้อย่างกว้างขวาง ธรรมะที่ราชนีติให้ความสำคัญไม่ใช่ธรรมที่แปลว่าหน้าที่ในการรบอันเป็นหน้าที่หลักของวรรณะกษัตริย์ แต่ให้ความหมายกว้างกว่าการปกครอง ในราชนีติกำหนดคุณสมบัติของพระราชาไว้ดังนี้ (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2557, หน้า 43-50; สมเด็จพระญาณสังวร [เจริญ สุวฑฺโน], 2553, หน้า 9)

1. มีความรู้ดี ราชนีติกล่าวถึงพระราชาในเรื่องนี้ว่า พระราชาจะต้องศึกษาศิลปวิทยาต่อไปนี้ คือ (1) วิชาขับร้อง (2) วิชาฟ้อนรำ (3) วิชาวาดรูป (4) วิชาประโคม-ดนตรี (5) วิชาคำนวณ (6) วิชาช่างศิลป (7) วิชาการปกครอง และ (8) วิชาการยิงธนู

2. ทรงมีความเป็นธรรม ความเป็นธรรมหรือความยุติธรรมเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่จะทำให้ความยุ่งยากหรือความขัดแย้งหมดไป ทำให้เกิดความพอใจ ความมั่นใจในสวัสดิภาพและความสบายใจแก่ทุกรูปทุกนาม ราชนีติกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้หลายแห่ง เช่น ในการปฏิบัติต่อคนพวกต่าง ๆ ความว่า (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2557, หน้า 45)

> . . .พระราชาจะต้องมองประชาชน พราหมณ์ และอำมาตย์ราชเสวก ด้วยความเที่ยงตรงเสมอ ให้อะไรต้องให้แก่คนที่ควรให้ ลงโทษคนผิด ยกย่องคนดี เพิ่มราชทรัพย์ด้วยวิธีที่ชอบธรรม ไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดในเรื่องผลประโยชน์ ไม่ทรงมุ่งที่จะจับผิดผู้ใดเลย. . . ความยึดมั่นในธรรมนี้จะทำให้ทรงเป็นพระราชาที่มีฐานะมั่นคงดั่งที่ราชนีติ กล่าวไว้ว่า “สภาที่เต็มไปด้วยคนดีชื่อว่าเป็นสภาที่มีความมั่นคง พระราชาที่ทรงยึดมั่นในความถูกต้องยุติธรรมชื่อว่าเป็นพระราชาที่มั่นคง”

3. มีพระอัธยาศัยนุ่มนวล พระเจ้าแผ่นดินทรงทัณฑ์ เป็นพระราชอำนาจซึ่งทำให้คนกลัว แต่พระเจ้าแผ่นดินมิใช่สัญลักษณ์แห่งความกลัว ทรงเป็นผู้ทำให้เกิดความพอใจ จึงได้ชื่อว่า “ราชา” ความนุ่มนวลยังนำชัยชนะและความสำเร็จในการปกครองมาด้วย ในราชนิติบทที่ 86 และบทที่ 137 กล่าวไว้ว่า “ผู้เป็นพระราชาถ้ามีความอ่อนโยนก็จะรักษาความเป็นพระราชาไว้ได้” “พระราชาย่อมใช้ความนุ่มนวลนั่นแหละทำลายความนุ่มนวลและใช้ความนุ่มนวลอีกเหมือนกันทำลายความรุนแรง ไม่มีสิ่งใดที่ทำสำเร็จไม่ได้เมื่อใช้ความนุ่มนวล ดังนั้นความนุ่มนวลจึงคมยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ”

4. มีพระทัยมั่นคงไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ ความโกรธ ความเกลียด ความหลง ความเขลา และความกลัว ล้วนเป็นอคติที่เกิดจากอารมณ์ พระเจ้าแผ่นดินมีหน้าที่ที่จะต้องตั้งอยู่ในความยุติธรรม จึงไม่อาจปล่อยให้อารมณ์มาเป็นเครื่องตัดสินพระทัยที่มีผลต่อผู้อื่น หากไม่เอาธรรมเป็นหลักแล้วก็จะเป็นผลร้ายหรือไม่เป็นธรรมแก่ผู้อื่น พระเจ้าแผ่นดินจึงต้องมีพระทัยมั่นคง ยึดถือธรรมโดยสม่ำเสมอ ไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์ “ต้องทรงคุมพระอารมณ์ได้” นั่นคือ ความสุขหรือทุกข์ของพระองค์ต้องไม่มีอิทธิพลที่ทำให้พระองค์ละความเที่ยงธรรมและหน้าที่อื่น ๆ ที่ทรงมีต่อพสกนิกร

5. เอาพระทัยใส่ในคนทุกหมู่เหล่า พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นเจ้าชีวิตทรงมีพระราชอำนาจสูง ทรงมีพระราชภารกิจที่จะดูแลชีวิตของทุกคนทั้งที่ใกล้ชิดและที่อยู่ห่างไกล หากพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดทรงใช้พระราชอำนาจนี้โดยปราศจากธรรม ก็เท่ากับทรงเป็นทรราชย์มิใช่พระราชา ส่วนการที่ทรงมีพระทัยห่วงใยและดูแลผู้ที่อยู่ในความปกครองดุจบิดาดูแลบุตรเป็นไปในทางบำรุงสุข พระเจ้าแผ่นดินไม่ว่าในระบอบการปกครองใดก็ต้องทรงเอาพระทัยใส่ในพระราชกรณียกิจส่วนนี้ทั้งสิ้น

6. ทรงมีสัจจะ พระเจ้าแผ่นดินผู้มีธรรมต้องทรงเป็นผู้ที่เชื่อถือได้ ทรงมีฐานะสูงกว่าบุคคลทั่วไป ธรรมราชาเป็นผู้ต้องรักษาศีลเคร่งครัด ทรงสอนประชาชนให้ประพฤติศีล 5 ดังนั้น พระองค์จะทรงละเมิดเสียเองมิได้ แต่จะต้องยิ่งเคร่งครัดยิ่งกว่าคนทั่วไป

7. ทรงมีความวิริยะอุตสาหะอย่างยิ่ง พระเจ้าแผ่นดินมีราษฎรเป็นลูก ราษฎรของพระองค์มีมาก ความทุกข์ของราษฎรก็มาก จึงทรงเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของราษฎร หากปราศจากความเพียรและความอดทนอย่างยิ่งแล้ว ย่อมทำงานไม่สำเร็จ ราชนีติจึงสอนธรรมเกี่ยวกับการทำงานของพระเจ้าแผ่นดินไว้มากดังเช่น “ทำงานจริงจังไม่ว่างานมากน้อย” “ควบคุมตนเอง รู้กำลังตน รู้กาลเทศะ” “แสนเหนื่อยก็ยังทำงานหนักได้เรื่อย ไม่คำนึงถึงความร้อนหนาว แสดงกิริยาอาการว่าพึงพอใจอยู่เสมอ”

ธรรมราชาในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

จากแนวคิดเรื่องธรรมราชาที่กล่าวมาข้างต้นนั้น หากพิจารณาการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ย่อมเป็นที่ประจักษ์ว่าทรงนำสถาบันกษัตริย์ให้กลับมามีบทบาทสำคัญอีกครั้งหนึ่ง ด้วยทรงสนพระราชหฤทัยในความเป็นอยู่และความต้องการ

ของพสกนิกร ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระราชศรัทธาอย่างมั่นคงในพระศาสนา ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกอย่างในฐานะทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกโดยมิได้บกพร่อง ทรงพอพระราชหฤทัยในการฟังเทศน์ ทรงเริ่มสนพระราชหฤทัยในพระพุทธ-ศาสนาเมื่อได้ทรงพบปะกับพระมหาเถระผู้ใหญ่ ทรงมีพระราชปุจฉาและทรงสดับข้อธรรมอยู่เนือง ๆ ทรงเข้าพระราชหฤทัยถึงสาระแก่นสารสำคัญของพระพุทธศาสนา ทั้งทรงศึกษาหลักธรรม ตลอดจนการสนทนาธรรมกับพระอริยสงฆ์ และทรงเป็นแบบอย่างพุทธมามกะ ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า (สำนักราชเลขาธิการ, 2516, หน้า 56; สุเมธ ตันติเวชกุล, 2559, หน้า 242-243)

> . . .อันพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติของเรานี้ ตามความอบรมที่ได้รับมาก็ดี ตามความศรัทธาเชื่อถือส่วนตัวข้าพเจ้าก็ดี เห็นเป็นศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่ง มีคำสั่งสอนให้คนประพฤติตนเป็นคนดีทางเพียบพร้อมด้วยบรรดาสัจธรรมอันชอบด้วยเหตุผลน่าเลื่อมใสยิ่งนัก ข้าพเจ้าเคยคิดอยู่ว่าถ้าโอกาสอำนวยก็น่าจะได้อุปสมบทในพระศาสนาตามพระราชประเพณีนี้ซักเวลาหนึ่ง ซึ่งจักเป็นทางสนองพระเดชพระคุณพระราชบุรพการีตามคตินิยมอีกโสดหนึ่งด้วย. . .

พระราชดำรัสนี้ เป็นพระราชดำรัสที่ทรงแสดงพระราชประสงค์จะออกผนวช เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พุทธศักราช 2499 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระราชจริยวัตรอันงาม ทรงเป็นแบบอย่างพุทธมามกะ มีพระราชจรรยาตรงตามลักษณะแห่งราชาที่ดีตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ไชยันต์ ไชยพร (2560, หน้า 191-192) ยังเห็นว่า พระองค์ทรงเข้าพระทัยและตระหนักถึงแบบแผนของคติคุณธรรมของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตโบราณ และทรงสามารถประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ทางสังคม ทรงผสมสผานแนวคิดคติคุณธรรมของพุทธศาสนาเถรวาท พราหมณ์และความเชื่อผี รวมทั้งของพราหมณ์และฮินดูที่กษัตริย์เป็นดังสมมติเทพและธรรมราชาในอัคคัญสูตรได้อย่างงดงาม

ความรอบรู้ในหลักธรรมนั้น สุเมธ ตันติเวชกุล (2559, หน้า 32) กล่าวว่า ความที่พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยในพระพุทธศาสนา ทรงศึกษาจนเข้าพระทัยและสามารถถ่ายทอดธรรมะ ทรงสอนสิ่งที่เราไม่รู้เรื่อง บางครั้งทรงสนทนาธรรมกับพระโดยนำเรื่อง

ที่ทรงงานมาเป็นข้อคิด เช่น ครั้งหนึ่งที่วัดในจังหวัดสกลนครมีถานพระยาวเหยียด ที่วัดนี้พระท่านได้ต่อท่อจากถานลงมาทำถังแก๊สชีวภาพ จากถังเก็บถ่ายออกมาแล้วให้เป็นแก๊ส แล้วต่อแก๊สเข้าไปในครัว พระองค์ท่านเสด็จไปถึงรับสั่งว่า “พระคุณเจ้าเห็นธรรมะหรือยัง” ทรงยืนอยู่หน้าถานแล้วถามว่าเห็นธรรมะหรือยัง แล้วรับสั่งว่า “เห็นไหมนี่ ในถานเราถ่ายสิ่งสกปรกลงไปถือว่าเป็นอธรรมใช่หรือเปล่า. . . อยู่ในถังกำลังบูดกำลังเน่าก็ยังเป็นอธรรมอยู่ แต่สิ่งที่เป็นอธรรมถ่ายทอดลงไปให้มีการแปรสภาพแล้วไปโผล่ที่ครัวไปแก๊สหุงต้มได้เป็นธรรมหรือเป็นอธรรม ก็เป็นธรรมะเป็นประโยชน์หุงต้มได้”

เรื่องนี้เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นถึงความเข้าพระราชหฤทัยในคำสอนทางพุทธศาสนา พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยึดมั่นปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างครบถ้วนสม่ำเสมอ ซึ่งหากพิจารณาจากราชนีติที่ได้กล่าวมา ผู้วิจัยเห็นว่าทุกข้อนั้นมีในพระองค์อย่างครบถ้วน ทั้งด้านความรู้ ความเป็นธรรม เรื่องพระราชอัธยาศัยที่นุ่มนวล การควบคุมพระทัยให้มั่นคงไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ การเอาพระทัยใส่ในคนทุกหมู่เหล่า และทรงมีความวิริยะอุตสาหะในการทรงงานต่าง ๆ อย่างยิ่ง นอกจากนี้ ในโลกนีติกล่าวไว้ว่า พระเจ้าแผ่นดินจะต้องทรงงานไม่ย่อท้อ และด้วยกิริยาอาการซึ่งแสดงความพึงพอใจในงาน ชีวิตของพระเจ้าแผ่นดินเป็นชีวิตแห่งการงาน “พระราชาบรรทมเพียงยามเดียว นักปราชญ์นอนเพียงสองยาม ผู้ครองเรือนนอนเพียงสามยาม แต่คนขอทานนอนเต็มทั้งสี่ยาม” คุณสมบัติของพระราชาในโลกนีติที่กล่าวมามีในพระองค์ท่านอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่สนพระทัยใฝ่หาความรู้ในทุกศาสตร์ ทรงพระปรีชาสามารถทั้งด้านดนตรี ศิลปะ กีฬา เศรษฐศาสตร์ การเมือง การปกครอง ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ การทรงงานต่าง ๆ จะทรงศึกษาให้ได้ความรู้ที่แท้จริงก่อนจึงนำมาปฏิบัติและถ่ายทอดความรู้ ตัวอย่างเช่น โครงการในวังสวนจิตรลดาล้วนทรงทดลองด้วยพระองค์เองจนเห็นผลจึงพระราชทานให้ท้องถิ่นนำไปดำเนินการต่อไป ในเรื่องความรู้นั้น พล.อ. สนธิ บุญรัตกลิน เล่าว่า เมื่อมีโอกาสเข้าเฝ้าจะได้รับฟังเรื่องราวต่าง ๆ จากพระองค์มากมาย ทรงรอบรู้และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อกองทัพทุกเรื่องที่พระราชทานทรงศึกษาค้นคว้ามาอย่างดี แม้แต่เรื่องอาวุธยุทโธปกรณ์ของทหาร ทรงมีรายละเอียดมากกว่าท่านที่เป็นทหารอาชีพ จนต้องกลับมาศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม (พล.อ. สนธิ บุญรัตกลิน, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 15 พฤษภาคม 2561) สอดคล้อง

กับการถ่ายทอดเรื่องราวของพระองค์จากนายชวน หลีกภัย อดีตนายกรัฐมนตรี ที่เล่าว่า เมื่อครั้งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ต้องรับผิดชอบงานพระราชดำริ จึงได้เห็นสิ่งที่พระองค์ทรงทุ่มเทงานเพื่อเกษตรกร ทรงสอนงานต่าง ๆ เพราะทราบว่ายังขาดประสบการณ์ ทรงแนะนำให้หาความรู้จากคนที่มีความรู้เพื่อให้งานเกิดประโยชน์ ทรงรอบรู้และเป็น ปราชย์ที่รู้จริงไม่ใช่แต่เพียงทฤษฎี และทรงเปี่ยมด้วยทศพิธราชธรรม (ชวน หลีกภัย, 2559)

สำหรับการทำหน้าที่ในการสร้าง “ธรรมรัฐ” (good governance) ทั้ง 4 ประการที่ได้กล่าวมานั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงปฏิบัติอย่างครบถ้วน อาทิ ด้านการป้องกันประเทศ สิ่งที่ทรงทำเพื่อประชาชนนับเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีที่สุด ทรงทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความรัก หวงแหนแผ่นดินและยึดมั่นใน “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” ด้านเศรษฐกิจนั้นทรงพระราชทานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางการเลี้ยงชีพให้กับคนไทยตลอดจนพระราชทานคำแนะนำแก่รัฐบาลเพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ด้านการปกครองประเทศแม้จะทรงเป็นประมุขในระบอบการปกครองที่พระมหากษัตริย์ “ทรงปกเกล้าฯ แต่ไม่ปกครอง” แต่ด้วยประปรีชาสามารถและประสบการณ์ที่ทรงมีมากกว่านักการเมืองจำนวนมาก ทรงพระราชทานคำแนะนำและทรงใช้พระบารมีจากความจงรักภักดีที่ประชาชน มีต่อพระองค์คลี่คลายสถานการณ์การเมือง จนทำให้รัฐบาลสามารถบริหารดูแลประเทศต่อไปได้ และสุดท้ายเรื่องของศีลธรรมเป็นสิ่งที่ทรงยึดปฏิบัติ ทรงเป็นแบบอย่างแก่ประชาชน และทรงสอดแทรกธรรมะในพระราชดำรัส พระบรมราโชวาทมาโดยตลอด

ท่านปราโมทย์ ไม้กลัด ได้แสดงความเห็นจากปฐมบรมราชโองการที่พระองค์ทรงกล่าวว่า ทรงยึดหลักนี้เป็นสำคัญ ทำว่า “ครอง” หมายถึง จะดูแล ปกป้อง ทำงาน แผ่นดินนี้ไม่ใช่พื้นที่ดินประเทศไทยแต่เพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงประชาชนที่อยู่บนแผ่นดินทั้งหลายทั้งปวง ทรงครองพื้นที่ ครองประชาชน ครองอาณาประชาราษฎร์โดยธรรม หลักธรรมก็คือ ความถูกต้อง คุณธรรม จริยธรรม พระองค์ทรงมีอย่างครบถ้วน (ปราโมทย์ ไม้กลัด, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 10 ธันวาคม 2560)

กล่าวได้ว่า พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้เป็น “ธรรมราชา” อย่างแท้จริง ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ครบถ้วนตามหลักแห่งธรรมราชา สมบูรณ์ด้วยทศพิธราชธรรมทั้ง 10 ประการ ดังนี้

1. ทานํ หมายถึง การให้ ราชธรรมข้อนี้พระองค์ทรงบำเพ็ญอยู่เป็นนิจ ทรงสละความสุขส่วนพระองค์และพระราชทรัพย์เพื่อการที่จะบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎรจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการตามแนวพระราชดำริ โดยมีพระราชประสงค์จะยกฐานะความเป็นอยู่ของราษฎรให้ดีขึ้น สามารถพึ่งตนเองได้ และมีความสุขความเจริญในชีวิตสืบไป

2. สีลํ หมายถึง การสำรวมในศีล ทรงตั้งมั่นอยู่ในศีลอันเป็นข้อพึงประพฤติปฏิบัติโดยสมบูรณ์ ดังพระราชจริยวัตรที่ปรากฏทั้งทางพระวรกาย ทางพระวาจา เป็นสิ่งสะท้อนจากพระราชหฤทัยที่เต็มเปี่ยมตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมของพระองค์

3. ปริจฺจาคํ หมายถึง การบริจาคทรัพย์ คราใดที่ราษฎรประสบภัยพิบัติตกอยู่ในความทุกข์ยากเดือดร้อนพระองค์จะเสด็จไปปลอบขวัญพร้อมทั้งทรงบริจาคพระราช-ทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขเสมอมา

4. อาชฺชวํ หมายถึง ความซื่อตรง ทรงวางพระองค์อย่างสุจริตเที่ยงตรงมิให้เกิดความอคติลำเอียง ทรงวางพระองค์เป็นกลางทางการเมือง ทรงมีความรักอันสุจริตซื่อตรงต่อประชาชน ทรงรักและห่วงใยในทุกข์สุขของประชาชนอย่างสม่ำเสมอ

5. มทฺทวํ หมายถึง ความอ่อนโยน ทรงปฏิบัติพระราชธรรมข้อนี้อยู่เนืองนิตย์ ทรงมีพระพักตร์อันแช่มชื่นบ่งบอกถึงพระเมตตาคุณและพระกรุณาธิคุณอันเปี่ยมล้นอยู่ภายใน มิได้ทรงถือพระอิสริยยศในการเสด็จเยี่ยมเยียนราษฎรดังภาพที่ปรากฏให้เห็นในทุกท้องที่ที่เสด็จ

6. ตปั หมายถึง การเผากิเลสเครื่องเศร้าหมอง ทรงยึดมั่นในแนวทางแห่งพุทธ-ศาสนา ทรงมีพระราชศรัทธาเสด็จออกผนวช ทั้งยังทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก ทรงเห็นว่าศาสนาทุกศาสนาย่อมมีประโยชน์ในการกล่อมเกลาจิตใจคนให้เป็นคนดีด้วยกันทั้งสิ้น ทรงถึงพร้อมด้วยความเพียรอันบริสุทธิ์เพื่ออำนวยประโยชน์สุขแก่ประชาราษฎร์ ดังพระราชนิพนธ์ในหนังสือพระมหาชนกเพื่อเป็นบทเรียนแก่ประชาชน

7. อกฺโกธ หมายถึง ความไม่โกรธ พระองค์ไม่เคยแสดงพระอาการโกรธแม้จะมี

เหตุให้ระคายเบื้องพระยุคลบาท ทรงมีพระอาการสงบนิ่งน้ำพระราชหฤทัยบริสุทธิ์เปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณา

8. อวิหึสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียน เมื่อราษฎรในท้องถิ่นใดที่ได้รับความทุกข์เดือดร้อนพระองค์จะเสด็จไปเยี่ยมเยียนเพื่อขจัดปัดเป่าความทุกข์นั้น ๆ

9. ขนฺติ หมายถึง ความอดทน ทรงตั้งอยู่ในขันติธรรม อดกลั้นต่อกิเลสยั่วยุทั้งปวง จึงทรงสามารถปฏิบัติพระราชภารกิจน้อยใหญ่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

10. อวิโรธนำ หมายถึง ความไม่ประพฤติผิดประเพณี และการตั้งมั่นอยู่ในความยุติธรรม ทรงเน้นให้คนไทยมีความสำนึกในความเป็นชาติไทย ในขนบธรรมเนียมประเพณีและศิลปวัฒนธรรมของชาติอยู่เสมอ ทรงตั้งมั่นในขันติยประเพณี ทรงธำรงรักษาความยุติธรรมอย่างเคร่งครัด ธรรมเนียมประเพณีใดที่ทรงเห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อจิตใจประชาชนและเป็นการรักษาสิ่งที่ดีงามจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รื้อฟื้นคงรักษาไว้เพื่อยังประโยชน์ปัจจุบัน

นอกจากการที่พระองค์ได้ทรงยึดหลักทศพิธราชธรรมที่กล่าวมานั้น นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เห็นว่าทรงปฏิบัติมากกว่าทศพิธราชธรรม ทรงเป็น King of Kings ทรงใช้หลักการของจักรวรรดิวัตร คือ การเป็นพระราชาของราชาน้อยใหญ่ เพราะว่าพระราชาที่ดีต้องเป็นราชาของราชาน้อยใหญ่ ราชาต้องคบหาสมาคม ไม่ใช่ดูแลมนุษย์เท่านั้นต้องดูแลสัตว์ด้วย พระองค์ทรงดูแลทั้งพสกนิกร ดูแลสัตว์ ดูแลธรรมชาติ ดูแลสิ่งแวดล้อมทั้งหมด (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 2 พฤษภาคม 2561) พระองค์ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทั้งปวงโดยยึดขันติธรรมเป็นหลัก ทรงมีความอดทนต่อสิ่งที่ควรอดทนเพื่อความรุ่งเรืองของประเทศชาติ และความผาสุกของประชาชน ธรรมะข้อนี้ พลตำรวจเอกวสิษฐ เดชกุญชร ได้เขียนไว้ในเรื่อง “อิทธิบาทของพระเจ้าอยู่หัว” ในหนังสือ *72 พรรษา พระบรมราชาธิราชจ้าวนักเศรษฐศาสตร์* เพื่อจัดในโครงการเฉลิม-พระเกียรติ 72 พรรษา เมื่อปี พ.ศ. 2542 มีความตอนหนึ่งว่า (หน้า 46)

> . . .ครั้งหนึ่งขณะที่ได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ ผมได้ถือโอกาสกราบบังคมทูลถามว่า ทรงทำอย่างไรจึงทรงงานได้โดยไม่มีอาการเหน็ดเหนื่อยหรือเบื่อหน่ายเช่นนั้น มิหนำซ้ำพระราชกรณียกิจทั้งหลายอย่างสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีอีกด้วย มีพระกระแสพระราชดำรัสตอบว่า “ฉันใช้อิทธิบาท”

ประการสำคัญในข้ออวิโรธนะ คือ การไม่ทำผิดจากทำนองคลองธรรม ข้อนี้ พระพรหมบัณฑิต (2559, หน้า 17-18) อธิบายว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงปฏิบัติอย่างมั่นคง คำว่า การไม่คลาดจากธรรม หมายความว่า (1) ทบทวนธรรมะทุกข้อที่นำมาปฏิบัติ (2) ถ้ามีกฎกติกาของบ้านเมือง เช่น สมัยก่อนมีพระธรรมศาสตร์ ก็จะต้องตัดสินใจตามพระธรรมศาสตร์ คือ การตัดสินใจตามกฎหมายบ้านเมือง แต่สมัยนี้มีรัฐธรรมนูญ พระองค์ทรงใช้ราชธรรมกำกับการใช้พระราชอำนาจให้อยู่ในขอบเขตที่ดีพองาม ทรงเป็นธรรมาธิปไตยยึดมั่นตามหลักนิติธรรมตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ หรือพระธรรมนูญ เช่น กรณีมาตรา 7 ที่มีการร้องขอพระองค์ในปี พ.ศ. 2549 แต่พระองค์ทรงมีพระราชวินิจฉัยและมีพระราชดำรัสชี้แจงว่า “การปกครองแบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ไม่ได้บอกว่าให้พระมหากษัตริ์ตัดสินใจทำได้ทุกอย่าง” นอกจากนี้ ทรงแสดงให้ประจักษ์ในความหมายของอวิโรธนะ จากตัวอย่างจากเหตุการณ์ “14 ตุลา” และเหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ” ที่พระองค์ทรงหยุดสงครามกลางเมืองที่เกิดความขัดแย้งทางความคิด การที่ทรงทำให้ทุกฝ่ายหยุดการปะทะและรับฟังพระองค์ได้นั้น เพราะทุกฝ่ายยอมรับและเชื่อมั่นว่าทรงยึดมั่นในความยุติธรรมและผลประโยชน์ของประเทศชาติ จึงยอมประนีประนอมข้อขัดแย้ง ทรงพร้อมที่จะหาทางปรองดองให้แต่ละฝ่ายตกลงกันด้วยสันติวิธีเพื่อชาติเพื่อส่วนรวม จึงทรงเปรียบเสมือนเสาหลักของประเทศที่ผูกพันประชาชนด้วยความรัก ความจงรักภักดี ความรู้สึกเทิดทูนอย่างมั่นคงเหนียวแน่น ดังความเห็นของหม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์ ราชเลขาที่ได้แสดงปาฐกถาพิเศษเรื่อง “พระบาทสมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัวกับปวงชนชาวไทย” ณ ศูนย์สารนิเทศจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2529 มีความตอนหนึ่งว่า (ธุลีพระบาท (นามแฝง), 2559, หน้า 155-156)

> . . .พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงประพฤติปฏิบัติพระองค์อยู่ภายใต้กรอบแห่งรัฐธรรมนูญ จารีตประเพณี คือ ทศพิธราชธรรม ราชสังคหะวัตถุ 4 จักรวรรดิวัตร 12 และทรงยึดมั่นอยู่ในราชธรรมเหล่านี้อย่างแน่นแฟ้น ข้อที่หนึ่งที่ผมอยากจะเรียนให้ทราบก็คือ ทรงสนพระทัยและศึกษาธรรมะคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างลึกซึ้ง และทรงถือปฏิบัติธรรมะเหล่านั้นด้วยพระองค์เอง ทรงยึดมั่นในธรรมะเหล่านั้นและก็ใช้ธรรมะเหล่านั้นในการดำเนินพระบรมราโชบายหรือพระราชดำริต่าง ๆ ได้อย่างแนบเนียน บาง

> ครั้งเมื่อทรงมีเวลาก็พระราชทานพระมหากรุณาธิคุณสอนธรรมะให้แก่ราชเลขาด้วยซ้ำไป ซึ่งก็นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่ผมเป็นอย่างยิ่ง และเป็นประโยชน์แก่ผมที่จะนำไปปฏิบัติให้ให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเอง โดยเฉพาะเมื่อคนเรามีอายุมากขึ้นแล้วจำเป็นต้องมีอะไรหลายอย่างที่จะมาช่วยให้เราสามารถทำจิตให้สงบ และสามารถที่จะปฏิบัติงานด้วยจิตใจที่เป็นธรรมได้. . .

นอกจากนี้ งานวิจัยของ ประยงค์ จันทร์แดง (2552) เรื่อง *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการประยุกต์พุทธธรรม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์* พบว่า ธรรมราชาในทางศาสนา ได้แก่ พระพุทธเจ้าเพราะทรงเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่ดีงามครบถ้วน ส่วนในทางโลกหรือฝ่ายบ้านเมือง ธรรมราชา คือ ผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดี มีธรรมประจำใจและใช้หลักธรรมปกครองบ้านเมือง ดังเห็นได้จากพระราชจริยวัตรอันงดงามและจากพระราชกรณียกิจที่พระองค์ทรงทำเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนมาโดยตลอด ทรงยึดหลักความพอประมาณ (มัตตัญญุตา) และหลักความพอเพียง (สันโดษ) มาเป็นแนวคิดสำคัญในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทรงประยุกต์หลักธรรมที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิต ผ่านพระราชนิพนธ์ พระราชดำรัส และพระบรมราโชวาท เช่น เรื่องความเพียรในพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก ความกตัญญูรู้คุณและความมีสัมมาคารวะในพระราชนิพนธ์เรื่องทองแดง เป็นต้น นอกจากนี้ ทรงคัดเลือกหลักพุทธธรรมที่เน้นความสามัคคี ปรองดอง ความซื่อสัตย์สุจริต และความเสียสละแบ่งปันพระราชทานเตือนสติชาวไทยเพื่อให้เกิดความสงบสุขและความมั่นคงมาโดยตลอด

การศึกษานี้จึงสรุปได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเป็น “ธรรมราชา” ที่ยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนตามพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ตลอดรัชกาลนั้นทรงนำหลักธรรมมาสอดแทรกย้ำเตือนเพื่อสอนแก่ปวงชนชาวไทยในทุกโอกาส โดยเฉพาะด้านความมั่นคงและการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทรงชี้ให้เห็นว่า ประเทศชาติต้องมี “คนดี” มาปกครองดังพระราชดำรัสที่พระราชทานในพิธีเปิดงานลูกเสือแห่งชาติครั้งที่ 6 ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2513 ความตอนหนึ่งว่า (ธุลีพระบาท (นามแฝง), 2559, หน้า 46)

> . . . ในบ้านเมืองนั้น มีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้ทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมืองมีความปกติสุขเรียบร้อย จึงมิใช่การทำให้ทุกคน

เป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคนดี ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายได้. . .

ทรงชี้ให้เห็นว่า คนดีมีคุณธรรม มีความรับผิดชอบต่อบ้านเมือง เมื่อเข้ามาเป็นผู้ปกครองประเทศก็จะส่งผลต่อการพัฒนาประเทศ หากไร้ซึ่งการทุจริตคอรัปชั่น ผลประโยชน์ก็จะตกอยู่กับประชาชน เมื่อการเมืองการปกครองมั่นคงก็ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม พระองค์ทรงเป็น “ธรรมราชา” ที่นอกจากจะสร้างคุณภาพชีวิต สังคมที่ดีแก่ประเทศ ยังทรงเป็นแบบอย่างของ “คนดี” ที่คนไทยน้อมระลึกในพระมหากรุณาธิคุณและต่างปฏิญาณว่า “จะเดินตามรอยเท้าพ่อ” พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นที่รักยิ่งของปวงพสกนิกร

บทที่ 3
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ กับการปกครองระบอบประชาธิปไตย และการปกครองแบบผสม

จากการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองที่ผ่านมาแม้พระมหากษัตริย์จะทรงปกครองโดยธรรม ดูแลทุกข์สุขของประชาชน แต่กระแสการเปลี่ยนแปลง ยุคของโลกที่ไร้พรมแดน การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและแนวคิดการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ขาดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริง อีกทั้งความต้องการอำนาจทางการเมืองของบุคคลฝ่ายต่าง ๆ ทำให้การเมืองไทยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเกิดปัญหาการแก่งตัวทางการเมืองมาเป็นระยะ การเมืองใหม่ในระบอบประชาธิปไตยของไทยมีคำถามที่ตามมาเสมอว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยสอดคล้องเหมาะสมกับประเทศไทยหรือไม่ เหตุการณ์การแก่งตัวทางการเมืองที่เกิดมานั้นเป็นเพราะคนไทยขาดความรู้ความเข้าใจในการปกครองนี้ หรือเกิดจากการไม่สอดคล้องกันของระบอบประชาธิปไตยกับระบอบการปกครองโดยกษัตริย์ ดังนั้น เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยจึงต้องทำความเข้าใจกับแนวคิดการปกครองระบอบประชาธิปไตยในแง่นิยามความหมาย พัฒนาการรวมทั้งตัวชี้วัดความเป็นประชาธิปไตยเพื่อนำมาสู่การอภิปรายตอบวัตถุประสงค์การวิจัยต่อไป

พระมหากษัตริย์กับการปกครองระบอบประชาธิปไตย

เมื่อการปกครองโดยกษัตริย์ที่อำนาจรวมศูนย์ที่บุคคลคนเดียวหรือกลุ่มคนเกิดปัญหาจากการที่ผู้ปกครองขาดคุณธรรม และปกครองโดยเห็นแก่ตนและพวกพ้องจึงเกิดพัฒนาการของการปกครองที่มุ่งให้เป็นการปกครองโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อให้เกิดการตรวจสอบถ่วงดุลการทำงาน จึงเกิดรูปแบบการปกครอง “ระบอบ-ประชาธิปไตย” (democracy) ที่เป็นการปกครองโดยการมีส่วนร่วมของคนส่วนใหญ่ เป็นการปกครองที่เน้นเรื่องสิทธิ เสรีภาพ หลักความเสมอภาค นอกจากนี้ ประชาธิปไตย

ยังถูกใช้ในความหมายหลากหลาย คือ (1) ในความหมายดั้งเดิม หมายถึง การปกครองโดยพลเมืองทั้งปวง ซึ่งมีสิทธิในการตัดสินใจทางการเมืองโดยตรง ถือหลักเสียงข้างมากเป็นฝ่ายชนะ เรียกว่า ประชาธิปไตยโดยตรง (2) หมายถึง การปกครองที่พลเมืองใช้สิทธิอย่างเดียวกันนั้นโดยผ่านทางผู้แทน ซึ่งประชาชนเป็นผู้เลือกและรับผิดชอบต่อประชาชนพลเมืองทั้งหมดไม่ได้ใช้สิทธิปกครองด้วยตนเอง เรียกว่า ประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน (3) เป็นรูปแบบประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน แต่ผู้มีเสียงข้างมากจะใช้อำนาจตัดสินใจได้ก็แต่ภายในขอบเขตจำกัดแห่งรัฐธรรมนูญ ซึ่งได้ออกแบบไว้รับรองสิทธิของคนข้างน้อย เช่น สิทธิในการพูด ในการศาสนา เรียกว่าประชาธิปไตยเสรี หรือแบบมีรัฐธรรมนูญ และ (4) หมายถึง ระบบการเมืองหรือสังคมที่มีแนวโน้มที่จะลดความแตกต่างทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดจากการกระจายทรัพย์สมบัติส่วนตัวไม่เท่าเทียมกัน โดยไม่คำนึงว่ารูปแบบการปกครองในระบบนั้นจะมีลักษณะเป็นการปกครองประชาธิปไตย 3 ประการแรกหรือไม่ เรียกว่า ประชาธิปไตยทางสังคมหรือเศรษฐกิจ (อมร รักษาสัตย์, สมบูรณ์ สุขสำราญ, สุรพล ราชภัณฑารักษ์, ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์ และวิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2543, หน้า 3-4)

แนวคิดทางการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยในความหมายของ Aristotle (อ้างถึงใน อมร รักษาสัตย์ และคนอื่น ๆ, 2543, หน้า 9-14) ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาวิชาการปกครองเปรียบเทียบให้คำจำกัดความว่า ประชาธิปไตย คือ สภาวะที่คนยากจนซึ่งมีจำนวนมากในสังคมได้รับมอบหมายให้กำอำนาจรัฐไว้ ประชาธิปไตยที่บริสุทธิ์ที่สุดได้รับการเรียกเช่นนั้นได้ก็เพราะมีสภาพแห่งความเสมอภาคปรากฏอยู่ และกฎหมายของรัฐมุ่งรับรองความเสมอภาคนั้น อำนาจสูงสุดจะไม่ตกอยู่กับฝ่ายใด แต่ทั้งสองฝ่ายจะมีส่วนใช้อำนาจนั้นด้วยกัน

ทั้งนี้ คำจำกัดความข้างต้นของ Aristotle ได้มาจากการศึกษาการปกครองเมืองต่าง ๆ ถึง 158 เมือง แล้วนำมาวิเคราะห์แบ่งการปกครองเป็น 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ การปกครองที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และการปกครองที่รับใช้ผลประโยชน์ส่วนตัว แต่ละแบบจะมีชื่อต่างกันซึ่งเขาได้แยกรูปแบบการปกครองออกเป็น 6 รูปแบบ

รูปที่แท้จริง 3 รูป คือ ราชาธิปไตย อภิชนาธิปไตย และระบอบรัฐธรรมนูญ แต่ละรูปจะผันแปรเสื่อมทรามลงไปเมื่อถือประโยชน์ส่วนตัวซึ่งจะถูกเรียกว่า ระบอบทรราช คณาธิปไตย และประชาธิปไตยตามลำดับ ในบรรดารูปที่แท้จริง Aristotle เห็นว่า ระบอบกษัตริย์เป็นรูปแบบที่เป็นการปกครองแบบอุดมคติที่สุด ถ้าสามารถหาผู้ทรงคุณ-วิเศษมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินได้ ส่วนอภิชนาธิปไตยนั้น เป็นรูปแบบการปกครองที่ดีเหมือนราชาธิปไตย ต่างกันที่คุณสมบัติวิเศษนั้นมีอยู่ในคน ๆ เดียวหรือมีหลายคน เมื่อได้คนดีมาทำประโยชน์ แก่ส่วนรวมก็นับว่าเป็นการปกครองที่ดี ส่วนการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ (polity) เป็นการปกครองที่ประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในปกครองเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม เป็นการประนีประนอมระหว่างหลักเสรีภาพ และหลักความมั่ง-คั่งร่ำรวย จึงสรุปได้ว่า การปกครองแบบราชาธิปไตย และอภิชนาธิปไตยในรูปบริสุทธิ์เป็นระบอบการปกครองในอุดมคติที่ปฏิบัติได้ยาก ดังนั้น การปกครองแบบมีรัฐธรรมนูญที่ให้ประชาชนทั่วไปมีสิทธิออกเสียงเมื่อมีคุณสมบัติครบถ้วนจึงต้องถือว่าเป็น “แบบที่ดีที่สุดแก่ประเทศส่วน มาก และจะทำให้เกิดวิถีชีวิตที่ดีที่สุดแก่คนมากที่สุด” แนวคิดนี้ส่งต่อมาจนถึงปัจจุบันดังที่ Abraham Lincoln (ค.ศ. 1809-1865) ได้กล่าวสุนทรพจน์และให้นิยามความหมายของประชาธิปไตยว่า “รัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน จะไม่มีวันสูญสลายไป” และนิยามที่เขียนใน The Columbia Encyclopedia โดย Charnow and Vallasi (1993) ที่ให้ความหมายว่า ประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมโดยตรง จึงเป็นการสร้างข้อตกลงทางสังคมโดยประชาชนทั้งมวล เพื่อส่งผลต่อกิจกรรมต่าง ๆ ที่รัฐพึงกระทำ

พัฒนาการระบอบประชาธิปไตย

จากหนังสือ The Politics of Aristotle ของ Ernest Barker กล่าวถึงการปกครองระบอบประชาธิปไตยในสังคมตะวันตกว่า มีจุดเริ่มต้นที่เอเธนส์ในยุคกรีกโบราณเมื่อประมาณ 2,000 กว่าปีที่แล้ว คำว่า “ประชาธิปไตย” ในภาษากรีก คือ Demokratia แปลว่า การปกครองโดยประชาชน สำหรับ Aristotle ประชาธิปไตยก็คือการปกครองโดยคนส่วนมาก และคนส่วนมาก คือ ชนชั้นล่าง คนยากจนคนที่มีการศึกษาน้อย (นิยม รัฐอมฤต, 2553, หน้า 5) ซึ่ง เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2557, หน้า 26-27) อธิบายรูปแบบการปกครอง

ประชาธิปไตยในยุคกรีกโบราณว่า ในนครเอเธนส์เมืองต่าง ๆ มีการปกครองที่เป็นอิสระ เรียกเมืองเหล่านี้ว่า “โพลิส” (polis) เมืองดังกล่าวปกครองโดยสามัญชนซึ่งมีบทบาท มีสิทธิ และมีอำนาจร่วมกันดูแลบริหารและพัฒนาบ้านเมืองด้วยตนเอง ซึ่งชาวกรีกในประเทศที่เป็นประชาธิปไตยเห็นว่าการปกครองที่ดีก็คือการปกครองตนเอง

คุณธรรมที่สำคัญยิ่งของพลเมืองกรีก คือ การเป็นได้ทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ไม่ว่าจะอยู่ในบทบาทใดก็ต้องทำหน้าที่นั้นให้ดีที่สุด ในเอเธนส์จะมีการประชุมของพลเมืองเฉลี่ยเดือนละ 3 ครั้ง พลเมืองของเอเธนส์ทุกคนคือนักการเมือง ไม่ได้เป็นผู้แทนของใคร พลเมืองทุกฐานะ ทุกระดับการศึกษา ทุกอาชีพ เข้าร่วมการประชุม บางครั้งต้องพิจารณากฎหมาย บางครั้งต้องพิจารณาลงโทษบุคคล พิจารณานโยบาย รวมทั้งพิจารณาการประกาศสงคราม ส่วนด้านตุลาการ พลเมืองในนครประชาธิปไตยจะจับฉลากเพื่อผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาทำหน้าที่ลูกขุน เพื่อร่วมพิจารณาคดีต่าง ๆ ที่มีผู้กระทำผิดกฎหมาย คณะลูกขุนก็คือพลเมืองซึ่งอาจไม่มีความรู้ความเข้าใจกฎหมายมากมายนัก จึงอาจกล่าวได้ว่าประชาธิปไตยในยุคแรกเริ่มนั้น การเมือง คือ การทำงานให้บ้านเมือง และการเมืองคือคุณธรรมอันสูงสุด คุณธรรมที่สำคัญยิ่งของพลเมืองกรีก คือ การเป็นได้ทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองดัง ซึ่งชาวกรีกโบราณเห็นว่าการเลือกตั้งไม่ใช่ธาตุแท้ของประชาธิปไตย แต่เป็นวิธีการอภิชนนิยมใช้ในการเลือกผู้นำ ทั้งนี้ประชาธิปไตยในยุคกรีกโบราณมีทั้งช่วงที่รุ่งโรจน์และช่วงที่ดับมืดขึ้นอยู่กับคุณภาพของพลเมือง เอนก เหล่าธรรมทัศน์ จึงเห็นว่าการจะทำให้ประชาธิปไตยรุ่งเรืองและยั่งยืนได้ต้องให้การศึกษาที่เข้มแข็งอย่างต่อเนื่องและเหมาะสม ให้พลเมืองมีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรมและปรับตัวตามกระแสของโลกได้อย่างต่อเนื่อง จากความเป็นมาที่ยาวนานของรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย เอนก เหล่า-ธรรมทัศน์ (2557, หน้า 25-56) ได้ศึกษาและอธิบายโดยแบ่งยุคการปกครองของระบอบประชาธิปไตยออกเป็น 3 ยุค คือ (1) ประชาธิปไตยยุคเริ่มแรกยุคกรีกโบราณ (2) ประชาธิปไตยยุคกลาง-ยุคเรอเนสซองส์ และ (3) ประชาธิปไตยยุคสมัยใหม่

ประชาธิปไตยยุคเริ่มแรก ปรากฏขึ้นครั้งแรกประมาณ 2500 ปีที่แล้วในนครอิสระต่าง ๆ ของกรีกโบราณ โดยเฉพาะในนครเอเธนส์ เมืองเหล่านี้มีการปกครองที่เป็นอิสระ เรียกเมืองเหล่านี้ว่า “โพลิส” (polis) คำว่าโพลิสนี้ไม่ได้หมายถึงเมืองทั่วไป แต่

หมายเฉพาะเมืองที่ปกครองตนเอง หรืออาจเรียกว่า “นครรัฐ” ในบรรดา Polis นี้ บางเมืองให้ประชาชนปกครองตนเอง เรียกการปกครองนี้ว่า “ประชาธิปไตย” (หรือที่คนกรีกสมัยนั้นเรียกว่า demokratia) เมืองที่ปกครองตนเองนั้นสามัญชนคนธรรมดาล้วนมีบทบาท มีสิทธิและมีอำนาจร่วมกันในการดูแลการบริหาร หรือพัฒนาบ้านเมืองได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องอาศัยชนชั้นปกครองหรือกษัตริย์ จักรพรรดิ หรือขุนนางมาเป็นผู้ปกครอง ชาวกรีกในประเทศที่เป็นประชาธิปไตยเห็นว่าการปกครองที่ดีก็คือการปกครองตนเอง

ความคิดของคนในนครประชาธิปไตยเหล่านี้ โดยเฉพาะที่นครเอเธนส์ถือกันว่าการปกครองที่ดี หมายถึง การมีผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดี ปกครองด้วยหลักธรรมและศาสตร์หรือสิ่งที่ดี คำว่าผู้ปกครองจึงไม่ได้หมายถึงประชาชนทั่วไป แต่จะหมายถึงคนพิเศษ เช่น บุคคลที่มีความสามารถ มีความกล้าหาญ หรือบุคคลที่มีเผ่าพันธุ์มาจากผู้นำในอดีต หรืออยู่ในวรรณะที่เป็นผู้ปกครองมาตั้งแต่อดีต เป็นต้น คุณธรรมที่สำคัญยิ่งของพลเมืองกรีก คือ เมื่อใดเป็นผู้ปกครองก็ต้องทำหน้าที่นั้นให้ดีที่สุด ยามใดที่เป็นผู้ปกครองระดับสูงก็ต้องเป็นให้ได้ ยามใดที่เป็นผู้ปกครองระดับกลางหรือระดับล่างก็ต้องทำหน้าที่ได้ดีไม่น้อยกว่า และเมื่อต้องเป็นพลเมืองที่ถูกปกครองก็ต้องรักษาหน้าที่ และยอมอยู่ภายใต้การปกครองให้ดีเช่นกัน

ประชาธิปไตยในยุคกรีกโบราณได้รับความสนใจและนำมาศึกษาอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ดี จุดแข็งของประชาธิปไตยนี้ก็ถูกวิจารณ์อย่างรุนแรงโดยนักปรัชญาคนสำคัญในยุคนั้นโดยเฉพาะ Plato (427-347 ก่อนคริสตศักราช) ที่เห็นว่าระบอบประชาธิปไตยที่ให้ความเสมอเท่าเทียมกันทั้งคนมีความรู้และไม่มีความรู้นั้นเป็นระบอบที่ไม่มีประสิทธิภาพ การปกครองที่ดีควรเป็นการปกครองโดยผู้มีความรู้และความเชี่ยวชาญ หรือราชาปราชญ์ (Philosopher king) (นิยม รัฐอมฤต, 2553, หน้า 14)

ประชาธิปไตยยุคที่สอง (ยุคกลาง-ยุคเรอเนสซองส์) เริ่มเมื่อ 500 ถึง 1,000 ปีล่วงมาแล้ว หลังการสิ้นสุดของประชาธิปไตยที่ประชาชนหรือพลเมืองปกครองตนเอง โดยตรงในยุคกรีกโบราณและโรมันโบราณสิ้นสุดลง ยุโรปก็กลับเข้าสู่ยุคแว่นแคว้น หรืออาณาจักรที่มีกษัตริย์เป็นชนชั้นปกครอง ส่วนประชาชนก็ตกเป็นไพร่ ทาสหรือผู้รับใช้ของผู้เป็นนายอีกหลายร้อยปี บางคนเรียกยุคนี้ว่าเป็น “ยุคมืด” สังคมเกษตรกรรมและสังคมชนบททวีความสำคัญยิ่งขึ้น จนเข้าสู่ปลายยุคกลางในศตวรรษที่ 11 และ 12 จึง

เริ่มเกิดเมืองหรือนครที่เป็นแหล่งพาณิชยกรรม หัตถกรรมและวิชาชีพในยุโรปตอนใต้ โดย เฉพาะส่วนที่เป็นอิตาลีมีเมืองหรือนครเช่นนี้จำนวนมาก เช่น เมืองฟอร์เรนซ์ (Florence) เมืองปิซ่า (Pisa) เมืองปาดัว (Padua) ฯลฯ และเมืองบริเวณตอนเหนือของยุโรปก็ได้เกิดเมืองที่มีความสำคัญคล้ายกัน ปัจจุบันอยู่ในประเทศฝรั่งเศสและเยอรมันเป็นส่วนใหญ่ เมืองเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรที่ปกครองโดยกษัตริย์หรือจักรพรรดิ มีการขออภิสิทธิ์ที่จะอยู่อย่างแตกต่างจากส่วนอื่น ๆ โดยมีการขอธรรมนูญในการปกครองตนเองจากกษัตริย์หรือจักรพรรดิ เมืองหรือนครเหล่านี้เป็นเป้าหมายที่เกษตรกรต้องการหลบหนี เข้ามาอยู่เพื่อให้พ้นจากระบบศักดินา ภายในเมืองจะมีจารีตและกฎหมายอีกชุดหนึ่งทำให้ผู้คนกลายเป็นเสรีชน ซึ่งการค้าขาย การลงทุน การทำงานใด ๆ จะไม่มีพันธนาการของจารีตประเพณีมากำหนด ด้วยเหตุนี้ในประเทศตะวันตกคำว่า “เสรีชน” เดิมจึงหมายถึง คนที่ไม่ใช่ไพร่ ทาส ซึ่งมักจะหมายถึง “ชาวเมือง” มิใช่ “ชาว-ชนบท” คำว่า “เสรีชน” กับ “ชาวเมือง” และ “ชาวนคร” แทบจะเป็นคำคำเดียวกัน

การปกครองตนเองของเมืองหรือนครในปลายยุคกลาง (ศตวรรษที่ 11-13) จนถึงยุคเรอเนสซองส์ (ศตวรรษที่ 14-16) เป็นการปกครองในเมืองหรือนครที่ประชากรเป็นอิสรชน ต่างจากการปกครองตนเองของกรีกโบราณซึ่งมีทั้งพลเมืองที่อยู่ในเขตเมืองและที่อาศัยในเขตชนบทที่รายล้อมเมืองเอาไว้ ประชาธิปไตยในยุคที่สองนี้เป็นเรื่องของคนในเขตเมืองหรือนครโดยเฉพาะ พลเมืองในยุคนี้จึงหมายถึงคนที่อยู่ในเมืองหรือนครเท่านั้น การปกครองตนเองในยุคที่สองต่างจากยุคแรกเริ่มตรงที่เมืองหรือนครเป็นประดุจการปกครองส่วนท้องถิ่นของแว่นแคว้น มิได้เป็นหน่วยการปกครองอิสระดังนครโพลลิสของกรีกโบราณ การปกครองตนเองในยุคที่สองจึงมี 2 นัยยะ คือ เมืองหรือนครที่ปกครองตนเองโดยได้รับธรรมนูญจากรัฐที่ใหญ่กว่า ในขณะเดียวกันยังหมายถึงพลเมืองที่อาศัยในเขตกำแพงเมืองที่มีส่วนในการปกครองตนเองพอสมควร มีการประชุมที่เรียกว่าสภาพลเมืองอยู่บ้าง แม้จะไม่บ่อยและประจำเท่านครโพลิส ในยุคนี้การเลือกตั้งมีความหมายและมีบทบาทมากขึ้น โดยเฉพาะการเลือกที่ให้คนชั้นสูงเข้าไปเป็นผู้บริหารหรือปกครองเมือง

ความสำคัญอีกประการหนึ่งคือ คำว่าการปกครองตนเองในยุคที่สองนี้ยังหมายถึงการปกครองตนเองของบรรดาชุมชน กลุ่มอาชีพ สถาบันต่าง ๆ ที่อยู่ในเมืองด้วย ดังนั้น

หน่วยย่อยของเมืองนครที่ปกครองตนเองในยุคนี้จึงไม่ใช่บุคคลหรือครอบครัวดังเช่นที่เคยเป็นมาในยุคกรีก การปกครองในยุคกลางจนถึงยุคเรอเนสซองส์ คือ การปกครองตนเองของหมู่คณะต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นเมืองหรือนครนั่นเอง ในทางทฤษฎีประชาธิปไตยในยุคกลางกำหนดให้เมืองหรือนครเป็นหมู่คณะชนิดหนึ่ง หมู่คณะแทบทุกชนิดที่ได้รับอำนาจปกครองตนเองย่อมมีกฎหมายและจารีตประเพณีของตนที่เมืองหรือนครจะละเมิดไม่ได้ ในยุคที่สองนี้การปกครองตนเองจึงเป็น “พหุนิยม” อย่างชัดเจน ไม่มีอำนาจใดอำนาจเดียวที่ครอบงำส่วนต่าง ๆ ของสังคมได้หมด

ประชาธิปไตยยุคที่สาม (ยุคสมัยใหม่) ยุคนี้เริ่มต้นตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 17 จากการปฏิวัติในอังกฤษและต่อด้วยการประกาศเอกราชและการสถาปนาสาธารณรัฐในอเมริกาในปลายศตวรรษที่ 18 และหนึ่งทศวรรษต่อมาตามด้วยการปฏิวัติโค่นล้มสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในฝรั่งเศส ในช่วงนี้สังคมตะวันตกมีการรับรองสิทธิของปัจเจกบุคคลมากขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะที่หมู่คณะ สมาคม สถาบัน ซึ่งเคยปกครองตนเองกลับลดความหมายและความสำคัญลง ประชาธิปไตยในยุคสมัยใหม่ได้เปลี่ยนการปกครองตนเองของประชาชนมาเป็นการให้ผู้แทนของประชาชนมาปกครองแทน ซึ่งเรียกประชาธิปไตยยุคสมัยใหม่นี้ว่า “ประชาธิปไตยที่ประชาชนใช้อำนาจผ่านผู้แทน” (representative government or representative democracy)

แม้ว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยจะได้รับการยอมรับว่าเป็นการปกครองที่ดีเพราะเป็นการปกครองโดยการมีส่วนร่วม อย่างไรก็ตามพบว่าประเทศต่าง ๆ ที่รับเอารูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยมาใช้นั้นมีการพัฒนาและการถดถอยแตกต่างกันออกไป ผลงาน เรื่อง *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* ของ Huntington ได้แบ่งลำดับช่วงพัฒนาการระบอบประชาธิปไตยออกเป็น 3 ช่วงหรือ 3 ระลอกคลื่น ซึ่งแต่ละช่วงจะอธิบายถึงกลุ่มประเทศที่มีการเปลี่ยนผ่านไปสู่ระบอบประชาธิปไตย (non democratic to democratic regime) และการเกิดกระแสโต้กลับ (reverse wave) หรือการเปลี่ยนแปลงไปสู่การปกครองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย (democratic countries reverted to nondemocratic rule) ตามมาเสมอดังนี้ (วิลาวัณย์ ยี่ทอง, 2557, หน้า 223-240; สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สำนักวิชาการ, 2558; Huntington, 1991, pp. 16-26)

ระลอกคลื่นช่วงที่ 1 พัฒนาการประชาธิปไตยระหว่างปีพ.ศ. 2371-2485 ประเทศต่าง ๆ ที่รับเอาการปกครองระบอบประชาธิปไตยมาใช้พบว่าตลอดปี พ.ศ. 2391 (ค.ศ. 1848) เกิดการปฏิวัติในประเทศต่าง ๆ แถบยุโรปหลายประเทศ ได้แก่ ฝรั่งเศส อิตาลี เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี โปแลนด์ และออสเตรีย เป็นต้น มีเหตุการณ์สำคัญ เช่น การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ของระบอบประชาธิปไตย มีการพัฒนาระบบเศรษฐกิจให้ทันสมัย (economic modernization) เกิดกระแสเสรีภาพทางการเมืองในตอนต้นศตวรรษที่ 20 ส่วนกระแสโต้กลับที่เกิดขึ้นตามมาในช่วงแรกนี้ คือ ระหว่างปีพ.ศ. 2465-2485 (ค.ศ. 1922-1942) เริ่มจาก Benito Mussolini เข้ายึดอำนาจจากกษัตริย์ Emmanuel III ล้มล้างระบอบประชาธิปไตยที่อ่อนแอในประเทศอิตาลี เมื่อปี พ.ศ. 2465 (ค.ศ. 1922) และการที่ Adolf Hitler ในฐานะนายกรัฐมนตรีได้เปลี่ยนสาธารณรัฐไวมาร์เป็นจักรวรรดิไรซ์ที่ 3 ปกครองประเทศเยอรมนีภายใต้อุดมการณ์นาซี เมื่อปี พ.ศ. 2476 (ค.ศ. 1933) ซึ่งเป็นช่วงการปรากฏตัวของระบอบคอมมิวนิสต์ ระบอบฟาสซิสต์ และระบอบการปกครองแบบทหาร สำหรับประเทศไทยก็ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยในช่วงนี้เช่นกัน โดยคณะราษฎรได้ทำการปฏิวัติเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เปลี่ยนจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์เคยเป็นผู้ปกครองมีพระราชอำนาจสูงสุดมาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย และพระมหากษัตริย์ถูกจำกัดพระราชอำนาจด้วยรัฐธรรมนูญที่เป็นกฎหมายสูงสุด

ระลอกคลื่นช่วงที่ 2 การพัฒนาประชาธิปไตยระหว่างปีพ.ศ. 2486-2505 (ค.ศ. 1943-1962) ช่วงนี้ฝ่ายสัมพันธมิตรได้สถาปนาระบอบประชาธิปไตยขึ้นในประเทศของฝ่ายอักษะซึ่งเป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้แก่ ประเทศเยอรมนี อิตาลี และญี่ปุ่น รวมถึงการสถาปนาระบอบประชาธิปไตยของประเทศต่าง ๆ ในแถบละตินอเมริกา เอเชีย และแอฟริกา ภายหลังกอบกู้เอกราชและปลดปล่อยจากการเป็นประเทศอาณานิคมได้สำเร็จ ส่วนกระแสโต้กลับเกิดขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2501-2518 (ค.ศ. 1958-1975) เกิดการปกครองแบบอำนาจนิยม (authoritarian) รวมถึงการรัฐประหารโดยคณะนายทหารเพื่อล้มล้างรัฐบาลพลเรือนที่มาจากการเลือกตั้งบ่อยครั้งในหลายประเทศ

ทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยที่เกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ตามมาด้วยเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

ระลอกคลื่นช่วงที่ 3 Huntington (1991, pp. 45-46) วิเคราะห์ถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นและสรุปว่ามีปัจจัยสำคัญ 5 ประการ คือ (1) สำหรับประเทศผู้จการวิกฤตความชอบธรรมนับเป็นปัจจัยสำคัญ (2) ปัญหาจากการขยายตัวของรายได้และระดับการศึกษาของประชาชน (3) ปัจจัยด้านศาสนาจากการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของศาสนจักรคาทอลิก (4) ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงเรื่องทัศนคติขององค์การระหว่างประเทศ-สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต และ (5) การเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศต่าง ๆ นั้น จะส่งผลกระทบต่อเนื่องจากประเทศหนึ่งไปยังประเทศอื่น ๆ การพัฒนาประชาธิปไตยช่วงนี้เริ่มจากการทำรัฐประหารในประเทศโปรตุเกส เมื่อปี พ.ศ. 2517 (ค.ศ. 1974) ตามมาด้วยการถอนตัวออกจากการเมืองของคณะทหาร และการหวนกลับคืนมาของรัฐบาลพลเรือนที่มาจากการเลือกตั้งในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก จนเกิดการปฏิวัติสี (color revolutions) ในแถบยุโรปตะวันออก ได้แก่ เชโกสโลวาเกีย ยูโกสลาเวีย จอร์เจีย ยูเครน รวมถึงการพังทลายของกำแพงเบอร์ลิน ตลอดจนการล่มสลายของระบอบคอมมิวนิสต์ และการสิ้นสุดลงของสหภาพโซเวียตเมื่อปี พ.ศ. 2534 (ค.ศ. 1991) จากนั้นก็มีการสถาปนาระบอบประชาธิปไตยในประเทศต่าง ๆ แถบเอเชีย แอฟริกา ละติน-อเมริกา และหลายประเทศเปิดกว้างทางเสรีภาพมากขึ้น ได้แก่ โปแลนด์ เม็กซิโก แอฟริกาใต้ เป็นต้น

พัฒนาการและการถดถอยของประชาธิปไตย หลังการล่มสลายของสงครามเย็น คลื่นประชาธิปไตยระลอกที่ 3 ได้ขึ้นถึงจุดสูงสุดในช่วงปลายทศวรรษที่ 1980-1990 ประเด็นที่น่าสนใจคือ การสร้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีความมั่นคงยั่งยืนและไม่นำไปสู่การย้อนกลับหรือการแกว่งตัวทางการเมืองจนขาดเสถียรภาพ ประเด็นนี้นำมาสู่การศึกษาถึงการก่อตัวของระลอกคลื่นที่ 4 มีคำนิยามความหมายประชาธิปไตยแตกต่างกันส่งผลต่อการประเมินคุณภาพและการพัฒนาต่างกันออกไปด้วยเช่นกัน เงื่อนไขของการพัฒนาประชาธิปไตยมีผู้ศึกษาและนำเสนอความคิดเห็นไว้ เช่น Seymour Martin Lipset พยายามพิสูจน์ข้อเสนอสำคัญทางรัฐศาสตร์ตั้งแต่งานของ Aristotle ที่ว่า “เฉพาะสังคมที่มีความมั่นคั่งเท่านั้นที่มวลชนจะสามารถมีส่วนร่วมทาง

การเมืองได้อย่างชาญฉลาด” ซึ่ง Lipset ได้ถอดความใหม่เป็น “ประเทศยิ่งมีระดับการพัฒนามากเท่าไหร่ ยิ่งมีความเป็นไปได้ที่จะรักษาระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยได้มากขึ้นเท่านั้น” งานของ Lipset ชี้ให้เห็นถึงกลไกความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลระหว่างระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และเสถียรภาพของประชาธิปไตยในลักษณะที่การพัฒนาทางเศรษฐกิจจะส่งผลทำให้รายได้ประชากรสูงขึ้น และทำให้ระดับความมั่นคงทางเศรษฐกิจสูงขึ้น ระดับการศึกษาสูงขึ้น สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างชนชั้นทางสังคมที่ชนชั้นกลางจะขยายฐานมากขึ้น และจากชนชั้นกลางที่มีมากขึ้นนี่เองที่จะมีบทบาทเป็นตัวกลางในการลดระดับความขัดแย้งในสังคมไม่ให้สุดโต่ง และเอื้อต่อการเกิดค่านิยมแบบประชาธิปไตย ส่วนการศึกษาของ Almond และ Verba ได้แสดงให้เห็นว่านอกจากเงื่อนไขทางด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ การนำตัวแบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในประเทศกำลังพัฒนาสิ่งสำคัญอีกประการ คือ การปลูกฝังวัฒนธรรมการเมืองที่สอดคล้องกับการทำงานของโครงสร้างเชิงสถาบัน แต่ Huntington กลับชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยอย่างรวดเร็วไม่ได้นำไปสู่การพัฒนาทางการเมืองเสมอไป แต่อาจนำไปสู่การล่มสลายทางการเมืองได้ เพราะการพัฒนาเศรษฐกิจจะนำไปสู่การเลื่อนชนชั้นทางสังคม สิ่งที่ตามมาก็คือความไม่พึงพอใจทางสังคมที่ส่งผลเป็นแรงขับเคลื่อนให้พลเมืองมีส่วนร่วมทางการเมือง เพื่อผลักดันให้เกิดการแก้ปัญหาต่าง ๆ หากสถาบันการเมืองขาดเสถียรภาพที่จะรองรับข้อเรียกร้องก็อาจนำไปสู่การล่มสลายทางการเมือง (ไชยวัฒน์ ค้ำชู และนิธิ เนื่องจำนง, 2559, หน้า 201-202)

ส่วนงานของ Dankwart Rustaw กลับชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยว่ามีจุดเริ่มต้นจากเงื่อนไขพื้นฐาน คือ ความกลมกลืนในชาติ (national unity) ที่พลเมืองจะต้องยอมรับในอัตลักษณ์ของชุมชนและการเมืองร่วมกัน ซึ่งจะนำมาสู่การเตรียมการเปลี่ยนผ่านโดยมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ความขัดแย้งทางการเมือง ซึ่งความขัดแย้งจะนำไปสู่การแบ่งขั้ว สิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาคือ ความตระหนักในหมู่ชนชั้นนำที่มีอยู่อย่างหลากหลายในสังคม เพื่อนำไปสู่การเจรจาประนีประนอม และประชาธิปไตยมักจะเป็นหนึ่งในทางเลือกของการเจรจา และหากผลการเจรจานำไปสู่การยอมรับก็จะก้าวไปสู่การสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาธิปไตย (ไชยวัฒน์ ค้ำชู และนิธิ เนื่องจำนง,

2559, หน้า 214-215) แต่การศึกษาที่น่าสนใจยิ่งคืองานของ Guillermo O'Donnell ที่เสนอให้พิจารณาประชาธิปไตยในระดับตัวแสดง นั่นคือ มนุษย์หรือพลเมืองของประเทศ แทนที่จะพิจารณาประชาธิปไตยเพียงด้านเดียว O'Donnell เสนอแนวคิดเรื่องการพัฒนามนุษย์ (human development) เนื่องจากแนวคิดนี้ครอบคลุมประเด็นเรื่องสิทธิทางการเมือง สิทธิพลเมือง และสิทธิทางสังคม ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นรากฐานสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย แนวคิดเรื่องการพัฒนามนุษย์ให้ความสำคัญกับเงื่อนไขพื้นฐานหรือความสามารถ (capacities) ที่เอื้ออำนวยให้ปัจเจกชนแสดงบทบาทในฐานะตัวแสดง (ไชยวัฒน์ ค้ำชู และนิธิ เนื่องจำนง, 2559, หน้า 253)

ประชาธิปไตยประเทศไทย

ประชาธิปไตยของประเทศไทยนับจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยคณะราษฎร เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ทำให้คนไทยได้เรียนรู้และตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้นตามลำดับ มีการศึกษาและนิยามการปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างหลากหลาย อาทิ ไชยันต์ ไชยพร (2553, หน้า 19-23) อธิบายความหมายของประชาธิปไตยว่า หมายถึง หลักการที่ประชาชนปกครองตนเอง โดยประชาชนทุกคนมีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ ยึดหลักเสียงข้างมากในการตัดสินปัญหาหรือลงมติในเรื่องต่าง ๆ แต่ก็ต้องรับฟังเสียงข้างน้อยด้วย ดังนั้น จึงเห็นว่า "มนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกันและเชื่อมั่นในการใช้เหตุผลของมนุษย์ ทุกคนจึงควรได้รับเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน" การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้พัฒนาความสามารถทางการเมือง โดยไม่ได้จำกัดแต่เฉพาะคนรวยหรือคนชั้นสูง กระบวนการสร้างประชาธิปไตยจะต้องเริ่มจากการส่งเสริมให้คนในสังคมเรียนรู้ และตระหนักถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้อื่น ตลอดจนให้ความรู้แก่ประชาชนว่า ประชาธิปไตยที่แท้จริงนั้นต้องอยู่บนหลัก "นิติรัฐ" กล่าวคือ การปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยนั้นไม่ได้หมายถึงการปกครองโดยเสียงข้างมากอย่างเดียว ดังนั้นประชาธิปไตยภายใต้หลักนิติรัฐนั้น หากฝ่ายที่มีเสียงข้างมากกระทำการใด ๆ ที่ผิดแนวทางที่ถูกที่ควรหรือขัดต่อรัฐธรรมนูญ ศาลรัฐธรรมนูญก็จะเป็นผู้ตัดสินว่าสิ่งที่เสียงข้างมากกระทำนั้นทำได้หรือไม่ หรือขัดต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ สำหรับนิยามความหมาย

ของคำว่าประชาธิปไตยของ ส. ศิวรักษ์ (2529, หน้า 238-245) ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยว่า

> . . .ประชาธิปไตยตามความหมายของคณะราษฎรน่าจะหมายถึง การปกครองระบอบมหาชนรัฐ มีรัฐธรรมนูญ มีรัฐสภาและพระมหากษัตริย์ยอมรับอยู่ใต้อำนาจรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ หากดูวิวัฒนาการของรัฐสภาอังกฤษ ระบบรัฐสภาของอังกฤษนั้นมีกฎหมายสำคัญที่เรียกว่า ชาร์เตอร์ ออฟ ลิเบอร์ตี้ ค.ศ. 1101 เป็นกฎหมายหลักฉบับแรกที่ป้องกันสิทธิเสรีภาพพื้นฐาน และกฎหมายหลักที่สำคัญอีกฉบับ คือ แมคน่าคาต้า ค.ศ. 1215 ประเทศอังกฤษนั้นขุนนางต่อสู้กับพระเจ้าแผ่นดินเพื่อเรียกร้องสิทธิ แต่เหล่าขุนนางได้เรียกร้องสิทธิเพื่อพ่อค้าประชาชนและบุคคลในสถานะต่าง ๆ ด้วย แมคน่าคาต้าถือเป็นรากฐานธรรมนูญการปกครองของอังกฤษ และเป็นรากฐานการปกครองของระบอบประชาธิปไตยทั้งหมด นอกจากนี้กฎหมายรัฐธรรมนูญอังกฤษที่สำคัญยังมี บิล ออฟ ไรด์ ซึ่งประกันสิทธิเสรีภาพ ระบอบประชาธิปไตยแบบอังกฤษมีจุดเด่นที่สำคัญแต่ก็ยังไม่เป็นประชาธิปไตยทีเดียว จนปี ค.ศ. 1929 ก่อนประเทศไทยเพียงสี่ปี จึงให้ทุกคนมีสิทธิ์ออกเสียง นับว่าวิวัฒนาการของประเทศอังกฤษยืนนานมาก และนับเป็นรากฐานของรัฏฐาธิปไตย คือ รัฐสภาและพระมหากษัตริย์ กษัตริย์ถือเป็นอธิปัตย์ เป็นจุดสูงสุด พระมหากษัตริย์ในรัฐสภาเป็นอำนาจอธิปไตยที่สูงที่สุด แม้ในข้อเท็จจริงพระมหากษัตริย์ได้ลดน้อยถอยพระราชอำนาจมาโดยตลอด แม้แต่สภาขุนนางก็เริ่มลดถอยอำนาจ โดยเฉพาะเมื่อสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ขุนนางเกือบไม่มีอำนาจ แต่อังกฤษรักษาสถานะเดิมโดยรูปแบบ ยกย่องพระมหากษัตริย์เพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้อยู่เหนือการเมืองแต่ในพระปรมาภิไธยเพื่อประโยชน์ทางการเมือง ยกย่องสภาขุนนางโดยรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยของอังกฤษพูดถึงปัญหาเรื่องรัฐและศาสนจักรไว้ชัดเจน ตลอดจนสถานะของราษฎร เพื่อให้แต่ละคนรู้สถานะของตัวเอง ศาสนจักรเป็นเครื่องมือของอาณาจักร รัฐสภาเป็นเครื่องมือของทหาร (ใช้ภาษาตามต้นฉบับ)

ความคิดเห็นข้างต้นของ ส. ศิวรักษ์ ได้นำการปกครองระบอบประชาธิปไตยของ

ประเทศอังกฤษซึ่งถือเป็นประเทศต้นแบบมาเปรียบเทียบให้เห็น ทั้งนี้ ในช่วงแรกของการเปลี่ยนผ่านการปกครองของไทยนั้นได้เกิดการแตกแยกออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ที่มีความคิดเห็นต่างในเรื่องสถาบันกษัตริย์และพระราชอำนาจ ดังนั้น ความคิดเห็นเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยจึงมีการย้อนแย้งทางความคิด เช่น คำกล่าวของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ที่แสดงไว้ต่างกรรมต่างวาระกันระหว่างปี พ.ศ. 2490-2491 และตีพิมพ์ในหนังสือ Democracy and National Identity in Thailand โดยแสดงความเห็นเปรียบเทียบการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ถือเสียงข้างมากว่า หากเสียงข้างมากเป็นโจรผู้ร้ายมาประชุมร่วมกับพระสงฆ์ที่เป็นฝ่ายเสียงข้างน้อย โจรย่อมชนะพระด้วยจำนวนเสียงข้างมากเสมอไป ซึ่งไม่ใช่สิ่งถูกต้อง ในหนังสือนี้ Connors (2003, pp. 129-154) ยังแสดงความเห็นว่า ประเทศไทยแม้จะผ่านประสบการณ์การต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตยที่สำคัญถึง 2 ครั้ง คือ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 แต่นิยามของประชาธิปไตยก็ไม่ได้เป็นประชาธิปไตยที่มุ่งแสดงถึงสิทธิ ความเท่าเทียมแบบตะวันตก แต่เป็นประชาธิปไตยที่สร้างขึ้นโดยประสานกับอัตลักษณ์ความเป็นไทย หรือความเป็นไทยที่ถูกนิยามโดยชนชั้นนำ ประชาธิปไตยของประเทศไทยจึงเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งที่รัฐใช้ในการกำหนดควบคุมพลเมือง

สำหรับ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2549, หน้า 194-195) มีความเห็นต่อระบอบประชาธิปไตยของไทยว่า ประชาธิปไตยมีคำจำกัดความว่าเป็นการปกครอง “ของ” ประชาชน “โดย” ประชาชน และ “เพื่อ” ประชาชน ซึ่งประเทศไทยนั้นมักจะเน้น “เพื่อ” ประชาชนเป็นหลัก สอดคล้องกับนิยามที่ว่าด้วยนโยบายที่ดีของ Jeremy Bentham การเน้นดังกล่าวไม่เพียงพอที่จะพัฒนาการเมืองไปในทิศทางที่ประชาชนเป็น “เจ้าของ” บ้านเมืองมากขึ้น รวมทั้งการมีความรับผิดชอบต่อบ้านเมืองได้มากยิ่งขึ้น ซึ่ง เอนก เหล่าธรรมทัศน์ เห็นว่าควรต้องย้ำว่า ประชาธิปไตย คือ การปกครอง “โดย” ประชาชน และย้ำว่า ประชาชนนั้นควรเป็น “เจ้าของ” ประชาธิปไตยให้มากที่สุด ให้ประชาชนตระหนักว่าประชาธิปไตยเป็น “การปกครองตนเอง” ของประชาชน (self-government democracy) แทนที่จะเป็นเพียงการปกครองที่ทำ “แทน” ประชาชน หรือทำ “ให้” ประชาชน (representative democracy) จึงจะช่วยสร้างความเป็นพลเมืองได้ดียิ่งขึ้น

และน่าจะช่วยหลีกเลี่ยงแนวโน้มที่ “ประชาธิปไตย” จะกลายไปเป็น “ประชานิยม” ดังที่เป็นอยู่

พัฒนาการประชาธิปไตยของไทย การปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์นับแต่สมัยรัชกาลที่ 1 แม้จะปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งเลียนแบบมาจากอยุธยา แต่ก็มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยแฝงอยู่ในการปกครอง โดยการให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนในการดำรงชีวิต การปกครองแบบพ่อปกครองลูกเพื่อให้สังคมเกิดความสงบสุข ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์เป็นช่วงที่ประเทศไทยหรือสยามในขณะนั้นอยู่ในระยะเวลาเร่งสร้างบ้านเมืองเพื่อความมั่นคงปลอดภัย อย่างไรก็ดีการพัฒนาการเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งปกครองโดยพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีล้วนสร้างความมั่นคงให้กับประเทศชาติและได้ปูแนวทางสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยมาโดยลำดับ โดยสมัยรัชกาลที่ 1-2 นั้น เป็นช่วงเวลาของกอบกู้และสร้างบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่น สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นช่วงเวลาที่ยุโรปกำลังแสวงหาอาณานิคมและได้ชัยชนะประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย และกำลังจะมีอิทธิพลเหนือประเทศไทย บทบาทของพระมหา-กษัตริย์เปลี่ยนจากแม่ทัพที่นำออกศึกมาเป็นผู้ปกครองที่ต้องพัฒนาทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ต้องปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงจากการแผ่ขยายอิทธิพลของตะวันตก รัชกาลที่ 3 ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทำนุบำรุงบ้านเมืองเพื่อความเจริญและความเป็นอยู่ของราษฎร ประการสำคัญ คือ การที่มิทรงแต่งตั้งเจ้านายพระองค์ใดสืบราชสมบัติ ด้วยมีพระราชประสงค์จะให้มีการเลือกพระมหากษัตริย์ใหม่ โดยมาจากการยินยอมของที่ประชุม พระบรมวงศานุวงศ์ คณะเสนาบดี และสมณชีพราหมณ์ ซึ่งนับได้ว่าเป็นผู้แทนปวงชนในสมัยนั้น อันแสดงถึงน้ำพระทัยในการให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาราษฎร์ในการกำหนดผู้ปกครองแผ่นดิน (รัฐสภา, ฝ่ายส่งเสริมวิชาการ สโมสร-รัฐสภา, 2525, หน้า 20-22)

ครั้นมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 เนื่องจากเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2387 ประเทศจีนได้ทำศึกสงครามกับอังกฤษและชาติมหาอำนาจทางทวีปยุโรป ในที่สุดจีนได้รับความพ่ายแพ้ประกอบกับเพื่อนบ้านของไทย เช่น พม่า อินเดีย แขกมลายู ต่างก็ตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ นอกจากนี้ เวียดนาม เขมร ลาว ก็ตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ประเทศไทยจึงอยู่ในฐานะเป็นประเทศกันชน (buffer state) ระหว่างสองชาติมหาอำนาจ ดังนั้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 4 จึงทรงพระราชดำริว่าถึงเวลาแล้วที่ไทยจะต้องเร่งเรียนศิลปวิทยาการของฝรั่งตะวันตกให้มากที่สุด เตรียมรับเหตุการณ์อันอาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต พระองค์สนพระทัยอ่านข่าวสารการเมืองและหนังสือพิมพ์ต่างประเทศ ทำให้ทรงทราบถึงยุทธวิธีทางการเมืองต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ทรงตระหนักว่ากรุงสยามจำเป็นจะต้องทำหนังสือสัญญากับอังกฤษ และจะต้องทำให้ชาติฝรั่งเห็นว่าไทยเราเป็นชาติที่มีอารยธรรม ทำให้เกิดความนับถือชนชาติไทยประเทศ-สยามจึงจะปลอดภัย ทรงปฏิรูปสังคมไทยและวัฒนธรรมการแต่งกายในการเข้าเฝ้าเพื่อไม่ให้ฝรั่งเห็นว่าชาวสยามเป็นคนป่าเถื่อน จะได้เกิดความยำเกรงและยกย่องคนไทย

เมื่อรัฐบาลอังกฤษสมัยสมเด็จพระราชินีวิคตอเรียส่ง เซอร์ เจมส์บรูก เป็นทูตถือพระราชสาส์นมายังกรุงสยามขอทำหนังสือสนธิสัญญาในปี พ.ศ. 2393 พระองค์ทรง-พระราชดำริเห็นว่าการที่กรุงสยามจะปลอดภัยได้มีอยู่ทางเดียว คือ ยอมทำหนังสือสัญญาโดยดีเพื่อให้เกิดไมตรีจิตต่อกัน ต่อมาพระองค์ได้ทรงทำสนธิสัญญาทางพาณิชย์กับอังกฤษ โดยมี เซอร์จอห์น เบาว์ริง เป็นทูต ทรงดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างพระปรีชาสามารถ ทำให้ประเทศสยามสามารถรักษาเอกราชอธิปไตยไว้ได้ ทรงเป็นกษัตริย์สยามพระองค์แรกที่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางของชาวฝรั่งตะวันตก ในพระนามว่า “เจ้าฟ้ามงกุฎ” หรือ King Mongkut แห่งประเทศสยาม ทรงได้รับการยกย่องจากฝรั่งตะวันตกว่า พระองค์ทรงเป็นบิดาแห่งการปกครองประเทศสยามยุคใหม่โดยแท้ ทั้งนี้ผลของสนธิสัญญานี้ได้เปิดประเทศสยามโดยมีการนำอารยธรรมตะวันตกมาใช้ ซึ่ง Batson (1984, pp. 5-7) เห็นว่านับเป็นจุดเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจ สังคม และการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในเวลาต่อมา

แนวคิดคติความเชื่อของกษัตริย์ในยุคนี้ กษัตริย์ทรงเป็น “อเนกนิกรสโมสร-สมมติ” ทรงได้รับเลือกเป็นพระเจ้าแผ่นดินโดยความพร้อมเพรียงของประชาชนพลเมือง ทรงมีน้ำพระทัยแบบประชาธิปไตย แม้ยังอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทรง-ยึดหลักความเสมอภาคและเสรีภาพ ทรงมีพระราชหฤทัยเปิดกว้างในการรับฟังปัญหา ทรงโต้ตอบกับหนังสือพิมพ์ ความเป็นนักประชาธิปไตยของพระองค์ เช่น การมีพระบรมราชโองการให้เสนาบดีกรมวังประกาศว่า (รัฐสภา, ฝ่ายส่งเสริมวิชาการ-สโมสรรัฐสภา, 2525, หน้า 26)

> . . .ในประเทศอื่น ๆ เมื่อผู้ครองแผ่นดินจะตั้งผู้สำหรับตัดสินความ ก็ย่อมให้คนทั้งปวงเลือก แล้วจดหมายชื่อเข้ามาส่งต่อเจ้าพนักงาน เจ้าพนักงานสอบดู เมื่อมีความชอบใจท่านผู้ใดมาก ก็ให้ผู้นั้นเป็นผู้ตัดสินคดีของราษฎร ครั้งนี้จะทรงทำนุบ้านเมืองให้สมบูรณ์อยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน โดยอย่างธรรมเนียมแก้ไขใหม่ให้ดีขึ้นกว่าเก่า. . .จึงโปรดเกล้าฯ ขอให้พระราชวงศานุวงศ์ที่ตั้งกรมแล้ว แลยังไม่ได้ตั้งกรม ข้าราชการ เจ้าพระยา แลพระยา พระ หลวง ในพระบรมมหาราชวัง และบวรราชวังคิดตรึกตรองเลือกดูที่ชอบใจ. . .แล้วให้จดหมายกันเข้ามา ถ้าผู้ใดมีผู้เลือกเป็นจำนวนมากก็จะให้ผู้นั้นเป็นที่พระมหาราชครูทั้งสองนั้น. . .

นอกจากนี้ ด้านความยุติธรรมทรงแสดงถึงความเป็นประชาธิปไตยในเรื่องความเสมอภาค ทรงรื้อฟื้นสิทธิในการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา ซึ่งมีมาแต่โบราณเพื่อแสวงหาความยุติธรรม เพราะเป็นสิทธิพื้นฐานของความอยู่เย็นเป็นสุขของบรรดาอาณาประชาราษฎร์ มีการประกาศใช้กฎหมายเกือบ 500 ฉบับ เพื่อวางระเบียบวินัย การพัฒนาระบบกฎหมายของพระองค์เป็นการวางรากฐานประชาธิปไตยประการหนึ่ง เพราะเป็นการวางแนวทางให้ประชาชนเข้าใจในระบบการบริหารราชการแผ่นดินสมัยใหม่ ตลอด 17 ปี ในรัชกาลทรงประกอบพระราชกรณียกิจสำคัญเป็นประโยชน์อย่างมหาศาลต่อประเทศชาติ จึงนับได้ว่ารัชกาลที่ 4 เป็นสมัยแรกเริ่มในการนำไปสู่การปกครองระบอบ-ประชาธิปไตยของประเทศไทยในสมัยต่อ ๆ มา

เมื่อสิ้นสุดยุคของรัชกาลที่ 4 ประเทศสยามก็ได้มีพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงเป็นนักปกครองที่ดำเนินรัฐประศาสนโยบายในการปกครองประเทศด้วยพระปรีชาญาณ เพื่อนำความเจริญร่มเย็นเป็นสุขมาสู่ประชาชน ของพระองค์ทรงเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยประกาศเลิกทาส ปรับโครงสร้างเรื่องการบริหารราชการแผ่นดินให้มี 12 กระทรวง ทรงวิวัฒนาการสังคมให้เข้าสู่อารยธรรมแบบตะวันตก สถาปนาบูรณะกิจการบ้านเมืองทั้งภายในและภายนอก เป็นต้นว่า ทรงบำรุงการทหาร การศาสนา การคมนาคม การก่อสร้าง การรถไฟ การสื่อสาร การประปา การไปรษณีย์โทรเลข การตั้งโรงไฟฟ้า ทรงวางรากฐานการศึกษาของชาติ ตลอดจน

การกสิกรรมอันเป็นกระดูกสันหลัง ความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองเป็นที่ประจักษ์จนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นรากฐานอันมั่นคงมาแต่รัชสมัยของพระองค์

การเปลี่ยนแปลงการปกครองในรัชสมัยนี้ พระองค์ได้ทรงริเริ่มนำเอาการบริหารราชการแบบตะวันตกมาใช้ในการบริหารราชการไทย ทรงตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน เรียกทับศัพท์ว่า Council of State เมื่อปี พ.ศ. 2417 และต่อมาอีก 3 เดือน ทรงตั้งสภาองคมนตรี เรียกทับศัพท์ว่า Privy Council ทรงปฏิรูประเบียบบริหารราชการแผ่นดิน สถาปนากรมเก่าให้เป็นกระทรวง เริ่มระบบการบริหารราชการส่วนกลางและการบริหารส่วนภูมิภาค แบ่งเขตการปกครองออกเป็นมณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ทรงดำเนินนโยบายทางการเมืองด้วยความชาญฉลาด โปรดให้สำรวจสำมะโนประชากร แสดงสิทธิอาณาเขตของประเทศสยาม เพื่อให้รอดพ้นจากการถูกโกงดินแดนให้แก่อังกฤษและฝรั่งเศส

ด้านการศึกษา ทรงสนับสนุนให้ประชาชนมีโอกาสเล่าเรียนหาความรู้ โปรดให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นที่วัดมหรรณพารามและโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เป็นต้น ส่วนการศึกษาในต่างประเทศทรงส่งพระราชโอรสแยกย้ายกันไปหาวิชาความรู้ต่าง ๆ ตามประเทศมหาอำนาจในทวีปยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมันนี และรัสเซีย เป็นต้น ทรงสนับสนุนพลเมืองของพระองค์ให้มีความรู้ความสามารถ โดยทรงส่งนักเรียนที่มีความรู้ดีซึ่งเป็นลูกหลานของประชาชนไปศึกษาวิชาการ ณ ประเทศอังกฤษทุก ๆ ปีด้วยการตั้งทุนพระราชทานเรียกว่าทุน King Scholarship เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสได้ออกไปศึกษาเล่าเรียนและนำเอาวิชาความรู้มาถ่ายทอดแก่ชาวไทยรุ่นหลัง นับว่าเป็นรากฐานของการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยที่สำคัญในสมัยต่อมา ซึ่ง เจมส์ โมเซล ศาสตราจารย์ทางจิตวิทยา แห่งมหาวิทยาลัยยอร์ซ วอชิงตัน สหรัฐอเมริกา ผู้เชี่ยวชาญทางวัฒนธรรมและการปกครองของไทย ได้ให้คำวิจารณ์ไว้ว่ากุศโลบายนี้เป็นมูลเหตุสำคัญยิ่งที่นำไปสู่การสิ้นสุดของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชของประเทศไทย

ผลของการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยทำให้รัชกาลที่ 5 ทรงกลายเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีลักษณะเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (absolute monarchy) อย่างแท้จริง และทำให้กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองหลวงที่เป็นศูนย์กลางของประเทศ ทำให้อำนาจของท้องถิ่นที่เคยมีมาแต่ก่อนต้องสูญสลายไป และทำให้สยามรอดพ้นจาก

การเป็นเมืองขึ้น (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2549, หน้า 17) ในด้านการปกครองระบอบ-ประชาธิปไตยนั้น พระองค์ทรงเต็มพระทัยที่จะให้มีกฎหมายรัฐธรรมนูญดังเช่นประเทศประชาธิปไตยในยุโรป แต่ทรงติดขัดอยู่ตรงที่ว่าประชาชนชาวไทยยังไม่มีความรู้ความสามารถในการปกครองระบอบประชาธิปไตย และยังไม่มีความสนใจในเรื่องการปกครองบ้านเมือง ทรงเห็นว่าการจะนำระบอบประชาธิปไตยมาใช้ย่อมจะเป็นผลร้ายมากกว่าคนดี

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงตั้งพระทัยที่จะเจริญรอยตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระชนกนาถ แต่จากการที่พระองค์ได้ทรงเห็นแบบอย่างการปกครองประเทศระบอบประชาธิปไตยในต่างประเทศ ทรงตระหนักว่าการปกครองแบบนี้ยังไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทย เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่มีความเข้าใจในเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น แม้จะมีบุคคลบางกลุ่มโดยเฉพาะผู้ที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ เริ่มมีการไหวตัวที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระองค์ได้ทรงพยายามเตือนสติประชาชนให้คิดรอบคอบเสียก่อนที่จะกระทำการใด ๆ ทรงเน้นให้คนไทยตื่นตัว รักชาติ นิยมความเป็นไทย ดำรงสัญลักษณ์แบบไทย ทรงตั้งกองเสือป่าเพื่อฝึกพลเรือนให้มีความรู้ทางทหาร ทรงตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 เพื่อเตรียมรับการเปลี่ยนแปลงและการก้าวหน้าทางวิทยาการ ในด้านการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้นทรงตั้งปัญหาให้พิจารณา 3 ประการดังนี้ (ไพบูลย์ ช่างเรียน, 2527, หน้า 63; รัฐสภา, ฝ่ายส่งเสริมวิชาการ สโมสรรัฐสภา, 2525, หน้า 48)

1. ลัทธิหรือวิธีการนั้นจะเหมาะสมกับคนไทยหรือไม่

2. สภาพแห่งเมืองไทยในเวลานี้ควรใช้ลัทธิหรือวิธีการนั้น ๆ ได้หรือยัง

3. ถ้าจะใช้ลัทธิหรือวิธีการนั้น ๆ จะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนชนหมู่มากทั่วไปหรือจะเป็นประโยชน์แก่สำหรับตัวเราและพวกพ้องของเราที่เป็นชนหมู่น้อย

จากจดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ แสดงถึงความเข้าพระทัยในแนวคิดและระบบการเมืองในระบอบประชาธิปไตย พระองค์ยอมรับว่าการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นมิใช่การปกครองที่ดีที่สุด แต่ทรงเห็นว่า

ประเทศไทยในขณะนั้นยังไม่ถึงเวลา ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งความว่า (รัฐสภา, ฝ่ายส่งเสริมวิชาการ สโมสรรัฐสภา, 2525, หน้า 61)

> . . .การที่มอบการปกครองไว้ในมือเจ้าแผ่นดินคนเดียวผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดนั้น ดูเปนการเสี่ยงบุญเสี่ยงกรรมอยู่ ถ้าเจ้าแผ่นดินเปนผู้มีสติปัญญาสามารถและมีความตั้งใจมั่นอยู่ว่า จะทำการให้บังเกิดผลอันดีที่สุดแก่ชาติบ้านเมืองฉะนี้แล้วก็จะเปนการดีที่สุด จะหาลักษณะการปกครองอย่างใดมาเปรียบปานได้โดยยาก แต่ถ้าแม้เจ้าแผ่นดินเปนผู้ที่โฉดเขลาเบาปัญญา ขาดความสามารถ ขาดความพยายามเพลิดเพลินไปแต่ในความศุขส่วนตัว ไม่เอาใจใส่ในน่าที่ของตน ฉะนี้ก็ดี ถาเป็นผู้ที่มีน้ำใจพาลสันดานหยาบ ดุร้ายและไม่ตั้งอยู่ในราชธรรม เห็นแก่พวกพ้องและบริวารอันสอพลอและประจบ ฉะนี้ก็ดี ประชาชนก็อาจได้รับความเดือดร้อนปราศจากความศุข ไม่มีโอกาศที่จะเจริญได้ ดังนี้ จึงเห็นได้ว่าเปนการบุญเสี่ยงกรรมอยู่. . . (ใช้ภาษาตามต้นฉบับ)

จากจดหมายเหตุนี้นับได้ว่าพระองค์ทรงมีสายพระเนตรยาวไกล ทรงเห็นถึงปัญหาของการปกครองในอนาคต จึงทรงวางรากฐานการศึกษาและทรงมุ่งมั่นพากเพียรเพื่อให้ราษฎรของพระองค์มีโอกาสที่จะปกครองแบบประชาธิปไตยที่แท้จริง

ประเทศไทยกับการก้าวสู่ระบอบประชาธิปไตย

แม้ว่าพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีจะทรงพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของกระแสโลก และทรงเตรียมการเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้นดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ในที่สุดประเทศไทยก็เกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เป็นไปโดยปราศจากการต่อสู้และการสูญเสียชีวิต แม้องค์พระมหากษัตริย์จะทรงสูญเสียพระราชอำนาจ แต่ด้วยทรงเห็นแก่ประเทศชาติและประชาชนเป็นที่ตั้งทำให้ รัชกาลที่ 7 ทรงยอมรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทั้งนี้ พระองค์ทรงตระหนักถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้นและผลต่อสถาบันกษัตริย์ โดยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกรองนั้นทรงมีพระราชหัตถเลขาที่ทรงเป็นภาษาอังกฤษถึงพระยากัลยาณไมตรี (แซร์) ซักถามความเห็นทางการเมืองในประเด็นต่าง ๆ ที่ทรงสงสัย พระองค์ยังได้แสดงความเห็น

เกี่ยวกับการปกครองโดยพระมหากษัตริย์ดังความที่ตีพิมพ์ใน The End of the Absolute Monarchy in Siam ความว่า (ส. ศิวรักษ์, 2559, หน้า 28-29)

> . . .พระเจ้าแผ่นดินทรงไว้ซึ่งสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในทุก ๆ ทาง หลักการอันนี้นับได้ว่าดีและเหมาะสมกับบ้านเมือง ตราบเท่าที่พระเจ้าแผ่นดินที่ดี ถ้าพระเจ้าแผ่นดินได้รับการคัดเลือกจริง ๆ ก็น่าจะหาพระเจ้าแผ่นดินที่ดีได้ แต่ความคิดในการเลือกตั้ง (พระเจ้าแผ่นดิน) นั้นเป็นไปในทางทฤษฎีมากกว่า เพราะความเป็นจริงพระเจ้ากรุงสยามล้วนสืบราชสันตติวงศ์อย่างไม่มีช่องทางให้เลือกได้น้อยมาก เมื่อเป็นเช่นนั้นเราจะหาความแน่นอนอะไรกับการได้พระเจ้าแผ่นดินที่ดี ฉะนั้น สมบูรณาญาสิทธิราชย์อาจเป็นอันตรายได้มากกับประเทศชาติ นอกไปจากนี้แล้ว บัดนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมาก ในสมัยก่อนยากที่จะมีใครกล้าถามถึงพระราชกรณียกิจ เพราะออกจะไม่ปลอดภัยถ้าเกิดไปถาม (หรือทักท้วงขึ้น) มีแต่คนเคารพยำเกรง พระเจ้าแผ่นดินตรัสอะไรออกมาก็เป็นกฎหมาย แต่บัดนี้อะไร ๆ ก็เปลี่ยนไปแล้ว จากแบบแผนอย่างเก่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ใคร ๆ ก็กลัวพระราชอำนาจและต่างก็เคารพนับถือพระองค์ท่าน แม้กระนั้น ในรัชสมัยก็ได้มีกลุ่มคนปูนใหม่เกิดขึ้น พวกนี้มีวิพากษ์วิจารณ์พระองค์ท่านในหลายต่อหลายกรณี แต่ไม่ได้กระทำกันอย่างเปิดเผย ส่วนในรัชกาลที่เพิ่งล่วงพ้นไปนี้อะไร ๆ ดูจะเลวร้ายลงมาก ด้วยเหตุผลหลายด้านซึ่งไม่จำต้องจาระไนสู่ท่าน เพราะท่านก็รู้ดีอยู่แล้ว พระเจ้าอยู่หัวพระองค์ก่อนทรงได้รับอิทธิพลอย่างง่าย ๆ จากคนใกล้ชิดซึ่งเป็นที่พอพระหฤทัย ข้าราชการแทบทุกคนถูกกล่าวหาว่าทุจริตหรือเล่นพวก เคราะห์ดีที่เจ้านายยังเป็นที่ได้รับการยกย่องนับถือว่าทรงซื่อสัตย์สุจริต ที่น่าเสียใจเป็นอย่างมากก็ตรงที่ราชสำนักถูกรังเกียจอย่างถึงใจ ยิ่งในปลายรัชสมัยด้วยแล้วถึงจะมีการล้อเลียนราชสำนักอย่างเยอะหยันเอาเลย การเกิดเสรีภาพทางหนังสือพิมพ์เข้าด้วยแล้วเหตุการณ์ยิ่งลามปามไปใหญ่โต เจ้าแผ่นดินจึงอยู่ในฐานะที่ลำบากมาก หากมองในด้านทัศนคติต่าง ๆ ในประเทศนี้นั้น ส่อให้เห็นว่าการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เหลือเวลาให้อยู่ต่อไปอีกเล็กน้อยเท่านั้น พระสถานะของ

> พระเจ้าแผ่นดินต้องมั่นคงพอที่จะให้มีราชวงศ์ดำรงอยู่ได้ จำต้องหาทางป้องกันต่อต้านพระราชาที่ไม่ทรงพระปรีชา. . .

จากพระราชหัตถเลขานี้จะเห็นได้ว่ารัชกาลที่ 7 ทรงมีสายพระเนตรยาวไกล ทรงเข้าพระทัยถึงสภาพการเปลี่ยนแปลง และทรงตระหนักดีว่าสถาบันกษัตริย์จำเป็นต้องมีการปรับตัว นอกจากนี้ ทรงพยายามผสมผสานธรรมเนียมที่มีมาแต่เดิมเข้ากับธรรมเนียมใหม่ และทรงมีพระราชปณิธานที่จะให้กระบวนการเปลี่ยนแปลงดำเนินไปโดยราบรื่น และเพื่อให้ระบอบใหม่ที่จะสร้างขึ้นนี้มีความยั่งยืน พระองค์ทรงแสดงความคิดเห็นไว้ว่า (ม.ร.ว. พฤทธิสาณ ชุมพล, 2560, หน้า 261-262)

> Absolute monarchy, like democracy, may become harmful at any time, because both principles rely on the perfection of human nature, a very frail thing to depend on. A sound democracy depends on the soundness of the people, and a benevolent absolute monarchy depends on the qualities of the King.

กล่าวสรุปได้ว่า ทรงเห็นว่าไม่ว่าจะเป็นการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือระบอบประชาธิปไตย อันตรายของทั้งสองระบอบนี้อยู่ที่ธรรมชาติของผู้ใช้ ซึ่งระบอบประชาธิปไตยก็อยู่ที่ประชาชน และระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์

อย่างไรก็ดี เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วนั้นสาระสำคัญของความขัดแย้งประการหนึ่ง คือ เรื่องการลดพระราชอำนาจของกษัตริย์ เรื่องนี้ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (2553, หน้า 13) ได้กล่าวถึงสาเหตุหนึ่งที่สถาบันกษัตริย์ได้รับผลกระทบจากสังคม โดยเหตุมาจากความแตกต่างของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสยามที่มีกลุ่มคนที่มีอภิสิทธิ์จากเรื่องที่สยามเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้สามารถดำเนินกิจการหนังสือพิมพ์และเขียนบทความอย่างรุนแรงเกินกว่าที่ราษฎรทั่วไปจะกระทำได้ ทำให้มีการแพร่กระจายแนวคิดทางสังคมการเมือง การวิพากษ์วิจารณ์สถาบันกษัตริย์ ซึ่ง นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เห็นว่าประเด็นปัญหาไม่ได้อยู่ที่ว่าราษฎรสยามมีความจงรักภักดีหรือไม่ แต่อยู่ที่ความแตกต่างในบริบททางสังคมการเมืองที่มีลักษณะค่อนข้างเฉพาะ แม้พระองค์จะยอมคณะราษฎรดังความในพระราชหัตถเลขาที่ทรงใช้ว่า “ถ้าข้าพเจ้าไม่ยอมรับเป็นตัวเชิด นานาประเทศคงไม่ยอมรับรัฐบาลใหม่” แต่ทรงเสียพระราชหฤทัยต่อ

เหตุการณ์ครั้งนี้ด้วยการกระทำและคำกล่าวของคณะราษฎรที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ ทรงตัดพ้อว่า (เกษียร เตชะพีระ, 2554, หน้า 4; สนธิ เตชานันท์, 2545, หน้า 16-17)

> . . .ในวันนั้น ได้ฟังประกาศของคณะราษฎรทางวิทยุ ทรงรู้สึกเสียใจและเจ็บใจมาก ที่กล่าวหาร้ายกาจมากมายอันไม่ใช่ความจริงเลย ในประกาศของคณะราษฎรที่กล่าวหาว่าพระองค์ตั้งแต่คนสอพลอนั้นไม่จริง ได้ทรงปลดคนที่โกงออกก็มาก แต่ลำพังพระองค์องค์เดียวจะเที่ยวจับคนโกงให้หมดเมืองอย่างไรได้ แม้คณะนี้ก็คอยดูไป คงจะได้พบคนโกงเหมือนกัน ทรงเชื่อว่าพระราชวงศ์ทุกพระองค์ได้ตั้งพระทัยช่วยราชการโดยจริง ที่ว่าเอาราษฎรเป็นทาษหรือว่าหลอกลวงก็ไม่จริง และเป็นการเสียหายอย่างยิ่ง แต่อาจจะเป็นได้ว่า ได้ปฏิบัติการช้าไป ที่ว่าราษฎรช่วยกันกู้ประเทศนั้นก็เป็นความจริง แต่พระราชวงศ์จักรีเป็นผู้นำ และผู้นำนั้นสำคัญ เสียใจที่ได้ทิ้งเสีย ไม่กล่าวถึงพระคุณควบไปด้วย เป็นการเท่ากับด่าถึงบรรพบุรุษ เพราะฉะนั้นเสียใจมาก. . .การเขียนประกาศกับการที่ทำของคณะราษฎรเปรียบเหมือนเอาผ้ามาจะทำธง แล้วเอามาเหยียบย่ำเสียให้เปรอะเปื้อน แล้วเอามาชักขึ้นเป็นธง จะเป็นเกียรติยศงดงามแก่ชาติหรือ จึ่งทรงรู้สึกว่าจะรับเป็นกษัตริย์ต่อไปไม่ควร อีกประการหนึ่ง ประกาศนี้คงตกอยู่ในมือราษฎรเป็นอันมาก ทำให้ขาดเสียความนิยม เมื่อไม่นับถือกันแล้วจะให้เป็นกษัตริย์ทำไม เท่ากับจับลิงที่ดุมาใส่กรงไว้ จึ่งมีพระราชประสงค์จะออกเสีย เพราะรู้สึกว่าเสีย credit ทุกชั้น ทำให้คนเกลียดหมด แต่จะทรงยอมอยู่ต่อไปจนเหตุการณ์สงบ. . .

ข้อความข้างต้นนี้ เห็นได้อย่างชัดเจนว่าทรงเสียพระทัยเป็นที่สุด ทรงเห็นว่าสถาบันกษัตริย์โดนย่ำยีอย่างไม่เกรงพระราชหฤทัย มิได้คิดถึงพระคุณของพระมหากษัตริย์ที่เคยทำมาเพื่อชาติบ้านเมือง แต่ก็ยังทรงอดทนและทรงช่วยประคับประคองการเมืองไทยให้สามารถเดินหน้าต่อไป

ภายหลังที่เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วคณะราษฎรได้เข้ามาบริหารประเทศ เนื่องจากเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อทำให้เกิดความยุ่งยากทางการเมือง มีความขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ กับคณะรัฐบาล เนื่องจากทรงเห็นว่าคณะรัฐบาลไม่ได้ปฏิบัติตามอุดมคติที่วางไว้ ทรงขอร้องให้มีเสรีภาพในการจัดตั้ง

พรรคการเมืองนอกเหนือไปจากคณะราษฎร แต่ทางฝ่ายคณะราษฎรไม่อาจปฏิบัติตามพระราชประสงค์ โดยอ้างว่ายังไม่สมควรที่จะให้มีพรรคการเมือง เพราะจะทำให้เกิดเป็นกลุ่มอันจะนำมาซึ่งผลร้ายมากกว่าผลดี และยังมีปัญหาเรื่องโครงร่างนโยบายเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม จนนำมาสู่การปิดสภาผู้แทนและประกาศงดใช้รัฐธรรมนูญชั่วคราว ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 เป็นต้นไป และในที่สุดวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 ก็ทรงสละราชสมบัติและประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษจนสวรรคต

รัชกาลที่ 9 กับการปกครองระบอบประชาธิปไตย

เมื่อรัชกาลที่ 7 สละราชสมบัติแล้วรัฐบาลได้นำเสนอเรื่อง การสละราชสมบัติให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาและเพื่อให้ลงมติเลือกพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ จากนั้นรัฐบาลจึงได้ออกคำแถลงการณ์ให้ประชาชนทราบถึงที่มาที่ไปโดยสังเขปของสาเหตุที่แท้จริงที่ทำให้รัชกาลที่ 7 สละราชสมบัติว่า (คำแถลงการณ์ของรัฐบาล พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ, 2477)

> . . .ทรงขอร้องต่อรัฐบาลหลายประการ ในประการที่ไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ รัฐบาลก็ได้จัดสนองพระราชประสงค์เท่าที่จะจัดถวายได้ ในส่วนที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ก็เป็นอันนอกเหนืออำนาจที่รัฐบาลจะจัดถวายได้ตามพระราชประสงค์. . .รัฐบาล. . .ได้พยายามทุกทางจนสุดความสามารถที่จะทานทัดขัดพระราชประสงค์มิให้ทรงสละราชสมบัติ แต่ก็หาสมตามความมุ่งหมายไม่. . .

จากนั้น ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 33/2477 (สามัญ) สมัยที่ 2 (ประชุมวิสามัญ) วันที่ 6-7 มีนาคม พ.ศ. 2477 ความจากรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 19 ถึง ครั้งที่ 34 สมัยสามัญ สมัยที่สอง, เล่ม 2, 12 กุมภาพันธ์ ถึง 8 มีนาคม พ.ศ. 2477 หน้า 2242-2244 รัฐบาลเสนอเป็นญัตติด่วนและขอให้สภาผู้แทนราษฎรประชุมลับ เรื่องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงสละพระราชสมบัติ และการเลือกตั้งพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ รัฐบาลโดยพระยาพหลพลพยุหเสนาได้ทำจดหมายแจ้งสภาผู้แทนราษฎรว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราช-

หัตถเลขาสละราชสมบัติเมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 โดย เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ ประธานสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐบาลได้โทรเลขแจ้งข้อความในพระราชหัตถเลขามาโดยละเอียด รัฐบาลจึงขอส่งคำแปลโทรเลขพร้อมสำเนาหนังสือและโทรเลขที่เกี่ยวข้องมาให้สภาผู้แทนพิจารณาเรื่องการสละราชสมบัติต่อไป (สุวิทย์ เลิศไกรเมธี, 2556)

การพิจารณาครั้งนี้ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ เห็นว่า ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 9 การสืบราชสมบัติให้เป็นไปโดยนัยแห่งกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราช-สันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 และเป็นหน้าที่ของเสนาบดีที่จะอัญเชิญเจ้านายเชื้อพระบรม-ราชวงศ์องค์ที่ 1 ในลำดับสืบราชสันตติวงศ์ ตามมาตรา 8 ของกฎมณเฑียรบาลขึ้นทรงราชย์สืบราชสันตติวงศ์ ซึ่งเจ้านายเชื้อพระวงศ์ลำดับที่ 1 คือ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล แต่ถ้าสภาผู้แทนราษฎรไม่เห็นชอบกับลำดับที่ 1 ก็ให้พิจารณาลำดับที่ 2 ต่อไปตามลำดับ ทั้งนี้ บัญชีลำดับสืบราชสันตติวงศ์ต่อจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ตามกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พระพุทธ-ศักราช 2467 ข้อมูลจากรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 19 ถึง ครั้งที่ 34 สมัยสามัญ สมัยที่สอง วันที่ 12 กุมภาพันธ์ - 8 มีนาคม พ.ศ. 2477 เล่ม 2 หน้า 2430-2433 มีดังนี้ (สุวิทย์ เลิศไกรเมธี, 2556)

ตาราง 3

รายพระนามบัญชีลำดับสืบราชสันตติวงศ์

ลำดับที่	พระนาม	ปีสูติ พ.ศ.	หมายเหตุ
	สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง-สงขลานครินทร์	2434	หาพระองค์ไม่แล้ว
1	พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล	2468	
2	พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภูมิพลอดุลยเดช	2470	

ตาราง 3 (ต่อ)

ลำดับที่	พระนาม	ปีสูติ พ.ศ.	หมายเหตุ
3	สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต	2424	
4	พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมภฏพงศ์บริพัตร	2447	
	สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศร์	2425	หาพระองค์ไม่แล้ว
5	พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธ์ยุคล	2453	
6	พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร	2456	
7	พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุศรมงคลการ	2458	
	พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรี-นฤนารถ (กิติยากร)	2417	หาพระองค์ไม่แล้ว
8	หม่อมเจ้าสมานลักษณ์	2439	
9	หม่อมเจ้านักขัตรมงคล	2440	
10	หม่อมเจ้าขจรจบกิติคุณ	2443	
	พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณ-กิติบดี (ประวิตร)		หาพระองค์ไม่แล้ว
11	หม่อมเจ้ากัลยาณวงศ์ประวิตร	2449	
12	หม่อมเจ้าจิตรปรีดี	2450	
13	หม่อมเจ้าวิกรมสุรสีห์	2454	
	พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงนคร-ไชยศรีสุรเดช (จิรประวัติ)		หาพระองค์ไม่แล้ว

ตาราง 3 (ต่อ)

ลำดับที่	พระนาม	ปีสูติ พ.ศ.	หมายเหตุ
14	หม่อมเจ้าประสบศรีจิรประวัติ	2444	
15	หม่อมเจ้านิทัศนาธร	2488	
16	หม่อมเจ้าขจรจิรพันธ์	2455	
	พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงชุมพร-เขตต์อุดมศักดิ์ (อาภากร)		หาพระองค์ไม่แล้ว
17	พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ ทิพอาภา	2447	
18	หม่อมเจ้ารังษิยากร	2449	
19	พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพง-เพ็ชร์อัครโยธิน (ฉัตรชัย)	2424	
20	พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร	2456	
21	พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงสิงหวิ-กรมเกรียงไกร (วุฒิไชย)	2426	
22	หม่อมเจ้าทรงวุฒิไชย	2453	
23	หม่อมเจ้าอุไทยเฉลิมลาภ	2456	

หมายเหตุ : ที่ขีดเส้นสัญประกาศไว้ใต้พระนามพระองค์ใด หมายความว่า พระมารดาของท่านพระองค์นั้นเป็นเจ้า คือ เป็นอุภโตสุชาติ

การประชุมครั้งนั้น ร.ท. ทองคำ คล้ายโอภาส ผู้แทนราษฎรจังหวัดปราจีนบุรี ได้อภิปรายถึงหลักการทั่วไปในการเลือกพระมหากษัตริย์ขึ้นครองราชสมบัติเป็นประมุขของชาติว่า (สุวิทย์ เลิศไกรเมธี, 2556)

> . . . โดยหลักของการเลือกตั้งไม่ว่าระดับใดทั่วโลกต้องมีการวางหลักเกณฑ์คุณสมบัติของบุคคล แต่การเลือกพระมหากษัตริย์มีความสำคัญกว่าหลายร้อยหลายพันเท่า ฉะนั้นถ้าสภาผู้แทนราษฎรเลือกเจ้านายที่ไม่สมควรขึ้นเป็นกษัตริย์

ทั้งรัฐบาล สภาผู้แทนราษฎร และประชาราษฎรต้องหวานอมขมกลืนรับความขมขื่นตลอดรัชกาล หากเลือกเจ้านายที่คุณสมบัติบกพร่องก็จะเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงในอนาคตดังเคยเกิดขึ้นมาแล้วในประวัติศาสตร์ทั้งในและนอกประเทศและนำไปสู่จุดหมายที่คล้ายคลึงกัน อาจมีคนเถียงว่าพระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับสมัยปรมิตตาญาสิทธิราชมีพระราชอำนาจแตกต่างกัน แต่ขอให้จำไว้ว่า ถึงแม้พระมหากษัตริย์จะไร้พระราชอำนาจโดยพฤตินัย แต่พระองค์ก็หาทรงไร้พระราชอิทธิพลไม่ เพื่อให้พระมหากษัตริย์ รัฐบาล และสภาผู้แทนราษฎร มีวัตถุประสงค์ตรงกันในอันที่จะจรรโลงสยามรัฐสีมาอาณาจักรให้เจริญรุ่งเรืองตามกาลสมัย บุคคลและคณะบุคคลทั้งสามนี้จะต้องมีความคิดเห็นเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเป็นส่วนมาก ถ้าทั้งสามส่วนไม่สมานฉันท์กันก็น่าวิตกว่ารัฐนาวาสยามจะไปไม่ตลอดรอดฝั่ง เพื่อบรรลุเจตนารมณ์ดังกล่าว การเลือกตั้งพระมหากษัตริย์ต้องเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ คือ สภาผู้แทนราษฎรทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงกว่ากฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 โดยเสนอให้สภาผู้แทนราษฎรเลือกเจ้านายที่มีคุณสมบัติดังนี้

1. ทรงเลื่อมใสในระบอบรัฐธรรมนูญ

2. ทรงเป็นผู้มีวิทยาคุณ รอบรู้ประวัติศาสตร์ในการปกครองมนุษยชาติ

3. ทรงมีความรู้ในวิชาทหารบกหรือทหารเรืออย่างน้อยในตำแหน่งชั้นสัญญาบัตร

4. ทรงมีพระอุปนิสัยรักใคร่ราษฎร และเป็นที่นิยมนับถือของประชาชนทั่วไป

5. ทรงบรรลุนิติภาวะแล้ว

โดยที่คุณสมบัติข้อ 1 เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเลือกเจ้านายที่นิยมรักการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ “เพราะการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญจะต้องจิรังกาลไปชั่วฟ้าดินสลาย” ต้องพยายามอย่างยิ่งมิให้มีการปฏิวัติกลับไปกลับมาอย่างเช่นในฝรั่งเศสและอังกฤษ หากมีการปฏิวัติบ่อยครั้งจะทำให้จำนวนพลเมืองร่อยหรออาจเป็นเหตุให้อำนาจภายนอกเข้าแทรกแซงจนเสียอิสรภาพได้

คุณสมบัติข้อที่ 2 จะเป็นหลักประกันให้กับคุณสมบัติข้อที่ 1 เพราะความรอบรู้ประวัติศาสตร์จะทำให้พระมหากษัตริย์ทรงระลึกอยู่เสมอว่าหากฝ่าฝืนประวัติศาสตร์ผลร้ายจะตกอยู่กับพระองค์และประเทศชาติ

คุณสมบัติข้อที่ 3 เพราะเหตุว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นจอมทัพสยามตามรัฐธรรมนูญ จึงจำเป็นต้องรอบรู้วิชาการรบ ซึ่งต้องร่ำเรียนสำเร็จมาจริง ๆ ไม่ใช่แค่มียศเป็นนายทหารพิเศษ

คุณสมบัติข้อที่ 4 สำคัญที่สุดในความวัฒนาถาวรของชาติและความมั่นคงแห่งราชบัลลังก์ พระมหากษัตริย์ต้องทรงเห็นความทุกข์ยากของราษฎรและทรงเผื่อแผ่อารีรักในปวงประชาชาติ หากพระมหากษัตริย์ไร้ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าว พงศาวดารได้บอกเราว่าจะเกิดอะไรขึ้นในภายภาคหน้า “...การปฏิวัติรองค์พระมหากษัตริย์นั้นเกือบนับครั้งไม่ถ้วน และปฏิวัติครั้งไรก็เกิดนองเลือดทุกครั้ง”

คุณสมบัติข้อที่ 5 ไม่ได้หมายความว่าจะเลือกพระมหากษัตริย์ที่ทรงชราภาพ แต่จะไม่เลือกกษัตริย์เด็กที่ไม่บรรลุนิติภาวะ ไม่เคยปรากฏว่ากษัตริย์ที่ทรงพระเยาว์จะนำความราบรื่นมาสู่ประเทศชาติ นอกจากนั้นราษฎรจะกล่าวหาเอาได้ว่าตั้งกษัตริย์ที่ไม่บรรลุนิติภาวะเพื่อเอาไว้ใช้เป็นเครื่องมือ ถึงแม้จะมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่ก็ไม่มีใครรับประกันได้ว่าผู้สำเร็จราชการจะไม่ขัดขวางรัฐประศาสโนบายของรัฐบาลหรือนโยบายของสภาผู้แทนราษฎร “ในที่สุดเราควรวางกฎเกณฑ์ว่าต้องเลือกเจ้านายที่สามารถประกอบพระราชกรณียกิจได้อย่างทันสมัยไม่ใช่ล่วงสมัย และยังไม่ถึงสมัย. . .” (ใช้ภาษาตามต้นฉบับ)

จากคำอภิปรายข้างต้น จะเห็นถึงแนวคิดทางการเมืองในยุคเปลี่ยนผ่านมาสู่ระบอบประชาธิปไตยที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคงจะมีความรู้สึกถึงการเป็นตัวแทนประชาชนที่มีอำนาจทางการเมืองเต็มที่ จากการนำเสนอความคิดเห็นต่อสถาบันกษัตริย์ด้วยคำพูดที่ปกติคนไทยทั่วไปจะไม่บังอาจกล่าวถึงสถาบันเช่นนี้ อย่างไรก็ตาม พ.ต. หลวงรณสิทธิพิชัย ไม่เห็นด้วยกับ ร.ท. ทองคำ คล้ายโอภาส ผู้แทนราษฎรจังหวัดปราจีนบุรี ที่จะให้ถือความเห็นของสภาผู้แทนราษฎรเหนือกฎมณเฑียรบาล เพราะมาตรา 9 ของรัฐธรรมนูญกำหนดให้เป็นไปตามนัยของกฎมณเฑียรบาลประกอบกับ

ความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร หน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจึงควรพิจารณาแค่ว่าพระองค์เจ้าอานันท์ไม่สมควรอย่างไร ถ้าสมควรแล้วก็ไม่ต้องอภิปรายต่อไป ส่วนกรณีที่พระมหากษัตริย์ยังไม่บรรลุนิติภาวะหากสภาผู้แทนราษฎรเลือกพระองค์เจ้าอานันทมหิดลเป็นกษัตริย์ก็ต้องปฏิบัติตามมาตรา 10 คือ แต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งในที่สุดสภาก็มีความเห็นให้พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอานันทมหิดล ขึ้นทรงราชย์สืบราชสันตติวงศ์เป็นพระมหากษัตริย์สืบต่อจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ด้วยคะแนนเสียงไม่เอกฉันท์ 127 ต่อ 2 เสียง นับเป็นครั้งแรกที่สภาผู้แทนราษฎรลงมติให้ความเห็นชอบผู้สืบราชสันตติวงศ์เป็นพระมหากษัตริย์ประมุขแห่งรัฐสยาม

ช่วงเวลา 12 ปี ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลฯ เป็นช่วงเวลาที่ความสัมพันธ์ระหว่างสภาผู้แทนราษฎรและรัฐบาลกับสถาบันกษัตริย์ทั้งโดยผ่านผู้สำเร็จราชการและโดยองค์พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 8 มีความราบรื่นมากที่สุดนับตั้งแต่การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา สถาบันกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญตามระบอบประชาธิปไตยที่คณะราษฎรได้วางรากฐานไว้ ทั้งนี้เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวรัชกาลที่ 8 ยังทรงประทับที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์เพื่อทรงศึกษา ทรงเสด็จมาประเทศไทยในช่วงเวลาสั้น ๆ และทรงออกงานพระราชพิธี จึงยังไม่ทรงมีบทบาททางการเมืองการปกครองเท่าใดนัก ในช่วงรัชสมัยไม่ว่าจะเสด็จไปที่ใดคนไทยจะเห็นภาพของ 2 พระองค์เคียงข้างกันเสมอ

เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลฯ เสด็จสวรรคตกะทันหัน ในเช้าวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 หลังครองราชย์ได้เพียง 12 ปี สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชฯ ได้สืบราชสมบัติต่อจากพระบรมเชษฐาธิราช เป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 ในขณะมีพระชนมพรรษา 19 ปี โดยมิได้เตรียมพระองค์ที่จะขึ้นครองราชย์ และช่วงเวลานั้นเหตุการณ์การเมืองไทยก็มีความผันผวนอย่างมาก ผู้คนส่วนใหญ่ยังไม่รู้จักว่าประชาธิปไตยคืออะไร ชีวิตคนไทยมีความผูกพันอยู่กับสถาบันกษัตริย์ จึงเป็นช่วงเวลาของความสับสน ทุกข์ใจจากการสละราชย์ของรัชกาลที่ 7 และเหตุการณ์สวรรคตของรัชกาลที่ 8 เป็นที่สุด การขึ้นครองราชย์สืบต่อพระเชษฐาเป็นกษัตริย์รัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงเป็นความหวัง เป็นที่พึ่งของคนไทยในยามที่

เสียขวัญและบ้านเมืองมีความผันผวนอย่างยิ่ง แม้มิได้เตรียมพระองค์ที่จะขึ้นเป็นกษัตริย์ แต่เมื่อทรงรับคำกราบบังคมทูลก็ทรงแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบที่ยิ่งใหญ่และพระปรีชาสามารถความคิดที่ก้าวไกล ทรงเปลี่ยนการศึกษามาเป็นด้านรัฐศาสตร์เพื่อประโยชน์ในการปกครอง และเมื่อทรงเป็นพระมหากษัตริย์แล้วก็ทรงใส่พระทัยต่อชาติบ้านเมือง ดังพระราชหัตถเลขาถึงพระสหายเมื่อครั้งทรงศึกษาอยู่ที่สวิตเซอร์แลนด์ ความตอนหนึ่งว่า (แพรว, 2560)

> . . .เมื่อข้าพเจ้าเป็นนักเรียนอยู่ในยุโรป ข้าพเจ้าไม่เคยตระหนักว่าประเทศของข้าพเจ้าคืออะไร และเกี่ยวข้องกับข้าพเจ้าแค่ไหน ไม่ทราบตราบจนกระทั่งได้เรียนรู้ที่จะรักประชาชนของข้าพเจ้า เมื่อได้ติดต่อกับเขาเหล่านั้น ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าสำนึกในความรักอันมีค่า ข้าพเจ้าไม่เป็นโรคคิดถึงบ้านที่จริงจังอะไรนัก แต่ข้าพเจ้าได้เรียนรู้การทำงานที่นี่ว่า ที่ของข้าพเจ้าในโลกนี้ คือ การที่ได้อยู่ท่ามกลางประชาชนของข้าพเจ้า นั่นคือคนไทยทั้งปวง. . .

นอกจากนี้ พระองค์ทรงตระหนักถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยซึ่งเป็นบริบทการเมืองใหม่ของประเทศไทย ดังพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่นิตยสาร Leaders ในคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ความว่า (สันติสุข โสภณสิริ, 2555, หน้า 269)

> . . .บทบาทของพระมหากษัตริย์นั้นอธิบายได้ยาก เพราะย่อมมีต่าง ๆ กันออกไปตามสถานการณ์ แต่โดยพื้นฐานแล้วการเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบ-ประชาธิปไตยก็คือการเป็นประมุขของรัฐ. . . ผู้เป็นประมุขเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของชาติ ไม่ว่าประมุขนั้นจะมีอำนาจหรือไม่ก็ตาม ดังนั้นพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยจึงมีบทบาทอันดับแรก คือ เป็นสัญลักษณ์ของประเทศ และหากทำได้เป็นผลสำเร็จก็จะเป็นเสมือนสัญลักษณ์ที่มีชีวิตของประเทศนั้น พระมหากษัตริย์จะต้องเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับประเทศชาติ แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องคงสาระของชาติไว้ด้วย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นตัวแทนของสิ่งต่าง ๆ ในประเทศ หรือเป็นวิญญาณของประเทศ นั่นหมายความว่าประชาชนทั้งหมดนี่รวมกันขึ้นมาเป็นประเทศชาติ อาจมีต่าง ๆ กันและลักษณะสามัญพื้นฐานเหล่านั้นต้องมีอยู่ในองค์พระผู้เป็นประมุข…

พระราชดำรัสนี้พระองค์ทรงเน้นให้เห็นความสำคัญของพระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขของประเทศว่า ไม่ว่าจะปกครองด้วยระบอบการเมืองใด พระมหากษัตริย์ก็ต้องพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ทรงเข้าใจถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยและทรงยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และเหนืออื่นใดนั้นทรงตระหนักถึงความสำคัญของสภาบันกษัตริย์ที่ยึดโยงกับชีวิตคนไทย ทรงใช้คำว่า “เป็นสัญลักษณ์ของประเทศ. . .เป็นวิญญาณของประเทศ” พระองค์ทรงเน้นถึงเป้าหมายของประเทศในฐานะพระประมุขที่ต้องดูแลประชาชนของพระองค์ ดังข้อความที่ทรงตอบคำถามเกี่ยวกับความสำคัญของพระราชกรณียกิจ ในภาพยนตร์สารคดีเรื่อง “ขวัญของชาติ” ที่ฉายทางสถานีโทรทัศน์ B.B.C.ในประเทศอังกฤษความตอนหนึ่งว่า (กนก วงษ์ตระหง่าน, 2531, หน้า 34)

> . . .อันดับแรก คือ ความมั่นคง คือ ความมั่นคงของประชาชน ประชาชนไทยต้องต่อสู้เพื่อเสรีภาพ เพื่อเอกราช ฉะนั้นสิ่งที่สำคัญคือจะต้องเป็นแม่ทัพที่ดี และหลังจากนั้นเมื่อประเทศสงบลงบ้างแล้วก็จึงมีความสงบเรียบร้อย มีกฎหมายและการบริหารงานแผ่นดิน ต่อจากนั้นในขณะเดียวกันก็จะต้องมีอาหารพอกิน มีปัจจัยต่าง ๆ ที่เพียงพอแก่การมีบ้านที่ดี มีที่อยู่อาศัยอะไรทำนองนั้น เหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็น หลังจากนั้นจะต้องมีความเป็นระเบียบทางสังคมกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจิตใจ หมายความว่าเราต้องเป็นคนดี เพื่อจะได้ไม่เกิดความปั่นป่วน เพราะคนดีมักไม่ก่อเรื่องมากนัก เพราะฉะนั้นเราจึงต้องมีศาสนา แต่พระเจ้า-แผ่นดินก็เป็นผู้นำทางศาสนาด้วย. . .

นอกจาก พระองค์จะทรงยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ยังทรงเตือนประชาชน รัฐบาล ตลอดจนพรรคการเมืองทุกฝ่าย ให้ตระหนักถึงหน้าที่ที่ทุกคนมีต่อชาติบ้านเมือง ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2519, หน้า 53)

> . . .ชาติบ้านเมืองประกอบด้วยนานาสถาบัน อันเปรียบได้กับอวัยวะใหญ่น้อยที่ทำงานตามปกติพร้อมกันอย่างไร ชาติบ้านเมืองก็ดำรงอยู่ได้เพราะสถาบันต่าง ๆ นั้นตั้งมั่นและปฏิบัติหน้าที่ของตนโดยพร้อมมูลอย่างนั้น ท่านทั้งหลายควรจักได้ทราบ ตระหนักว่าชาติบ้านเมืองคือชีวิตเลือดเนื้อ และสมบัติของเราทุกคน และการดำรงรักษาชาติประเทศนั้น มิใช่หน้าที่ของบุคคลผู้ใดหมู่ใดโดยเฉพาะหาก

> แต่เป็นหน้าที่ของทุก ๆ ฝ่าย ทุก ๆ คน ที่จักต้องร่วมมือกระทำพร้อมกันไปโดยสอดคล้องกัน เกื้อกูลกัน และมีจุดมุ่งหมาย มีอุดมคติร่วมกัน ถ้าหมู่หนึ่งหมู่ใดทำหน้าที่ย่อหย่อน เป็นอันตรายไป ก็อาจทำให้ชาติแตกสลายทำลายไปได้. . .

พระราชดำรัสนี้อยู่ในช่วงที่ประเทศไทยกำลังมีปัญหาการเมืองหรือการแก่งตัวทางการเมืองอย่างมาก หลังเหตุการณ์ตุลามหาวิปโยคที่คนไทยต้องสูญเสียชีวิตเพราะเหตุการณ์ทางการเมือง จากนั้น สังคมไทยก็เกิดการตื่นตัวทางการเมือง การเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองจากภาคส่วนต่าง ๆ และเพียง 2 ปีกว่าเมืองไทยก็พบกับเหตุการณ์สุดสลดอีกครั้ง ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ แม้มิได้มีพระราชอำนาจในการปกครองแต่มิอาจเพิกเฉยต่อสถานการณ์ จึงทรงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการคลี่คลายวิกฤตประเทศ ซึ่งสำเร็จได้เพราะพระราชอำนาจที่เกิดจากบารมีของพระองค์ท่าน ทรงตักเตือนประชาชนตลอดจนรัฐบาลให้ตระหนักถึงส่วนรวมและประเทศชาติมาโดยตลอด

การทรงงานเพื่อชาติบ้านเมืองนั้น อาจารย์ปราโมทย์ ไม้กลัด ผู้ที่ได้รับใช้ใกล้ชิดพระองค์ท่านให้ความเห็นว่า พระองค์ทรงงานให้กับประชาชน ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับเรื่องปัญหาความเดือดร้อน เรื่องการทำมาหากิน ทรงมุ่งไปที่เรื่องของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ เรื่องราวความขัดแย้งทางการเมืองทรงลงมาเพื่อแก้ไขปัญหา มาบำบัด มาขจัดเหตุการณ์ให้มีความเรียบร้อย เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องการเมือง แต่คือเรื่องของประเทศชาติ ผู้คนระดับสูงไม่ลงรอยกันเกิดการขัดแย้ง ท่านลงมาในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ทรงดูแลบ้านเมือง ทรงลงมาแก้ไขปัญหา ขจัดปัญหาให้คลี่คลาย แต่ทั้งหลายทั้งปวงนั้นพระองค์ท่านไม่ได้มีแนวคิดเกี่ยวกับการเมืองอยู่เลย ทรงปล่อยให้รัฐบาลในสมัยต่าง ๆ จัดทำกันเอง แต่ทรงติดตามทุกเรื่องราว (ปราโมทย์ ไม้กลัด, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 10 ธันวาคม 2560)

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์และการปกครองระบอบประชาธิปไตย อาทิงานของ ธานินทร์ คงยั่งยืน (2546) ศึกษาเรื่อง *ประเพณีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยต่อองค์พระมหากษัตริย์ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ* พบว่า นับตั้งแต่ประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีบทบัญญัติของกฎหมายลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับพระราชอำนาจในบางเรื่องเท่านั้น แต่กลับพบว่า

พระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ที่ไม่ได้บัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร แต่เป็นจารีตประเพณี การปกครองตามรัฐธรรมนูญยังมีผลบังคับใช้อยู่ และพระมหากษัตริย์ก็ยังทรงใช้พระราชอำนาจนั้น เช่น ใช้พระราชอำนาจในการยับยั้งร่างพระราชบัญญัติ ซึ่งเป็นพระราชอำนาจที่มีบทบัญญัติลายลักษณ์อักษร และทรงใช้พระราชอำนาจในการเตือนซึ่งเป็นพระราชอำนาจในทางประเพณีผ่านทางพระราชดำรัส

ส่วนการวิจัยของ สันติสุข โสภณสิริ (2555, หน้า 263-269) เรื่อง *สถาบัน-พระมหากษัตริย์กับประชาธิปไตย* ได้ข้อค้นพบดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขจากนักคิดนักปกครองของไทย 3 ท่าน ได้แก่ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า-เจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 7 นายปรีดี พนมยงค์ และ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้ข้อค้นพบสำคัญ คือ นักคิดนักการเมืองการปกครองทั้ง 3 ท่านมีแนวคิดที่สอดคล้องกันและแตกต่างกันเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับประเทศไทยหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 กล่าวคือ

1.1 ด้านความคิดที่สอดคล้อง ทั้ง 3 ท่านเห็นว่าประเทศไทยหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ควรมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ หรือระบอบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยอาศัยระบอบประชาธิปไตยในระบบรัฐสภาของประเทศอังกฤษเป็นแม่แบบ

1.2 ด้านแนวความคิดที่แตกต่าง คือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ในช่วงที่ครองราชย์อยู่นั้น ทรงมีแนวพระราชดำริที่จะสถาปนารูปแบบของสภาที่ปรึกษาเพื่อควบคุมการใช้อำนาจของพระเจ้าแผ่นดินที่เป็นทรราชา แต่ไม่ทรงมีพระราชดำริที่จะลดสถานะให้พระเจ้าแผ่นดินอยู่ใต้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ทรงเห็นว่าควรทดลองให้ประชาชนฝึกผ่านการปกครองระบอบประชาธิปไตยในท้องถิ่น ก่อนที่จะมีการปกครองในระบบรัฐสภาระดับประเทศ แต่เมื่อพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญที่ได้ตกลงร่วมกันกับคณะราษฎร พระองค์มีพระประสงค์ที่จะให้พระมหา-กษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจจริงในการบริหารราชการแผ่นดินร่วมกับฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายนิติบัญญัติ ไม่ใช่เพียงในพระปรมาภิไทยเท่านั้น ครั้นเมื่อทรงสละราชสมบัติแล้ว ทรงมีพระราชประสงค์ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองอย่างเต็มที่ด้วย

การใช้สิทธิเลือกตั้งทางตรง โดยไม่ต้องมีคณะราษฎรเป็นพี่เลี้ยงอีกต่อไป พระราชดำริเกี่ยวกับระบอบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญดังกล่าวขัดแย้งกับแนวความคิดของปรีดี พนมยงค์ อย่างมาก เพราะปรีดี พนมยงค์ ไม่มีแนวคิดให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจจริงในทางการเมืองการปกครอง เพื่อให้พระองค์ดำรงพระสถานะประมุขของประเทศ โดยดำรงอยู่เหนือการเมืองที่ทรงทำอะไรไม่ผิด เพราะมีฝ่ายบริหารและผู้แนะนำเป็นผู้สนองพระบรมราชโองการ ปรีดี พนมยงค์ มีแนวความคิดในเรื่องอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนที่ค่อนข้างบริสุทธิ์ และไม่เห็นด้วยกับการที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจส่วนพระองค์ในการแต่งตั้งองคมนตรี ซึ่งใช้อำนาจแทนพระมหากษัตริย์โดยไม่เชื่อมโยงกับอำนาจอธิปไตยของประชาชน

นอกจากแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ทฤษฎีธรรมราชา และการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น สาระสำคัญอีกประการหนึ่งของการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขก็คือเรื่องการปกครองแบบผสม (mix regime) ซึ่งเป็นทฤษฎีการปกครองที่เป็นที่ยอมรับว่าการปกครองแบบผสมนี้ทำให้เกิดเสถียรภาพทางการเมือง และเป็นตัวแบบการปกครองที่ใช้มานับแต่ยุคการปกครองสมัยกรีก และปัจจุบันการปกครองของประเทศต่าง ๆ ก็ได้นำการปกครองแบบผสมมาใช้เพื่อสร้างดุลยภาพและเสถียรภาพทางการเมือง สาระสำคัญของทฤษฎีการปกครองแบบผสมมีดังนี้

การปกครองแบบผสม (mix regime)

การปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยแม้ว่าจะมีพัฒนาการที่ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจ มีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น แต่จากการเข้าแทรกแซงทางการเมืองโดยการทำรัฐประหารของทหารทั้งที่ประสบความสำเร็จและไม่สำเร็จรวม 20 ครั้ง การออกมาชุมนุมประท้วงของประชาชนที่บางครั้งก็ลุกลามจนเกิดเหตุการณ์บานปลาย เกิดการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน แสดงให้เห็นถึงการขาดเสถียรภาพทางการเมือง ดังนั้น เพื่อให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศไทยสามารถรักษาความสมดุลและสร้างความมั่นคงทางการเมือง

แนวคิดทฤษฎีการปกครองแบบผสมจึงเป็นแนวคิดที่สามารถนำมาอภิปรายการเมืองไทย และเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างความเสถียรภาพทางการเมือง

ทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ของ Polybius และแนวคิดเรื่องการปกครองแบบผสมจากการศึกษาของ ไชยันต์ ไชยพร (2558, 2560, หน้า 227-228) อธิบายถึงการปกครองของกรีกในยุคก่อนว่าได้แบ่งการปกครองออกเป็นการปกครองที่ดี และการปกครองที่ไม่ดี รูปแบบการปกครองที่ดี 3 รูปแบบ คือ (1) ระบอบราชาธิปไตย/ราชาปราชญ์ (kingship/ monarchy) เป็นการปกครองที่อำนาจทางการเมืองอยู่ที่คน ๆ เดียว (the one) (2) ระบอบ-อภิชนาธิปไตย (aristocracy) เป็นการปกครองที่อำนาจทางการเมืองอยู่ที่กลุ่มคน (the few) (3) การปกครองแบบ Polity เป็นการปกครองที่อำนาจทางการเมืองอยู่ที่มหาชน (the many) และระบอบการปกครองที่ไม่ดี 3 รูปแบบ คือ (1) การปกครองระบอบทรราช (tyranny) อำนาจทางการเมืองอยู่ที่คน ๆ เดียว (the one) (2) ระบอบคณาธิปไตย (oligarchy) อำนาจทางการเมืองอยู่ที่กลุ่มคน (the few) (3) การปกครองแบบประชาธิปไตย (democracy) ที่อำนาจการเมืองอยู่ที่คนหมู่มากหรือมหาชน (the many) ทั้งนี้ ลักษณะการปกครองที่ดีทั้ง 3 แบบนั้น การปกครองแบบราชาธิปไตยเป็นการปกครองที่พระราชาปกครองด้วยเหตุผล ไม่ใช่การใช้กำลังอำนาจควบคุม การปกครองแบบอภิชนาธิปไตยเป็นการปกครองโดยคณะบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและเปี่ยมด้วยศีลธรรม ส่วน การปกครองแบบการปกครองแบบ Polity ก็เป็นการปกครองที่ใช้เสียงส่วนใหญ่ โดยคำนึงถึงขนบประเพณี ศาสนา เคารพบุพการี ผู้สูงอายุ และปฏิบัติตามกฎหมาย แต่โดยธรรมชาติรูปแบบการปกครองจะเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ การปกครองจากผู้ปกครองแบบราชาธิปไตย (kingship/ monarchy) เมื่อมีการสืบราชสันตติวงศ์จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง เมื่อพระราชารุ่นหลังสะสมพระราชทรัพย์และอำนาจจนเกินพอดี ประพฤติผิดทำนองคลองธรรมก็จะกลายเป็นการปกครองแบบทรราช (tyranny) ซึ่งก็จะไม่ได้รับการยอมรับจากประชาชน นำไปสู่โค่นล้มผู้ปกครอง และเปลี่ยนไปเป็นการปกครองของกลุ่มบุคคลแบบอภิชนาธิปไตย (aristocracy) ซึ่งในระยะแรกคณะผู้ปกครองจะทำเพื่อส่วนรวม แต่ครั้นเมื่อเวลาผ่านไปทายาทของผู้ปกครองเหล่านั้นซึ่งไม่เคยผ่านความโหดร้ายจากการปกครองเช่นคนรุ่นก่อน รวมกับความละโมบ-โลภมากในทรัพย์และอำนาจ สุดท้ายการปกครองแบบอภิชนาธิปไตย ก็จะกลายเป็น

ระบอบคณาธิปไตย (oligarchy) ความเลวร้ายของการปกครองนี้ในที่สุดก็จะถูกต่อต้านจากประชาชน นำมาสู่การจัดตั้งการปกครองใหม่ที่ไม่ใช่ทั้งราชาธิปไตยและอภิชนาธิปไตย เพราะประชาชนไม่ไว้วางใจให้อำนาจอยู่ในมือของผู้ปกครองอื่นใดอีกนอกจากของตน ก็กลายเป็นการปกครองโดยคนส่วนใหญ่ โดยสรุปจะเห็นว่า สาเหตุการเปลี่ยนแปลงตามทฤษฎีของ Polybius มาจากความเสื่อมในศีลธรรมของผู้ปกครอง ดังนั้น Polybius จึงเห็นว่า การปกครองที่ดีที่สุดก็คือ การรวมลักษณะเฉพาะและจุดเด่นทั้งหลายเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดการตรวจสอบ ถ่วงดุลที่เรียกว่า “การปกครองแบบผสม” (mix regime) (สมบัติ ธำรงธัญวงศ์, 2555, หน้า 46-98)

ทฤษฎีการปกครองแบบผสมมีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองเป็นอย่างมาก เป็นทฤษฎีหลักที่สำคัญในการวางรากฐานการปกครองของสหรัฐอเมริกาให้ประสบความสำเร็จมาจนปัจจุบัน โดย John Adams ประธานาธิบดีคนที่สองของสหรัฐอเมริกาได้กล่าวไว้ว่า “ผู้เป็นต้นแบบแห่งทฤษฎีนี้ไม่ใช่ทั้ง Machiavelli และ Montesquieu แต่เป็น Polybius ซึ่งเห็นว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่เปราะบาง ขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาชนกับผู้นำทางการเมือง และมีเงื่อนไขว่าต้องอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่บรรทัดฐานทางสังคมมีความเข้มแข็ง (McGing อ้างถึงใน ธัชวุทธิ์ พุทธิสมบัติ, 2557, หน้า 883-887)

ไชยันต์ ไชยพร (2558) สนใจศึกษาเรื่องการปกรองแบบผสมและได้สรุปไว้ว่า ทฤษฎีการปกครองแบบผสมเน้นไปที่รูปแบบการปกครองที่สามารถนำมาใช้ปฏิบัติได้จริงในทางการเมือง เนื่องจากคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งของทฤษฎีการปกครองแบบผสม คือ การมุ่งสร้างกลไกเชิงสถาบันของระบบการปกครองที่วางอยู่บนหลักของการผสมคละเคล้ากันระหว่างรูปแบบของการปกครองแบบบริสุทธิ์ (pure form) 3 แบบที่ดำรงอยู่ อันได้แก่ รูปแบบการปกครองที่ให้อำนาจทางการเมืองทั้งหมดอยู่ที่ส่วนใดส่วนหนึ่ง นั่นคือ บุคคลคนเดียว หรือกลุ่มคน หรือมหาชน ซึ่งโดยธรรมชาติของแต่ละรูปแบบนี้มักจะลงเอยด้วยลักษณะการรวมอำนาจเบ็ดเสร็จ ส่งผลให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านหรือแรงเหวี่ยงกลับไปมาอย่างสุดโต่งระหว่างส่วนใดส่วนหนึ่ง ด้วยเหตุนี้โดยธรรมชาติของการปกครองแบบผสมจึงปฏิเสธรูปแบบการปกครองแบบบริสุทธิ์หรือสมบูรณ์แบบรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเพียงรูปแบบเดียวจากทั้ง 3 รูปแบบ อย่างไรก็ดีการปกครองนี้

ไม่ได้หมายความว่าทุกส่วนจะมีอำนาจทางการเมืองเท่ากัน แต่รูปการปกครองแบบผสมอาจจะปรากฏตัวชัดออกมาในรูปแบบที่คน ๆ เดียวหรือกลุ่มคน หรือมหาชนมีอำนาจนำเหนือกว่าอีกสองส่วน ถ้าในกรณีที่คน ๆ เดียวมีอำนาจนำก็จะเรียกรูปแบบการปกครองนั้นว่า “mixed monarchy” โดยเฉพาะกรณีที่คน ๆ เดียวนั้นอยู่ในสถานะของพระมหากษัตริย์และมีการสืบราชสันตติวงศ์ ถ้าเป็นกรณีที่กลุ่มคนมีอำนาจนำก็จะเรียกว่า “mixed oligarchy or mixed aristocracy” และสุดท้ายคือ “mixed democracy” ทั้งนี้ รูปแบบการปกครองในปัจจุบันทั้งแบบประธานาธิบดีตามตัวแบบสหรัฐอเมริกา ระบอบรัฐสภาตามตัวแบบของอังกฤษ และระบอบกึ่งรัฐสภากึ่งประธานาธิบดีตามตัวแบบของฝรั่งเศสต่างเป็นระบอบการปกครองแบบผสมทั้งสิ้น จึงสรุปได้ว่า ระบอบเสรีประชาธิปไตยก็คือระบอบการปกครองแบบผสม (liberal democracy as a mixed regime) นั่นเอง เพราะรูปแบบการปกครองแบบผสมจะช่วยยุติปัญหาความไร้เสถียรภาพทางการเมืองที่เกิดจากการเหวี่ยงหรือการแกว่งไปมาอย่างสุดโต่งของอำนาจทางการเมือง

สำหรับประเทศไทยนับจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมาระบอบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญก็อยู่ภายใต้ประเพณีการปกครองแบบผสมโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยอำนาจทางการเมืองอยู่ที่สภาเป็นหลัก ซึ่งการปกครองแบบนี้ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2549, หน้า 2) เห็นว่าประชาธิปไตยของประเทศไทยเป็นรูปแบบการปกครองแบบผสมซึ่งเป็นระบอบที่ดี เพราะเป็นการผสมของทั้ง 3 ฝ่าย คือ (1) ประชาชนทั่วไป (2) ชนชั้นกลางหรืออภิชนของสังคม และ (3) ระบอบกษัตริย์ที่สามารถเป็นทางออกเมื่อบ้านเมืองเกิดวิกฤต เพราะหากเป็นระบบเสียงข้างมากอาจนำมาซึ่งปัญหาหากแต่ละฝ่ายไม่ยอมกัน โดยยกตัวอย่างกรณีการแก้วิกฤตประเทศในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ที่ประเทศไทยสามารถผ่านพ้นวิกฤตมาได้ด้วยพระปรีชาสามารถลพระบารมีขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ สำหรับวิกฤตการเมืองไทยนับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงปัจจุบัน เกิดจากการที่แต่ละฝ่ายต่างเห็นว่าอีกฝ่ายหนึ่งครอบครองอำนาจทางการเมืองที่เกินขอบเขตของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยตามความเข้าใจของแต่ละฝ่าย จนก่อให้เกิดวิกฤตการเมืองครั้งสำคัญและรุนแรงในแต่ละช่วง วิกฤตสำคัญแต่ละครั้งเกิดขึ้นและลงเอยในลักษณะของแรงเหวี่ยงอย่างสุดโต่ง (extreme momentum) ไปสู่ขั้วอำนาจอย่างใด

อย่างหนึ่งระหว่างการรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่คน ๆ เดียว กลุ่มคน หรือมหาชน จนเกิดวาทกรรมต่าง ๆ มากมาย อาทิ เผด็จการรัฐสภา ประชาธิปไตยแบบไทย การคืนพระราช-อำนาจ ตุลาการภิวัฒน์ อำมาตยาธิปไตย มวลมหาประชาชน ฯลฯ จะเห็นได้ว่าการเมือง-ไทยเกิดการแกว่งตัวทางการเมืองระหว่างเผด็จการกับประชาธิปไตย วนเวียนไปมาตลอดระยะ เวลาแปดสิบกว่าปีหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีการทำรัฐประหารการก่อกบฏเป็นช่วง ๆ แต่ละครั้งที่เกิดปัญหาส่งผลต่อเสถียรภาพทางการเมือง ซึ่ง นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (2549ข, หน้า 145) เห็นว่า บทบาทของพระบาทสมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ทรงเข้ามาแก้วิกฤตแต่ละครั้ง จึงทรงเป็นผู้พิทักษ์และรักษาเสถียรภาพทางการเมือง ทำให้การเมืองการปกครองของไทยผ่านพ้นวิกฤตและเดินหน้าต่อไปได้ ซึ่งเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นไปตามทฤษฎีการปกครองแบบผสม ที่พระบาทสมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัวฯ (the one) ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้เปี่ยมด้วยพระบารมี และพระราช-อำนาจที่เกิดจากความจงรักภักดีจากการทรงงานเพื่อประชาชนมาโดยตลอด แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองจะทำให้สถาบันกษัตริย์ถูกสั่นคลอน จากการศึกษาของไชยันต์ ไชยพร (2558, 2560) ได้สรุปไว้ว่า ประเทศที่เคยปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข หากสถาบันกษัตริย์ไม่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงก็จะเกิดเหตุการณ์ที่นำมาสู่การล้มล้างการปกครอง ดังนั้น การปกครองระบอบประชาธิปไตยแต่ละประเทศจึงเป็นลักษณะเฉพาะตัวขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม ประวัติศาสตร์ จิตสำนึกของคนในชาติ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยของแต่ละประเทศจึงมีลักษณะรายละเอียดแตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ดีการปกครองแบบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญนั้นก็เป็นหนึ่งในรูปแบบ การปกครองแบบผสมที่มีการใช้อำนาจทั้งโดยคน ๆ เดียว กลุ่มคนและมหาชน (mix constitution) ซึ่งในทางปรัชญาการเมืองถือว่า รูปแบบการปกครองแบบผสมนี้เป็นรูปแบบการปกครองที่ให้มีการตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจโดยไม่จำเป็น ต้องขึ้นกับว่าคน ๆ เดียวนั้นจะต้องดีสมบูรณ์ หรือกลุ่มคนนั้นต้องดีสมบูรณ์ และมหาชนต้องเป็นคนดีสมบูรณ์ จึงเป็นการ-ชี้ให้เห็นว่ารูปแบบการปกครองแบบผสมนี้มีเสถียรภาพยั่งยืนกว่ารูปแบบการปกครองอื่น ๆ เพราะการปกครองที่เปิดโอกาสให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอำนาจและใช้อำนาจอย่างเต็มที่หากการใช้อำนาจนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนตน ไม่ว่า

จะเป็นคน ๆ เดียวมีอำนาจ หรือกลุ่มคนมีอำนาจ หรือมหาชนมีอำนาจก็อาจนำไปสู่การใช้อำนาจเพื่อตัวเองอย่างสุดโต่ง

สรุปได้ว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญในสมัยรัชกาลที่ 9 นั้น เป็นไปตามรูปแบบของทฤษฎีการปกครองแบบผสม ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการตรวจ-สอบถ่วงดุล การแก้ปัญหาการแกว่งตัวทางการเมืองเพื่อรักษาเสถียรภาพทางการเมือง ซึ่งหากอธิบายตามตัวแบบ Mix Regime พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเป็น the One หรือ Monarchy ที่ทรงใช้พระราชอำนาจตามระบอบประชาธิปไตย ในยามเกิดวิกฤตประเทศ พระบารมีและพระราชอำนาจของธรรมราชาจึงเป็นอำนาจที่สามารถคลี่คลายเหตุการณ์เลวร้ายลงได้ ในส่วนของ the Few หรือ Aristocracy ก็คือการบริหารการเมืองการปกครองโดยรัฐบาลตามระบอบประชาธิปไตย ที่แยกเป็นการบริหารของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ ส่วน the Many หรือ Democracy ก็คือการปกครองโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเลือกผู้แทนเป็นตัวแทนเข้ามาบริหารประเทศ การปกครองแบบผสมจึงเป็นทฤษฎีที่นำมาใช้ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศไทย และเป็นที่ประจักษ์จากที่ทรงออกมาคลี่คลายสถานการณ์ในเหตุการณ์ 14 ตุลา และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ตลอดจนพระราช-ดำรัสที่พระราชทานเตือนฝ่ายต่าง ๆ ให้ยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย การปกครองแบบผสมนี้จึงเป็นกลไกสำคัญของความมั่นคงและการรักษาเสถียรภาพทางการเมือง จึงเป็นรักษาเสถียรภาพและจรรโลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศไทยนั่นเอง

สรุปให้เห็นได้ว่า การปกครองแบบผสมของไทยนั้น มีพระบาทสมเด็จพระเจ้า-อยู่หัวฯ (the one) ที่ทรงเป็นส่วนสำคัญยิ่งที่สามารถลดการแกว่งตัวทางการเมือง ทรงทำให้การเมืองไทยมีเสถียรภาพ ทุกครั้งที่เกิดปัญหาวิกฤตประเทศด้วยพระบารมีความเป็นธรรมราชาทรงคลี่คลายวิกฤตประเทศ ซึ่งหากไม่มีพระราชาผู้ทรงธรรมอย่างพระองค์แล้วบ้านเมืองไทยอาจเกิดปัญหาและไม่สามารถจรรโลงการปกครองระบอบ-ประชาธิปไตยมาได้จนทุกวันนี้

บทที่ 4
บทบาทพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทย และนานาทัศนะต่อสถาบันกษัตริย์

งานวิจัยบทนี้นำเสนอเรื่องพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทยก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งส่งผลต่อบทบาทการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และนานาทัศนะที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ เพื่อนำไปสู่การอภิปรายถึงการทรงงานในบริบทการเมืองแต่ละช่วงเวลาของพระองค์ในบทต่อไป

พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทย

ในอดีตนั้นฐานะของพระมหากษัตริย์ทั้งทางนิติราชประเพณีและราชธรรมนิติราชประเพณีนั้น ธานินทร์ กรัยวิเชียร (2519, หน้า 30-32) อธิบายว่า ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์สืบราชสันตติวงศ์ตลอดมาไม่ขาดสาย ทำให้วัฒนธรรมของชาติและความมั่นคงของประเทศเป็นปึกแผ่นแน่นหนา ช่วยให้ระบบการเมืองและสังคมมีแบบแผน มีเสถียรภาพที่มั่นคง แม้ว่าแต่เดิมพระมหากษัตริย์จะทรงอยู่ในฐานะทั้ง “เจ้าชีวิต” และ “เจ้าแผ่นดิน” แต่ก็มิได้ทรงกระทำสิ่งใดตามพระราชหฤทัย เพราะมีนิติราชประเพณี อันมีความหมายถึงพระบรมราชวินิจฉัยและประเพณีการปกครองแผ่นดินที่บรรพกษัตริย์ไทยทรงถือปฏิบัติติดต่อกันมาช้านาน ดังพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ที่ทรงแถลงจากการที่มีเจ้านายและข้าราชการกราบ บังคมทูลความเห็นจากการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103 ความว่า (อมร รักษาสัตย์, ป.ป.ป.)

> . . .พระบรมเดชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามนี้ ไม่ได้มีปรากฏในกฎหมายอันหนึ่งอันใด ด้วยเหตุถือว่าล้นพ้น ไม่มีข้อสิ่งอันใดจะเป็นผู้บังคับ

> ขัดขวางได้ แต่เมื่อตามที่เป็นจริงแล้ว พระเจ้าแผ่นดินจะทรงประพฤติการอันใดก็ต้องเป็นไปตามการที่สมควร และที่ยุติธรรม. . .เช่น เรียกพระนามว่า เจ้าชีวิต ซึ่งเป็นที่หมายว่ามีอำนาจอันจะฆ่าคนให้ตายโดยไม่มีความผิดอย่างหนึ่งอย่างใดก็ได้ ซึ่งความจริงสามารถทำได้ แต่ไม่เคยทำเลยนั้น ก็เป็นการสมควรแก่บ้านเมืองในเวลานี้อยู่แล้ว. . .

การศึกษาเรื่องพระราชอำนาจก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หากพิจารณาจากงานของ สายชล สัตยานุรักษ์ (2548, หน้า 42-48) ที่ศึกษาอุดมการณ์ “ความเป็นไทย” เพื่อการรักษาสถาบันหลักของชาติ โดยเฉพาะสถาบันกษัตริย์ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 2 แล้วนั้น ในสมัยรัตนโกสินทร์นิติราชประเพณีหลายประการได้ถูกยกเลิกไป เช่น สมัย-รัชกาลที่ 2 ได้ยกเลิกการยิงกระสุนเข้าตาผู้ที่มองพระมหากษัตริย์ และในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้แก้ไขนิติราชประเพณีการหมอบคลาน และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็มีการปรับแก้ไขมาเป็นลำดับ เช่น เรื่องการสืบราชสันตติวงศ์ พุทธศักราช 2467 โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับพุทธศักราช 2517 กำหนดว่า หากพระมหา-กษัตริย์ไม่มีพระราชโอรส รัฐบาลอาจให้ความเห็นชอบในการให้พระราชธิดาสืบราช-สันตติวงศ์ได้ อย่างไรก็ดีรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวได้ถูกยกเลิกไป จึงเห็นได้ว่านิติราช-ประเพณีเป็นเครื่องกำหนดฐานะของพระมหากษัตริย์ไทยมาทุกยุคสมัย เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนนั่นเอง

แนวคิดเรื่องพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทยสมัยใหม่ตามความเห็นของบัณฑิต จันทร์โรจนกิจ (2560, หน้า 25-28) แบ่งได้เป็น 2 แนวทาง แนวทางแรกเห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงได้รับเลือกโดยทางประเพณีตามหลักการของอเนกนิกรสโมสร-สมมติ ดังคำอธิบายของพระองค์เจ้าธานีนิวัตที่กล่าวถึงทฤษฎีพระราชอำนาจของกษัตริย์สยาม โดยกล่าวตั้งแต่สมัยสุโขทัยที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นจอมทัพในยามศึกสงคราม และเมื่อยามสันติก็เป็นดั่งบิดาของราษฎร ส่วนเรื่องการจำกัดพระราชอำนาจก็อธิบายภายในกรอบของพระคัมภีร์ธรรมศาสตร์ที่ถูกใช้เสมือน “รัฐธรรมนูญ” และพระราช-สถานะของพระมหากษัตริย์เป็นดั่ง “มหาสมมติ” หรือทรงถูกเลือกโดยราษฎร ทั้งนี้หลักการอเนกนิกรสโมสรสมมติอธิบายความว่า พระมหากษัตริย์ทรงได้รับการเลือกโดยความพร้อมเพรียงจากประชาชนซึ่งเป็นประเพณีการเลือกหรือรับรองผู้ที่จะได้รับ

การสถาปนาขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ส่วนแนวทางที่สองอธิบายว่า พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง แนวทางนี้อธิบายโดยอาศัยพระราชาธิบายของรัชกาลที่ 5 ที่มีต่อคำกราบบังคมทูลของเจ้านายและขุนนางหัวก้าวหน้า เมื่อ ร.ศ. 103 ที่ขอพระราชทานให้ทรงจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองตามแบบญี่ปุ่นและยุโรปกระทำ แต่ทั้งนี้สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราชาธิบายตอบคำกราบบังคมทูลพระกรุณาว่าทรงเห็นความจำเป็นด้านการปฏิรูปรัฐบาลมากกว่า จึงทรงจัดการปฏิรูประบบราชการและพระองค์ทรงมีสถานะเป็น “หัวหน้าของพวกเอกสคิวตีฟ” ซึ่งสถานะใหม่ของพระมหากษัตริย์นี้เองที่ทำให้เกิดสภาพของการเป็นกษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และรูปแบบของรัฐไทย ระหว่างพ.ศ. 2435 ถึง พ.ศ. 2475 ซึ่งมีการควบคุมทางสังคมการเมืองอย่างทั่วถึง การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจเข้าสู่เศรษฐกิจระบบเงินตราเต็มรูปแบบ ระบบราชการมีการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะด้าน และเคลื่อนตัวอำนาจการบังคับบัญชามาที่พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงอธิบายว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบพลิกแผ่นดิน

สำหรับการปกครองระบอบประชาธิปไตยซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น คณะราษฎรมีความต้องการชัดเจนว่าต้องการให้พระมหากษัตริย์เป็นสัญลักษณ์และมีอำนาจในทางแบบพิธีเท่านั้น คำว่า “รัฐธรรมนูญ” ยังไม่เป็นที่รู้จัก คณะราษฎรต้องการการปกครองที่ไม่เป็นอำนาจเด็ดขาดของพระมหากษัตริย์อีกต่อไป แต่ต้องการให้บุคคลหลายคนเข้ามาร่วมกันคิด ร่วมกันปกครองประเทศชาติบ้านเมือง คำว่า “ประชาธิปไตย” ที่ใช้ในเวลานั้นแปลมาจากคำว่า “republic” ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า “สาธารณรัฐ” ไม่ใช่ประชาธิปไตยในความหมายที่พูดถึงเรื่องอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน แต่มุ่งที่ตัวประมุขของรัฐ จึงได้รับการอธิบาย ว่าเป็นการสร้างระบอบการปกครองใหม่ ที่เรียกว่า limited monarchy หรือ ราชาธิปไตยที่จำกัดอำนาจของพระมหากษัตริย์ (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2553, หน้า 69)

การจัดการปกครองให้เป็นไปตามระบอบ “ราชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ” (constitutional monarchy) รูปแบบการปกครองในระยะแรกนี้กล่าวกันว่าเป็นระบบการเมืองใหม่ หรือ “ระบอบรัฐธรรมนูญ” ซึ่ง ปิยบุตร แสงกนกกุล (2557, หน้า 73-74)

เห็นว่า โดยธรรมชาติกษัตริย์เป็นสิ่งแปลกปลอมในระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น เมื่อประเทศใดที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ด้วยต้องการรักษาประเพณีที่มีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจ ประเทศเหล่านั้นก็จะต้องสร้างวิธีการหลอมรวม“สถาบันกษัตริย์” กับ “ประชาธิปไตย” เข้าไว้ด้วยกัน รัฐธรรมนูญของประเทศประชาธิปไตยที่อนุญาตให้กษัตริย์เป็นประมุข จึงมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการเคารพรัฐธรรมนูญของกษัตริย์ การสาบานตนก่อนรับตำแหน่งว่าจะเคารพรัฐธรรมนูญและบทบาทในการพิทักษ์รัฐธรรมนูญ เช่น ประเทศเดนมาร์ก เป็นต้น

บทบาทของพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญเป็นบทบาทที่เกิดขึ้นในยุโรปช่วงปลายศตวรรษที่ 18 ทั้งจากการเริ่มโดยกษัตริย์และจากการถูกกดดันเรียกร้อง รวมทั้งใช้กำลังบังคับจากประชาชนในประเทศ เมื่อพระมหากษัตริย์ถูกจำกัดอำนาจโดยรัฐธรรมนูญ บทบาทการปกครองมักจะถูกจำกัดและถ่ายโอนไปยังสถาบันอื่น ๆ ตามข้อกำหนดของรัฐธรรมนูญ เช่น คณะรัฐมนตรี รัฐสภา และศาล เป็นต้น ทำให้สถาบันกษัตริย์มีบทบาทเฉพาะเชิงสัญลักษณ์และพิธีการต่าง ๆ กล่าวคือ จะไม่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการทางการเมือง และไม่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำทางการเมืองในทุก ๆ กรณี ซึ่งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์นี้ Bagdanor (1995, p. 75) ได้ชี้ให้เห็นถึงการใช้พระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ว่า การกระทำขององค์พระมหากษัตริย์จะขึ้นอยู่กับสถานการณ์ต่าง ๆ จึงไม่ควรจำกัดเสรีภาพการกระทำของพระองค์จนเกินไป ความเห็นนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ไชยันต์ ไชยพร (2560, หน้า 133) ที่ศึกษาบริบทการเมืองในรัชสมัยรัชกาลที่ 9 และพบข้อสรุปในทำนองเดียวกันแต่ ไชยันต์ ไชยพร ยังได้เสนอว่า พระราชอำนาจนั้นแม้ว่าจะไม่ขัดกับรัฐธรรมนูญ แต่ที่สำคัญรัฐธรรมนูญก็ต้องไม่ขัดกับหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข หรือระบอบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ ประสิทธิภาพและความชอบธรรมอันยิ่งใหญ่ของพระราชวินิจฉัยตัดสินชี้ขาดและการใช้พระราช-อำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ก็ขึ้นอยู่กับการสั่งสมพระบารมีภายในรัชสมัยของพระมหากษัตริย์องค์นั้น ๆ ด้วย

หลักการเรื่องพระราชอำนาจ อุทัย หิรัญโต (2524, หน้า 336-337) อธิบายการจำแนกพระราชอำนาจเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. The king can do no wrong คือ พระมหากษัตริย์ไม่อาจกระทำผิดได้ เพราะความรับผิดชอบทั้งหมดตกเป็นภาระของคณะรัฐมนตรีดังที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ ดังนั้นจึงไม่อาจฟ้องร้องกษัตริย์ได้

2. The king cannot act alone คือ พระมหากกษัตริย์ไม่อาจกระทำการใด ๆ ได้โดยลำพัง นั่นคือในกิจการของแผ่นดินที่ต้องทำในนามของประมุขแห่งรัฐ ต้องมีรัฐมนตรีลงนามกำกับเรียกว่า “ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ” ซึ่งจะถือว่ารัฐมนตรีเป็นผู้เห็นชอบและต้องรับผิดชอบต่อการกระทำเหล่านั้นด้วย

พระราชอำนาจของกษัตริย์นอกจากที่ระบุในรัฐธรรมนูญ ยังมีอำนาจตามจารีตประเพณีและบารมีส่วนพระองค์ที่เรียกว่า “พระราชอำนาจทั่วไป” หรือที่เรียกว่า “พระราชอำนาจทางสังคม” ซึ่งมีที่มา 3 ทาง คือ (1) จากความจงรักภักดีของราษฎร (2) จากบุคลิกลักษณะขององค์พระมหากษัตริย์ และ (3) จากบุคลิกลักษณะของคณะรัฐมนตรี (ณัฐพล ใจจริง, 2556, หน้า 93-94) นอกจากนี้ เนื่องจากสถาบันกษัตริย์มีความสืบเนื่องมาด้วยระบบการสืบสันตติวงศ์ และจากแนวคิดคติความเชื่อเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ที่ได้กล่าวมาในบทที่ 2 ทำให้สถาบันกษัตริย์เป็นสถาบันที่ดำรงอยู่คู่กับประเทศไทยมาช้านาน สามารถก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ โดยเฉพาะราชวงศ์จักรีที่นับจากรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา ไม่เคยเกิดกรณีการแย่งชิงราชสมบัติเลย แม้ในกรณีที่องค์พระมหากษัตริย์มิได้กำหนดองค์รัชทายาท เช่น การขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4 รวมทั้งรัชกาลที่ 8 และรัชกาลที่ 9 ก็มิได้เกิดเหตุการณ์ใด ๆ สถาบันกษัตริย์ยังคงมีความมั่นคง โดยเฉพาะการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ครองราชย์เป็นเวลายาวนานถึง 70 ปี ทรงผ่านเหตุการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ มามากมาย ล้วนเป็นประสบการณ์ที่ส่งผลต่อการทรงงานเป็นอย่างยิ่ง นับจากวันที่ทรงขึ้นครองราชย์จวบจนสิ้นรัชกาล (พ.ศ. 2493-2559) ประเทศไทยมีนายกรัฐมนตรีทั้งที่มาจากการเลือกตั้งตามครรลองการปกครองระบอบประชาธิปไตยและจากการปฏิวัติรัฐประหาร จำนวน 29 คน มีรัฐธรรมนูญจำนวน 20 ฉบับ มีเหตุการณ์ปฏิวัติ รัฐประหาร การก่อกบฏ เหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองเกิดขึ้นเป็นระยะ จึงทรงเข้าพระทัยในบริบทการเมืองเป็นอย่างดี ประกอบกับความเป็นธรรมราชาและการที่พระองค์ทรงใฝ่ศึกษาหาความรู้ ทรงติดตามเรื่องราว

เหตุการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศ จนสามารถวิเคราะห์คาดการณ์ถึงความเสี่ยงที่ประเทศไทยจะต้องประสบ ทรงวางแผนเพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลก ด้วยพระปรีชาสามารถดังกล่าวและจากการทรงงานเพื่อประชาชนมาตลอดนั้น จึงทำให้พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มากด้วยพระบารมี ทรงเป็นที่เคารพเทิดทูนสูงสุด ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจจนสามารถขจัดปัญหาอุปสรรคด้านต่าง ๆ ของชาติที่สถาบันอื่น ๆ ไม่สามารถกระทำได้ ดังนั้น เมื่อใดที่ประเทศชาติประสบปัญหาก็จะพบว่าประชาชนและภาคส่วนต่าง ๆ จะออกมาเรียกร้องขอพระบารมีปกเกล้าฯ เสมอมา

พระราชอำนาจกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ

เมื่อสังคมไทยก้าวพ้นรัฐแบบจารีตมาสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คติความคิดและอุดมการณ์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ก็เปลี่ยนไปตามยุคสมัย แม้จะยังคงมีความคิดเดิมตกค้างอยู่บ้างในเรื่องเทวราชาหรือสมมติเทพก็ตาม ทำให้สถาบันกษัตริย์ต้องสร้างชุดความคิดใหม่เพื่อคงคุณค่าขององค์พระมหากษัตริย์ไว้ ในเรื่องนี้ สมเด็จ-กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญ โดยความคิดหลักคือ การสร้างพระมหากษัตริย์ที่เป็นพระมหากษัตริย์ “ของราษฎร” และ “เพื่อราษฎร” (สายชล สัตยนานุรักษ์, 2546, หน้า 150) ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่กำลังเริ่มขึ้นในประเทศไทยในรัชสมัยของพระองค์

เมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยก็มีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยเป็นกฎหมายลำดับศักดิ์สูงสุด กฎหมายอื่นใดจะขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญไม่ได้ รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายว่าด้วยการจัดระเบียบการปกครองประเทศ ซึ่งนับแต่ปี พ.ศ. 2475 ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญมาแล้วทั้งสิ้น 20 ฉบับ รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ประกาศใช้วันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2560 ในสมัยรัชกาลที่ 10 จากรัฐธรรมนูญฉบับ-แรกในปี พ.ศ. 2475 หรือที่เรียกว่า พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม ชั่วคราว พ.ศ. 2475 มาถึงปัจจุบัน พบว่า มาตราเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์มีการปรับแก้ไขมาเป็นระยะ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับรัฐบาลในขณะนั้นว่ามีแนวคิดความสัมพันธ์ต่อสถาบัน-

พระมหากษัตริย์เช่นไร โดยเฉพาะในช่วงแรก ๆ ของการเปลี่ยนแปลงการปกครองซึ่งอยู่ในช่วงที่มีความคิดเห็นต่อต้านสถาบันกษัตริย์ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรม

พระราชอำนาจในรัฐธรรมนูญจากอดีตถึงปัจจุบัน จากหนังสือ *ราชมัลลงทัณฑ์บัลลังก์ปฏิรูป* ของ ปิยะบุตร แสงกนกกุล (2557, หน้า 200) ได้กล่าวไว้ว่า ในระบอบประชาธิปไตยการใช้อำนาจกับความรับผิดชอบจากการใช้อำนาจนั้นเป็นของคู่กัน ผู้ใดมีอำนาจผู้นั้นก็ต้องมีความรับผิดชอบตามมา การปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยได้กำหนดเรื่อง “อำนาจ” ของพระมหากษัตริย์ไว้ในรัฐธรรมนูญทุกฉบับ อย่างไรก็ดี ข้อความนี้ก็ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขไปตามยุคสมัย ซึ่ง ปิยะบุตร แสงกนกกุล (2557, หน้า 195) ศึกษาเรื่องพระราชอำนาจในรัฐธรรมนูญและจัดแบ่งกลุ่มของรัฐธรรมนูญไว้ดังนี้

กลุ่มแรก ไม่มีข้อความ “องค์พระมหากษัตริย์ทรงดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะผู้ใดจะละเมิดมิได้” แต่มีข้อความ “กษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาชญายังโรงศาลไม่ได้ เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัย” (มาตรา 6 ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475)

กลุ่มที่สอง มีเฉพาะคำว่า “องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้” (รัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475, 2489, 2490, 2495, 2502)

กลุ่มที่สาม มีคำว่า “องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้” ในมาตราหนึ่ง และเพิ่มอีกมาตราหนึ่งว่า “ผู้ใดจะกล่าวหาหรือฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ในทางใด ๆ มิได้” (รัฐธรรมนูญ 2492, 2511, 2517)

กลุ่มที่สี่ คำว่า “องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้” และ “ผู้ใดจะกล่าวหาหรือฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ในทางใด ๆ มิได้” มารวมอยู่ในมาตราเดียวกัน (รัฐธรรมนูญ 2515, 2519, 2520, 2534 - รสช., 2549)

กลุ่มที่ห้า คำว่า “องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้” และ “ผู้ใดจะกล่าวหาหรือฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ในทางใด ๆ มิได้” มารวมอยู่ในมาตราเดียวกัน แต่แยกวรรค (รัฐธรรมนูญ 2521, 2534, 2540, 2550)

ทั้งนี้ รัฐธรรมนูญฉบับสุดท้ายในรัชกาลที่ 9 คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 เป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับที่

19 จัดร่างโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) คณะผู้ยึดอำนาจการปกครองหลังรัฐประหารเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงลงพระปรมา-ภิไธยเมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2557 โดยมี พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ในฐานะหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่ม 131 ตอนที่ 55 ก และมีผลใช้บังคับเป็นกฎหมายทันที โดยมีสาระสำคัญในหมวดพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ (รัฐธรรมนูญแห่ง-ราชอาณาจักรไทย(ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557, 2557) ให้บทบัญญัติหมวด 2 พระมหากษัตริย์ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ซึ่งยังคงมีผลใช้บังคับอยู่ตามประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 11/2557 ยังคงใช้บังคับต่อไปเป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญนี้

พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทยจากความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของสถาบันกษัตริย์ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2549, หน้า 125) เห็นว่า โดยเนื้อหาของรัฐธรรมนูญพระมหา-กษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดและเป็นเพียง “สัญลักษณ์” ของประเทศเท่านั้น โดยรัฐธรรมนูญฉบับแรก หรือ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวพ.ศ. 2475 ที่คณะราษฎรนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ 7 เพื่อทรงลงพระปรมาภิไธยเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เพื่อถ่ายโอนอำนาจอธิปไตยให้เป็นของประชาชน จึงกำหนดในรัฐธรรมนูญให้กษัตริย์มีฐานะเทียบเท่าคณะกรรมการราษฎร สภาผู้แทนราษฎร และศาล โดย สภาผู้แทนฯ มีอำนาจสูงสุดในการวินิจฉัยทางการเมือง รวมทั้งสามารถพิจารณาคดีเกี่ยวกับกษัตริย์ได้ นับเป็นจุดเริ่มต้นที่อำนาจของพระมหากษัตริย์ถูกจำกัดอยู่ภายใต้กฎหมาย (ณัฐพล ใจจริง, 2556, หน้า 11) ต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ได้บัญญัติรับรองสถานะของพระมหากษัตริย์ไว้เป็นการเทิดพระเกียรติยศมากขึ้น โดยเปลี่ยนจากคำว่า “กษัตริย์” มาเป็น “พระมหากษัตริย์” อย่างไรก็ดีตามกฎหมายรัฐธรรมนูญหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปีพ.ศ. 2475 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 7 พระราชอำนาจและฐานะของพระมหากษัตริย์ที่ถือว่าทรงเป็นรัฏฐาธิปัตย์ก็หมดไป ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy)

รัฐธรรมนูญฉบับ วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 นับเป็นรัฐธรรมนูญที่มีการใช้งานยาวนานที่สุด กล่าวคือ มีการใช้งานระหว่างเดือนธันวาคม พ.ศ. 2475 ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2489 และนำกลับมาใช้ใหม่อีกครั้งโดยแก้ไขเพิ่มเติมภายหลังการรัฐประหารในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2494 ข้อความที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญยังคงรับหลักการเรื่องอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนเช่นเดียวกับฉบับชั่วคราวฉบับแรกแต่ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (2501, หน้า 11) เห็นว่ามีความแตกต่างที่มีนัยสำคัญอยู่หลายประการ โดยเฉพาะเรื่องวิธีการใช้อำนาจอธิปไตย ซึ่งระบุไว้ว่าราษฎรได้มอบอำนาจอธิปไตยให้แก่พระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงรับเอาไปและทรงแบ่งให้คณะบุคคลอื่น ๆ คือ สภาผู้แทนราษฎร คณะรัฐมนตรี และศาล ซึ่งเท่ากับว่าสถาบันกษัตริย์อยู่เหนือสถาบันทั้งสาม และในมาตรา 39 ได้เพิ่มพระราชอำนาจให้กับพระมหากษัตริย์ในการยับยั้งพระราชบัญญัติที่ไม่ทรงเห็นชอบ ด้วยการขยายเวลาในการยับยั้งให้มากขึ้นกว่ารัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว อีกทั้งไม่ต้องแสดงเหตุผลที่ไม่ทรงลงพระปรมาภิไธย รัฐธรรมนูญฉบับพุทธศักราช 2489 ได้ปรากฏภาพการผ่อนคลายในเรื่องพระราชสถานะลง โดยมีการยกเลิกข้อห้ามตามมาตรา 11 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม (10 ธันวาคม พ.ศ. 2475) ที่กำหนดให้ “พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งก็ตามย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง” โดยเปิดโอกาสให้สามารถรวมตัวก่อตั้งพรรคการเมืองได้โดยอิสระ (เกษียร เตชะพีระ, 2558, หน้า 95) แต่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็สิ้นสุดลงในเวลาเพียงปีครึ่ง ภายหลังการรัฐประหารในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2490

ภายหลังเหตุการณ์การสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลฯ ความขัดแย้งในประเด็นเรื่องตำแหน่งของสถาบันกษัตริย์ และเรื่องพระราชอำนาจกลายเป็นหัวใจสำคัญของความขัดแย้งทางการเมืองระดับสูงอีกครั้ง เมื่อมาถึงรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2490 (ฉบับชั่วคราว) ซึ่งเกิดภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 ณัฐพล ใจจริง (2556, หน้า 45-51) เห็นว่าจากหลักฐานต่าง ๆ น่าจะเชื่อได้ว่าฝ่ายกษัตริย์นิยมมีบทบาทอย่างสูงในการทำรัฐประหาร ส่งผลให้หลักการของรัฐธรรมนูญฉบับนี้เปลี่ยนแปลงไปจากหลักการเดิมของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ที่มุ่งจำกัดพระราชอำนาจพระมหากษัตริย์กลายเป็นเพิ่มอำนาจให้องค์พระมหากษัตริย์เป็นอย่างมาก เช่น ให้มีอำนาจเหนือรัฐบาลด้วยการแต่งตั้งและปลดนายกรัฐมนตรีได้ นอกจากนี้ พระมหากษัตริย์ยังมีอำนาจใน

การเลือกและแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภาทั้งหมด และให้พระมหากษัตริย์มีอำนาจเหนือรัฐสภาในการตราพระราชบัญญัติด้วยพระองค์เองในบางกรณี รวมทั้งห้ามรัฐบาลใหม่เปลี่ยนแปลงนโยบายการบริหารหากมิได้ขอพระบรมราชานุญาตก่อน หลังรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวนี้มีการจัดร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ โดยชุดผู้ร่างส่วนใหญ่เป็นขุนนางในระบอบเก่าและเป็นนักกฎหมายกษัตริย์นิยม ส่งผลให้สาระ สำคัญในรัฐธรรมนูญฉบับพุทธศักราช 2492 ได้กำหนดกติกาและระบอบการเมืองไม่ต่างจากฉบับ 2490 นัก และในฉบับนี้ยังได้เพิ่มคำว่า “มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” ต่อท้ายข้อความว่า “ประเทศ-ไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย” ไว้ในมาตรา 2 เป็นครั้งแรก รวมทั้งมีมาตราที่ระบุว่า “ผู้ใดจะกล่าวหาหรือฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ในทางใด ๆ มิได้ (มาตรา 6) ด้วยเหตุนี้ ณัฐพล ใจจริง จึงเห็นว่า รัฐธรรมนูญทั้ง 2 ฉบับเป็น “รัฐธรรมนูญกษัตริย์นิยม” ทั้งนี้ ความเป็นมาระหว่างการร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้อภิปรายถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบอบรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยกับพระมหากษัตริย์ ความว่า (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2549ก, หน้า 16)

> . . .พระมหากษัตริย์มีคุณค่าแก่เมืองไทย คือว่าโดยเหตุที่การปกครองได้เปลี่ยนมา 15 ปี ยังไม่ถึงจิตต์ใจของประชาชน บางทีคำว่าประเทศบางคนยังไม่รู้ ไปรู้เอาว่าเป็นรูปเจ้าคุณพหลฯ คนบางคนรู้สึกว่าพระปกเกล้าฯ เป็นประเทศ อะไรเหล่านี้อยู่ในจิตต์ใจของประชาชน อย่างน้อยมีพระเจ้าแผ่นดินก็ยังดึงจิตต์ใจประชาชน . . . คนธรรมดาไม่รู้สึกว่าชาติคืออะไร ไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหนจับไม่ติด ถ้าบอกว่าในหลวงใกล้เข้าไปหน่อย. . .เพราะฉะนั้นการที่มีพระมหากษัตริย์เพื่อเป็นเครื่อง-โน้มน้าวจิตต์ใจให้คนรักชาติดีกว่าเหตุอย่างอื่น. . .อีกอย่างหนึ่งในระบอบ-ประชาธิปไตยท่านจะเห็นว่าความจริงแท้อันหนึ่งคือการเปลี่ยนรัฐบาลออก ๆ เข้า ๆ วันยังค่ำ แต่เราก็ต้องการทุกสิ่งทุกอย่างที่แน่นอนมั่นคง สิ่งนั้นคือ กษัตริย์ทรงเป็นประมุข ท่านทรงเป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างนี้ดีในทางจิตต์ใจ คืออย่างน้อยยังมีพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นประมุขของชาติ เป็นที่มั่นคง ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไรออกไปอีกอย่างแบบมหาชนรัฐ 4 ปีเปลี่ยนกันที. . .(ใช้ภาษาตามต้นฉบับ)

จากคำกล่าวของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช จึงเป็นเรื่องสืบเนื่องมาถึงที่มาของการระบุ

ข้อความว่า “ประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ในมาตรา 2 ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้

ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องพระราชอำนาจในรัฐธรรมนูญจากการสัมมนาวิชาการ โดยความร่วมมือระหว่างสภานิติบัญญัติ สถาบันพระปกเกล้า จุฬาลงกรณ์-มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในประเด็น เรื่อง *พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย* นั้น มีชัย ฤชุพันธุ์ (2550) ได้แสดงความเห็นว่า การปกครองโดยพระมหากษัตริย์ไทยมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมของชาติไทยที่สุด และรัฐธรรมนูญจากอดีตจนถึงปัจจุบันได้กำหนดสถานะพระราชอำนาจได้อย่างพอเหมาะพอควรและมีเหตุมีผล โดยพระมหากษัตริย์จะทรงเป็นที่พึ่งสุดท้ายเสมอเมื่อยามที่บ้านเมืองมีวิกฤต อย่างไรก็ตามที่ผ่านมาคนไทยเคารพพระมหากษัตริย์ไม่ใช่เพราะบทบัญญัติแห่ง-รัฐธรรมนูญ แต่เคารพเพราะพระจริยวัตร พระเมตตาคุณ และคุณูปการที่พระองค์พระราชทานแก่ชาวไทยมาโดยตลอด และไม่ว่าประเทศไทยจะอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาด หรือระบอบ-ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงมีทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตรกำกับเสมอมา จึงทำให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขและประเทศชาติก้าวหน้ามาตามลำดับ

เมื่อพิจารณาจากรัฐธรรมนูญทุกฉบับ พบความพยายามที่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับพระราชฐานะและพระราชอำนาจ ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่มาแห่งรัฐธรรมนูญอย่างแท้จริง เช่น ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 ซึ่งคณะปฏิวัติมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่คณะปฏิวัติก็ไม่ได้ออกรัฐธรรมนูญด้วยตนเอง แต่ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานรัฐธรรมนูญจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 7 โดยในตอนนั้นเรียกว่า “ธรรมนูญสยามชั่วคราว” ที่ถูกตราขึ้นโดยไม่มีผู้ลงนามรับสนองพระบรม-ราชโองการแต่อย่างใด ซึ่งตามสถานะทางนิติศาสตร์ถือว่าเป็นความชอบธรรมที่พระองค์พระราชทานการปกครองด้วยพระองค์เอง ด้วยทรงตระหนักถึง การกระทำของคณะราษฎรที่มุ่งประโยชน์สูงสุดแก่ประเทศ จึงได้พระราชทานพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมให้แก่คณะราษฎรด้วยพระองค์เองเช่นกัน ต่อจากนั้นมารัฐธรรมนูญทุกฉบับไม่ว่า

จะฉบับชั่วคราวหรือถาวร หรือจะเป็นการออกกฎหมายหรือตราพระราชบัญญัติสำคัญใด ๆ ก็จะต้องกราบบังคมทูลต่อพระมหากษัตริย์ทุกครั้ง

กรณีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับสมัชชาสนามม้า ปี พ.ศ. 2517 ที่เกิดขึ้นหลังจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 การร่างรัฐธรรมนูญคราวนั้นมีประเด็นเรื่องผู้รับสนองพระบรมราชโองการแต่งตั้งวุฒิสภา มีการเสนอให้ประธานองคมนตรีเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ เหตุการณ์ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ แม้จะทรงลงพระปรมาภิไธย แต่ขณะเดียวกันทรงมีบันทึกพระราชกระแสรับสั่งอย่างเป็นทางการว่า ไม่ทรงเห็นด้วยที่ให้ประธานองคมนตรีเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ เพราะตำแหน่งประธานองคมนตรีเป็นตำแหน่งที่พระองค์ทรงเลือกเองตามพระราชอัธยาศัย การที่ประธานองคมนตรีรับสนองพระบรมราชโองการแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภาเพื่อไปทำหน้าที่ทางการเมืองโดยชอบ ก็เท่ากับให้ประธานองคมนตรีอยู่ในฐานะที่ต้องรับผิดชอบต่อความเสี่ยงภัยต่อการแต่งตั้งวุฒิสภาสุดท้ายปัญหานั้นก็จะกลับมาสู่พระมหากษัตริย์ที่เป็นผู้แต่งตั้งองคมนตรี เพราะขัดต่อหลักการกฎหมาย

อย่างไรก็ดี เกษียร เตชะพีระ (2558) เห็นว่าหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ลักษณะของ “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” แปลกต่างอย่างน่าสังเกตจากแบบหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2490 กล่าวคือ พระราชอำนาจมีลักษณะไม่เป็นทางการมากกว่าจะเป็นตัวบทกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่เป็นทางการ และจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงคัดค้านมาตรา 107 แห่งรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2517 ทำให้ต่อมาเมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2518 ได้มีการแก้ไขวรรคสองไปเป็น “ให้นายกรัฐมนตรีเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภา” สิ่งนี้ได้สะท้อนแนวพระราชดำริเกี่ยวกับบทบาทของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยที่ได้ทรงสรุปไว้หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จากความที่ตรัสกับ ม.ร.ว. ทองน้อย ทองใหญ่ ผู้รักษาราชการในตำแหน่งเลขาธิการคณะองคมนตรีสมัยนั้นว่า (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2549ข, หน้า 165, 183-186)

> . . .จำไว้ว่า สถาบันจะลงไปเล่นการเมืองอย่างเต็มตัวได้เมื่อเกิดสุญญากาศทางการเมืองจริง ๆ อย่าง 14 ตุลาฯ แต่เมื่อได้ก้าวลงไปจัดการทางช่องว่างดังกล่าว

> หมดไปแล้ว สถาบันพระมหากษัตริย์จะต้องรีบกลับไปอยู่เหนือการเมืองอย่างเดิมโดยเร็วที่สุด เพื่อที่จะได้พร้อมจะได้ลงมาช่วยได้อีก ถ้าหากเกิดสุญญากาศขึ้นมาอีก ทั้งนี้ หมายถึงส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย. . .

ซึ่งความเห็นของ เกษียร เตชะพีระ สอดคล้องกับความเห็นของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2534) ที่เห็นว่า สังคมการเมืองไทยแม้รัฐธรรมนูญฉบับทางการที่ทำด้วยกระดาษจะถูก “ฉีกทิ้ง” หรือยกเลิกกี่ครั้งก็ตาม แต่รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมที่ไม่เป็นทางการกลับยืนยงคงกระพันฉีกไม่ได้ทำลายไม่หมด เพราะฝังหยั่งรากลึกอยู่ในระเบียบวิธีคิดว่าด้วยความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ชอบที่ควรของผู้คนในสังคมไทย ดังนั้น เมื่อมีการเขียนรัฐธรรมนูญฉบับกระดาษทางการขึ้นเมื่อไรก็มักอยู่ในกรอบของรัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมที่ไม่เป็นทางการอยู่ดี ความเชื่อมโยงระหว่างรัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมกับลักษณะที่ไม่เป็นทางการของพระราชอำนาจได้ถูกสรุปไว้อย่างชัดเจนในงานการศึกษาของ ธงทอง จันทรางศุ (2529) เรื่อง *พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ* ซึ่งสรุปได้ว่า “พระราชอำนาจทั่วไป” ไม่ได้มีบัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในรัฐธรรมนูญฉบับใด แต่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่เข้าใจตรงกันทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องว่าเป็นพระราชอำนาจที่มีอยู่จริง และนับเป็นพระราชอำนาจส่วนสำคัญที่สุดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญเท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน ผลงานนี้ชี้ให้เห็นถึงความไร้เสถียรภาพของพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ในช่วง 20 ปีแรกหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475-2495) บทบาททางการเมืองของคณะราษฎรอยู่ในระดับสูง รวมทั้งแนวคิดในเรื่องพระราชอำนาจของกษัตริย์ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญก็ยังคงไม่เป็นที่ยุติลงตัว

สำหรับการศึกษาของ พันตำรวจโท ธีรวุฒิ นิลเพ็ชร์ (2558) เรื่อง *พระมหากษัตริย์ไทยกับพระราชอำนาจตามรัฐธรรมนูญ* ผลการศึกษาพบว่า การใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทยทางการเมืองนั้นทรงใช้พระราชอำนาจนี้เชื่อมโยงกับรัฐบาล โดยจำแนกออกเป็นพระราชอำนาจเฉพาะของพระมหากษัตริย์ตามนิติราชประเพณีกับในส่วนพระราชอำนาจที่เกี่ยวกับฝ่ายบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการ ทั้งนี้ได้ทรงปฏิบัติตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญอย่างเคร่งครัดมาตลอด และจากข้อสรุปของ

เจษฎา พรไชยา (2546) เรื่องพระราชอำนาจนั้นพบว่า พระราชอำนาจที่บัญญัติในรัฐธรรมนูญเป็นการบัญญัติเพียงบางส่วนเท่านั้น พระราชอำนาจที่มีอยู่แต่เดิมของพระมหากษัตริย์มิได้สูญหายไปเสียทั้งสิ้น แต่ที่เหลืออยู่มากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับพระราชอำนาจนั้นมีความสอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตยหรือไม่ และการใช้พระราชอำนาจดังกล่าวจะทรงใช้มากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์แต่ละองค์ หากพระราชอำนาจใดขัดกับหลักประชาธิปไตยก็เป็นอันยกเลิกไปโดยปริยาย ซึ่งพระราชอำนาจในส่วนนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นพระราชอำนาจดั้งเดิมของพระมหากษัตริย์ที่ทรงใช้โดยพระบรมเดชานุภาพ (royal charisma) ดังเช่น พระราชอำนาจในการที่จะทรงรับ คำปรึกษาหารือและพระราชทานคำแนะนำแก่รัฐบาล (the right to be consulted) พระราชอำนาจในการส่งเสริมนโยบายและกิจการของรัฐบาล (the right to encourage) พระราชอำนาจในการตักเตือนรัฐบาล (the right to warn) พระราชอำนาจในการพิจารณาฎีการ้องทุกข์ นอกจากนั้น ยังมีพระราชอำนาจที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดจากพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ทรงใช้ในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่าง ๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชอำนาจดั้งเดิมที่ทรงใช้ในสภาวะวิกฤตของชาติ เช่น เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และวิกฤตการณ์เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 เป็นต้น

ผู้วิจัยเห็นว่า พระองค์ทรงยึดหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างเคร่งครัด โดยก่อนพระราชทานรัฐธรรมนูญ พระองค์จะทรงพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญโดยละเอียด ดังเช่น กรณีรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2517 พระองค์ทรงไม่เห็นด้วยกับกรณีที่มาของวุฒิสมาชิก จึงทรงลงพระปรมาภิไธยเพื่อให้รัฐธรรมนูญประกาศใช้ แต่มีเงื่อนไขว่าทันทีที่ประกาศใช้แล้วรัฐบาลต้องปรับแก้มาตราที่ว่าด้วยที่มาของวุฒิสมาชิกโดยทันที ทั้งนี้ การใช้พระราชอำนาจในรัฐธรรมนูญ พระองค์ทรงเป็นองค์ประมุขผู้ใช้อำนาจอธิปไตยอันเป็นของปวงชนชาวไทย ผ่านทางคณะรัฐมนตรี องคมนตรี และศาล ซึ่งเป็นบทบัญญัติ ที่เชื่อมโยงระหว่างราษฎรกับพระมหากษัตริย์ โดยในส่วนของสภาผู้แทน-ราษฎรซึ่งมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ประชาชนเลือกตั้งโดยตรงมานั้น จึงไม่ต้องมีการแต่งตั้ง ขณะที่ต้องแต่งตั้งศาลและคณะรัฐมนตรี โดยการลงพระปรมาภิไธย ดังนั้นงานที่ออกจากสภา เช่น การออกกฎหมาย จึงเรียกว่า “พระราชบัญญัติ” โดยมีคำว่า

“ราชะ” เข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับราษฎร ความเชื่อมโยงนี้บ่งบอกถึงฐานะที่พระองค์ทรงเป็นพระประมุขและทรงมิได้ใช้อำนาจที่มีแต่โดยลำพังพระองค์ บางกรณีทรงพระราชทานคำแนะนำแก่คณะรัฐมนตรี หรือการที่ทรงขับเคลื่อนนโยบาย โครงการต่าง ๆ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของราษฎร ทรงเป็นผู้ริเริ่มเพื่อให้เห็นผลจากนั้น ภาครัฐก็จะเข้ามารับช่วงหรือสนับสนุนในลักษณะต่าง ๆ และในยามบ้านเมืองเกิดวิกฤต ที่องค์กรอื่น ๆ ไม่สามารถแก้ปัญหา พระองค์ทรงแนะนำให้สถาบันศาลเข้าไปดูแล ที่เรียกกันว่า “ตุลาการภิวัฒน์” อย่างไรก็ดี เพื่อปกป้องไม่ให้สถาบันกษัตริย์เกี่ยวข้องกับการเมือง จึงมีบทบัญญัติที่ระบุว่าในการตราระเบียบบริหารราชการแผ่นดินจะต้องมีการลงนามรับสนองพระบรมราชโองการที่ผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการจะต้องรับผิดชอบ 3 ประการ คือ (1) รับผิดชอบต่อแบบกระบวนการ และแบบพิธีที่จะให้ลงนามราชโองการ (2) รับผิดชอบต่อความถูกต้องของข้อความในเอกสารนั้น และ (3) รับผิดชอบต่อสาระข้อความและผลที่เกิดจากสาระนั้น ทั้งนี้ เพื่อให้พระมหากษัตริย์ปลอดจากการเมือง แต่ในความเป็นจริงพระองค์ทรงรับภาระในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นมาจากวิกฤตการเมืองเสมอมาด้วยความเป็นกลาง ซึ่งการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการเป็นพระมหากษัตริย์นักประชาธิปไตย การที่ทรงเข้ามาแก้วิกฤตประเทศก็เพราะพระองค์ในฐานะ “พ่อของแผ่นดิน” เมื่อเห็นภัยพิบัติและเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้นจึงไม่อาจนิ่งเฉย เพราะอาจนำความเสียหายและความสูญเสียอย่างใหญ่หลวงมาสู่ประชาชนและประเทศชาติ เช่นเดียวกับกรณีจักรพรรดิญี่ปุ่นที่แม้ไม่มีพระราชอำนาจทางการเมืองแต่ก็ทรงออกมาประกาศให้ญี่ปุ่นยอมรับความพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อรักษาชีวิตประชาชนและประเทศชาติ นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่าการทรงงานของพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ทรงมีประสบการณ์ทางการเมืองที่ทรงเผชิญอุปสรรคมามากมายในช่วงต้นรัชกาล จึงทรงเป็นนักประชาธิปไตยที่ลึกซึ้งกว่าใคร ทั้งทรงศึกษาและเติบโตมาในประเทศที่เป็นประชาธิปไตย จึงทรงเข้าพระทัยถึงหลักการการปกครองระบอบประชาธิปไตยดังพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่นักศึกษา เมื่อปี พ.ศ. 2512 เกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย ความตอนหนึ่งว่า (ไทยโพสต์, 2559)

> . . .คำว่าพอสมควรนั้นเป็นหัวใจของประชาธิปไตย เพราะว่าการเลือกตั้งก็ตาม หรือการถกเถียงอะไรทุกสิ่งทุกอย่างก็ตาม ต้องได้ผลพอสมควรทั้งนั้น เพราะทุก

> คนมีผลประโยชน์ มีความต้องการแตกต่างกัน และก็มีเสรีภาพ ความแตกต่างนั้นอาจทำให้เบียดเบียนกันได้ ก็ต้องมีผลพอสมควร จึงจะมีความเรียบร้อย มีความเงียบสงบ แต่ถ้าแต่ละคนเห็นแก่ตัว มีแต่จะเอาผลเต็มที่สำหรับตัว เชื่อว่าอีกคนหนึ่งเขาก็เดือดร้อน ประชาธิปไตย หรือความเป็นอยู่ของสังคมของชาติ อยู่ที่แต่ละคนมีความสุขพอสมควร จะได้ไม่เบียดเบียนกันอย่างเปิดเผย. . .

พระราชดำรัสนี้พระราชทานให้เหล่าปัญญาชนเพื่อเตือนสติให้ตระหนักถึงหัวใจของระบอบประชาธิปไตย ให้คิดถึงส่วนรวมคือประเทศชาติ ทรงชี้ให้เห็นว่าในสังคมมีความแตกต่างแต่หากทุกคนเห็นแก่ประเทศชาติไม่เบียดเบียนกันแล้วก็จะทำให้ทุกคนอยู่ในสังคมได้อย่างไม่เดือดร้อน พระองค์ทรงจัดวางแบบอย่างธรรมเนียมประเพณีของกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญว่าควรมีบทบาทการเมืองอย่างไร เนื่องด้วยทรงเป็นพระมหา-กษัตริย์พระองค์แรกที่ทรงงานในบริบทการเมืองแบบ “กษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ” อย่างแท้จริง ด้วยสมัยรัชกาลที่ 7 และรัชกาลที่ 8 เป็นช่วงเปลี่ยนผ่านทางการเมือง จากนั้นเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์โดยมิได้เตรียมองค์มาก่อนและด้วยยังทรงพระเยาว์ อีกทั้งเหตุการณ์บ้านเมืองที่มีการแก่วงตัวทางการเมือง เหตุการณ์ต่าง ๆ ส่งผลต่อการทรงงานซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวในบทต่อไป

อย่างไรก็ดีพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในประเทศต่าง ๆ ในระบอบ-ประชาธิปไตยซึ่งถูกจำกัดด้วยกฎหมายรัฐธรรมนูญอาจมีประเด็นต่างกันออกไปบางประการ ดังการศึกษาของ วิชชุ วุฒานุรักษ์ (2555) เรื่อง *บทบัญญัติรัฐธรรมนูญว่าด้วยสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์* เพื่อศึกษาสถานะของสถาบันกษัตริย์โดยพิจารณาจากรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรในประเทศต่าง ๆ ที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข โดยพิจารณาจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์และบริบททางการเมือง ตลอดจนพัฒนาการของรัฐธรรมนูญในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถานะของสถาบันกษัตริย์ พบว่า สถานะของสถาบันกษัตริย์เป็นไปตามเจตนารมณ์ของประชาชน ตลอดจนบริบททางการเมืองและสังคมของประเทศ แม้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับนั้นจะมีที่มาจากประชาชนหรือไม่ก็ตาม สำหรับประเทศไทยนอกจากธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบเนื่องมาจากอดีต สิ่งที่พระมหากษัตริย์ทรงทำให้กับชาติบ้านเมืองจึงทำให้สถาบันได้รับการยอมรับ เป็นสถาบันที่คนไทยเทิดทูนและจงรักภักดี จึงทำให้เกิดเป็นพระราช-

อำนาจทางสังคมจากความรักของประชาชน ดังนั้น ในสมัยรัชกาลที่ 9 แม้จะพบกับเหตุการณ์ท้าทายต่าง ๆ มีการปฏิวัติรัฐประหารการยกเลิกหรือล้มล้างรัฐธรรมนูญกี่ฉบับก็ตาม สถานะขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ก็มิได้เปลี่ยนแปลงมีแต่จะเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้นอันเป็นผลจากสิ่งที่พระองค์ได้พระราชทานให้กับปวงชนชาวไทยเสมอมา แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ในสังคมที่เปิดกว้างทางความคิด และการมีลักษณะของพหุนิยมย่อมมีความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลายเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ บางประเทศมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น แต่บางประเทศโดยเฉพาะประเทศในกลุ่มเอเชียนั้นวัฒนธรรมคติความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ผนวกกับแนวคิดทางศาสนา พระมหากษัตริย์จึงอยู่ในสถานภาพที่สูงส่ง เป็นสถาบันที่ประชาชนให้ความเคารพเทิดทูนจึงไม่บังควรที่จะวิพากษ์วิจารณ์สถาบัน โดยเฉพาะประเทศไทยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขครองราชย์สืบต่อมายาวนาน คนไทยได้ซึมซับกับสิ่งต่าง ๆ ที่สถาบันกษัตริย์ได้ทำให้กับประเทศ-ชาติ ยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 9 แล้วนั้น การทรงงานที่เข้าถึงประชาชนทั่ว ความห่วงใยและความเจริญที่คนชนบทได้รับ การที่ทรงคลี่คลายวิกฤตประเทศ และพระราชทานคำแนะนำให้คณะรัฐบาลนำไปพัฒนาประเทศ สิ่งเหล่านี้ทำให้พระองค์ทรงเป็นที่รักยิ่งของประชาชน ความรักที่ประชาชนมีต่อพระองค์จึงเป็นความรู้สึกที่ทนไม่ได้เมื่อมีใครกล่าวร้ายต่อสถาบันกษัตริย์ อย่างไรก็ดีการวิพากษ์สถาบันในแวดวงวิชาการก็มีปรากฏให้เห็นและเป็นเรื่องที่ไม่ควรมองข้าม ผู้วิจัยจึงได้ยกเรื่อง “นานาทัศนะต่อสถาบันกษัตริย์” มาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาครั้งนี้

นานาทัศนะต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

จากการศึกษาเรื่องพระราชอำนาจจะเห็นได้ว่านับจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองความเห็นต่างในเรื่องบทบาทพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์เป็นประเด็นสำคัญทางการเมือง ดังปรากฏว่ามีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงถ้อยคำในรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับ ทั้งมีเหตุการณ์ความขัดแย้งจนนำมาสู่การปฏิวัติรัฐประหาร ความขัดแย้งทางการเมืองที่แต่ละฝ่ายพยายามอิงสถาบันกษัตริย์ โลกของการสื่อสารที่เปิดกว้างในยุค

โลกาภิวัตน์ และหลักการทางวิทยาศาสตร์ล้วนส่งผลต่อแนวคิดคติความเชื่อดั้งเดิมที่มีต่อพระมหากษัตริย์ จึงเกิดคำถามตามมาว่าเหตุใดหลายประเทศจึงยกเลิกสถาบันกษัตริย์การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเป็นอุปสรรคต่อการปกครองจริงหรือไม่ และเหตุใดหลายประเทศจึงยังคงรักษาสถาบันกษัตริย์ไว้ ถ้าพิเคราะห์ จากหนังสือ *The English Constitution* ของ Walter Bagehot นักหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียงชาวอังกฤษ และอดีตหัวหน้ากองบรรณาธิการนิตยสาร The Economist ซึ่งเป็นนิตยสารมีชื่อเสียงของประเทศอังกฤษ เขียนเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ซึ่ง Bagehot (1971) ให้คุณค่ากับสถาบันกษัตริย์โดยเชื่อว่าสถาบันกษัตริย์ช่วยให้การบริหารงานของรัฐบาลมีความเข้มแข็ง เพราะประชาชนจะเชื่อฟังพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้เพราะประชาชนจะรู้สึกมีความใกล้ชิดกับสถาบันกษัตริย์ ซึ่งต่างจากระบอบสาธารณรัฐที่นักการเมืองจะไม่ค่อยเป็นที่สนใจของประชาชน นอกจากนี้ Bagehot ยังเห็นว่าระบอบประธานาธิบดีนั้นพรรคจะเลือกผู้สมัครที่มีโอกาสชนะมากที่สุดไม่ใช่เลือกผู้ที่ทำงานดีที่สุด การทำงานของประธานาธิบดีอยู่ในวาระถึง 4 ปี ในขณะที่การปกครองภายใต้ระบอบกษัตริย์จะเลือกผู้บริหารที่มีความสามารถเป็นนายกรัฐมนตรี หากเห็นว่านายกไม่สามารถทำงานได้พรรคก็สามารถเปลี่ยนตัวนายกได้ ความคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหาของประเทศไทย ผู้วิจัยแยกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มอนุรักษ์นิยมหรือกลุ่มกษัตริย์นิยม และกลุ่มความคิดไม่เอากษัตริย์ ทั้ง 2 กลุ่มต่างนำเสนอเรื่องราวเพื่อให้เห็นถึงแนวคิดความเชื่อในหลากหลายรูปแบบที่จะเป็นผลต่อการรับรู้และซึมซับเข้าสู่หัวใจของคนไทย สำหรับกลุ่มอนุรักษ์นิยมหรือกลุ่มกษัตริย์-นิยม พบว่า มีการกล่าวถึงประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมที่อธิบายประวัติศาสตร์การเมืองไทยโดยการสร้างประวัติศาสตร์นิพนธ์เป็นแบบสมัยใหม่ในช่วงแรกของทศวรรษที่ 20 ซึ่ง ธงชัย วินิจจะกูล (2555, หน้า 52-54) อธิบายไว้ว่า เกิดจากเรื่องเล่า 2 กระแสมาผสมกัน คือ

กระแสแรก เชื่อว่าการกำเนิดสยามเป็นอารยธรรมเก่าแก่ศิวิไลซ์มาแต่โบราณ ไม่ใช่สืบจากพุทธทำนายหรือวงศ์อวตาร โดยอิงศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงเล่าประวัติศาสตร์สุโขทัย ส่วนกระแสที่สอง ว่าด้วยการต่อสู้เพื่อเอกราชของสยาม ใช้ทัศนะชาตินิยมต่อต้านการรุกรานของต่างชาติจากเหตุการณ์ ร.ศ. 112 โดยแกนกลางของ

ประวัติศาสตร์ทั้ง 2 กระแส คือ “พระมหากษัตริย์” ที่เป็นผู้นำของรัฐชาติ เป็นรากฐานสำคัญในระบบการเมืองและวัฒนธรรมการเมืองของไทยสมัยใหม่ และชี้ให้เห็นว่าระบบการปกครองใหม่เป็นการแปลงร่างมาจากพระบรมโพธิสมภารขององค์อธิราช การสร้างประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมล้วนมีพระมหากษัตริย์เป็นปัจจัยร่วม แต่พระมหากษัตริย์สมัยใหม่ (modern monarchy) ของยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีบทบาทสถานะเปลี่ยนจากยุคสยามเก่าอย่างสำคัญ เพราะนอกจากทรงเป็นสมมติเทพและผู้ทรงบุญบารมีสูงสุดในแผ่นดินตามคติฮินดู-พุทธ ที่ปรับเปลี่ยนเรื่อยมาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ ภารกิจของพระองค์มิใช่เพียงแค่ทรงทศพิธราชธรรม เพื่อให้พระบรมโพธิสมภารของพระองค์แผ่ปกป้องคุ้มครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้พ้นทุพภิกขภยันตรายนานาชนิดตามคติความเชื่อแต่โบราณ แต่ยังทรงเป็นผู้นำรัฐบาล ผู้บริหารระบบราชการแบบใหม่ที่มีหน้าที่ “บำบัดทุกข์ บำรุงสุข” ของราษฎร ซึ่งล้วนเป็นภารกิจที่รัฐโบราณไม่เคยต้องรับผิดชอบ ซึ่ง ธงชัย วินิจจะกูล (2555) เห็นว่า ความนิยมเคารพรักจากประชาชนต่อองค์พระมหากษัตริย์นั้น เป็นฐานความชอบธรรมแบบใหม่ที่พวกเจ้าต้องสร้างขึ้นเป็นอเนกนิกรสโมสรสมมติแบบสาธารณะ มิใช่แค่สมมติกันเองตามบุญญาบารมี การพยายามรื้อฟื้นพระราชอำนาจโดยการทำให้พระมหากษัตริย์อยู่ข้างบนของระบบการเมืองปกติ สถานะเหนือการเมืองที่ป้องกันมิให้พระมหากษัตริย์ต้องเผชิญการตรวจสอบและการวิพากษ์วิจารณ์

ความคิดนานาทัศนะที่มีต่อสถาบันกษัตริย์จนนำมาซึ่งความเห็นที่โต้แย้งกันในบางประเด็นนั้น ธงชัย วินิจจะกูล (2555, หน้า 100-101) เห็นว่าเกิดจากกลุ่ม Hyper-royalism ซึ่งได้รับการฟื้นฟูในยุครัฐบาลจอม พลสฤษดิ์ โดยร่วมมือกับฝ่ายเจ้าเพื่อล้มรัฐบาลจึงต้องอาศัยซึ่งกันและกัน หลังจากนั้น ปี พ.ศ. 2518-2520 จากความหวาดกลัวคอมมิวนิสต์ที่มีความคิดว่าจะเข้ามาล้มสถาบันกษัตริย์ ยิ่งมีการออกมาปกป้องสถาบันทั้งการเผยแพร่พระราชกรณียกิจผ่านสื่อ งานเขียน บทความ วรรณกรรมมากมายที่ปลุกจิตสำนึกต่อสถาบันกษัตริย์ ทั้งนี้ การต่อสู้ทางความคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ได้ถูกนำเสนอผ่านสื่อต่าง ๆ โดยฝ่าย “กษัตริย์นิยม” หรือ “อนุรัษ์นิยม” นำโดยชนชั้นนำ อาทิ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมทย์, พระองค์เจ้าธานีนิวัติ และธานินทร์ กรัยวิเชียร ฯลฯ โดยเป็นกระบวนการสร้างอุดมการณ์ราชาชาตินิยมผ่าน

การนิพนธ์ประวัติศาสตร์ชาติ และการสร้างแนวคิดประชาธิปไตยแบบไทย การสร้างความคิดจิตสำนึกให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติ การนิพนธ์ประวัติศาสตร์และการรณรงค์ประชาธิปไตยแบบไทยเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระราชานั้นปกครองมาแต่โบราณและนำพาประเทศชาติ ดังนั้น สิทธิในการปกครองจึงควรเป็นของพระราชา เพราะเปี่ยมด้วยประสบการณ์และองค์ความรู้ที่เหมาะแก่การปกครอง และระบอบประชาธิปไตยแบบไทยพยายามเสนอว่า ระบอบการปกครองจารีตก่อนปีพ.ศ. 2475 สามารถปรับให้เข้ากับประชาธิปไตยเพราะในระบอบการปกครองก่อนนั้นมีรูปแบบของเสรีนิยมประชาธิปไตยมาก่อนแล้ว ทำให้ประชาธิปไตยแบบไทยเป็นระบอบการปกครองที่เหมาะสมกับสังคมไทยมากกว่าประชาธิปไตยแบบตะวันตก

งานเขียนชิ้นสำคัญที่อธิบายความชอบธรรมของสถาบันกษัตริย์และมีอิทธิพลอย่างยิ่ง คือ งานเรื่อง *The Old Siamese Conception of the Monarchy* ของ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (2517, หน้า 99-113) ที่กล่าวถึงเรื่องความชอบธรรมของพระมหากษัตริย์ ความเป็นเทวราชา และการปกครองแบบพ่อปกครองลูกของพระมหา-กษัตริย์ไทยนับจากสมัยสุโขทัย ความคิดเรื่องคุณลักษณะของกษัตริย์เยี่ยงพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้า การปกครองโดยยึดธรรมะดังหลักการในพระธรรมศาสตร์ซึ่งถือเป็นธรรมนูญการปกครอง เพื่อเป็นเครื่องควบคุมการปกครองของพระมหากษัตริย์ไม่ให้ลุแก่อำนาจและให้มีความเที่ยงธรรม การขึ้นครองราชย์ตามหลักอเนกนิกรสโมสรสมมติที่ตีความเปรียบดั่งหลักการสำคัญของประชาธิปไตย ดังความว่า (พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (2517, หน้า 108)

> A Siamese monarch succeeds to the Throne theoretically by election. The idea is of course recognizable as coming from the old Buddhist scriptures in the figure of King Mahasammata, the ‘Great Elect’

ซึ่งการตีความเรื่องอเนกนิกรสโมสรสมมติกับระบอบประชาธิปไตยนั้น นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (2549ข, หน้า 90) เห็นว่า เป็นวิธีการของกลุ่มชนชั้นสูงของไทยที่พยายามรักษาความต่อเนื่องทางอุดมการณ์ความคิดกับระบอบเก่า ภาพความขัดแย้งที่ชูประเด็นสถาบันกษัตริย์กลายเป็นประเด็นใหญ่ทางการเมืองไทย โดยเฉพาะภายหลังรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ที่ถูกโจมตีว่าไม่จงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ นักวิชาการ

เช่น ชัยอนันต์ สมุทรวณิช ได้กล่าวในงานเสวนาทางวิชาการ เรื่อง “ปฏิญญาฟินแลนด์ยุทธศาสตร์ครองเมือง” เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2549 ว่า (โยชิฟูมิ ทามาดะ, 2551, หน้า 128)

> ลักษณะของพรรคในเมืองไทยที่ผ่านมา. . .พรรคสร้างหัวหน้าพรรคให้มีลักษณะเป็นผู้นำมวลชน. . .การที่บุคคลคนเดียวจะทำอะไรแล้วก็มีคนมาแห่แหนเนี่ยธรรมเนียมไทยเขาไม่ค่อยทำกัน เขามีแต่ทำกันก็การที่ประชาชนไปรับเสด็จเท่านั้น. . .การที่คนเดียวจะขึ้นมามีอำนาจ ในสังคมไทยก็เป็นเรื่องที่มีความสำคัญเพราะว่าประเทศไทยไม่ค่อยจะมีบุคคลเดียวที่ขึ้นมามีอำนาจ โดยอาศัยความชอบธรรมจากการเลือกตั้งด้วย. . .ที่สำคัญที่เราน่าคิดคือว่า 5 ปีที่ผ่านมาเราไม่ค่อยเห็นการสร้างพรรคไทยรักไทยมากกว่าการสร้างตัว พ.ต.ท. ทักษิณ เอง ไม่ได้สนับสนุนพรรคไทยรักไทยแต่สนับสนุนบุคคลคนเดียวโดยตรง. . .ถ้าทำอย่างนี้ไปได้ สถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชนคงจะต้องห่างออกไป ที่เรียกว่าเป็นเพียงสัญลักษณ์ หมายความว่าพระมหากษัตริย์มีบทบาทในแง่ของพิธีการเท่านั้น แต่นอกนั้นบทบาทอื่น ๆ ที่จะมาสัมผัสกับประชาชนจะไม่มี ซึ่งอันนี้ผิดไปจากสมัยรัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ จอมพล สฤษดิ์ไม่ได้รับเลือกตั้งมาไม่มีความชอบธรรม แต่จอมพล สฤษดิ์เป็นผู้ที่นำสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชนเข้ามาใกล้ชิดกัน สิ่งนั้นประชาชนจึงสนับสนุนจอม พลสฤษดิ์ . . .

นอกจากนี้ การทำประชานิยมในสมัยรัฐบาลทักษิณที่ดูเหมือนเป็นการพยายามสร้างภาพผู้นำรัฐบาลให้ยิ่งใหญ่ดังที่ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2549, หน้า 100-101) ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า

> . . .ต้องยอมรับว่า “ประชานิยม” อาจเป็นผลกระทบที่ไม่เป็นคุณกับ “ราชูปถัมภ์” ได้เหมือนกัน หากใช้ “ประชานิยม” อย่างไม่ระมัดระวังแล้ว ก็อาจกลายเป็นการแข่งขันหรือแข่งบารมีกับ “ราชูปถัมภ์”. . .

จากการทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยพบว่า แนวคิดโต้แย้งเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์เรื่องหนึ่งคือ การที่เห็นว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยซึ่งเป็นการปกครองของประชาชนนั้นไม่มีความจำเป็นต้องมีสถาบันกษัตริย์อีกต่อไป ดังคำกล่าวของคณะราษฎรที่ประกาศเหตุผลในครั้งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มที่ออกมา

วิพากษ์ในเรื่องพระราชอำนาจ เรื่องทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และเรื่องกฎหมายมาตรา 112 การปิดกั้นไม่ให้วิพากษ์วิจารณ์พระมหากษัตริย์ เป็นต้น ดังการแสดงความคิดเห็นของ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2548, หน้า 83-93) ที่ได้กล่าวถึงสถาบันกษัตริย์ทั้งในงานเขียนและการเสวนาต่าง ๆ และจากการให้สัมภาษณ์โดยสรุปความ คือ ท่านเห็นว่าสถาบันกษัตริย์จะสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและมีความหมายก็ต่อเมื่อเป็นสถาบันที่วิพากษ์วิจารณ์ได้ บทบาททางการเมืองของกษัตริย์ต้องเป็นบทบาททางจริยธรรมในทางอุดหนุนประชาธิปไตย ประเทศไทยควรตีกรอบบทบาทพระราชอำนาจของกษัตริย์ในรัฐธรรมนูญให้ชัดเจน การใช้จ่ายเงินในโครงการต่าง ๆ ควรเปิดเผยข้อมูล และที่ต้องเข้าใจ คือ ความคิดความเชื่อของคนปัจจุบันเปลี่ยนไป ความเชื่อเรื่องพระเจ้าแทบจะหมดไป ประเด็นการสืบราชสมบัติไม่ควรจะสำคัญไปกว่าการเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติด้านความรู้ความสามาร

สำหรับประเด็นเรื่องพระราชอำนาจ งานที่นำเสนอมีจำนวนมากแต่ที่มักถูกอ้างถึง อาทิงานของ ธงทอง จันทรางศุ, ประมวล รุจนเสรี, ปรีชา หงส์ไกรเลิศ, บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, ธานินทร์ ไกรวิเชียร เป็นต้น ตลอดจนงานวิจัยอีกจำนวนหนึ่ง งานเหล่านี้จะกล่าวถึงที่มาของพระราชอำนาจนับแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนมาถึงระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และย้ำให้เห็นถึงการที่พระองค์ทรงใช้พระราชอำนาจตามครรลองของการปกครองระบอบประชาธิปไตย การแก้วิกฤตประเทศ การที่ทรงชี้แนะรัฐบาลตลอดจนประชาชนให้ตระหนักในคุณค่าการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งสิ่งที่พระองค์ทำให้กับบ้านเมืองและรักษาความสงบสุขของประเทศไว้ได้นั้นทรงใช้พระราชอำนาจและยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยมาโดยตลอด

ส่วนงานที่ออกมาตอบโต้เรื่องพระราชอำนาจและสถาบันกษัตริย์ ที่เป็นงานวิชาการ ได้แก่ งานของ ธงชัย วินิจจะกูล, วรเจตน์ ภาคีรัตน์, สุพจน์ ด่านตระกูล, สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, ณัฐพล ใจจริง และกลุ่มนิติราษฎร์ งานเหล่านี้ผู้เขียนมิได้โจมตีหรือกล่าวให้ร้ายต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ แต่ได้นำข้อมูลมานำเสนอเพื่อชี้ให้เห็นประเด็นที่ขัดแย้ง ผู้วิจัยขอยกงานของ สุพจน์ ด่านตระกูล (2548) จากเรื่อง *โต้ ประมวล รุจนเสรี เรื่อง "พระราชอำนาจ"* มาประกอบการศึกษาดังนี้

สุพจน์ ด่านตระกูล เริ่มด้วยการตอบโต้ข้อเขียนของ ระพี สาคริก โดยอ้างว่างานของ ระพี สาคริก “ฝ่าฝืนสัจจะหลายประการ” อาทิ เรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ ระพี สาคริก เห็นว่าประเทศไทยนำการปกครองระบอบประชาธิปไตยของฝรั่งมาใช้โดยยังขาดความเข้าใจ และเพราะความอยากได้ในอำนาจ ซึ่ง สุพจน์ ด่านตระกูล เห็นว่า “ประชาธิปไตย” มี 2 นัย คือ (1) รูปแบบ เช่น การเลือกตั้ง การประชุมปรึกษาหารือ เป็นต้น และ (2) เนื้อหา ซึ่งทางโครงสร้างสังคมจะแบ่งเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมเป็นอำนาจสูงสุดของราษฎร โดยเศรษฐกิจเป็นโครงสร้างพื้นฐาน ส่วนการเมือง วัฒนธรรมหรือทัศนะสังคมเป็นโครงสร้างชั้นบนที่ขึ้นต่อโครงสร้างพื้นฐาน ดังนั้น ชนชั้นใดกุมอำนาจทางเศรษฐกิจชนชั้นนั้นก็จะมีโอกาสกุมอำนาจทางการเมือง สุพจน์ ด่านตระกูล จึงเห็นว่าการเมืองไทยในยุค “เจ้าทาส” ผู้กุมอำนาจจึงเป็นเจ้าของทาส ต่อมาในยุคศักดินา ผู้กุมอำนาจจึงเป็นเจ้าของศักดินา เมื่อมาถึงยุคทุนนิยม “เจ้าสมบัติ” ผู้กุมอำนาจจึงเป็นเจ้าของสมบัติหรือนายทุน ดังนั้น ประชาธิปไตยของไทยจึงเป็นเพียงรูปแบบ ส่วนเนื้อหาเป็นเผด็จการ คือ อำนาจสูงสุดของประเทศหรือประชาธิปไตยเป็นของเจ้าสมบัติ ส่วนข้อที่กล่าวว่าคณะราษฎรทำไปเพราะอยากได้อำนาจนั้น สุพจน์ ด่านตระกูล เห็นว่าคำแถลงการณ์ของคณะราษฎรที่ประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยกล่าวถึงการทรงงานของรัชกาลที่ 7 และบรรดาเชื้อพระวงศ์เป็นบริบทของสังคมในขณะนั้นที่เป็นเงื่อนไขในการปฏิวัติ

ประเด็นเรื่องพระราชอำนาจนั้น สุพจน์ ด่านตระกูล (2548) มิได้ต่อต้านสถาบัน-กษัตริย์ แต่ได้ตอบโต้ข้อเขียนของ ประมวล รุจนเสรี โดยเห็นว่าบางประเด็น ประมวล รุจนเสรี เขียนยกสถาบันจนเกินเลยไปจากข้อเท็จจริง เช่น เรื่องอธิปไตยพระราชทาน ที่ ประมวล รุจนเสรี เสนอว่า อำนาจอธิปไตยที่เป็นของประชาชนชาวไทยนั้นได้รับมาจากพระมหากษัตริย์ที่ได้เริ่มปูพื้นฐานตั้งแต่ต้นราชวงศ์จักรี โดยเฉพาะรัชกาลที่ 5 ที่ทรงเริ่มตั้งสภารัฐมนตรี สุพจน์ ด่านตระกูล โต้แย้งว่าเรื่องนี้เป็นกุศโลบายของรัชกาลที่ 5 ที่ต้องการยึดอำนาจของพระองค์คืนจากผู้สำเร็จราชการ ส่วนที่ประมวล รุจนเสรี อธิบายว่ารัชกาลที่ 6 ทรงสืบสานพระราชปณิธานของรัชกาลที่ 5 นั้น สุพจน์ โต้แย้งว่าไม่น่าจะถูกต้องนัก และเมื่อมาถึงรัชกาลที่ 7 ปัญหาเรื่องพระราชอำนาจจากการปกครองเดิมในระบอบ-สมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่กษัตริย์มีอำนาจอย่างล้นพ้นไม่จำจัด (absolute monarchy) มาเป็น

ระบอบราชาธิปไตยใต้กฎหมาย (constitutional monarchy) จึงเป็นเรื่องที่รัชกาลที่ 7 ทรงต่อรองกับคณะราษฎร แต่เมื่อไม่เป็นไปตามพระประสงค์จึงสละราชสมบัติ เรื่องนี้ สุพจน์ ด่านตระกูล กล่าวว่า ประมวล รุจนเสรี สร้างความสับสนจากการใช้คำว่า “พระราชอำนาจ” และ “พระราชอัธยาศัย” ทั้ง ๆ ที่รัฐธรรมนูญ (พ.ศ. 2540) เขียนไว้ชัดเจนว่า “การอันใดเป็นพระราชอำนาจและการอันใดเป็นไปตามพระราชอัธยาศัย” แต่ประมวลเขียนไว้ว่า พระราชอำนาจเฉพาะพระองค์นี้ยังคงมีตามกฎหมายรัฐธรรมนูญทุกฉบับที่ไม่ได้ก้าวล่วงลงไปถึงกับกำกับขั้นตอนการใช้พระราชอำนาจขึ้นมาใหม่ทรงใช้พระราชอำนาจเหล่านี้ไปตาม “พระราชอัธยาศัย” อย่างแท้จริง คือ พระราชอำนาจในการเลือก แต่งตั้ง ถอดถอนองคมนตรีตามมาตรา 12, 13 และ 16 แห่งรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 (ประมวล รุจนเสรี, 2548, หน้า 74-75) สุพจน์ แย้งว่า มาตรา 12, 13 และ 16 ไม่มีคำว่า “พระราชอำนาจ” ปรากฏอยู่เลย ทั้งนี้ เขาอธิบายว่า “พระราชอำนาจ” และ “พระราชอัธยาศัย” มีความหมายแตกต่างกัน โดยเฉพาะภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขแห่งรัฐที่ได้ระบุอย่างชัดเจนว่า อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย และได้กล่าวอ้างถึงการแสดงความคิดเห็นของ ม.จ. วรรณไวทยากร วรวรรณ ที่เขียนวิจารณ์เรื่องการใช้คำว่า “พระราชอำนาจ” ว่า (สุพจน์ ด่านตระกูล, 2548, หน้า 54)

> . . .พระราชอำนาจ ควรตัด “พระราช” ออกเสีย อำนาจนิติบัญญัติเป็นอำนาจส่วนหนึ่งของอธิปไตยซึ่งมาจากประชาชาติหรือปวงชน เพราะฉะนั้นเป็นของประชาชาติ หรือปวงชนตามพระธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับชั่วคราวที่ใช้อยู่ในเวลานี้ ก็มีความหมายชัดแจ้งอยู่ว่าอำนาจเหล่านี้เป็นของประชาชน การที่ถวายให้พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนั้น ๆ เป็นการเหมาะสมแล้ว แต่ถ้าจะเรียกว่า “พระราชอำนาจ” เกรงว่าจะเป็นการถอยหลังไป ราชาศัพท์ก็มีอยู่แล้วในคำว่า “ทรงใช้” ถ้าเติม “พระราช” เข้าไปอาจเกิดความเข้าใจผิด ในภาษาอังกฤษก็ไม่มี Royal Power. . .

ทั้งนี้ สุพจน์ ด่านตระกูล แสดงให้เห็นว่ามีงานที่เขียนในลักษณะยกย่องพระมหากษัตริย์มากเกินจากข้อเท็จจริง แต่ส่วนท้าย สุพจน์ได้สรุปไว้ว่าพระมหากษัตริย์ในฐานะองค์พระประมุขแห่งรัฐย่อมต้องทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการปกป้องรัฐให้ปลอดภัย

ตามสถานการณ์ที่เหมาะสม โดยยกคำกล่าวของ ปรีดี พนมยงค์ ที่ให้สัมภาษณ์กับผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ ที่บ้านพักในประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2517 จากประเด็นคำถามว่า พระมหากษัตริย์จะต้องเกี่ยวข้องกับการเมืองหรือไม่ ปรีดี พนมยงค์ เห็นว่า เพื่อประโยชน์ของชาติพระองค์จะต้องช่วย ซึ่ง สุพจน์ ด่านตระกูล มีความเห็นสอดคล้องกับท่านปรีดี โดยได้สรุปย้ำว่าการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงลงมาแก้ไขสถานการณ์ในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬนั้น เป็นการชอบด้วยพระราชประเพณีและนิติประเพณีอันเป็นที่ยอมรับและแซ่ซร้องสรรเสริญของคนไทยทั้งชาติ พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจต่อสถานการณ์ที่สมควรแก่การทรงใช้ และซึ่งกฎหมายไม่อาจบังคับได้ (สุพจน์ ด่านตระกูล, 2548, หน้า 123)

นอกจากนี้ ยังมีบทวิจารณ์หนังสือ “พระราชอำนาจ” ของ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ที่ออกมาตอบโต้ ประมวล รุจนเสรี โดยวิพากษ์ว่างานของประมวล รุจนเสรี เป็นวรรณกรรมสรรเสริญพระบารมี และเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีพระราชอำนาจมากกว่าที่เขียนในรัฐธรรมนูญ และเขายังเห็นว่าการที่พระมหากษัตริย์ทรงให้ความเห็นชอบกับรัฐธรรมนูญก่อนประกาศใช้ ไม่ได้หมายความว่าทรงอยู่เหนือรัฐธรรมนูญ การที่กษัตริย์ทรงสามารถมี “พระราชอำนาจ” มากกว่าที่ระบุในรัฐธรรมนูญเกิดมาจาก “นวัตกรรมทางรัฐธรรมนูญ” ครั้งสำคัญทางประวัติศาสตร์ 2 ครั้ง คือ ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2475 ที่ระบุข้อความไว้ในรัฐธรรมนูญว่า “องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้” และครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2491-2492 ซึ่งบรรจุข้อความเพิ่มเติมควบคู่กับข้อความแรกว่า “ผู้ใดจะกล่าวหาหรือฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ในทางใด ๆ มิได้” สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล เห็นว่า ข้อความทั้งสองมีความหมายกว้างไกล ส่งผลให้พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจใด ๆ ในทางหลักการย่อมสามารถกระทำได้และต้องถือว่าถูกต้องตามรัฐธรรมนูญทั้งสิ้น (ภิญโญ ไตรสุริยธรรมา, 2548, หน้า 88-89) สำหรับความเห็นของผู้วิจัย เห็นว่าพระราชอำนาจที่ทรงใช้ในการแก้วิกฤตประเทศนั้นทรงมุ่งประโยชน์สูงสุดของประเทศและประชาชน มิได้ใช้พระราชอำนาจเพื่อประโยชน์ของพระองค์ท่าน และที่สำคัญยิ่งพระองค์ทรงยึดหลักการประชาธิปไตย ดัง พระราช-ดำรัสแสดงความคิดเห็นเรื่องที่ทรงเข้ามาแก้วิกฤตเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ที่ได้ยกมากล่าวในบทต้นแล้วนั้น

สำหรับการแสดงความคิดเห็นต่อสถาบันกษัตริย์ของกลุ่มนิติราษฎร์เป็นอีกกลุ่มที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการแสดงความคิดเห็นบนหลักการและเหตุผลทางวิชาการ เช่นเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2553 กลุ่มนิติราษฎร์ได้จัดอภิปรายเรื่อง “สถาบันกษัตริย์-รัฐธรรมนูญ-ประชาธิปไตย” ผู้วิจัยขอยกความคิดเห็นของ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ ที่ได้วิพากษ์สถานะ บทบาท และพระราชอำนาจพระมหากษัตริย์ภายใต้ระบอบการปกครองของไทยที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” นำเสนอ 4 ประเด็นสรุปความได้ว่า (สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, 2534)

1. ระบอบกษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญกับประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข การใช้คำว่า “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์” (constitutional monarchy) นำไปสู่ความเข้าใจผิดและไม่สอดคล้องกับที่คณะราษฎรทำการปฏิวัติเมื่อปี พ.ศ. 2475 ซึ่งคำนี้ พระยาศรีวิศาลวาจาใช้ว่า “ระบอบประชาธิปไตยจำกัดอำนาจ” แต่ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ เห็นว่าที่ถูกต้องคือคำว่า “ระบอบกษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ” จึงจะตรงกับเจตจำนงที่คณะราษฎรปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อให้อำนาจของพระมหา-กษัตริย์มาอยู่ใต้รัฐธรรมนูญ และการบัญญัติในรัฐธรรมนูญน่าจะลอกผิดหรือคำเว้นวรรคหายไป กล่าวคือ รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2490 เขียนว่า ประเทศไทยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย แล้วก็วรรค มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข หมายความว่า ประเทศไทยเป็นประชาธิปไตย ส่วนพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ซึ่งใช้กันอย่างนี้เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. 2521 คำเว้นวรรคหายไปกลายเป็น “ประชาธิปไตยมีพระมหา-กษัตริย์เป็นประมุข” และรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2534 เติมคำว่า “อัน” กลายเป็น “ระบอบ-ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข”

ประเด็นนี้ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล (2539) เห็นว่าเนื่องจากรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นเกิดขึ้นในสังคมตะวันตกก่อน เมื่อเราลอกเลียนนำมาใช้ความหมายพิเศษของข้อความ “ประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” คือ การที่ระบบการปกครองของเราเป็นระบอบที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมการเมืองที่เป็นตะวันตกกับที่ไม่ใช่ตะวันตก และที่สำคัญเป็นการผสมผสานในลักษณะไม่ใช่กลมกลืนเป็นหนึ่งเดียว แต่มีลักษณะแย้งหรือเป็นเงื่อนไข “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ไม่ใช่

ระบอบประชาธิปไตยที่ประมุขแห่งรัฐบังเอิญเป็นกษัตริย์แต่คือระบบการปกครองอีกแบบหนึ่งที่แตกต่างออกไป สะท้อนให้เห็นการดำรงอยู่คู่กันระหว่างสองวัฒนธรรมการเมืองในลักษณะเดียวกับ Guided Democracy หรือประชาธิปไตยแบบมีการนำ ซึ่งสมศักดิ์เห็นว่ารูปแบบนี้ คือ ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ที่เคยมีความพยายามอย่างเป็นทางการที่จะผลักดันให้มีขึ้นในสมัยหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2501

2. คุณค่าระบอบกษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งหากระบอบกษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญเป็นระบอบที่ดีจะต้องดีโดยคุณค่าในตัวเอง และต้องดีกว่าเมื่อเทียบกับระบอบอื่น เช่น สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ระบอบประธานาธิบดี และความดีกว่าต้องไม่ขึ้นกับตัวบุคคล สุพจน์ ด่านตระกูล ปฏิเสธแนวคิดเรื่องพระมหากษัตริย์ปกครองแบบพ่อปกครองลูก โดยให้เหตุผลว่าสมัยรัชกาลที่ 5 - รัชกาลที่ 7 สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ราษฎรเป็นไพร่เป็นทาส แนวคิดเรื่องกษัตริย์เป็นพ่อพวกไพร่ทาสจึงไม่น่าจะมีหรือมีไม่ได้ แต่เกิดจากการปลูกฝังความคิดโดยกลุ่มกษัตริย์นิยม เช่น พระองค์เจ้าธานีนิวัต ที่พยายามจะอ้างหลักการกษัตริย์ในสมัยสุโขทัย

3. สถานะของพระมหากษัตริย์ในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 นั้น สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ เห็นว่าเป็นความขัดแย้งในเรื่องอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน แต่ว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ใช้ ถ้าอำนาจเป็นของประชาชน ทำไมประชาชนไม่ใช้และในรัฐธรรมนูญแทบทุกฉบับ องค์พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะผู้ใดจะละเมิดมิได้ ต่อมามีการเติมว่าฟ้องร้องก็ไม่ได้ ซึ่งข้อนี้ สุธาชัย เห็นว่าเป็นปัญหามาก รวมทั้งประเด็นการตั้งคณะองคมนตรี ตามรัฐธรรมนูญบอกว่าให้ทำหน้าที่ถวายความเห็นต่อพระมหากษัตริย์ การแต่งตั้งถอดถอนองคมนตรีให้เป็นไปตามพระราช-อัธยาศัย ไม่มีวาระ นอกจากตาย ลาออก หรือพระองค์ทรงให้ออกเท่านั้น องคมนตรีกลายเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ประจำ มีหน่วยงานที่รับรองทำงานให้องคมนตรี ซึ่งเขาเห็นว่าในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 ได้บอกไว้ว่า การกระทำทุกอย่างของพระมหากษัตริย์จะต้องมีผู้รับสนอง ถ้าไม่มีผู้รับสนองเป็นโมฆะ ซึ่งเป็นไปตามหลัก The King can do no wrong ดังนั้น การให้มีองคมนตรีเป็นการให้อำนาจหน้าที่ที่ไม่ค่อยสอดคล้องกับระบอบกษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ

เพื่อตอบประเด็นปัญหาของ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ ที่ว่า “ถ้าอำนาจเป็นของประชาชนทำไมประชาชนไม่ใช้ และในรัฐธรรมนูญแทบทุกฉบับองค์พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้” ก่อนการอภิปรายของผู้วิจัยยกความคิดเห็นของ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2554) จากบทความสถาบันพระปกเกล้าเรื่อง *วัฒนธรรมไทยกับความผิดฐานหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ เอกลักษณ์ของประชาธิปไตยไทย ในกระแสประชาธิปไตยโลก* เนื่องจากท่านเป็นนักกฎหมายที่มีความรอบรู้ ท่านได้แสดงความเห็นในเรื่องนี้ว่า การเมืองไทยมีการกล่าวหากันด้วยกรณีอ้างความผิดฐานหมิ่นพระบรมเดชานุภาพเพื่อประโยชน์ทางการเมือง การกล่าวหาดังกล่าวมีสองมิติ คือ ผู้กล่าวหาต้องการให้สังคมประณามหรือใช้สภาพบังคับทางสังคมจากการที่คนส่วนใหญ่เคารพพระมหากษัตริย์เป็นผู้บีบบังคับผู้ถูกกล่าวหา ซึ่งอาจหมายถึงการทำให้เสื่อมความนิยมลง อีกมิติหนึ่งคือ มิติทางกฎหมายที่อาจทำให้ผู้ถูกกล่าวหารับโทษอาญา คดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพของประเทศไทยมีจำนวนสูง อาจเกิดจากการตีความได้หลายอย่าง คือ อย่างแรกคนไทยรักและหวงแหนสถาบันกษัตริย์มากจึงไม่ยอมให้ใครมาวิพากษ์โดยไม่เป็นธรรม หรือเพื่อประโยชน์ของผู้กล่าวหาที่หวังประโยชน์ทางการเมือง ประเด็นความเห็นเรื่องสถานะของพระมหากษัตริย์ในรัฐธรรมนูญ ปิยบุตร แสงกนกกุล (2555, หน้า 50-52) อธิบายว่า ข้อความ “องค์กษัตริย์ไม่อาจถูกละเมิดได้” ปรากฏมาตั้งแต่ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่กษัตริย์เป็นเจ้าชีวิต เป็นผู้ทรงอำนาจเด็ดขาดและเป็นรัฐ แต่เมื่อมาถึงระบอบประชาธิปไตยการใช้ข้อความดังกล่าว อ้างถึงข้อเขียนของ Robert Senelle, Email Clement, Edgard Van de Velde ที่สรุปสถานะของกษัตริย์ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่องค์พระมหากษัตริย์ไม่ต้องรับผิดชอบและไม่ต้องถูกดำเนินคดี ทั้งนี้ ต่อเมื่อกษัตริย์ปฏิบัติตามเงื่อนไข 4 ประการครบถ้วน คือ

1. กษัตริย์ไม่กระทำการใดตามลำพัง การกระทำของกษัตริย์ต้องมีผู้ลงนามรับสนองฯ เสมอ และผู้ลงนามรับสนองฯ คือผู้ทำการนั้นอย่างแท้จริง

2. อำนาจบริหารเป็นหนึ่งเดียว ไม่มีการแยกกษัตริย์กับรัฐบาลออกจากกัน รัฐบาล คือ รัฐบาลในกษัตริย์

3. กษัตริย์อาจให้ความเห็น คำแนะนำ หรือข้อปรึกษาหารือแก่รัฐบาลได้ แต่ต้อง

เป็นความลับ และรัฐบาลเป็นผู้ตัดสินใจเองว่าจะปฏิบัติตามหรือไม่ เพราะในท้ายที่สุด รัฐบาลต้องเป็นผู้รับผิดชอบ

4. พระราชดำรัส พระราชหัตถเลขา การกระทำอันใดที่เกี่ยวกับประเด็นทางการเมือง ต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐมนตรี เพราะรัฐธรรมนูญกำหนดให้องค์-พระมหากษัตริย์ไม่อาจถูกละเมิดได้ จากเงื่อนไข 4 ประการข้างต้น ปิยบุตร แสงกนกกุล จึงสรุปว่า หากพระมหากษัตริย์ปฏิบัติครบถ้วนกษัตริย์จึงไม่ทำอะไรผิด อย่างไรก็ดีในเรื่องพระราชอำนาจและสถานะของพระมหากษัตริย์ซึ่งกำหนดในรัฐธรรมนูญนั้นจะเห็นได้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขเป็นระยะ และในประเทศอื่น ๆ ก็พบลักษณะเดียวกันนี้

กล่าวโดยสรุปความคิดเห็นของ ปิยบุตร แสงกนกกุล ต้องการชี้ให้เห็นว่าความคิดเห็นต่างที่นำมาสู่การอภิปรายถึงสถาบันกษัตริย์เกิดจากความพยายามของกลุ่มที่มีอำนาจในแต่ละช่วงสมัย โดยกลุ่ม “กษัตริย์นิยม” พยายามจะเพิ่มพระราชอำนาจในขณะที่อีกฝ่ายเห็นว่า การใช้อำนาจกับความรับผิดชอบจากการใช้อำนาจต้องเป็นของคู่กัน การอธิบายเรื่อง The King can do no wrong จึงต้องประกอบด้วยเงื่อนไข 4 ประการที่กำกับการทรงงานของกษัตริย์ และกษัตริย์ที่ดีคือกษัตริย์ที่เคารพรัฐธรรมนูญ

เมื่อมาถึงช่วงปลายรัชกาลกลุ่มต่าง ๆ ที่ออกมาเรียกร้องได้ใช้ประเด็นของสถาบันกษัตริย์ออกมาทำลายอีกฝ่าย และเนื่องจากสถาบันกษัตริย์ โดยเฉพาะพระบาท-สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ผู้ทรงเป็นที่รักยิ่งของปวงชน การใช้ประเด็นนี้จึงนับว่า “จุดติด” และกลายเป็นชนวนความแตกแยกชิงชัง ในช่วงปลายรัชกาลจึงมีคดีความกรณีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพหลายคดี ในเรื่องนี้ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ แสดงความเห็นว่า พระองค์ทรงระมัดระวังและทรงศึกษาข้อกฎหมายต่าง ๆ เป็นอย่างดี ทรงเข้าพระทัยถึงบทบาทพระราชอำนาจ ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าถวายชัย-มงคลในวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2548 ทรงรับสั่งว่า (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, 2554, หน้า 17-18)

> . . .ในระบอบรัฐธรรมนูญที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข พระเจ้าอยู่หัวผิดไม่ได้…The king can do no wrong…ความจริง The King can do no wrong คือการดูถูกเดอะคิงอย่างมาก เพราะว่าเดอะคิงทำไม can do no wrong…แสดงให้เห็นว่าเดอะคิงไม่ใช่คน แต่เดอะคิงทำ wrong ได้…

ทรงรับสั่งให้เหตุผลในเรื่องนี้ ดังความว่า

. . .เมื่อบอกว่า ไม่ให้วิจารณ์ ไม่ให้ละเมิด. . . เพราะรัฐธรรมนูญว่าอย่างนั้นก็ลงท้าย ก็เลยพระมหากษัตริย์ก็เลยลำบากแย่ อยู่ในฐานะลำบาก ก็แสดงให้เห็นว่า ถ้าไม่ให้วิจารณ์ก็หมายความว่า พระเจ้าอยู่หัวนี่ก็ต้องวิจารณ์ ต้องละเมิดแล้วไม่ให้ละเมิดพระเจ้าอยู่หัวเสีย พระเจ้าอยู่หัวเป็นคนไม่ดี ซึ่งถ้าคนไทยด้วยกันก็ยังไม่กล้า สองเอ็นดูพระเจ้าอยู่หัว ไม่อยากละเมิด แต่มีฝ่ายชาวต่างประเทศมีบ่อย ๆ ละเมิดพระเจ้าอยู่หัว ละเมิดเดอะคิง แล้วก็หัวเราะเยาะว่าเดอะคิงของไทยแลนด์ไม่ได้ก็เป็นคนเสีย เป็นคนที่เสีย. . . ที่จริงควรเข้าคุก แต่เพราะฝรั่งบอกอย่างนั้นก็ไม่ให้เข้า ไม่มีใครกล้าเอาคนที่ด่าพระมหากษัตริย์เข้าคุก เพราะพระมหากษัตริย์เดือดร้อน เขาหาว่าพระมหากษัตริย์เป็นคนที่ไม่ดี อย่างน้อยที่สุดก็เป็นคนที่จั๊กจี้ใครว่าไรสักนิด ก็บอกให้เข้าคุก ที่จริงพระมหากษัตริย์ไม่เคยบอกให้เข้าคุก ตั้งแต่สมัยสมัยรัชกาลก่อน ๆ เป็นกบฏ ก็ยังไม่จับใส่คุก ไม่ลงโทษ รัชกาลที่ 6 ท่านไม่ลงโทษ ไม่ได้ลงโทษผู้ที่เป็นกบฏ มาจนถึงต่อมา รัชกาลที่ 9 ใครเป็นกบฏ ก็ไม่เคยมีแท้ ๆ ที่จริงก็ทำแบบเดียวกันไม่ให้เข้าคุก ให้ปล่อย หรือถ้าเข้าคุกแล้วก็ให้ปล่อย ถ้าไม่เข้าก็ไม่ฟ้อง เพราะเดือดร้อนผู้ที่ถูกด่า เป็นคนเดือดร้อน. . . อย่างที่คนที่ละเมิดพระมหากษัตริย์ และถูกทำโทษไม่ใช่คนนั้นเดือดร้อน พระมหากษัตริย์เดือดร้อน นี่ก็แปลก คราวนี้นักกฎหมายก็ชอบให้ฟ้อง ให้จับเข้าคุก อันนี้นักกฎหมายก็สอนนายกฯ ว่าต้องฟ้อง ต้องลงโทษ ก็สอนนายกฯ ว่าใครบอกให้ลงโทษ อย่าลงโทษเขา ลงโทษไม่ดี ลงท้ายไม่ใช่นายกฯ เดือดร้อน แต่พระมหากษัตริย์เดือดร้อนอาจจะอยากให้พระมหากษัตริย์เดือดร้อน ไม่รู้นะ เขาทำผิด เขาด่าพระมหากษัตริย์ เพื่อให้พระมหากษัตริย์เดือดร้อน และเดือดร้อนจริง ๆ เพราะใครมาหา เราชอบไหม ไม่ชอบ แต่ถ้านายกเกิดให้ลงโทษ แย่เลย. . .

จากพระราชดำรัสนี้แสดงให้เห็นถึงความคิดทางการเมืองของพระองค์ และทรงเข้าพระทัยว่าประเด็นปัญหาการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพมีผลต่อพระองค์ท่านอย่างไร ซึ่ง บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2554) ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า สังคมไทยถือว่าการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพไม่ใช่ผลร้ายต่อองค์ผู้ถูกหมิ่น แต่เป็นผลร้ายต่อสังคม จริยธรรมและวัฒนธรรมไทย อันเป็นไปตามหลักอาชญาวิทยาที่ว่า การกระทำบางอย่างอาจถูกกำหนด

เป็นความผิดอาญาเมื่อมีฉันทามติทางสังคมว่าการกระทำนั้นเป็นผลร้ายต่อสังคม และเป็นข้อจำกัดของเสรีภาพในการแสดงออกในสังคม เหมือนกับการวิพากษ์วิจารณ์พระผู้เป็นเจ้าในศาสนาอิสลามก็เป็นข้อจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกของประเทศมุสลิม สำหรับประเทศไทยพระมหากรุณาที่ทรงแสดงให้เห็นว่าไม่มีพระราชประสงค์ให้ใช้ความผิดนั้นพร่ำเพรื่อ และให้วิจารณ์อย่างเป็นธรรมได้ ทั้งไม่มีพระราชประสงค์ให้จำคุกใครด้วย ในฐานะคนไทยและนักกฎหมายจึงเห็นว่ากฎหมายที่เกี่ยวกับการดูหมิ่นหมิ่นประมาท โดยเฉพาะความผิดฐานหมิ่นพระบรมเดชานุภาพนั้นสอดคล้องกับหลักของกฎหมายระหว่างประเทศ หลักรัฐธรรมนูญนานาอารยประเทศที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สอดคล้องกับหลักอาชญาวิทยาว่าด้วยการกำหนดความผิดและไม่ขัดหลักประชาธิปไตย และหลักสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติแต่อย่างใด ซึ่ง บวรศักดิ์ อุวรรณโณ แสดงความเห็นว่า นี่คือความงดงามของความหลากหลายซึ่งนักประชาธิปไตยที่แท้จริงคงไม่ต้องการให้ทุกสังคมเปลี่ยนมาใช้มาตรฐานเดียว และเห็นว่าการยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางจริยธรรมวัฒนธรรมตามคติจริยธรรมพหุนิยม (ethical pluralism) เป็นหลักของประชาธิปไตย อย่างไรก็ตามสมควรมีการปรับปรุง การใช้บังคับกฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพเพื่อไม่ให้ใช้พร่ำเพรื่อเกินขอบเขต

กรณีเรื่องการแต่งตั้งคุณหญิงจารุวรรณ เมณฑกา เป็นผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดิน (สตง.) เป็นเรื่องที่มีผู้ออกมาแสดงความคิดเห็นเรื่องการใช้พระราชอำนาจว่าทรงเกินเลยจากพระราชอำนาจที่กำหนดหรือไม่ เรื่องนี้เมื่อศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่า คุณหญิงจารุวรรณ เมณฑกา เป็นผู้ว่า สตง. โดยมิชอบตามขั้นตอนที่กฎหมายกำหนด แต่ไม่ได้ระบุว่าพ้นจากตำแหน่งผู้ว่า สตง. หรือไม่ ต่อมาคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน (คตง.) พิจารณาคัดเลือกนายวิสุทธิ์ มนตรีวัต เป็นผู้ว่า สตง. คนใหม่ เมื่อวุฒิสภาลงมติรับรองประธานวุฒิสภาจึงได้นำชื่อขึ้นทูลเกล้าฯ แต่งตั้ง แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไม่มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ จนมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ว่าสถาบันกษัตริย์แทรกแซงการเมือง ทรงมีพระราชดำรัสในเรื่องนี้ว่า คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญมิได้มีการยกเลิกเพิกถอนพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคุณหญิงจารุวรรณ เมณฑกา การแต่งตั้งจึงยังมีผลสมบูรณ์ทางกฎหมาย ทั้งนี้ ตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 หมวด 10

การตรวจเงินแผ่นดิน มาตรา 312 ระบุว่า พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดินตามคำแนะนำของวุฒิสภา จากผู้มีความชำนาญและประสบการณ์ด้านการตรวจเงินแผ่นดิน การบัญชี การตรวจสอบภายใน การเงินการคลัง หรือด้านอื่น ให้ประธานวุฒิสภาลงนามรับรองพระบรมราชโองการแต่งตั้งประธานกรรมการและกรรมการตรวจเงินแผ่นดินและผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดิน (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2549, หน้า 213) กรณีนี้ แก้วสรร อติโพธิ ได้นำเสนอในการเสวนาเรื่องพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ โดยตอบข้อซักถามของ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ว่าพระราชอำนาจไม่ได้มีเท่าที่เขียนและถูกรับรองไว้เพียงบางส่วน เหมือนกับสิทธิเสรีภาพของผู้คนที่มีมาก่อนรัฐธรรมนูญเป็นเพียงสิ่งรองรับ ดังนั้นเรื่องพระราชอำนาจเป็นการปรากฏตัวทางจารีตประเพณี ในรัฐธรรมนูญมาตรา 7 ก็รับรองไว้ว่า ถ้าไม่ได้เขียนไว้ให้ใช้ตามจารีตประเพณี ดังนั้น เรื่องปัญหาการแต่งตั้งผู้ว่า สตง. สิ่งใดที่ไม่เป็นประโยชน์และไม่เป็นธรรมแก่ประชาชนพระองค์จะทรงทักท้วงและยับยั้งได้ และเรื่องนี้เป็นปัญหาในแง่กฎหมาย คำพิพากษาไม่ได้เขียนว่าคุณหญิงจารุวรรณพ้นจากตำแหน่ง บอกแค่ว่าการแต่งตั้งไม่ชอบ จึงเห็นว่าการวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญไม่มีฐานอำนาจในทางรัฐธรรมนูญรองรับ (ภิญโญ ไตรสุริยธรรมา, 2548, หน้า 49-50, 58) กล่าวได้ว่าการทรงงานทางการเมืองทุกเรื่องของพระองค์นั้นสามารถอธิบายตอบคำถามได้ ทรงยึดหลักการของการปกครองระบอบประชาธิปไตยตามตัวบทกฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นสำคัญ

ประเด็นเรื่องพระราชอำนาจนี้ แก้วสรร อติโพธิ ได้ยกข้อเขียนของ ดร. หยุด แสงอุทัย ในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ความว่า (ภิญโญ ไตรสุริยธรรมา, 2548, หน้า 73)

> . . .หนังสือนี้ได้ออกมาในขณะที่นักวิชาการบางท่านกำลังต้องการทดลองสิ่งใหม่ ๆ เช่น เขาต้องการให้พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจโดยพระองค์เองบ้าง ทรงแต่งตั้งสมาชิกรัฐสภาโดยพระองค์เองบ้าง ทั้งนี้ โดยท่านเหล่านี้ขอให้เลิกความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นกลางในทางการเมืองเสีย ข้าพเจ้าเห็นว่า ในขณะที่ประเทศไทยกำลังฟันฝ่าอุปสรรคกับศัตรูทั้งภายนอกภายในเช่นนี้ อย่าเอาการเมืองมาพัวพันพระยุคลบาทให้เป็นมลทินเลย ขอให้รักษาสถาบันการมีพระมหากษัตริย์ให้เป็นที่เคารพสักการะตลอดไปจนกาลนานเถิด. . .บางท่านที่มีความเห็นว่า ถ้านายกรัฐมนตรีไม่ดีก็ถวายให้ปรับพระราช-

> อำนาจพระมหากษัตริย์ที่จะทรงถอดถอนตามพระราชอัธยาศัย ข้าพเจ้าก็คิดว่าการกระทำเช่นนั้นจะเป็นการสร้างข้อขัดแย้งขึ้นโดยไม่เป็นผลดีแก่ฝ่ายใดเลย และผลแห่งการค้นคว้าของข้าพเจ้านั้น แบบอย่างของรัฐธรรมนูญที่ดี ก็คือ การมีระบบประชาธิปไตยภายใต้พระมหากษัตริย์เป็นประมุข. . .

ข้อเขียนข้างต้นสอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าความคิดโต้แย้งที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ที่ยกมานี้เป็นมุมมองการแสดงความเห็นที่อธิบายด้วยหลักเหตุและผล ส่วนการแสดงความคิดเห็นและกล่าวร้ายต่อสถาบันกษัตริย์ทางสื่อต่าง ๆ นั้นผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการแสดงออกด้วยความความรู้สึก ขาดหลักวิชาการ จากการทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยพบว่า พระราชกรณียกิจที่พระองค์ทรงปฏิบัตินับตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลย์สิริราชสมบัติในปี พ.ศ. 2489 แสดงให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณ ความมุ่งมั่นพระราช-หฤทัยที่จะบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่พสกนิกร ทรงพระราชทานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทรงปฏิบัติโดยไม่แบ่งเชื้อชาติและศาสนาหรืออยู่ห่างไกลสักเพียงใด การทรงงานของพระองค์เป็นการดำเนินงานในลักษณะทางสายกลางที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทยที่สามารถปฏิบัติได้จริง ทรงเน้น “การพัฒนาคน” และยึดหลักผลประโยชน์ของปวงชน ทรงให้ประชาชนมีมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งสอดคล้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทรงเน้นการพึ่งตนเองโดยรู้จักประมาณตนและดำเนินการด้วยความรอบคอบระมัดระวัง ทรง “ทำตามลำดับขั้น” อย่างบูรณาการ โดยอาศัย “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” และ “รู้รัก สามัคคี” พระปรีชาสามารถในด้านต่าง ๆ ที่นำมาสู่ การพัฒนาประเทศ ทรงได้รับการยอมรับสรรเสริฐจากทั่วโลก พระปรีชาสามารถและความรอบรู้ของพระองค์ได้กลายมาเป็น “ศาสตร์พระราชา” ที่แม้แต่ต่างประเทศยังน้อมนำไปใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน เพื่อให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี

ด้านการปกครอง พระองค์ทรงเป็นนักประชาธิปไตย ทรงนำ “ประชาพิจารณ์” มาใช้ในการทรงงาน เปิดโอกาสให้สาธารณชนตลอดทั้งเจ้าหน้าที่ทุกระดับได้มาร่วมกันแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่เป็นความต้องการของสังคม ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551)

> . . .สำคัญที่สุดจะต้องหัดทำใจให้กว้างขวางหนักแน่น รู้จักรับฟังความคิดเห็นแม้กระทั่งความวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อื่นอย่างฉลาด เพราะการรู้จักรับฟังอย่าง

> ฉลาดนั้นแท้จริงคือ การระดมสติปัญญาและประสบการณ์อันหลากหลาย มาอำนวยการปฏิบัติบริหารงานให้ประสบความสำเร็จที่สมบูรณ์นั่นเอง. . .

จากการทรงงานด้วยความรู้ความเข้าใจที่แท้จริงถึงปัญหารากเหง้า ทำให้ทรงสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ พระองค์ไม่ได้ทรงงานแบบประชานิยมที่ใช้การ “ให้” เพื่อให้ได้สิ่งตอบแทนกลับมา หรือหากจะมีข้อมูลกล่าวอ้างว่าทรงออกเยี่ยมราษฎรนั้นเป็นไปตามความต้องการหรือแผนการของอเมริกาในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. ดังที่กล่าวมา ผู้วิจัยก็อยากให้คนไทยได้พิจารณาว่า การทรงงานตลอดรัชกาล ทรงงานด้วยความเพียรนั้นจะมีใครสามารถบังคับพระองค์เช่นนั้นหรือ นอกจากนี้ อานันท์ ปันยารชุน อดีตนายก-รัฐมนตรี 2 สมัย ได้เขียนบทความเรื่อง พระราชอำนาจกับระบอบประชาธิปไตย ในหนังสือ *ซื่อสัตย์ สุจริต ตามรอยพ่อ* ซึ่งจัดพิมพ์เพื่อเฉลิมฉลองเนื่องในโอกาสมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษา 85 พรรษา ในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2555โดยกล่าวถึงพระองค์ท่านว่า (อานันท์ ปันยารชุน, 2555, หน้า 34)

> . . .พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้มีพระบารมีมาก ไม่ได้เกิดจากรัฐธรรมนูญฉบับไหนเลย แต่เป็นพระบารมีที่พระองค์สะสมมาจากการปฏิบัติพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ ทรงสนพระทัยกับกิจกรรมที่ทรงทำเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนชาวสยาม ตั้งแต่ขึ้นครองราชย์มา ทรงทำเรื่องทุกข์สุขของประชาชน และความมั่นคงของประเทศชาติ. . .

จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงงานเพื่อราษฎรมาอย่างยาวนานตลอดรัชกาล ทั้งยังทรงแก้วิกฤติประเทศให้ผ่านพ้นมาโดยตลอด ทำให้คนไทยมีความผูกพันกับพระองค์ด้วยความรู้สึกเทิดทูน จงรักภักดีและรักพระองค์ประดุจบิดา ความผูกพันนี้ วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร (2559, หน้า 51) อธิบายว่าอาจแยกออกเป็น 2 สถาน กล่าวคือ เป็นความผูกพันอย่างเป็นทางการระหว่างประชาชนกับสถาบันกษัตริย์ซึ่งมีความลึกซึ้งมาแต่ครั้งโบราณ กับอีกประการเป็นความผูกพันระหว่างประชาชนกับองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งมิได้มีลักษณะเป็นทางการ ดังเช่นสมัยรัชกาลที่ 1-4 คนไทยจะมีความผูกพันแบบทางการกับพระมหากษัตริย์ แต่มาในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 9 นี้ จากที่ทั้ง 2 พรองค์ ได้เสด็จพระราชดำเนินตรวจเยี่ยมท้องที่ต่าง ๆ ทรงให้ราษฎรเข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด ทำให้ราษฎรเกิดความรู้สึกผูกพันแบบไม่เป็นทางการเกิดขึ้น ความผูกพัน

ดังกล่าวนี้ได้รับการยอมรับจากทั่วโลกว่า เป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งในโครงสร้างและการดำเนินการของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข หรือระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้คือ สิ่งที่ยืนยันสมมติฐานการวิจัยนี้ว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยธรรมราชาของพระองค์ คือ ตัวแบบการปกครองที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย และสามารถเป็นตัวแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มี “พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ” ได้เป็นอย่างดี

บทที่ 5
บริบทการเมืองและการทรงงานในสมัยรัชกาลที่ 9

สภาพสังคมและบริบททางการเมืองนับแต่วันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงงานในฐานะองค์พระประมุขนั้นมีความผันผวนอย่างยิ่ง ในช่วงต้นรัชกาลสถาบันกษัตริย์ต้องปรับบทบาทอย่างมาก เพราะเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองประเด็นหลักเรื่องหนึ่งก็คือสถานภาพและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ อีกทั้งการเมืองไทยก็อยู่ระหว่างการเรียนรู้กับระบอบการปกครองใหม่ มีเหตุการณ์ที่ทหารเข้าแทรกแซงการเมืองเป็นระยะ จนทำให้ประเทศไทยมีลักษณะการแกว่งตัวทางการเมือง เกิดการรัฐ-ประหาร การก่อกบฏ การชุมนุมประท้วง จนบางครั้งเกิดการปะทะต่อสู้สูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน ความคิดเห็นต่อสถาบันกษัตริย์ก็เป็นประเด็นที่นำมาซึ่งเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างปฏิเสธไม่ได้ ระหว่างกลุ่มที่ปกป้องสถาบันและต้องการให้ประเทศไทยรักษาสถาบัน-กษัตริย์ไว้ กับฝ่ายที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้อำนาจเป็นของประชาชน เหตุการณ์แต่ละช่วงในรัชกาลส่งผลต่อบทบาท วิธีคิด และการทรงงานของพระองค์ บางครั้งทรงมีบทบาทสำคัญในการระงับปัญหาจนเกิดการตีความว่าทรงทำเกินขอบเขตพระราชอำนาจหรือไม่

การปกครองของประเทศไทยนั้นปฏิเสธไม่ได้ว่าความมั่นคงและการเติบโตก้าวหน้าเกิดจากพระปรีชาสามารถขององค์พระมหากษัตริย์นับแต่อดีต ส่งผลให้วัฒนธรรมของชาติและความมั่นคงของประเทศเป็นปึกแผ่นแน่นหนา ระบบการเมืองและสังคมมีแบบแผน ด้วยนิติราชประเพณีที่บรรพกษัตริย์ไทยทรงถือปฏิบัติติดต่อกันมาช้านาน ดร. สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ได้อธิบายในการบรรยายพิเศษหัวข้อ “หลักการทรงงานของพระเจ้าอยู่หัวฯ และการปรับใช้กับการทำงานในอนาคตของมหาวิทยาลัยทักษิณ” เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2559 ณ ห้องประชุมสำนัก-หอสมุดมหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา ในเรื่องการทรงงานว่า จากปฐมบรมราช-โองการ “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” เป็น

ประโยคที่สะท้อนความจริง ซึ่งพระองค์ตระหนักดีว่าทรงไม่มีอำนาจใดทั้งสิ้น ดังนั้น ปฐมบรมราชโองการใช้คำว่า “ครอง” ไม่ใช่ปกครอง ไม่มีแนวคิดของอำนาจ แต่ตั้งอยู่บนฐานความรัก ความเมตตา ความรับผิดชอบ ทรงประกาศ Good Governance (ธรรมาภิบาล) ก่อนซีกโลกตะวันตกถึง 50 ปี ทรงใช้แนวคิด Happiness ก่อนซีกโลกตะวันตก ซึ่งเรียกว่า Gross National Happiness ธรรมะของในหลวงกำหนดโดยทศพิธราชธรรม นอกจากนั้น หากพิจารณาในส่วนชื่อของประเทศในขณะที่พระองค์ขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. 2489 และประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ. 2493 นั้น ประเทศได้เปลี่ยนชื่อจาก “สยาม” เป็น “ประเทศไทย” แล้ว ตั้งแต่ พ.ศ. 2482 การที่ทรงใช้คำว่า “มหาชนชาวสยาม” ในปฐมบรมราชโองการแสดงว่าทรงมีพระประสงค์เจาะจงใช้ ซึ่งเมื่อนำข้อมูลเหตุผลของการเปลี่ยนชื่อประเทศมาพิจารณาจะเห็นว่า การเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” เป็น “ประเทศไทย” ก็เพื่อกำหนดให้ชื่อประเทศตรงกับชนชาติส่วนใหญ่ที่ครอบครองเป็นเจ้าของประเทศ คือ ชนชาติไทย โดยคำว่า “สยาม” นั้นเป็นชื่อเรียกดินแดนที่สื่อถึงคนในดินแดน อย่างไรก็ตามการเรียกชื่อประเทศก็มีการใช้ควบคู่กันมา โดยทั่วไปถือว่าคำว่า “สยามประเทศ” เป็นชื่อ “สูง” อาจใช้ในทางวรรณคดีหรือการใช้งานราชการ หากเป็นภาษาพูดทั่ว ๆ ไปจะใช้ว่า “เมืองไทย” ฉะนั้นการเจาะจง ใช้คำว่า “มหาชนชาวสยาม” จึงมีความหมายในการเลือกใช้ชื่อที่มีความหมายเป็นชื่อ “สูง” สาระสำคัญของการใช้ คือ พระองค์ทรงมีพระประสงค์ให้หมายความถึงประโยชน์สุขแห่งมหาชนที่อาศัยอยู่ในดินแดนสยาม ซึ่งหมายถึงคนทุก ๆ เชื้อชาติ และทุก ๆ ศาสนาที่อยู่ภายใต้ร่มบรมโพธิสมภารอันเป็นพสกนิกรของพระองค์นั่นเอง (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2560, หน้า 9)

พลอากาศเอก กำธน สินธวานนท์ อดีตองคมนตรีในพระองค์ได้เขียนถึงการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในบทความ “พระมหากษัตริย์นักคิด...นักปฏิบัติเพื่อความสุขของประชาชน” ว่า ครั้งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระราช-ปรารภว่า “ฉันครองราชย์สองปีแรกฉันไม่มีผลงาน เพราะฉันยังไม่รู้ว่าราษฎรต้องการอะไร” สะท้อนว่าทรงมองการเป็นพระมหากษัตริย์เป็นเรื่องของงาน เป็นพระราชภาระที่จะสนองความต้องการของราษฎร เพื่อให้ราษฎรได้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข และการที่จะทรงงานให้ได้ผลตรงเป้าหมายได้นั้น ต้องทราบว่าประชาชนต้องการอะไร การทรง

งานของพระองค์ทรงยึดวิธีการ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” มาตลอดรัชสมัย พระองค์ทรงมุ่งเน้นเรื่องการพัฒนาคน ตรัสว่า “ต้องระเบิดจากข้างใน” นั่นคือ ต้องสร้างความเข้มแข็งให้คนในชุมชนมีสภาพพร้อมที่จะรับการพัฒนาเสียก่อน มิใช่การนำความเจริญหรือบุคคลจากสังคมภายนอกเข้าไปหาชุมชนที่ยังไม่ทันได้มีโอกาสเตรียมตัว นอกจากนั้น คำว่า “เข้าใจ” ก่อนจะทำอะไรต้องมีความเข้าใจ เข้าใจภูมิประเทศ เข้าใจผู้คนในหลากหลายปัญหา ทั้งทางด้านกายภาพ ด้านจารีตประเพณีและวัฒนธรรม เป็นต้น และระหว่างดำเนินการนั้นจะต้องทำให้ผู้ที่จะไปทำงานกับเขาหรือทำงานให้เขานั้น “เข้าใจ” เราด้วย เพราะถ้าเราเข้าใจเขาแต่ฝ่ายเดียว โดยที่เขาไม่เข้าใจเรา ประโยชน์คงจะไม่เกิดขึ้นตามที่เรามุ่งหวังไว้ ส่วนการ “เข้าถึง” เมื่อรู้ปัญหาแล้ว เข้าใจแล้วก็ต้องเข้าถึงเพื่อให้นำไปสู่การปฏิบัติให้ได้ และเมื่อเข้าถึงแล้วจะต้องทำอย่างไรก็ตามให้เขาอยากเข้าถึงเราด้วย (กำธน สินธวานนท์, 2560, หน้า 15) พระปรีชาสามารถและสิ่งต่าง ๆ ที่ทรงงานมานั้น ได้กลายเป็น “ศาสตร์พระราชา” ที่กล่าวขานไปทั่วโลก

การทรงงานตลอดรัชกาลทรงเน้นเรื่องความเป็นอยู่ของประชาชน เพราะบทบาทกษัตริย์ในรัชสมัยของพระองค์นั้น “ทรงปกเกล้าฯ แต่ไม่ปกครอง” หน้าที่การบริหารประเทศเป็นหน้าที่ของรัฐบาลในพระองค์ท่าน งานของพระมหากษัตริย์ คือ การบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่อาณาประชาราษฎร์ อย่างไรก็ดีเมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์ยังเป็นช่วงการปรับบทบาทครั้งสำคัญของสถาบันกษัตริย์ จากที่พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ อีกทั้งรัฐบาลในช่วงต้นรัชกาลก็จำจัดบทบาทการทรงงาน การขึ้นครองราชย์ในขณะทรง-พระเยาว์และมิได้เตรียมพระองค์ ดังความที่รับสั่งเล่าพระราชทาน ดร. สุเมธ ตันติเวชกุล ข้าราชบริพารผู้ถวายงานรับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทว่า “ดูนี่สิฉันจะทำยังไง ไม่เคยรู้ก่อนเลยว่าจะมาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน” (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2559, หน้า 22) แต่ด้วยทรงตระหนักในบทบาทพระราชภาระที่ทรงมีต่อประเทศชาติและพสกนิกร ทรงทุ่มเทพระวรกายทรงงานหนักเพื่อประชาชน ดังที่ สุเมธ ตันติเวชกุล (2559, หน้า 36) กล่าวว่า “สถาบันกษัตริย์ทั่วโลกนั้นไม่มีที่ไหนที่ทรงงานให้กับประชาชนเท่ากับพระมหากษัตริย์ไทย คือ อยู่ในสถานะที่เป็นผู้ให้บริการรับใช้ประชาชน ถึงแม้จะเป็นประมุขของประเทศ”

จากเหตุปัจจัยดังกล่าวผู้วิจัยจึงแบ่งช่วงเวลาเพื่ออภิปรายถึงบทบาทพระราช-อำนาจและการทรงงานของพระองค์เป็น 2 ช่วงเวลา ดังนี้

1. ช่วงการปรับบทบาทของสถาบันกษัตริย์ เป็นช่วงที่สถาบันกษัตริย์กำลังปรับบทบาทกับบริบทการเมืองใหม่ พระราชอำนาจในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เปลี่ยนเป็น “กษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ” ซึ่งในช่วงที่ 1 นี้แบ่งย่อยเป็น 2 ช่วงเวลา คือ

1.1 ช่วงปี พ.ศ. 2489 - พ.ศ. 2493 นับจากปีที่ขึ้นครองราชย์ถึงปีที่ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งช่วงเวลานี้พระองค์เสด็จกลับไปศึกษาต่อยังประเทศ-สวิตเซอร์แลนด์ การทรงงานต่าง ๆ จะผ่านทางคณะผู้สำเร็จราชการ

1.2 ช่วงปี พ.ศ. 2494 - พ.ศ. 2500 เริ่มทรงงานด้วยพระองค์เอง หลังจากเสด็จ-นิวัตกลับมาประทับที่ประเทศไทยเป็นการถาวร และได้ทำพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นครองราชย์อย่างสมบูรณ์ การเมืองช่วงนี้ไร้เสถียรภาพ สถาบันกษัตริย์คงเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ยังไม่สามารถทรงงานดังพระราชหฤทัย ด้วยรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พยายามจำกัดบทบาทการทรงงาน และพยายามสร้างภาพลักษณ์ของตนให้เป็นผู้นำประเทศที่มิได้เห็นความสำคัญของสถาบันกษัตริย์

2. ช่วงสถาบันกษัตริย์มีความเข็มแข็ง จากการสิ้นสุดกลุ่มแกนนำคณะราษฎรผนวกกับการสร้างอุดมการณ์ความเป็นไทย และการทรงงานที่เข้าถึงประชาชนทั่วประเทศ ในช่วงนี้ยังมีปัจจัยสนับสนุนที่ทำให้สถาบันกษัตริย์กลายเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทย จึงแบ่งบทบาทการทรงงานออกเป็น 2 ช่วงเวลาย่อย ดังนี้

2.1 ช่วงปี พ.ศ. 2501 - พ.ศ. 2516 ช่วงเวลานี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีบทบาทการทรงงานที่สำคัญ ๆ มากมาย และเป็นช่วงที่รัฐบาล จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับสถาบันกษัตริย์ ผนวกกับการสนับสนุนสถาบันกษัตริย์ของอเมริกาเพื่อต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์ และการที่ทรงคลี่คลายวิกฤตเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 กล่าวได้ว่าช่วงนี้พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการแก้วิกฤตประเทศ ประชาชนล้วนสรรเสริญถวายความจงรักภักดี และทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทย ทรงมีพระบารมีมากล้นจนกล่าวได้ว่าทรงมีพระราช-อำนาจที่เกิดจากความจงรักภักดีจากพระบารมีดังกล่าว

2.2 ช่วงปี พ.ศ. 2517 - พ.ศ. 2559 นับจากที่ทรงคลี่คลายวิกฤตเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ และทรงสนับสนุนการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2517 โดยให้มีส่วนร่วมของประชาชนอย่างกว้างขวาง มาถึงช่วงเวลานี้ทรงเป็นความหวัง เป็นที่พึ่งของประชาชนทุกหมู่เหล่า เมื่อบ้านเมืองเกิดปัญหาก็จะมีเสียงเรียกร้องให้พระองค์ลงมาคลี่คลายเหตุการณ์ดังที่ปรากฏในเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองต่าง ๆ

ก่อนที่จะเริ่มกล่าวถึงเหตุการณ์ในช่วงรัชสมัยของพระองค์นั้น ผู้วิจัยขอท้าวความไปในสมัยรัชกาลที่ 7 ซึ่งพระองค์ทรงเตรียมการเพื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อเสด็จกลับจากประเทศสหรัฐอเมริกาและแคนาดา ในปี พ.ศ. 2474 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย อภิรัฐมนตรีและเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญ หลังจากฉบับของพระยากัลยาณไมตรีเคยร่างในปี พ.ศ. 2469 โดยใช้ชื่อร่างนี้ว่า “An Outline of Change in the Form of Government” ซึ่งมี Raymond B. Stevens ที่ปรึกษาการต่าง-ประเทศ และพระยาศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง ฮุนตระกูล) ปลัดทูลฉลองกระทรวง-การต่างประเทศเป็นผู้ร่าง สาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญนี้มีพระราชประสงค์เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นของรูปแบบการปกครองในระบบรัฐสภา ร่างใหม่นี้แตกต่างจากร่างของพระยากัลยาณไมตรีตรงที่เปิดช่องทางให้มีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ผ่านการเลือกตั้งสมาชิกสภานิติบัญญัติโดยทางอ้อม แต่ก็ยังไม่ได้เป็นรูปแบบการปกครองในระบบรัฐสภาแบบประชาธิปไตย เพราะพระมหากษัตริย์จะทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการแต่งตั้งและถอดถอนนายกรัฐมนตรี รวมทั้งการยุบสภา นอกจากนี้ ทรงย้ำว่าอภิรัฐมนตรีสภาจะต้องเป็นองค์กรถวายคำปรึกษาในนโยบายทั่วไปเท่านั้น และอภิรัฐมนตรีจักต้องไม่เป็นรัฐมนตรีในขณะเดียวกัน จึงแสดงถึงความมุ่งหมายที่จะถ่ายโอนงานบริหารราชการแผ่นดินทั้งปวงออกไปจากพระมหากษัตริย์ และเป็นการทอนอำนาจอภิรัฐมนตรีสภา อย่างไรก็ดีได้เกิดประเด็นถกเถียงเรื่องพระราชอำนาจ นักวิชาการบางกลุ่มมองว่า รัฐธรรมนูญฉบับนี้มุ่งค้ำจุนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรืออำนาจเด็ดขาดของพระมหากษัตริย์ แต่ ม.ร.ว. พฤทธิสาณ ชุมพล (2560, หน้า 101-113) เห็นว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อปูทางไปสู่ระบอบประชาธิปไตยที่เรียกว่าระบบกษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy) เพราะมี

การตรวจสอบและถ่วงดุลในระดับหนึ่งระหว่างฝ่ายบริหารกับฝ่ายนิติบัญญัติ แสดงให้เห็นลักษณะบาง อย่างของระบบแบ่งแยกอำนาจ (separation of powers system) แต่การที่นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีมีสิทธิเข้าร่วมประชุมและมีสิทธิออกเสียงในการประชุมสภานิติบัญญัติ ทำให้เห็นได้ชัดว่าจุดมุ่งหมายอยู่ที่การนำระบบการหลอมอำนาจ (fusion of powers system) ของอังกฤษมาเป็นแม่แบบ จึงอาจกล่าวได้ว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ขยับให้พระมหากษัตริย์ห่างจากการปฏิบัติการบริหารราชการแผ่นดิน และมีการจำกัดอำนาจของพระองค์ อยู่บางประการ ซึ่งอำนาจที่คงไว้คืออำนาจที่จะกระทำการถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่งหากไร้ความเหมาะสมที่จะบริหารต่อไป อำนาจที่มีเผื่อไว้นี้เพื่อป้องกันการปฏิวัติ ซึ่งเป็นอำนาจที่มีในทุกประเทศ จึงแสดงให้เห็นชัดเจนว่า พระบาท-สมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งขณะนั้นทรงมีพระราชอำนาจแต่ได้ทรงแสวงหาระบบกษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญตามการปกครองของยุคสมัยใหม่ ทรงผสมผสานธรรมเนียมที่มีมาแต่เดิมเข้ากับธรรมเนียมใหม่ ทรงมีพระราชปณิธานที่จะให้กระบวนการเปลี่ยนแปลงดำเนินไปโดยราบรื่น และเพื่อให้ระบอบใหม่ที่จะสร้างขึ้นนี้มีความยั่งยืน ทรงตระหนักถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำประเทศ ดังที่ทรงแสดงความเห็นไว้ว่า ไม่ว่าจะเป็นการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือระบอบประชาธิปไตย อันตรายของทั้งสองระบอบนี้อยู่ที่ธรรมชาติของผู้ใช้ และคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ (ม.ร.ว. พฤทธิสาณ ชุมพล, 2560, หน้า 261-262)

ประเด็นเรื่องการลดพระราชอำนาจนั้น นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (2553, หน้า 13) วิเคราะห์สาเหตุที่สถาบันกษัตริย์ได้รับผลกระทบจากสังคม โดยเหตุมาจากความแตกต่างของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสยามที่มีกลุ่มคนที่มีอภิสิทธิ์จากเรื่องที่สยามเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้สามารถดำเนินกิจการหนังสือพิมพ์และเขียนบทความอย่างรุนแรงเกินกว่าที่ราษฎรทั่วไปจะกระทำได้ นอกจากนี้การขยายตัวของหนังสือพิมพ์ไทยทำให้มีการแพร่กระจายแนวคิดทางสังคมการเมืองการวิพากษ์วิจารณ์สถาบันกษัตริย์ โดยต้นรัชกาลมีหนังสือพิมพ์และนิตยสารเพิ่มขึ้นถึง 4 เท่า มีหนังสือพิมพ์ที่ไม่ใช่ประเภทรายวันถึง 136 ฉบับ และประเภทรายวัน 35 ฉบับ (Batson, 1948, pp. 71-72) นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ จึงเห็นว่าประเด็นปัญหาไม่ได้อยู่ที่ว่าราษฎรสยามมีความจงรักภักดีหรือไม่ แต่อยู่ที่ความแตกต่างในบริบททางสังคมการเมืองที่มีลักษณะ

ค่อนข้างเฉพาะ แม้พระองค์จะยอมคณะราษฎรดังความในพระราชหัตถเลขาที่ทรงใช้ว่า “ถ้าข้าพเจ้าไม่ยอมรับเป็นตัวเชิด นานาประเทศคงไม่ยอมรับรัฐบาลใหม่” (เกษียร เตชะพีระ, 2554, หน้า 4; สนธิ เตชานันท์, 2545, หน้า 16-17) หลังจากนั้นได้เสด็จไปรักษาพระเนตรที่ประเทศอังกฤษ และใช้เวลาขณะประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษต่อรองเรื่องพระราชอำนาจ และในที่สุดทรงสละราชสมบัติเมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 รัฐบาลจึงกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลฯ ขึ้นครองราชย์ แต่ทรงครองราชย์ได้เพียง 12 ปี ก็เสด็จสวรรคต ในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 ทำให้สมเด็จ-พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชฯ ขึ้นสืบราชสมบัติต่อจากพระบรมเชษฐาธิราช เป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 ในขณะมีพระชนมพรรษา 19 ปี ซึ่งช่วงเวลานั้นเหตุการณ์การเมืองไทยมีความผันผวนอย่างมาก ผู้คนส่วนใหญ่ยังไม่รู้จักว่าประชาธิปไตยคืออะไร ชีวิตคนไทยมีความผูกพันอยู่กับสถาบันกษัตริย์ จึงเป็นช่วง เวลาของความสับสน ทุกข์ใจจากการสละราชย์ของรัชกาลที่ 7 และเหตุการณ์สวรรคตของรัชกาลที่ 8 เป็นที่สุด การทรงงานนับจากปี พ.ศ. 2489 จนสิ้นรัชกาล ทรงพบกับเหตุการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ มากมายในแต่ละช่วงเวลาดังความต่อไปนี้

ช่วงการปรับบทบาทของสถาบันกษัตริย์

ช่วงปี พ.ศ. 2489 - พ.ศ. 2493

ด้วยการปกครองของประเทศไทยที่จะว่างเว้นจากการมีพระมหากษัตริย์มิได้ ทำให้เมื่อเกิดเหตุสวรรคตของรัชกาลที่ 8 คณะรัฐบาลจึงกราบบังคมทูลพระองค์ขึ้นครองราชย์ อย่างไรก็ดีเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วพระองค์ยังต้องเสด็จกลับไปเพื่อทรงศึกษาต่อ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ การทรงงานต่าง ๆ จึงมีผู้สำเร็จราชการและคณะองคมนตรีเป็นผู้ถวายรายงาน และทรงงานในฐานะผู้แทนพระองค์

ช่วงต้นรัชกาลการเมืองไทยอยู่ระหว่างการเข้าสู่ระบอบการเมืองใหม่ เป็นยุคของความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรกับกลุ่มผู้ปกครองเดิม อันประกอบไปด้วยกลุ่มเจ้าและพวกขุนนาง และความขัดแย้งระหว่างสมาชิกคณะราษฎรด้วยกันเอง ความคิดเห็น

แบ่งข้างเป็นกลุ่มที่ต้องการรักษาระบอบเดิม คงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์กับกลุ่มที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ต้องการให้อำนาจการปกครองเป็นของประชาชน โดยให้พระมหากษัตริย์คงอยู่ในฐานะองค์พระประมุขเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของชาติไทย การเมืองไทยขณะนั้นไร้เสถียรภาพ เกิดกบฏและรัฐประหารถึง 4 ครั้ง กล่าวคือ การรัฐประหารวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ปีถัดมาเกิดรัฐประหารวันที่ 6 เมษายน และกบฏเสนาธิการใน วันที่ 1 ตุลาคม และมาเกิดกบฏวังหลวงอีกครั้งในวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2492 นอกจากนี้ ยังมีเหตุการณ์สำคัญภายนอกประเทศ เช่น การคุกคามของคอมมิวนิสต์โดยเหมาเจ๋อตุงสามารถยึดอำนาจในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2492 ปีต่อมาเกิดสงครามเกาหลี ภาวะเงินเฟ้อ การขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภค ภาวะความเสื่อมโทรมของจิตใจ อันเป็นผลจากสงครามและเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมือง (วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, 2559, หน้า 55-57)

นอกจากนี้ มีข้อมูลที่ระบุถึงความสัมพันธ์ที่ไม่ราบรื่นระหว่างรัฐบาลกับสถาบันกษัตริย์ในสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งนับจากที่หลวงพิบูลย์ได้เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และได้ตั้งตนเองเป็นผู้บัญชาการทหารบกในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2481 ทั้งยังเป็นรัฐมนตรีกลาโหม รัฐมนตรีมหาดไทย และรัฐมนตรีต่างประเทศ ต่อมาปี พ.ศ. 2484 แต่งตั้งตนเองเป็น “จอมพล” ซึ่งก่อนหน้านี้เป็นตำแหน่งสำหรับพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เท่านั้น นอกจากนี้ยังให้เรียกตัวท่านว่า “ท่านผู้นำ” (คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2559, หน้า 175-179) และยังมีหลายกรณีที่แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลพยายามจะลดพระราชอำนาจและไม่ให้เกียรติพระมหากษัตริย์ เช่น กรณีที่รัฐบาลให้ใช้คำว่า “วันเกิด” สำหรับบุคคลทุกคนตามประกาศสำนักนายกฯ พ.ศ. 2483 และการตราพระราชกฤษฎีกาอภัยโทษนักโทษการเมืองคดีกบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 และกบฏนายสิบ พ.ศ. 2478 ในวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2487 รัฐบาลใช้คำว่า “เนื่องในโอกาส วันเกิดในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 8” (เกษียร เตชะพีระ, 2558, หน้า 94) ดังนั้น การทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในบริบทการเมืองใหม่จึงต้องต่อสู้กับอำนาจของรัฐบาล จอมพล ป. และปัญหาของประเทศ

อย่างไรก็ดีภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 พรรคประชาธิปัตย์ซึ่งเป็นฝ่ายนิยมเจ้าได้พยายามฟื้นฟูระบอบการปกครองและระบบสังคมแบบดั้งเดิมบางประการ โดยได้

เตรียมร่างรัฐธรรมนูญใหม่ที่จะเพิ่มพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้ทรงแต่งตั้งวุฒิสมาชิกมีอำนาจเหนือกองทัพ มีพระราชอำนาจยับยั้งร่างพระราชบัญญัติ ถอดถอนรัฐมนตรี การออกพระราชกำหนดและสามารถปฏิรูปรัฐธรรมนูญได้ แต่ฝ่ายกองทัพไม่เห็นด้วย ในที่สุดจึงนำมาสู่การก่อการรัฐประหาร (รัฐประหารเงียบ) ในวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2494 ก่อนวันที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินนิวัติพระนคร (คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2559, หน้า 202)

กล่าวได้ว่า จุดเปลี่ยนสำคัญของสถาบันกษัตริย์เริ่มที่การรัฐประหารปี พ.ศ. 2490 ประเทศไทยได้แปรสถานภาพการเมืองมาเป็นยุคทหารปกครอง กองทัพเริ่มเข้ามามีบทบาททางการเมืองการปกครองประเทศ และถือว่าเป็นการดำเนินการปกครองของข้าราชการ จนมีการให้สมญาการปกครองยุคนี้ว่า “ยุคอำมาตยาธิปไตย” การรัฐประหาร พ.ศ. 2490 นั้น สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2548) เห็นว่าได้นำเรื่องกรณีการสวรรคตของรัชกาลที่ 8 มาเป็นประเด็นการเมืองเพื่อกำจัด ปรีดี พนมยงค์ หลังจากรัฐประหารรัฐบาล นายควง อภัยวงศ์ ประกาศใช้รัฐธรรมนูญชั่วคราว พ.ศ. 2490 ซึ่งเป็นการฟื้นฟูพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ขึ้นมาอีกครั้ง ในรัฐธรรมนูญได้กำหนดตำแหน่ง “อภิรัฐมนตรี” ประกอบด้วย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร เป็นประธาน พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีวิวัต พลโท พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลงกฎ พระยามานวราชเสวี และ พล.ต.อ. อดุล อดุลเดชจรัส เพื่อทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาแก่พระมหากษัตริย์ นอกจากนั้น รัฐบาลยังได้เพิ่มงบประมาณให้กับสถาบันกษัตริย์ มีการถวายคืนทรัพย์สินบางส่วนที่รัฐบาลยึดไว้หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 และออกพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2491 ให้สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นนิติบุคคลที่เป็นอิสระจากรัฐบาล โดยสถาบันกษัตริย์มีอำนาจในการแต่งตั้งผู้อำนวยการและคณะกรรมการทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ รวมทั้งการจัดหาผลประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ต่อมาในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2492 ได้ถวายอำนาจให้พระมหากษัตริย์เป็นผู้เลือกและแต่งตั้งวุฒิสภา ให้สิทธิในการยับยั้งกฎหมายมากขึ้น มีสิทธิในการขอประชามติจากประชาชนในกรณีแก้ไขรัฐธรรมนูญ มีอำนาจแต่งตั้งองคมนตรีได้ตามพระราชอัธยาศัย มีอำนาจสถาปนาฐานันดรศักดิ์และพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ซึ่งพระราชอำนาจดังกล่าว เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับ

สถาบันกษัตริย์ที่มีผู้สำเร็จราชการฯ เป็น “คนกลาง” ซึ่งนับเป็นการปรับตัวของสถาบันกษัตริย์ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบ-ประชาธิปไตย โดยใช้ความชอบธรรมภายใต้รัฐธรรมนูญ (วิภา จิรภาไพศาล, 2555, หน้า 21)

ในช่วงต้นรัชกาลนี้แม้พระองค์จะยังไม่ทรงมีบทบาทในการทรงงานนัก แต่สิ่งที่ทรงเตรียมการเพื่อการทรงงานในฐานะประมุขในระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตย พระองค์ทรงเปลี่ยนสาขาวิชาที่ทรงศึกษามาเป็นวิชาการต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการทรงการ ทั้งทรงศึกษาเรียนรู้เรื่องราวของประเทศไทย กล่าวได้ว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการทรงงานในฐานะพระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขของประเทศ และเพื่อรักษาสถาบันกษัตริย์ และการทรงงานให้สอดคล้องกับระบอบการเมืองใหม่ดังบทบาทการทรงงานที่จะกล่าวถึงในช่วงต่อไป

ช่วงปี พ.ศ. 2494 - พ.ศ. 2500

ช่วงนี้ การเมืองยังคงไร้เสถียรภาพ เกิดกบฏแมนฮัตตัน วันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2494 ตามมาด้วยการรัฐประหารในวันที่ 29 พฤศจิกายน ปีเดียวกัน จนมาถึงปี พ.ศ. 2500 ก็เกิดรัฐประหารอีกครั้งในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 นับเป็นยุคของความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรกับกลุ่มผู้ปกครองเดิม อันประกอบไปด้วยกลุ่มเจ้าและพวกขุนนาง และความขัดแย้งระหว่างสมาชิกคณะราษฎรด้วยกันเอง (วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, 2559, หน้า 55-57) การเมืองไทยขณะนั้นสถาบันกษัตริย์อยู่ในสภาพที่อ่อนแอและตกต่ำอย่างยิ่ง ไม่สามารถแสดงออกซึ่งพระราชอำนาจทางการเมือง พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เป็นสัญลักษณ์ของประเทศ เมื่อพระองค์เสด็จนิวัตสู่ประเทศไทยในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2494 นับเป็นจุดเริ่มต้นของการฟื้นฟูสถานะของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย และเป็นช่วงความขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ กับรัฐบาลจอมพล ป.

การเสด็จกลับมาประทับที่ประเทศไทยทำให้สถาบันกษัตริย์มีความสำคัญและอิทธิพลอย่างกว้างขวางในสังคมไทยในเวลาต่อมา แม้ในช่วงแรกสถาบันกษัตริย์ยังอยู่

ระหว่างการปรับบทบาท ซึ่ง ทักษ์ เฉลิมเตียร อธิบายว่า ในฐานะที่ทรงเป็นพระมหา-กษัตริย์ที่ยังทรงพระเยาว์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงไม่ทรงสามารถที่จะบริหารหรือมีพระราชอำนาจเหนือคณะรัฐบาลหรือกิจกรรมทางการเมืองทั่ว ๆ ไป ช่วงนี้สถานการณ์ทางการเมืองมีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มทหารบกและทหารเรือ และสิ้นสุดลงจากเหตุการณ์กบฏแมนฮัตตัน ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2494 เหตุการณ์ทางการเมืองมาถึงจุดพลิกผันสำคัญเมื่อ จอมพล ป. พิบูลย์สงคราม ประกาศยึดอำนาจตนเองและตั้งคณะบริหารชั่วคราวในวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2494 และรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม ได้กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ กับจอมพล ป. เพราะในเบื้องต้นพระองค์ไม่เห็นด้วยกับการนำรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวกลับมาใช้ (ไชยันต์ ไชยพร, 2560, หน้า 185-186; ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, 2526, หน้า 353; นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2549ข, หน้า 48-63)

บทบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เริ่มปรากฏชัดขึ้นในช่วงเวลาต่อมา เมื่อได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสเป็นการส่วนพระองค์ไปยังจังหวัดต่าง ๆ ทรงได้รับการต้อนรับจากประชาชนอย่างกระตือรือร้น แต่อย่างไรก็ดีการเสด็จพระราชดำเนินของพระองค์ช่วงปี พ.ศ. 2499-2500 คงจำกัดอยู่เฉพาะแต่จังหวัดภาคกลางเท่านั้น แต่พระองค์ ก็ยังได้ทรงริเริ่มโครงการพระราชดำริแม้ว่าจะยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล การรัฐประหารวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 ถือเป็นการสิ้นสุดของการเมืองภายใต้คณะราษฎรซึ่ง ณัฐพล ใจจริง (2556, หน้า 53, 100) เห็นว่า บรรยากาศทางการเมืองใหม่เปิดโอกาสให้ฝ่ายกษัตริย์นิยมสามารถผสานคติเก่าเรื่อง “อเนกนิกรสโมสรสมมติ” เข้ากับระบอบเผด็จการทหารและก้าวสู่ยุคแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจของจอมพลสฤษดิ์ (พ.ศ. 2500-2506) เป็นการเปลี่ยนขั้วอำนาจทางการเมืองจากกลุ่มคณะราษฎรไปสู่อำนาจใหม่ของกลุ่มเผด็จการอำนาจนิยมอนุรักษ์นิยม

ช่วงสถาบันกษัตริย์มีความเข็มแข็ง

ช่วงปี พ.ศ. 2501 - พ.ศ. 2516

แม้จะหมดพลังของกลุ่มคณะราษฎร การเมืองก็ยังไร้เสถียรภาพ มีการรัฐประหาร 2 ครั้ง ในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 และ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514 การรัฐประหารในปี พ.ศ. 2501 นั้น จอมพลสฤษดิ์ได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณาเพื่อยืนยันความ-จงรักภักดี โดยสรุปความได้ว่า การยึดอำนาจการปกครองประเทศครั้งนี้เพื่อแก้ไขปัญหาสถานการณ์ที่กำลังเป็นภัยต่อชาติ โดยอ้างถึงภัยคอมมิวนิสต์ ซึ่งถ้ามิได้แก้ไขป้องกันทันท่วงทีก็จะนำความล่มจมมาสู่ประเทศชาติ ราชบังลังก์ และสถาบันกษัตริย์ โดยระบุในคำกราบบังคมว่า การปฏิวัติครั้งนี้ถึงหากจำเป็นจะต้องเปลี่ยนสถาบันแห่งชาติในทางหนึ่งทางใด แต่สิ่งหนึ่งที่คณะปฏิวัติจะไม่ยอมให้มีการเปลี่ยนแปลงคือ ระบอบที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขแห่งรัฐ คณะปฏิวัติจะยืนหยัดดำรงรักษาระบอบนี้ต่อไป การรัฐประหารของ จอมพล สฤษดิ์ นับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการเมืองไทย จากช่วงแรกที่คณะราษฎรพยายามจำกัดพระราชอำนาจกษัตริย์จนมาถึงสมัย จอมพล ป. แต่มาถึงยุคของ จอมพล สฤษดิ์ รัฐบาลได้เพิ่มบทบาทของพระมหากษัตริย์ให้เป็นสัญลักษณ์ทางอุดมการณ์ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐบาล ในสมัยนี้มีการรื้อฟื้นพระราชพิธีต่าง ๆ ที่สำคัญ เช่น พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ซึ่งพระบาทสมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จเป็นองค์ประธานครั้งแรกในปี พ.ศ. 2503 (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2549ข, หน้า 89-90)

เหตุการณ์ทางการเมืองนั้น จอมพลสฤษดิ์ เห็นว่าปัญหาการบริหารประเทศมีสาเหตุมาจากการที่คณะราษฎรนำระบอบประชาธิปไตยตะวันตกมาใช้ ซึ่ง จอมพล สฤษดิ์ เชื่อว่า การเมืองการปกครองของไทยต้องอาศัยหลักการของไทย ต้องฟื้นฟูอุดมการณ์แบบไทยให้เป็นอุดมการณ์หลักของชาติ ประชาธิปไตยแบบไทยที่เหมาะสม คือ รัฐบาลหรือฝ่ายบริหารมีอำนาจเหนือฝ่ายนิติบัญญัติและมีอำนาจสูงสุดไม่ใช่รัฐบาลของพรรคการเมือง ดังนั้น พรรคการเมืองและการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชนจึงไม่ใช่สิ่งจำเป็นต่อระบบการเมืองไทย นโยบายต่างประเทศในสมัยนี้ได้ผูกความสัมพันธ์

ใกล้ชิดกับอเมริกา ซึ่งเห็นได้จากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ที่อเมริกาเป็นผู้แนะนำ แม้แผนนี้จะสร้างความเจริญก้าวหน้าแต่ก็สร้างปัญหาตามมาด้วยเช่นกัน และเมื่อรัฐบาลไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพจึงต้องเผชิญกับความกดดันจากประชาชน

แม้เหตุการณ์บ้านเมืองจะยังมีความผันผวนแต่ด้วยการที่รัฐบาล จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ถวายพระราชอำนาจและให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีบทบาทผ่านทางพระราชพิธีต่าง ๆ รวมทั้งการสร้างอุดมการณ์ “ความเป็นไทย” ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ทำให้สถาบันกษัตริย์มีความเข้มแข็ง ร่วมกับการทรงงานเพื่อประชาชนของพระองค์ได้สร้างความรักและเทิดทูนพระองค์ท่าน ในช่วงเวลานี้พระองค์ทรงงานทุกอย่างด้วยความระมัดระวังมิให้ผิดไปจากระบอบการปกครองประชาธิปไตย เช่น ในปี พ.ศ. 2512 จากผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พรรคสหประชาไทยได้ที่นั่งมากที่สุด ประธานรัฐสภานำความกราบบังคมทูลเพื่อโปรดเกล้าฯ ให้จอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีสืบต่อจาก จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในฐานะหัวหน้าพรรคขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในประกาศที่ถวายให้ทรงลงพระปรมาภิไธยใช้ข้อความว่า “จึงทรงพระราชดำริว่า จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นผู้ที่สมควรไว้วางพระราชหฤทัยที่จักดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี” ซึ่งข้อความนี้แสดงว่าการแต่งตั้งนายกเป็นพระราชดำริของพระองค์ จึงได้มีพระมหากรุณาธิคุณแนะนำประธานสภาให้แก้ไขข้อความให้ตรงกับหลักความเป็นจริง และสอดคล้องกับหลักการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย โดยเติมข้อความนำข้างหน้าอีกหนึ่งวรรคว่า “โดยที่ประธานรัฐสภาได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ได้ดำเนินการตามวิถีทางในระบอบประชาธิปไตยแล้ว” จึงตามด้วยข้อความเดิม (วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, 2559, หน้า 91) ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าทรง-พยายามรักษากติกาของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในทุกวิถีทาง

ต่อมาในสมัยรัฐบาลจอมพล ถนอม กิตติขจร เริ่มได้รับการปฏิเสธจากสภา-ผู้แทนราษฎรและการต่อต้านรุนแรงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการวิพากษ์นโยบายรัฐบาล การยับยั้งพระราชบัญญัติงบประมาณ จึงกลายเป็นความขัดแย้งและนำมาสู่การทำรัฐประหารรัฐบาลของตนเมื่อปี พ.ศ. 2514 ช่วงนี้ยังเป็นช่วงการแผ่ขยายแนวคิดสังคม

นิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นระบอบการปกครองที่ต่อต้านระบอบประชาธิปไตยและต่อต้านสถาบันกษัตริย์ โดยโน้มน้าวให้เกิดความคิดว่าสถาบันกษัตริย์และชนชั้นนำเป็นกลุ่มชนที่เอาเปรียบขูดรีดผู้น้อย เหตุการณ์นี้ทรงใช้การเข้าถึงชาวบ้านโดยการเสด็จออกเยี่ยมราษฎรในจังหวัดต่าง ๆ และทรงนำกิจการลูกเสือที่ได้เริ่มไว้ในช่วงต้นรัชกาล ซึ่งจากการวิจัยของ Bowie (1997, pp. 55-59) พบว่า ลูกเสือชาวบ้านเป็นองค์กรจัดตั้งที่มีเป้าหมายในการต่อต้านการก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ จากจุดเริ่มต้นการปะทะของกองกำลังฝ่ายรัฐกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในปีพ.ศ. 2511 โดย พล.ต.อ. สมควร หริกุล ที่ได้ผ่านการฝึกลูกเสือ Wood Badge และนำหลักการดังกล่าวไปประยุกต์กับการจัดตั้งลูกเสือชาวบ้านที่จังหวัดเลย อุดรธานี หนองคาย สกลนคร และนครพนม ในปี พ.ศ. 2514 ทั้งนี้ หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมการฝึกลูกเสือชาวบ้านที่จังหวัดนครพนม ก็ทรงให้การสนับสนุนโดยทรงบริจาคเงินเพื่อใช้ในกิจการลูกเสือชาวบ้าน นอกจากนี้ ยังมีการก่อตั้งกิจการลูกเสือชาวบ้านซึ่งนับเป็นประเทศเดียวในโลกที่มีกิจการลูกเสือประเภทนี้ โดยก่อตั้งเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2514 ที่หมู่บ้านเหล่ากอหก ตำบลแสงพา กิ่งอำเภอนาแห้ว อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และทรงให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดสนับสนุนกิจการลูกเสือชาวบ้าน โดยให้ความร่วมมือกับตำรวจตระเวนชายแดนช่วง พ.ศ. 2519 ลูกเสือชาวบ้านทั่วประเทศมีจำนวนหลายล้านคน กิจการนี้ปลุกจิตสำนึกประชาชนให้ยึดมั่นอยู่กับ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ซึ่งลูกเสือชาวบ้านได้กลายเป็นกำลังสำคัญทางการเมืองในเวลาต่อมา (พิสิษฐิกุล แก้วงาม, ม.ป.ป.) การแก้วิกฤตเรื่องภัยคอมมิวนิสต์เกิดจากการทรงงานที่เข้าถึงประชาชน ทรงมีกระแสพระราชดำรัสเมื่อครั้งเสด็จเยือนเวียดนามใต้ เมื่อปี พ.ศ. 2502 เกี่ยวกับสถานการณ์ความขัดแย้งนี้ว่า (ปราการ กลิ่นฟุ้ง, 2551, หน้า 183)

> . . .ในยามที่มีความตึงเครียดระหว่างประเทศอยู่นี้ ประชาชนชาวโลกกำลังเผชิญหน้าอยู่กับความยุ่งยากลำบากเป็นประจำวัน ดังนั้น จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องให้อาวุธแก่มนุษย์เพื่อพิทักษ์เสรีภาพและเกียรติยศแห่งมนุษย์ อาวุธที่ใช้ได้ผลดีที่สุดนั้นมิใช่ปืนใหญ่หรือลูกระเบิดปรมาณู แต่เป็นการศึกษา นั่นคือความรู้ที่จะช่วยเราให้ตัดสินใจได้เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์ การศึกษาเป็นอาวุธสำหรับต่อต้านการโฆษณาชวนเชื่อที่มุ่งหวังจะก่อความแตกแยกและความพินาศย่อยยับ

จากพระราชดำรัสนี้แสดงถึงพระปรีชาสามารถในการแก้ปัญหา สอดคล้องกับคำกล่าวของ กร ทัพรังสี ที่เล่าเหตุการณ์ครั้งติดตาม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ ไปเยือนประเทศจีน และนำมาถ่ายทอดให้ พล.อ. สนธิ บุญรัตกลิน ว่า “ท่านเหมา เจ๋อ ตุง บอกว่าจะมาขอไม่ให้คอมมิวนิสต์เข้าประเทศไทยไม่ต้องมาขอ เพียงไปทำให้คนของท่านอยู่ดีกินดีแค่นี้ก็ไม่มีทางที่คอมมิวนิสต์จะทำอะไรประเทศไทยได้” (พล.อ. สนธิ บุญรัตกลิน, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 2 พฤษภาคม 2561) และการที่ภัยคอมมิวนิสต์ไม่สามารถทำร้ายประเทศไทยก็ด้วยความเข้าพระทัยอย่างลึกซึ้งของปัญหา และทรงแก้ปัญหาได้ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์

เหตุการณ์สำคัญยิ่งในช่วงนี้คือ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 หรือ วันมหา-วิปโยค เป็นเหตุการณ์ที่มีนักศึกษาและประชาชนมากกว่า 5 แสนคนชุมนุมเพื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญจากรัฐบาลเผด็จการ จอมพล ถนอม กิตติขจร นำไปสู่คำสั่งของรัฐบาลให้ใช้กำลังทหารเข้าปราบปราม ระหว่างวันที่ 14 ถึง 15 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จนมีผู้เสียชีวิตกว่า 77 ราย บาดเจ็บ 857 ราย และสูญหายอีกจำนวนมาก จนเมื่อพระองค์ได้มีพระราชดำรัสทางโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย ในเวลาต่อมา จอมพล ถนอม กิตติขจร ก็ได้ประกาศลาออกและได้เดินทางออกต่างประเทศรวมถึง พ.อ. ณรงค์ กิตติขจร และ จอมพล ประภาส จารุเสถียร กลุ่มบุคคลที่ประชาชนในสมัยนั้นเรียก ว่า “3 ทรราช” เหตุการณ์นี้ สุพจน์ ด่านตระกูล (2548, หน้า 119-120) เห็นว่า สถานะของพระองค์ก้าวสู่จุดสูงสุด และหลังเหตุการณ์นี้ก็ทรงมีบทบาทสำคัญในการพระราชทานนายกรัฐมนตรี และก่อตั้งสมัชชาแห่งชาติเพื่อร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่ง สุพจน์ ด่านตระกูล วิเคราะห์ว่า จุดนี้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นอิสระอย่างแท้จริงจากกลุ่มชนชั้นนำอื่น ๆ แต่ด้วยความขัดแย้งทางการเมืองอันเป็นผลจากเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ พระมหากษัตริย์จึงต้องรักษาเสถียรภาพของรัฐและการดำรงอยู่ของราชบัลลังก์จากภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ ซึ่งปัญหาคอมมิวนิสต์นี้เป็นภัยคุกคามอย่างยิ่งต่อสถาบันกษัตริย์ เพราะพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้โจมตีสถาบันกษัตริย์มาตลอด โดยชี้ว่าสังคมไทยเป็นกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา มีกษัตริย์เป็นเจ้าที่ดินรายใหญ่ จึงปลุกระดมและจัดตั้งชาวนาให้ลุกขึ้นต่อสู้ในชนบท (พุทธพล มงคลวรรณ, 2548, หน้า 121)

พระราชกรณียกิจโดยรวมในทศวรรษ 2510 จะเกี่ยวข้องกับการคุกคามของขบวนการคอมมิวนิสต์มากขึ้น มีการก่อตั้งมูลนิธิสายใจไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อวันพระราชสมภพของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในปี พ.ศ. 2518 เพื่อช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ซึ่งได้รับบาดเจ็บจากการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ผ่าน 2 พิธีสำคัญ คือ การพระราชทานเพลิงศพทหาร ตำรวจ และพลเรือนที่เสียชีวิตทั้งจากการสู้รบภายในประเทศและจากสงครามเวียดนามและการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ให้แก่ผู้ประกอบวีรกรรมในการสู้รบกับคอมมิวนิสต์ (ปราการ กลิ่นฟุ้ง, 2551, หน้า 197)

การทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในช่วงนี้ นอกจาก พระราช-กรณียกิจในการเสด็จประพาสเยี่ยมเยียนราษฎรและนำความรู้ด้านการเกษตรและอื่น ๆ ที่จะช่วยให้ราษฎรสามารถพัฒนาความเป็นอยู่ สามารถสร้างรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว ทรงพลิกฟื้นผืนป่าให้ราษฎรทำกินอย่างยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นการให้ชาวเขาเลิกปลูกฝิ่นและหันมาปลูกพืชอื่นทดแทน และในช่วงนี้ยังเป็นช่วงเสด็จเยือนต่างประเทศอาทิ เสด็จพระราชดำเนินเยือนสหรัฐอเมริกาปลายปี พ.ศ. 2503 เสด็จเยือนสหพันธรัฐ-มลายู ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ ปี พ.ศ. 2505 ปีถัดมาเสด็จเยือนญี่ปุ่น จีน ไต้หวัน และฟิลิปปินส์ ปี พ.ศ. 2507 เสด็จเยือนกรีซและออสเตรีย ปี พ.ศ. 2509 เสด็จเยือนอังกฤษ และในปี พ.ศ. 2510 เสด็จอิหร่าน สหรัฐอเมริกาและแคนาดา และจากนั้นก็มิได้เสด็จเยือนต่างประเทศอีก ผลจากการเสด็จเยือนประเทศต่าง ๆ สร้างความสำเร็จอย่างสูงยิ่งด้านการต่างประเทศ ทำให้ประเทศไทยมีภาพลักษณ์ที่ดี เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวประเทศไทยปกครองโดยรัฐบาลทหาร มีภาพการปกครองแบบเผด็จการที่ค่ายเสรีนิยมไม่ยอมรับ

จากเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ที่เกิดขึ้น บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2551) แสดงความเห็นว่าการที่ทรงระงับวิกฤตการณ์ทางการเมืองมิให้ลุกลามร้ายแรง ทำให้สถาบันกษัตริย์ได้แปรสภาพจาก “สถาบันทางการเมืองอันเป็นส่วนอันทรงเกียรติยศ” ไปสู่ “สถาบันหลักทางสังคมที่เป็นส่วนปฏิบัติการทางสังคม” ในลักษณะเดียวกับสถาบันครอบครัวหรือศาสนา พระมหากษัตริย์จึงไม่ใช่ “เทวะ” ที่อยู่ห่างไกลบนสวรรค์อันลึกลับแต่เป็น “พ่อ” ที่คนไทยเรียก “พ่อหลวง” และคนไทยมีความรัก ความผูกพัน ซึ่งความสัมพันธ์นี้มีมากกว่าในสังคมตะวันตกระหว่างประมุขของรัฐกับราษฎร ดังจะเห็นได้จากจำนวนคนไทย

ที่มาร่วมพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี และเมื่อทรงพระประชวรเสด็จเข้าประทับในโรงพยาบาลศิริราช ประชาชนจำนวนมากก็ไปเฝ้าทั้งวันทั้งคืน เหมือนลูกเฝ้าไข้พ่อที่ป่วยไข้ นี่คือที่มาของรัฐธรรมนูญไทยทุกฉบับที่บัญญัติว่า “องค์พระมหากษัตริย์ทรงดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้ ผู้ใดจะกล่าวหาหรือฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ในทางใด ๆ มิได้” (มาตรา 8 รัฐธรรมนูญปัจจุบัน) บทบัญญัตินี้เป็น “ผล” ของวัฒนธรรมและจริยธรรมไทยที่เป็นเอกลักษณ์ ไม่ใช่ “เหตุ” ที่บังคับให้คนไทยเคารพพระมหากษัตริย์อย่างที่กล่าวกันว่า วัฒนธรรมการปกครองแบบ “พ่อปกครองลูก” (paternalistic governance) นี้เองที่อธิบายปรากฏการณ์ที่อาจไม่ได้เกิดขึ้นในประเทศอื่น คือ เมื่อมีการวิพากษ์วิจารณ์พระมหากษัตริย์โดยไม่เป็นธรรม คนไทยส่วนใหญ่จะรู้สึกเหมือนพ่อตนเองกำลังถูกทำร้ายและยอมรับไม่ได้ เหมือนกับที่คนไทยยอมรับไม่ได้ที่จะให้ใครมาจาบจ้วงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือแม้พระพุทธรูปที่แทนพระพุทธเจ้า

การทรงงานในช่วงนี้จากการศึกษาของ สิทธิพล เครือรัฐติกาล (2551, หน้า 157-174) พบว่า บทบาทของพระมหากษัตริย์ในทศวรรษ 2500 มิได้เป็นไปเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบการปกครองภายในประเทศแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังสร้างจุดยืนของรัฐบาลต่อสภาวะสงครามเย็นให้เป็นที่ประจักษ์แก่นานาประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์โลกของอเมริกาในการทำสงครามต่อต้านคอมมิวนิสต์ การทรงงานนับจากครองราชย์มาถึงปี พ.ศ. 2500 เป็นการยืนยันสมมติฐานการวิจัยว่า การทรงงานแบบธรรมราชาของพระองค์มีผลต่อความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์ และความผาสุกของประชาชน ทำให้ทรงเป็นที่รัก เป็นที่ยึดเหนี่ยว เป็นที่พึ่งของคนทุกชนชั้น ทรงมีบทบาทสำคัญในการประคับประคองชาติไทยให้ผ่านพ้นวิกฤต ทรงมีสายพระเนตรยาวไกล ทรงเน้นย้ำให้ประเทศไทยพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกที่จะเกิดขึ้น จึงทรงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการรักษาเสถียรภาพทางการเมืองและทรงจรรโลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้เดินหน้าต่อไป ทั้งทำให้สถาบันกษัตริย์เป็นเสมือนเสาหลักของชาติ เป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของคนไทยทั้งประเทศ

ช่วงปี พ.ศ. 2517 - พ.ศ. 2559

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ จนถึงสิ้นรัชกาลยังคงเกิดกบฏและการรัฐประหารมาเป็นระยะ คือ รัฐประหาร 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ปีถัดมาเกิดกบฏในวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2520 และเกิดรัฐประหารอีกครั้งในวันที่ 20 ตุลาคม ปีเดียวกัน จากนั้นเกิดกบฏเมษา-ฮาวาย ปี พ.ศ. 2524 เหตุการณ์กบฏปี พ.ศ. 2528 การรัฐประหารวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 และการรัฐประหารครั้งสุดท้ายในวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557

การเมืองหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล (2548, หน้า 170) วิเคราะห์ โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรก ตั้งแต่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จนถึงการขึ้นสู่อำนาจของ พลเอก ชาติชาย ชุณหะวัณ และช่วงที่ 2 จากสมัย พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นต้นมา ซึ่ง สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล เห็นว่าทั้ง 2 ช่วงมีความแตกต่างกันอย่างสำคัญ กล่าวคือ ช่วงแรก อำนาจรัฐไม่ได้กระจุกตัวอยู่ที่รัฐสภาแต่มีกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ที่ต้องแย่งชิงและประนีประนอมอำนาจกันทั้งฝ่ายราชสำนัก กองทัพ นักการเมือง และรัฐราชการจึงเกิดการรัฐประหารหลายครั้ง รวมทั้งประเด็นที่นายกรัฐมนตรีไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง แต่ในช่วงที่สอง รัฐสภาเป็นศูนย์กลางของอำนาจทางการเมืองที่สามารถกุมกลไกรัฐได้ทั้งหมด ซึ่ง สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ชี้ให้เห็นว่า บทบาทและสถานะของพระองค์ทั้งสองช่วงแตกต่างกันอย่างสำคัญ ในช่วงแรกทรงแสดงบทบาททางการเมืองโดยตรงหลายครั้ง เพราะราชสำนักเป็นเพียงศูนย์อำนาจหนึ่งในหลากหลายศูนย์อำนาจที่เข้าร่วมชิงอำนาจทางการเมือง แต่ในช่วงที่สองนั้นเมื่ออำนาจทางการเมืองรวมศูนย์อยู่ที่รัฐสภา บทบาทของพระมหากษัตริย์ก็เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ เช่น การท้วงติงกฎหมายและการแต่งตั้งต่าง ๆ เป็นต้น

หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เป็นช่วงเวลาแตกหักระหว่างกลุ่มฝ่ายซ้ายกับกลุ่มฝ่ายขวาและกลุ่มอนุรักษ์นิยม เกิดการช่วงชิงอำนาจระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในกองทัพ จนปีต่อมาทหารได้ทำรัฐประหารในเดือนตุลาคม และพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ได้ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี การเมืองไทยช่วงนี้ได้ชื่อว่าเป็นยุคประชาธิปไตยครึ่งใบ ทหารและข้าราชการมีบทบาททางการเมืองมากขึ้น สมัยของรัฐบาล พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อสถาบันกษัตริย์ โดยรัฐบาลได้พระราชทาน

พระราชสมัญญา “มหาราช” แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และรัฐบาลยังได้จัดตั้ง “คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ” (กชช.) ในปีพ.ศ. 2524 โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน มีการกำหนดเป้าหมายพื้นที่ยากจน 38 จังหวัด 288 อำเภอ 12,586 หมู่บ้าน ซึ่งการดำเนินการของรัฐบาลนี้เป็นกำลังสำคัญต่อโครงการพระราชดำริ และเมื่อเข้าสู่รัฐบาล พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ปัญหาภัยคอมมิวนิสต์ก็หมดลง แต่ภาพความขัดแย้งของเผด็จการทหารและนักธุรกิจการเมืองก็นำไปสู่การรัฐประหารในเดือนกุมภาพันธ์ปี พ.ศ. 2534 โดยคณะทหารที่เรียกตัวเองว่าคณะรักษาความสงบเรียบร้อย แห่งชาติ (รสช.) (โยชิฟูมิ ทามาดะ, 2551)

ทั้งนี้ คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร (2559, หน้า 328, 339) วิเคราะห์ว่า อุดมการณ์ของชาติและเอกลักษณ์ของชาติจากเหตุการณ์ความรุนแรง 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ได้ทำลายภาพสังคมไทยที่เป็นชาติรักสันติและความก้าวหน้า จนเวลาต่อมา กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) ที่ก่อตั้งสมัยสงครามเย็นได้เริ่มแสวงหาแนวทางสร้างความสมานฉันท์ระหว่างประชาชนในชาติ และได้ข้อสรุปสร้างคำขวัญชาติว่า “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ทั้งยังพยายามหาเอกลักษณ์ของชาติเพื่อที่จะหลุดพ้นจากความขัดแย้งและล้มลัทธิคอมมิวนิสต์ จึงสรุปคำขวัญใหม่ว่า “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ซึ่งคำขวัญใหม่นี้เกิดจากบทบาทของพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นศูนย์รวมความสามัคคีของชาติจากเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ที่แสดงถึงความต้องการเรียกร้องเสรีภาพและการมีส่วนร่วม รัฐจึงใช้อุดมการณ์ของชาติเป็นเครื่องมือที่จะจูงใจให้มวลชนนำมาสู่การเปลี่ยนแปลง ซึ่งต่อมาต้นทศวรรษ 2520 จึงมีการก่อตั้งสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ และสำนักงาน-เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ นอกจากนั้นในปี พ.ศ. 2530 สำนักราชเลขาธิการได้จัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ โดยแสดงความเห็นว่า การปกครองของพระมหากษัตริย์ไทยไม่ได้เกิดจากลัทธิเทวราช แต่เป็นความเห็นชอบของเสนาบดีทั้งหลาย ดังนั้น ความชอบธรรมของพระมหากษัตริย์จึงขึ้นอยู่กับหลักการหนึ่งเดียวที่ว่าทรงสร้างประโยชน์และความสุขให้กับประเทศชาติเพียงใด และได้แสดงความเห็นว่าพระองค์ทรงมีพระราชดำรัสที่มีนัยยะถึงทฤษฎีที่ทรงได้รับเลือกจากชุมชนให้เป็นพระมหากษัตริย์ จากประโยคที่ว่า “หากประชาชนไม่ต้องการเรา เขาก็ทิ้งเราได้มั้ง” เป็น

ข้อความที่พระราชทานบทสัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์ต่างประเทศ King Bhumibol Adulyafej: Thailand' s Guiding Light จัดพิมพ์โดย Bangkok Post ปี พ.ศ. 2539 และในหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ยังบรรยายว่า พระมหากษัตริย์ไทยเป็นดวงประทีปแห่งความหวัง เป็นสัญลักษณ์ของความสามัคคี ทรงเป็นเสาหลักของเสถียรภาพการเมืองไทย การทรงงานเพื่อให้ข้ามพ้นหลักของความโลภ โดยการสร้างความร่วมมือระหว่างนักลงทุน นักการเมืองและข้าราชการ

เหตุการณ์ในช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2521 นับเป็นช่วงแห่งการเปลี่ยนผ่านเป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงประชาธิปไตยอีกครั้ง ในสมัยของรัฐบาล พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ได้สร้างความสมดุลระหว่างพรรคการเมือง กองทัพ และสถาบันกษัตริย์ แต่ก็ได้รับการโต้แย้งว่ารัฐบาลพลเอกเปรมอาศัยฐานสนับสนุนจากสถาบันกษัตริย์ดังที่ “กลุ่ม 99” ได้ถวายฎีกา ความว่า (โยชิฟูมิ ทามาดะ, 2551, หน้า 111-112)

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าผู้มีรายนามข้างท้ายนี้ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ถวายความเห็นเกี่ยวกับสภาพการณ์และสถานการณ์บ้านเมือง ดังนี้

1. ความวุ่นวายสับสนในทางการเมือง ความเสื่อมในศรัทธาของประชาชนที่มีต่อระบอบประชาธิปไตยและรัฐสภาได้ทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ การแตกแยกสามัคคีเกิดขึ้นในหมู่ทหาร ข้าราชการ และประชาชน ก็เนื่องมาจากผู้นำทางการเมืองที่รักษาการในตำแหน่งหัวหน้าคณะรัฐบาลมิได้วางตนเป็นกลางอย่างแท้จริง แต่กระทำการอันเป็นการอิงสถาบันหลักของบ้านเมือง โดยเฉพาะสถาบันกษัตริย์และพระบรมวงศ์ชั้นสูง ปล่อยให้มีการนำกำลังทหารของชาติซึ่งมีไว้เพื่อป้องกันและช่วยพัฒนาประเทศ มาแสดงพลังสนับสนุนสถานภาพทางการเมืองส่วนบุคคล จนก่อให้เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวกอย่างเกินความจำเป็น

2. หากประเทศชาติต้องการดำเนินตามครรลองประชาธิปไตยแบบรัฐสภาโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอย่างแท้จริงแล้ว การวางตนเป็นกลางของผู้นำทางการเมือง การยึดมั่นในความเป็นธรรม หลักการสันติวิธีในการปรับ

และแก้ไขความขัดแย้ง การละเว้นวิธีการปลุกปั่นยุยงหมู่ชนจึงจะเป็นหนทางที่เหมาะสมในการป้องกันสภาพการณ์และสถานการณ์ที่ไม่พึงปรารถนา อีกทั้งจะเป็นการสร้างบรรยากาศทางการเมืองที่สอดคล้องกับหลักการของระบอบประชาธิปไตยและลักษณะของสังคมไทยด้วย

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสยืนยันความจงรักภักดีที่มีต่อสถาบันหลักของชาติ อันได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และไม่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงนอกกติกา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรัฐประหาร หากพร้อมที่จะเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อให้บ้านเมืองเป็นธรรม มีขื่อ-มีแป-ร่มเย็น-เป็นสุข-มีส่วนมีเสียง

ด้วยเหตุนี้ ปวงข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายใคร่ขอรับพระราชทานพระบรม-เดชานุภาพและพระบรมโพธิสมภารในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ซึ่งทรงเป็นที่หมายแห่งความเป็นธรรมสูงสุดตามธรรมเนียมการปกครองนี้ ทั้งทรงเป็นที่มาแห่งรัฐธรรมนูญอันเป็นกติกาในการปกครองประเทศ และทรงใช้อำนาจอธิปไตยซึ่งมาจากปวงชนในใต้พระบรมโพธิสมภารนั้น ขอพระบรมมาเดชา-นุภาพนั้นได้ยังให้ผู้นำทางการเมืองในตำแหน่งหัวหน้าคณะรัฐบาลวางตนเป็นกลางทางการเมืองอย่างแท้จริง ละเว้นการแอบอิงสถาบันใด ๆ มาเพื่อคงตำแหน่งทางการเมืองของตนไว้ และให้การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นเป็นไปโดยสันติวิธีตามรัฐธรรมนูญ และกฎหมายของบ้านเมือง เพื่อความผาสุกร่วมกันของปวงพสกนิกรในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมขอเดชะ

การถวายฎีกาในปี พ.ศ. 2531 นี้เรียกกันว่า “ฎีกา 99” จากผู้ลงนามถวาย ฎีกา 99 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการปัญญาชนแทบทั้งสิ้น ไชยันต์ ไชยพร (2552) วิเคราะห์เหตุการณ์นี้ว่า จุดประสงค์การถวายฎีกาก็คือไม่ต้องการให้ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรีต่อ หลังจากที่เป็นมาแล้ว 8 ปีแล้ว นักวิชาการและคนส่วนหนึ่งมองว่านายกรัฐมนตรีน่าจะได้รับการสนับสนุนเป็นพิเศษจากสถาบันกษัตริย์และจากกองทัพ-

แห่งชาติ การยื่นทูลเกล้าฯ ถวายฎีกานี้เพื่อพัฒนาประชาธิปไตยของการเมืองไทย ซึ่งต่อมา พลเอก เปรม ได้ตัดสินใจประกาศวางมือไม่รับเป็นนายกรัฐมนตรีอีกต่อไป ไชยันต์ ไชยพร ให้ข้อคิดว่าการถวายฎีกาครั้งนั้น กลุ่มนักวิชาการ ปัญญาชนต้องการให้บ้านเมืองเป็นประชาธิปไตยเต็มใบ ไม่ใช่อยู่ภายใต้ร่มเงาของอดีตนายทหารผู้ทรงอิทธิพลผู้อ้างร่มเงาของสถาบันพระมหากษัตริย์และกองทัพแห่งชาติอีกทีหนึ่ง แต่ในการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยนี้ใช้การพึ่งพระบารมีหรือพระบรมเดชานุภาพขององค์พระมหากษัตริย์ ในขณะที่ครั้งหนึ่ง (พ.ศ. 2475) หรือหลายครั้ง สถาบันกษัตริย์ถูกมองว่าเป็นอุปสรรคยิ่งใหญ่ของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ประชาธิปไตย แต่กระนั้นการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาก็หาไร้เหตุผลอันชอบธรรมไม่ เพราะหากไม่ใช้การถวายฎีกา ซึ่งถ้าไม่จำเป็นจริง ๆ ก็ไม่ควรทำ แต่ถ้าไม่พึ่งหนทางที่เป็นหนทางอันสันติเท่าที่จะพึงหาได้ ในที่สุดการเมืองไทยก็อาจจะต้องลงเอยด้วยเหตุการณ์ที่ไม่อาจคาดคิด ดังนั้น การมีสถาบันกษัตริย์ในระบอบการปกครองของไทย และสามารถถวายฎีกาในยามวิกฤติ จึงเป็นช่องทางสำคัญสำหรับทางออกของวิกฤตการเมือง ทั้งนี้ ไชยันต์ ไชยพร มีความเชื่อมั่นว่าประสบการณ์ที่ผ่านมาของการเป็นปฐมกษัตริย์ภายใต้ระบอบการปกครองใหม่ จะทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงสามารถวางแบบแผนแนวทางสำหรับการพิจารณา กรณีปัญหานี้ให้กับสถาบันกษัตริย์ภายใต้ระบอบการปกครองใหม่นี้ได้ และถือเป็นบทพิสูจน์สำหรับความสำคัญอันขาดไม่ได้ของการดำรงไว้ซึ่งสถาบัน-กษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยของไทยต่อไป

ผู้วิจัยเห็นว่า การถวายฎีกาดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นถึงความงดงามของการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศไทย เพราะการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นเป็นการประสานความคิดที่แตกต่างหลากหลาย ข้อขัดแย้งและความเห็นต่างเป็นเรื่องปกติในสังคมประชาธิปไตย การที่ประเทศไทยมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจ ทรงเป็นที่พึ่งของปวงชนในยามที่ประเทศมีปัญหา จากการที่ทรงวางพระองค์เป็นกลางทางการเมือง เหตุการณ์หลายครั้งที่ผ่านมาทรงช่วยแก้วิกฤตประเทศ ตลอดจนทรงพระราชทาน-คำแนะนำแก่รัฐบาลเพื่อการทำงานให้ประเทศชาติ จึงทรงเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบ-ประชาธิปไตยที่ทรงเป็นเสมือนหลักค้ำยันความมั่นคงของชาติ ทรงทำให้

การเมืองมีเสถียรภาพ ทั้งยังทรงงานต่าง ๆ เพื่อนำพาการปกครองนี้ให้มั่นคงต่อไปดังสมมติฐานการวิจัย

สำหรับเหตุการณ์วันที่ 17-20 พฤษภาคม พ.ศ. 2535 ที่เรียกว่า “พฤษภาทมิฬ” นั้น มองว่าเป็นการช่วงชิงอำนาจระหว่างทหารกับชนชั้นกลางจนนำมาสู่เหตุการณ์ “กบฏเมษาฮาวาย” จากการพ่ายแพ้ของฝ่ายกบฏทำให้เกิดการจัดดุลยภาพในกองทัพและทางการเมืองขึ้นใหม่อีกครั้ง ช่วงนี้เป็นช่วงการสิ้นสุดสงครามเย็นทำให้ประเทศมีความมั่นคงและการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ก็ส่งผลให้เกิดปัญหาทางสังคมตามมา ดังนั้น ประชาชนจึงได้รับการช่วยเหลือจากโครงการในพระราชดำริ โครงการหลวง และโครงการอื่น ๆ รวมทั้งการพระราชทานเงินส่วนพระองค์ทำให้คนในชนบทสามารถต่อสู้กับวิกฤติเศรษฐกิจ และนำมาซึ่งภาพลักษณ์ของกษัตริย์นักพัฒนา (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2549ข, หน้า 257)

หลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ยังคงมีความเคลื่อนไหวและเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการเมือง เป็นยุคปฏิรูปการเมืองตามแนวทางรัฐธรรมนูญนิยม การเมืองไทยยังคงเกิดการรัฐประหาร การแทรกแซงทางการเมืองโดยทหารอีก 2 ครั้ง คือ การรัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ. 2549 และการรัฐประหารครั้งสุดท้ายในรัชกาล วันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 การเมืองมีความแตกแยกทางความคิด การก่อเกิดกลุ่มต่าง ๆ ที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองสูงมาก

ไชยันต์ ไชยพร (2559) วิเคราะห์การเมืองช่วง พ.ศ. 2535-2549 ว่าเป็นช่วงแห่งความต่อเนื่องและเสถียรภาพทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตย ส่งผลต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ ช่วงนี้บทบาทกองทัพลดน้อยลงแต่บทบาทของพรรคการเมืองและนักการเมือง โดดเด่นขึ้น เกิดการแข่งขันเพื่อให้ได้รับการยอมรับจากประชาชน มีการซื้อเสียง ระบบ-อุปถัมภ์ และนโยบายประชานิยมในทุกรูปแบบ ส่งผลให้เกิดวิกฤตการณ์ครั้งสำคัญรุนแรงที่ส่งผลกระทบมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่ง เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2550) ได้สร้าง “ทฤษฎีสองนครประชาธิปไตย” อธิบายถึงความไม่มั่นคงของระบอบประชาธิปไตย จนกล่าวว่า คนชนบทเป็นผู้ “ตั้ง” รัฐบาล เพราะเป็น “ฐานเสียง” ส่วนใหญ่ของพรรคการเมือง ขณะที่คนชั้นกลางเป็นผู้ “ล้ม” รัฐบาล เพราะเป็น “ฐานนโยบาย” ของรัฐบาล เหตุการณ์ในช่วงสุดท้ายนี้ความขัดแย้งทางการเมืองยิ่งเพิ่มความรุนแรงมากขึ้น มีการดึง

สถาบันกษัตริย์เข้ามาเกี่ยวข้อง การเมืองกลายเป็นระบบของ “ธนกิจการเมือง” (money politics) คือ กลุ่มทุนขนาดใหญ่กลุ่มใหม่ได้เข้ามามีบทบาทในระบบเศรษฐกิจและการเมือง

ปี พ.ศ. 2549 การเมืองไทยมีความอ่อนไหวมาก เกิดวิกฤตการณ์จากการเลือกตั้งวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2549 นำมาสู่การยุบสภา เหตุการณ์นี้ฝ่ายต่อต้านรัฐบาลได้ร้องขอนายกรัฐมนตรีพระราชทาน โดยอ้างมาตรา 7 ของรัฐธรรมนูญว่า “ในเมื่อไม่มีบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้บังคับแก่กรณีใด ให้วินิจฉัยกรณีนั้นไปตามประเพณีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้มีพระบรมราโชวาทต่อตุลาการศาลปกครองสูงสุดเมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2549 ว่า (พชร ยุติธรรมดำรง, 2559, หน้า 215-216)

> . . .ขอยืนยันว่ามาตรา 7 มิได้หมายถึงมอบให้พระมหากษัตริย์มีอำนาจที่จะทำอะไรตามใจชอบ มาตรา 7 พูดถึงการปกครองแบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ไม่ได้บอกให้พระมหากษัตริย์ตัดสินใจทำอะไรทุกอย่าง ถ้าทำไปเขาจะว่าพระมหากษัตริย์ทำเกินหน้าที่ได้. . .

เหตุการณ์ครั้งนั้นนำมาสู่การรัฐประหารในนามของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ซึ่งมี พลเอก สนธิ บุญรัตกลิน เป็นหัวหน้าคณะ การแทรกแซงการเมืองของทหารครั้งนี้ พลเอก สนธิ บุญรัตกลิน กล่าวว่า ทหารทำไปเพื่อความสงบมั่นคงของชาติบ้านเมือง ทหารถูกปลูกฝังให้ทำหน้าที่รักษา “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” และคำว่าพระมหากษัตริย์ หมายถึงสถาบันไม่ใช่ตัวบุคคล และยืนยันว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไม่ทรงเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องเหล่านี้ (พล.อ. สนธิ บุญรัตกลิน, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 2 พฤษภาคม 2561)

จากนั้น สังคมไทยก็เริ่มมีความขัดแย้งทางการเมืองมากขึ้นตามลำดับ จากปี พ.ศ. 2549-2559 มีปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองมีความอ่อนไหวมาก เกิดความแตกแยกอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน ปัญหาการบริหารประเทศของรัฐบาลที่ขาดคุณธรรม และวิกฤตจากการร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมที่นับเป็นชนวนเหตุสำคัญ ตลอดจนปัญหาการทุจริตคอรัปชั่น ค่านิยมที่เห็นว่าการโกงกินเป็นเรื่องธรรมดาส่งผลเสียต่อ

สังคมอย่างมาก ความอ่อนไหวของสถานการณ์สูงขึ้นเมื่อมีการนำสถาบันกษัตริย์มาเป็นประเด็นของความขัดแย้ง มีความพยายามดึงพระองค์ลงมาแก้วิกฤตการณ์การเมือง ดังที่กลุ่มพันธมิตรพยายามสร้าง “การเมืองใหม่” โดยชี้ให้เห็นว่าความเลวร้ายของสังคมการเมืองไทยทั้งหมดไม่ว่าเรื่องใดเกิดล้วนจากพฤติกรรมรวมหมู่ของนักการเมืองและผู้ใช้สิทธิเลือกตั้งที่เห็นแก่เงิน จึงชูประเด็นออกแบบการเมืองใหม่ที่ส่งเสริมคนดีมาปกครองบ้านเมือง ลดอำนาจนักการเมืองที่มาจากการเลือกตั้ง สร้างมาตรการในการควบคุมกำกับรัฐบาลอย่างเข้มงวด และการถวายคืนอำนาจที่ “สำคัญชี้ขาด” ให้แก่พระมหากษัตริย์ ดังที่ สนธิ ลิ้มทองกุล ได้จุดประกายไว้ว่า (กิตติศักดิ์ สุจิตตารมย์, 2551, หน้า 57)

> . . .การเมืองใหม่จะคิดยังไงก็ตาม หลักสำคัญที่สุดที่ต้องชูเอาไว้เลยการเมืองใหม่ที่เกิดขึ้นนั้น ต้องทำให้สถาบันกษัตริย์เข้มแข็ง และใครมาล้มล้างไม่ได้ จะออกแบบอย่างไรก็ตาม ขอให้ออกแบบให้สถาบันกษัตริย์เข้มแข็ง และคืนพระราช-อำนาจ คืนให้กับพระองค์ท่าน. . .

จากนั้น การเมืองของประเทศก็มาพบกับการรัฐประหารอีกครั้งก่อนสิ้นรัชกาล คือ การรัฐประหารวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 โดย พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นการสิ้นสุดสภาพบังคับของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 แต่ยังคงไว้ซึ่งหมวดพระมหากษัตริย์ ศาล วุฒิสภาและองค์กรอิสระ

บทบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในช่วงปลายรัชกาลจากบทสัมภาษณ์ของผู้สื่อข่าวต่างประเทศ โจนาธาน เฮด จาก BBC ที่สัมภาษณ์ นายอานันท์ ปันยารชุน โดยตั้งประเด็นเรื่องการแทรกแซงทางการเมืองของพระองค์นั้น นายอานันท์ ปันยารชุน ได้ตอบข้อคำถามนี้โดยอธิบายว่า สิ่งที่ชาวต่างชาติมองว่าพระองค์แทรกแซงการเมืองนั้น การแทรกแซงแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ การแทรกแซงที่ริเริ่มด้วยบุคคลผู้นั้นเอง แต่ในกรณีของพระองค์ท่านการแทรกแซงเป็นการเข้าไปโดยมีผู้ร้องขอ และตลอดเวลาที่เป็นนายกรัฐมนตรีทั้ง 2 ครั้ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จะไม่พระราชทานคำปรึกษาใด ๆ เลย จะทรงมีความเห็นเฉพาะเรื่องที่กราบบังคมทูลถามเท่านั้น นายอานันท์ ปันยารชุน ชี้ให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จะไม่ทรงเข้ามายุ่งเกี่ยวกับเรื่องการบริหารประเทศ เรื่องการเมือง และอธิบายว่าคนที่ไม่ได้มาจากประเทศที่มีพระมหา-

กษัตริย์ หรือมาจากประเทศที่พระมหากษัตริย์ลดบทบาทลงตามกระแสความคิดของประชาชนในประเทศนั้นอาจไม่เข้าใจ แต่สำหรับประเทศไทยสถาบันกษัตริย์เป็นแบบกลาง ๆ ยังคงรักษาพระราชพิธีและพระราชประเพณียังคงมีพิธีกรรมและพิธีการ แต่กระนั้นกษัตริย์และพระราชวงศ์ก็ใกล้ชิดกับประชาชนมากกว่ากษัตริย์ในประเทศอื่น ๆ (อานันท์ ปันยารชุน, 2555, หน้า 114-115)

ช่วงปลายรัชกาล ธงชัย วินิจจะกูล (2555, หน้า 112) เห็นว่า สังคมไทยเผชิญกับปัญหาสำคัญ 4 ประการ คือ ปัญหาเรื่องกรอบกติกาของรัฐธรรมนูญ ปัญหาความขัดแย้งชายแดนภาคใต้และปัญหาการกระจายอำนาจทั่วประเทศ อีกทั้งโศกนาฏกรรมเมื่อเดือนเมษายน-พฤษภาคม พ.ศ. 2553 และมาตรา 112 ที่นำไปสู่ความคิดขัดแย้งเรื่องปัญหาบทบาทสถานะของสถาบันกษัตริย์ซึ่งเป็นปัญหาที่ตกค้างมาจากยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ทรงมีประสบการณ์การเมืองมากกว่านักการเมืองทั้งหลาย จึงไม่ทรงกระทำการใดที่จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้ง สถานการณ์ในช่วงนี้ทรงวางพระองค์เพื่อรักษากติกาของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทรงมีพระราชดำรัสให้ทุกฝ่ายเห็นแก่ชาติบ้านเมือง อีกทั้งช่วงนี้ทรงชราภาพและทรงประชวร

ช่วงสุดท้ายในรัชกาล หลังจากพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2549 ในเดือนถัดมาทรงมีพระอาการประชวรและทรงเข้ารับการถวายการผ่าตัดขยายช่องทางเดินประสาทของพระปิฐิกัณฐกัฐิ (โพรงกระดูก) หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2552 ก็ทรงมีพระอาการประชวรจนต้องเสด็จเข้าประทับที่โรงพยาบาล ศิริราช ปี พ.ศ. 2554 ทรงมีภาวะน้ำไขสันหลังในโพรงพระสมอง ปี พ.ศ. 2557 ทรงเข้าประทับในโรงพยาบาลอีกครั้งด้วยการอักเสบของถุงเนื้อเยื่อบนผนังพระอันตะ (ลำไส้-ใหญ่) เมื่อพระอาการดีขึ้นทรงเสด็จไปประทับที่พระราชวังไกรกังวล ในวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2558 และในวันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2558 ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับ ณ โรงพยาบาลศิริราช ซึ่งนับเป็นการเสด็จกลับพระราชวังไกรกังวลเป็นครั้งสุดท้าย แม้ในขณะประชวรนั้นคราใดที่พระอาการดีขึ้นชาวไทยก็จะเห็นภาพข่าวพระองค์ออกทรงงานเป็นระยะ ภาพพระองค์ในรถเข็นที่ทรงติดตามข่าวเหตุการณ์

น้ำท่วม และยังทรงติดตามงานในโครงการต่าง ๆ ที่ได้พระราชทานไว้ พระราชดำรัสสุดท้ายที่พระราชทานให้ประชาชนชาวไทย คือ พระราชดำรัสที่พระราชทานเนื่องในวันปีใหม่ วันพุธ ที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2558 ความว่า (สำนักราชเลขาธิการ, 2559)

ประชาชนชาวไทยทั้งหลาย

บัดนี้ถึงวาระจะขึ้นปีใหม่ ข้าพเจ้าขอส่งความปรารถนาดี มาอวยพรแก่ท่านทุก ๆ คน ให้มีความสุข ความเจริญ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารภปรารถนา ความสุขความเจริญนี้แม้เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาอย่างยิ่ง แต่ในวิถีชีวิตของคนเรานั้น ย่อมต้องมีทั้งสุขและทุกข์ ทั้งความสมหวังและผิดหวัง เป็นปกติธรรมดา ทุกคนจึงต้องเตรียมตัว เตรียมใจ และเตรียมการให้พร้อม อย่าประมาทในปีใหม่นี้จึงขอให้ท่านทั้งหลายได้รักษาและสร้างเสริมสุขภาพของตนให้สมบูรณ์ ให้มีกำลังกายที่แข็งแรง มีกำลังใจที่เข้มแข็งหนักแน่น และมีสติรู้เท่าทันอยู่เสมอ จักได้สามารถนำพาตนให้ผ่านพ้นสถานการณ์ต่าง ๆ อันไม่พึงประสงค์จนบรรลุถึงความสุข ความเจริญและความสำเร็จได้ ดังที่ตั้งใจปรารถนา

ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จงคุ้มครองรักษาท่านทุกคน ให้ปราศจากทุกข์ ปราศจากภัย ให้มีความสุขกาย สุขใจ ตลอดศกหน้านี้โดยทั่วกัน

พระราชดำรัสนี้ เป็นพระราชดำรัสที่มีข้อความสั้น กระชับ แต่แฝงด้วยความ รู้สึกห่วงใยต่อประชาชนและประเทศชาติ ทรงเห็นปัญหาความแตกแยกทางความคิดของผู้คนในสังคมไทยจึงทรงพระราชทานข้อความให้ประชาชน “คิดให้ดี ให้รอบคอบ และรอบด้าน” ซึ่งผลนั้นมิใช่แค่ตนเองแต่เพื่อความสุขความเจริญที่แท้จริงและยั่งยืนที่ทรงมีพระราชประสงค์ให้เกิดแก่ทุกคนและประเทศชาติ

วันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2559 นับเป็นวันสุดท้ายในรัชกาล สำนักพระราชวังได้ออกแถลงการณ์ ฉบับที่ 38 ความว่า (บันทึกหน้าสุดท้าย, 2560, หน้า 195-197)

วันนี้คณะแพทย์ผู้ถวายการรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้รายงานว่า เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2559 ความดันพระโลหิตต่ำลงอีก พระชีพจรเร็วขึ้น ร่วมกับภาวะพระโลหิตมีความเป็นกรดเพิ่มขึ้นอีก ผลของการถวายตรวจพระโลหิตบ่งชี้ว่ามีภาวะการติดเชื้อและการทำงานของพระยกนะ (ตับ) ผิดปรกติ คณะแพทย์ฯ

ได้ถวายพระโอสถปฏิชีวนะ และแก้ไขภาวะพระโลหิตมีความเป็นกรด ตลอดจนถวายพระโอสถควบคุมความดันพระโลหิตเพิ่มขึ้น พร้อมทั้งถวายเครื่องช่วยหายพระทัย (Ventilator) และถวายการรักษาด้วยวิธีทดแทนไต (CRRT) พระอาการโดยรวมยังไม่คงที่ ต้องควบคุมด้วยพระโอสถ คณะแพทย์ฯ ได้เฝ้าติดตามพระอาการและถวายการรักษาอย่างใกล้ชิด

จนเวลาประมาณ 19.30 น. สถานีโทรทัศน์ทุกช่องได้เปลี่ยนหน้าจอเป็นโทนเทา-ดำ และประกาศแถลงการณ์ฉบับสุดท้ายว่า

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดีจักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปประทับรักษาพระอาการประชวร ณ โรงพยาบาลศิริราช ตั้งแต่วันศุกร์ที่ 3 ตุลาคม พุทธศักราช 2557 ตามที่สำนักพระราชวัง ได้แถลงให้ทราบเป็นระยะแล้วนั้น แม้คณะแพทย์ฯ ได้ถวายการรักษาอย่างใกล้ชิดจนสุดความสามารถ แต่พระอาการประชวรหาคลายไม่ ได้ทรุดหนักลงตามลำดับ ถึงวันพฤหัสบดีที่ 13 ตุลาคม พุทธศักราช 2559 เวลา 15 นาฬิกา 52 นาที เสด็จสวรรคต ณ โรงพยาบาลศิริราช ด้วยพระอาการสงบ สิริพระชนมพรรษาปีที่ 89 ทรงครองราชย์สมบัติได้ 70 ปี

สำนักพระราชวัง

13 ตุลาคม พุทธศักราช 2559

นับเป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดของประเทศไทยและประชาชนชาวไทย การทรงงานของพระองค์จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นเป็นเพียงส่วนน้อยมากที่สามารถกล่าวถึง และสิ่งที่พระองค์ทำให้กับชาติบ้านเมือง พระองค์ได้พระราชทานความรักอันยิ่งใหญ่แก่ประชาชน ทรงยึดมั่นในปฐมบรมราชโองการ “เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” พระเกียรติคุณเป็นที่ประจักษ์ทั้งในหมู่ชาวไทยและชาวโลก จึงทรงได้รับการสดุดีและทูลเกล้าฯ ถวายปริญญากิตติมศักดิ์จำนวนมาก ทรงมีความรอบรู้ในทุกสาขาวิชา ทรงมีพระอัจฉริยภาพด้านดนตรีอย่างสูง ทรงพระราชนิพนธ์เพลงอันไพเราะนับแต่พระเยาว์จนถึงปัจจุบันรวม 47 เพลง จนสถาบันดนตรีประเทศออสเตรเลียได้

ทูลเกล้าฯ ถวายสมาชิกภาพกิตติมศักดิ์แด่พระองค์ นอกจากนั้น ยังทรงเป็นนักกีฬาชนะเลิศรางวัลเหรียญทองในการแข่งขันกีฬาซีเกมส์ ทรงได้รับยกย่องเป็น “อัครศิลปิน” ของชาติ ทรงสร้างสรรค์งานจิตกรรมและวรรณกรรมอันทรงคุณค่าไว้เป็นทรัพย์สินทางปัญญาของชาติ เช่น งานพระราชนิพนธ์และงานแปลที่แฝงข้อคิดคำสอน อาทิ เรื่อง ติโต นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ และพระมหาชนก ที่พระราชทานคติธรรมในการดำรงชีวิตด้วยความวิริยอุตสาหะ อดทนเพื่อเป้าหมายของชีวิต สิ่งที่พระองค์ทรงทำเพื่อประชาชนทำให้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ได้รับการกล่าวขานทั่วโลก ทรงเป็นแบบอย่างให้กับพระมหากษัตริย์ทั่วโลก ที่ต้องการเดินตามแนวทางของพระองค์ แม้พระองค์จะเสด็จสวรรคตแต่พระเกียรติคุณและการทรงงานของพระองค์ได้บังเกิดเป็นพลังให้กับคนไทยที่จะปฏิบัติตามพระองค์ท่าน หรือ “เดินตามรอยเท้าพ่อ” และพระองค์ได้ทำให้สถาบัน-กษัตริย์กับประชาชนมีความผูกพัน กลายเป็นความจงรักภักดีและส่งผลให้สถาบันกษัตริย์มีความมั่นคงยิ่งขึ้น

ดังความเห็นที่ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2560) ได้กล่าวในบทความเรื่อง *คุณภาพของคนไทยเป็นยังไงแน่: แง่คิดจากงานพระบรมศพ* ว่าภาพของคนไทยทั้งประเทศที่ได้ออกมาแสดงความรักความอาลัย การแสดงกตัญญุตาธรรมอย่างสูง การแสดงตนตั้งใจที่จะเป็นคนดี เป็นลูกที่ดีของ “พ่อของแผ่นดิน” ตลอดจนจิตอาสานับล้านที่ออกมาช่วยจัดการดูแลงานเกี่ยวกับการพระบรมศพจากคนทุกวัย ทุกฐานะ ทุกสังคม ทุกชุมชน ทุกภาค ทุกจังหวัด ทุกศาสนา สิ่งเหล่านี้สะท้อนว่าคนไทยมีคุณภาพอย่างมาก แม้บางช่วงที่ผ่านมาจะมีความแตกแยก การต่อสู้และการปะทะกัน แต่เมื่อมาถึงงานพระบรมศพภาพของความเศร้าโศก การถวายอาลัย ทำให้นานาชาติและทั่วโลกเห็นว่าประเทศไทยจะยั่งยืนสืบไปอย่างแน่นอน จึงนับได้ว่าประเทศไทยโชคดีที่มีสถาบันแบบ “ไทย ๆ” คือ “สถาบันพระมหากษัตริย์” สืบต่อพัฒนากันมา วันนี้ประเทศไทยมีประชาชนที่ดีเลิศ มีระบบราชการที่พึ่งพิงได้ ดังนั้นการปฏิรูปและการพัฒนาใด ๆ นอกจากจะประกอบด้วยวิชาการสมัยใหม่แล้วนั้นที่สำคัญจะต้องต่อยอดจากพื้นฐานเดิมที่ดีของไทย และหากพระมหากษัตริย์กับประชาชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้วอุปสรรคใหญ่หลวงเพียงใดก็ย่อมจะฝ่าข้ามไปด้วยกันได้อย่างแน่นอน

ข้อเขียนของท่านอาจารย์อเนก เหล่าธรรมทัศน์ ช่วยตอกย้ำสมมติฐานงานวิจัย จากสิ่งที่ยืนยันถึงคุณภาพของคนไทย ซึ่งคุณภาพคนไทยดังกล่าวก็เกิดจากแนวคิดการทรงงานเพื่อประชาชนตลอดรัชกาลของพระองค์ และการวิจัยนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง *พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ผู้ทรงเป็น "พัฒน-มหาราชา"* ของ สายันต์ ไพรชาญจิตร์ (2559) ที่พบว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทร-มหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นมหากษัตริย์นักพัฒนาที่สมบูรณ์แบบครบถ้วน ทั้งในฐานะนักวิชาการและนักปฏิบัติ ทรงมีเป้าหมายการพัฒนาคนและการพัฒนาชุมชนให้มีความสามารถในการอยู่รอดอย่างสันติสุข ด้วยการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ พึ่งตนเองได้และพึ่งกันเองอย่างพึ่งพิงสัมพันธ์ แนวพระราชทานดำริเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทฤษฎีการพัฒนาชุมชนสากลที่มีลักษณะพหุนิยม ไม่สร้างความขัดแย้งในสังคม ยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกัน เน้นเรื่องความเรียบง่าย คนทุกระดับสามารถเข้าใจ เข้าถึง และนำไปปฏิบัติพัฒนาให้เห็นผลจริง เป็นทฤษฎีแบบองค์รวมมีหลายมิติทั้งด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และปรัชญาการดำรง ชีวิตที่ส่งเสริมคุณธรรม เป็นพลังกระตุ้นให้ผู้ยากไร้เข้าถึงความเป็นจริง ไม่ท้อถอยต่อโชคชะตามองเห็นศักยภาพของตน ตรงกับหลักการพัฒนาชุมชนที่เห็นว่า มนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน เป็นทฤษฎีที่ปลอดจากแนวคิดผลประโยชน์และอุดมการณ์ทางการเมืองมีความเป็นสากล ซึ่งสหประชาชาติยอมรับว่าเป็นทฤษฎีที่สามารถนำไปใช้ได้ทุกสถานที่ทุกประเทศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นธรรมราชา ทรงปกเกล้าฯ ผืนแผ่นดินไทยให้ร่มเย็นเป็นสุข ทรงขจัดความยากไร้ของคนชนบท และให้แนวทางในการดำรงชีวิตแบบพอเพียงพึ่งตนเองได้ ทรงแนะแนวทางรัฐบาลเพื่อมุ่งสร้างความสุขความมั่นคงทางการเมือง ทรงสอดแทรกเรื่องคุณธรรมในพระราชดำรัสทุกองค์ เพื่อสร้างจิตสำนึกที่ดีของคนในชาติ ทรงเป็นหลักสำคัญยิ่งของการปกครองที่ทำให้ประชาชนชาวไทยได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง จนคนในทุกท้องถิ่นเรียนรู้ที่จะพัฒนาสังคมของตน ระยะเวลาที่ทรงครองราชย์ยาวนานถึง 70 ปีเศษ ทำให้งานต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงวางแนวทางเห็นผลเป็นรูปธรรม เป็นที่ประจักษ์จนองค์การสหประชาชาติได้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลระดับโลก ดังนี้ (มติชน, 2561)

พ.ศ. 2534 องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม สหประชาชาติ ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญฟีเล (Philae Medal) ในฐานะที่ทรงอุทิศพระองค์เพื่อการพัฒนาชนบทและความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน

พ.ศ. 2535 โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNPD) ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญทองเกียรติยศ ในฐานะที่ทรงอุทิศพระองค์เป็นแบบอย่างในการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พ.ศ. 2536 ธนาคารโลกทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลแห่งความสำเร็จ ในฐานะที่ทรงอนุรักษ์ดินและน้ำจากการที่ทรงพัฒนาและทรงเสริมการใช้หญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรดินและน้ำ

พ.ศ. 2537 ผู้อำนวยการบริหารของแผนงานสหประชาชาติเพื่อควบคุมยาเสพติดในนานาประเทศ (UNDCP) ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญทองคำสดุดีพระเกียรติคุณด้าน-การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

พ.ศ. 2538 องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญอะกรีโคลา ในฐานะที่ทรงอุทิศพระองค์เพื่อความอยู่ดีและมีความสุขของประชาชนชาวไทย

พ.ศ. 2540 องค์การอุตุนิยมวิทยาโลก (WMO) ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลเทิด-พระเกียรติในฐานะที่ทรงสนับสนุนงานอุตุนิยมวิทยาและทรงนำทรัพยากรน้ำมาใช้ให้เกิดประโยชน์

พ.ศ. 2542 FAO ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญเทเลฟู้ด ในฐานะที่ทรงอุทิศพระองค์เพื่อพัฒนาการเกษตรไทย ยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรและเพื่อทำความมั่นคงทางอาหาร

พ.ศ. 2543 และ พ.ศ. 2544 ทรงได้รับรางวัลในฐานะที่ทรงอุทิศพระองค์เป็นแบบอย่างในด้านสาธารณสุข และองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (WIPO) ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลนักประดิษฐ์ยอดเยี่ยมจากผลงานการประดิษฐ์เครื่องกลเติมอากาศที่ผิวน้ำหมุนช้าแบบทุ่นลอย (กังหันชัยพัฒนา)

พ.ศ. 2547 โครงการก่อตั้งถิ่นฐานมนุษย์แห่งสหประชาชาติ (UNHABITAT) ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลเพื่อสดุดีพระเกียรติคุณที่ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจด้วย-

ความวิริยอุตสาหะ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนชาวไทยทั้งในเมืองและในชนบท และมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการตั้งถิ่นฐานอย่างยั่งยืน

พ.ศ. 2549 สหประชาชาติทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์ของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ในฐานะที่ทรงอุทิศพระองค์พัฒนามนุษย์ด้านคุณภาพชีวิตของประชาชนทั่วประเทศ

พ.ศ. 2552 องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลผู้นำด้านทรัพย์สินทางปัญญา ทรงเป็นบุคคลแรกที่ได้รับการทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลนี้ จากการที่พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา และการพัฒนาคิดค้นเพื่อการพัฒนาชุมชนให้พสกนิกรอยู่ดีกินดี

ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ทรงได้รับจากพระปรีชาสามารถ การทรงงานด้วยความรับผิดชอบที่ยิ่งใหญ่ พระองค์ทรงงานเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนทั้งปวง ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่รักษากรอบกติกาการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ทรงเป็นธรรมราชาที่ยึดมั่นในหลักธรรม และน้อมนำมาเป็นแนวทางในการทรงงานดังเป็นที่ประจักษ์

บทที่ 6
สรุปและอภิปรายผล

> . . .บทบาทของพระมหากษัตริย์นั้นอธิบายได้ยาก เพราะย่อมมีต่าง ๆ กันออกไปตามสถานการณ์ แต่โดยพื้นฐานแล้วการเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยก็คือการเป็นประมุขของรัฐ. . . ผู้เป็นประมุขเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของชาติ ไม่ว่าประมุขนั้นจะมีอำนาจหรือไม่ก็ตาม ดังนั้นพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยจึงมีบทบาทอันดับแรก คือ เป็นสัญลักษณ์ของประเทศ และหากทำได้เป็นผลสำเร็จก็จะเป็นเสมือนสัญลักษณ์ที่มีชีวิตของประเทศนั้น พระมหากษัตริย์จะต้องเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับประเทศชาติ แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องคงสาระของชาติไว้ด้วย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นตัวแทนของสิ่งต่าง ๆ ในประเทศ หรือเป็นวิญญาณของประเทศ นั่นหมายความว่าประชาชนทั้งหมดนี่รวมกันขึ้นมาเป็นประเทศชาติ อาจมีต่าง ๆ กันและลักษณะสามัญพื้นฐานเหล่านั้นต้องมีอยู่ในองค์พระผู้เป็นประมุข…
>
> พระราชดำรัสที่พระราชทานแก่นิตยสาร Leaders ในคราวสมโภชกรุงรัตน-โกสินทร์ 200 ปี (สันติสุข โสภณสิริ, 2555, หน้า 269)

ความที่ยกมากล่าวนำนี้แสดงให้เห็นถึงความตระหนักในบทบาทการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี ในฐานะพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ พระองค์ทรงตระหนักถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยนับแต่เริ่มรับขึ้นครองราชย์ว่าพระมหากษัตริย์ คือ ประมุขของชาติ สถาบันกษัตริย์เป็นสัญลักษณ์สำคัญของประเทศ ทรงเป็นตัวแทนและเป็นศูนย์กลางของความเป็นชาติไทย สถาบันกษัตริย์จะต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบทของประเทศ ความสำคัญขององค์พระมหากษัตริย์ไม่ใช่เรื่องพระราชอำนาจที่เปลี่ยนแปลงไป แต่อยู่ที่การปรับบทบาทการทรงงานให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อรักษาสถาบันกษัตริย์และคงความเป็นชาติไทย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ขึ้นครองราชย์ในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 ช่วงเวลาดังกล่าวประเทศไทยมีประชากรไม่ถึง 20 ล้านคน ขณะที่ปัจจุบัน (พ.ศ. 2561) ประเทศไทยมีพลเมืองถึง 66 ล้านคน จึงกล่าวได้ว่าประชากรเกือบทั้งแผ่นดินนี้คือคนที่เกิดและเติบโตในรัชสมัยของพระองค์ (มหาวิทยาลัยมหิดล, สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2561) ด้วยพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ครองราชย์ยาวนานถึง 70 ปีเศษ อดีตนายกรัฐมนตรี 2 สมัย นายชวน หลีกภัย ให้ข้อคิดว่า (ชวน หลีกภัย, 2559)

> . . .ไม่มีใครในประเทศไทยที่ผ่านเหตุการณ์ปัญหาและวิกฤตมามากเท่าพระองค์ พระองค์จึงทรงมองเห็นปัญหาของบ้านเมืองทะลุปรุโปร่ง ทรงตระหนักถึงปัญหาข้อขัดข้องกระบวนการทำงานขององค์กรต่าง ๆ เป็นอย่างดี จึงมักสะท้อนออกมาเป็นพระราชดำรัส พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่คณะบุคคลและองค์กรต่าง ๆ รวมทั้งนักเรียน นิสิต นักศึกษา ว่าทรงปรารถนาจะให้สังคมยึดความถูกต้องชอบธรรม ทั้งตามกฎหมายและศีลธรรม ให้ประชาชนเข้าใจในหน้าที่ของตนเองให้กระจ่าง แล้วตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด. . .

ในช่วงเวลาอันยาวนานนี้ สังคมไทยได้ผ่านเหตุการณ์ปรากฏการณ์มากมาย ประชาชนส่วนใหญ่ได้ซึมซับรับรู้เรื่องราวของพระองค์ และได้เห็นการทุ่มเททรงงานเพื่อประชาชนและเพื่อความมั่นคงของประเทศ จึงนำมาสู่งานวิจัยฉบับนี้ ด้วยผู้วิจัยมีความสนใจอย่างยิ่งในเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ทั้งนี้ ประเทศไทยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช นั้น อยู่ในช่วงการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครอง อีกทั้งในช่วงต้นรัชกาลยังต้องเผชิญกับปัญหารอบด้านดังที่ได้กล่าวมา ดังนั้น การทรงงานเพื่อรักษาระบอบการปกครองใหม่ตามแบบสากลนิยมซึ่งนับเป็นเรื่องใหม่ของประเทศไทย และการรักษาสถาบันกษัตริย์ซึ่งเป็นสถาบันหลักสำคัญยิ่งที่ดำรงอยู่คู่การปกครองของไทยนับแต่สร้างชาติ จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง เพราะตามทฤษฎีการปกครองนั้นการปกครองระบอบประชาธิปไตยกับการปกครองโดยระบอบกษัตริย์เป็นการปกครองที่แตกต่างกัน จึงเกิดปรากฏการณ์การล่มสลายของสถาบันกษัตริย์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในหลายประเทศ แต่สำหรับประเทศไทยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

ทรงสามารถนำพาประเทศ ทรงสร้างความมั่นคง ความอยู่ดีมีสุขให้กับประชาชน ทำให้สถาบันกษัตริย์ของประเทศไทยเป็นที่กล่าวถึงไปทั่วโลก ความสำคัญในด้านการเมืองการปกครองนั้น พระองค์ทรงสร้างเสถียรภาพการเมืองและจรรโลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยควบคู่กับการสร้างความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์ด้วยความเป็นธรรมราชาของพระองค์ดังเป็นที่ประจักษ์

จากผลงานการวิจัยและบทความของนักวิชาการทางรัฐศาสตร์ที่มีความสนใจในเรื่องนี้หลายท่าน อาทิ เกษียร เตชะพีระ, ไชยันต์ ไชยพร, นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, วิษณุ เครืองาม, สายชล สัตยานุรักษ์ และเอนก เหล่าธรรมทัศน์ เป็นต้น ล้วนมีข้อคิดชวนพิจารณาว่าระบอบการปกครองของไทยนี้มีความสำคัญและมีความชอบธรรมอย่างไร สามารถเป็นรูปแบบการปกครองที่นำสังคมไปสู่เป้าหมายการปกครอง การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนเพียงใด งานเหล่านี้มีคุณค่าอย่างยิ่งและนำมาสู่การทำวิจัยฉบับนี้ นอกจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยยังได้ข้อมูลจากหนังสือที่รวบรวมบทสัมภาษณ์จากผู้ที่ปฏิบัติงานรับใช้สนองเบื้องพระยุคลบาท เช่น หนังสือ *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ กับองคมนตรี* หนังสือเรื่อง พ่อแห่งแผ่นดินในความประทับใจของนายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรีคนที่ 20 และบทสัมภาษณ์ที่เผยแพร่ทางสื่อต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังได้รับความกรุณาข้อมูลการสัมภาษณ์จาก ศาสตราจารย์ ดร. นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, พล.อ. สนธิ บุญรัตกลิน และนายปราโมทย์ ไม้กลัด ข้อมูลจากทุกท่านทำให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ สรุปตอบวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 3 ข้อได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งผู้วิจัยตั้งวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาลักษณะการทรงงานที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

2. เพื่อศึกษาลักษณะการทรงงาน พระราชดำรัส พระบรมราโชวาทที่มีผลต่อความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ และความผาสุกของประชาชน

3. เพื่อศึกษาลักษณะการทรงงาน พระราชดำรัส พระบรมราโชวาทที่มีผลต่อเสถียรภาพและการจรรโลงการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย

จากวัตถุประสงค์การวิจัยนำมาสู่การศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และศึกษาถึงบริบททางการเมืองตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการเมืองจนมาถึงการทรงงานในรัชสมัยของพระองค์ ซึ่งเหตุการณ์และสภาพสังคมการเมืองในแต่ละช่วงเวลาล้วนส่งผลต่อการทรงงาน ตลอดจนพระราชดำรัส พระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ โดยผู้วิจัยได้ตั้งสมมติฐานการวิจัยไว้ 3 ข้อ ดังนี้

1. ลักษณะการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เป็นแบบธรรมราชา

2. การทรงงานแบบธรรมราชาขององค์มีผลต่อความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์และความผาสุกของประชาชน

3. การทรงงานแบบธรรมราชาขององค์มีผลต่อเสถียรภาพและการจรรโลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย

ก่อนที่จะสรุปอภิปรายผลผู้วิจัยขอกล่าวถึงสิ่งที่ประจักษ์แก่สายตาชาวไทยและทั่วโลก ภาพความรัก ความโศกเศร้าอาลัยเมื่อถึงวันที่พระองค์เสด็จสวรรคต ภาพคนไทยจากทั่วทุกจังหวัดทุกภูมิภาคที่หลั่งไหลมากราบพระบรมศพ ไม่ว่าสภาพอากาศจะเป็นเช่นไร ไม่ว่าจะต้องรอยาวนานเพียงไร และเมื่อถึงวันพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ทั่วโลกได้เห็นภาพที่ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2560) เรียกว่า “ดำทั้งแผ่นดิน” เพื่อส่งเสด็จพระองค์สู่สวรรคาลัย มีพระมหากษัตริย์และผู้นำประเทศต่าง ๆ มาร่วมในพระราชพิธีจำนวนมาก และภาพการจัดงานในประเทศต่าง ๆ เพื่อถวายความอาลัยแด่พระองค์ สิ่งเหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีที่พสกนิกรมีต่อพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นที่รักยิ่ง แสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่มั่นคงของสถาบันกษัตริย์ของประเทศไทย การทรงงานเพื่อประชาชนอย่างไม่เคยย่อท้อ ด้วยความเพียรอันบริสุทธิ์ดังพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนกที่ทรงพระราชนิพนธ์เพื่อสอนและให้กำลังใจคนไทย ทรงเป็นแบบอย่างด้วยพระจริยวัตรที่งดงาม ทั้งความรักความกตัญญูต่อพระราชมารดา ต่อครอบครัว ความรักต่อประชาชน และการยึดมั่นในหลักธรรมคำสั่งสอน ทรงเป็น King of Kings ดังคำอธิบายของ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และทรงเป็นธรรมราชาที่สมบูรณ์ ดังผลการวิจัยในบทที่ 2

ความเป็นธรรมราชาของพระองค์ปรากฏผ่านการทรงงาน แนวพระราชดำริ และพระราชดำรัส ทรงเป็นแบบอย่างพุทธมามกะ มีพระราชจรรยาตรงตามลักษณะแห่งราชาที่ดีตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่ง ไชยันต์ ไชยพร (2560, หน้า 191-192) เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเข้าพระทัยและตระหนักถึงแบบแผนคติคุณธรรมของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีต ทั้งทรงสามารถประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์บริบทของสังคมปัจจุบัน ทรงผสมผสานแนวคิดคติคุณธรรมของพุทธศาสนาเถรวาท พราหมณ์และความเชื่อผี รวมทั้งของพราหมณ์และฮินดูที่กษัตริย์เป็นดังสมมติเทพและธรรมราชาในอัคคัญญสูตรได้อย่างงดงาม

การทรงงานของพระองค์แม้มิได้อยู่ในกรอบคติธรรมในสมัยสมบูรณาญาสิทธิ-ราชย์ที่ใช้คติธรรมควบคุมพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์เพื่อให้ยึดมั่นในหลักธรรม แต่พระองค์ทรงยึดมั่นอยู่ในกรอบแห่งธรรมซึ่ง ไชยันต์ ไชยพร (2561) เห็นว่าด้วยเหตุนี้ผู้ทรงธรรมจึงเป็นผู้มีอำนาจบารมีเหนือกรอบเกณฑ์ของกฎหมาย อีกทั้งปัญหาเรื่องทุจริตการแสวงหาผลประโยชน์ทางการเมือง ความอ่อนแอของรัฐบาล ความเห็นต่างจนนำมาสู่ความขัดแย้งทางการเมือง ทำให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่วางหลักการสำคัญที่ต้องอยู่ภายใต้กฎหมาย แต่กลับมีปัญหาการเมืองเป็นระยะ จนสถาบันการเมืองก็ไม่สามารถเป็นหลักในการแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงเป็นทางออกสุดท้ายของทางตันทางการเมือง ทรงสามารถยุติปัญหาได้ด้วยคุณธรรมบารมีที่ทรงสะสมมาตลอดรัชกาลนับจากวันขึ้นครองราชย์ ที่สำคัญยิ่งพระองค์ทรงให้ความสำคัญและทรงยอมรับบทบาทของพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญทรงระวังพระองค์มิให้เกิดการใช้พระราชอำนาจเกินกว่าที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้จึงเป็นข้อยืนยันสมมติฐานว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว-ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นธรรมราชาอย่างมิอาจปฏิเสธได้ นอกจากจะทรงยึดมั่นในหลักธรรมยังทรงนำหลักธรรมมาสอดแทรกในพระราชดำรัส พระบรมราโชวาทและพระราชนิพนธ์เพื่อให้ชาวไทยยึดเป็นแนวปฏิบัติ สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นส่วนสำคัญในการจรรโลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้เป็นการปกครองที่ให้คุณประโยชน์แก่

แผ่นดิน ด้วยการส่งเสริมคนดีให้เข้ามาเป็นตัวแทนประชาชนในการปฏิบัติงานต่าง ๆ เพื่อประเทศชาติ

เรื่องการใช้พระราชอำนาจทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยนั้น แม้จะมีผู้โต้แย้งและแสดงความเห็นว่าพระองค์ทรงก้าวล่วงพระราชอำนาจ เช่น การวิพากษ์กรณีที่ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกฯ เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เนื่องจากได้เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองจากเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ส่งผลให้จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง กรณีนี้พระองค์ทรงใช้พระราชอำนาจตามรัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรพุทธศักราช 2515 ที่บัญญัติหลักการในกรณีที่พระมหากษัตริย์จะทรงแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีคนหนึ่ง และรัฐมนตรีตามที่นายกรัฐมนตรีถวายคำแนะนำ และมีจำนวนตามสมควรประกอบเป็นคณะรัฐมนตรี เพื่อทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินตามมาตรา 14 วรรคหนึ่งไว้อย่างชัดเจน ดังนั้น เหตุการณ์นี้จึงเป็นการกระทำตามกรอบแห่งรัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกับกรณีทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง นายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี ตามความกราบบังคมทูลของประธานสภารักษาความสงบเรียบร้อย-แห่งชาติ พล.อ. สุนทร คงสมพงษ์ เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2535 ก็อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 21 แห่งธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2534 และกรณีที่ทรงมีพระราชดำริว่า นายอานันท์ ปันยารชุน เป็นผู้ที่สมควรไว้วางพระราชหฤทัยให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เนื่องจากพลเอกสุจินดา คราประยูร ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ความเป็นนายกฯ จึงสิ้นสุดลง และประธานสภาผู้แทนราษฎร นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ได้ดำเนินการตามวิถีทางในระบอบ-ประชาธิปไตย อาศัยความในมาตรา 159 ของรัฐธรรมนูญแห่งราอาณาจักรไทย พุทธ-ศักราช 2534 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้ง นายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายก-รัฐมนตรี (เกรียงศักดิ์ แจ้งสว่าง, 2549 หน้า 119-120; ไชยันต์ ไชยพร, 2561) ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การทรงงานของพระองค์ทรงมีพระราชวินิจฉัย ทรงพิจารณาด้วยพระปรีชา-สามารถ และมิได้กระทำเกินเลยจากพระราชอำนาจที่กำหนดในรัฐธรรมนูญ ทรงวางพระองค์เป็นกลางทางการเมืองอย่างแท้จริง แม้แต่การร่างรัฐธรรมนูญแห่งอาณาจักรไทย

พุทธศักราช 2517 ที่ได้ระบุให้ประธานองคมนตรีเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราช-โองการในการแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภา พระองค์ไม่ทรงเห็นด้วยต่อบทบัญญัติดังกล่าว ทรงเห็นว่าประธานองคมนตรีเป็นบุคคลที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งตามพระราช-อัธยาศัย อันจะเป็นการขัดต่อหลักการที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือการเมือง ทรงมีพระราชดำรัสย้ำในเรื่องความเป็นกลางทางการเมืองความว่า “เราพยายามวางตัวให้เป็นกลางและร่วมมือโดยสันติวิธีกับทุกฝ่าย เพราะเชื่อมั่นว่าความเป็นกลางนี้สำคัญสำหรับเรา” (วัชรา ไชยสาร, 2549, หน้า 22)

สำหรับการแก้ปัญหาการเมืองและวิกฤตของประเทศที่พระองค์ทรงเข้ามามีบทบาทสำคัญ เช่นเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬนั้น ทรงเห็นแก่ความสงบของประเทศและชีวิตของประชาชนผู้บริสุทธิ์ ทรงพระราชทานทางออกเพื่อยุติปัญหา พระองค์มิได้สั่งการหรือใช้พระราชอำนาจใด ๆ แต่เป็นเพราะพระบารมีที่เกิดจากความจงรักภักดีที่พสกนิกรมีต่อพระองค์ ทำให้สามารถคลี่คลายวิกฤตดังกล่าวลงได้ ซึ่งเรื่องทางการเมืองนี้ นายอานันท์ ปันยารชุน (2555) กล่าวไว้ว่า ตลอดระยะเวลาที่ทำหน้าที่นายกรัฐมนตรี พระองค์ไม่เคยมีรับสั่งใด ๆ แม้แต่ครั้งเดียวที่เกี่ยวข้องกับการเมืองประเทศ หากจะมีครั้งใดที่ทรงรู้สึกว่าอาจจะก้าวล้ำขอบเขต พระองค์ท่านก็จะทรงยับยั้งไว้ในกรอบวินัยที่ทรงตั้งไว้ จะรับสั่งว่า “นี่เป็นเรื่องที่นายกฯ มาขอความเห็นนะ” จึงเห็นได้ว่าพระองค์ทรงพยายามที่จะแก้ไขปัญหาตามครรลองของระบอบประชาธิปไตย และการแก้วิกฤตประเทศก็ทำให้การเมืองเกิดเสถียรภาพ พระราชกรณียกิจที่สำเร็จลุล่วงด้วยดีล้วนเกิดจากพระบารมีของพระองค์ ดังความเห็นของอดีตนายกรัฐมนตรี นายชวน หลีกภัย (2559) ที่เห็นว่า

> พระมหากษัตริย์ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นรัฐธรรมนูญไม่ได้ให้อำนาจอะไรไว้ การทรงงานก็ทรงใช้อำนาจต่าง ๆ ผ่านทางฝ่ายบริหาร นิติบัญญัติ ตุลาการ แต่เมื่อยามมีวิกฤตที่สถาบันทั้งหลายไม่สามารถคลี่คลายเหตุการณ์ได้ บารมีของพระองค์ท่านคือสิ่งที่ทำให้เหตุการณ์สงบ ทรงเรียกผู้เกี่ยวข้องมาคุยด้วย ซึ่งหากคนเหล่านั้นไม่เชื่อ ไม่ยอม ก็ไม่มีใครจะไปทำอะไรได้ แต่ทั้งหมดก็ด้วยพระบารมี ที่ทำให้บ้านเมืองเราสงบ อีกทั้งเหตุการณ์วิกฤตเรื่องพรรค

> คอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่ช่วงเวลานั้นประเทศกลุ่มอินโดจีนมีเหตุการณ์ต่าง ๆ วุ่นวายและเกิดเปลี่ยนแปลงอย่างมาก สหรัฐอเมริกาถอนกำลังทหารออกไป ซึ่งตอนนั้นมีการคาดหมายถึงขั้นที่ว่าประเทศไทยจะต้องล้มไปตามทฤษฎีโดมิโน แต่ในที่สุดประเทศไทยก็สามารถผ่านพ้นวิกฤตนี้ เพราะประชาชนเห็นแล้วว่าแนวคิดนี้ต้องการเปลี่ยนแปลงระบบ และคนไทยรับไม่ได้เพราะในหลวงทรงอยู่ในหัวใจคนไทยแล้ว จากการที่ทรงเสด็จไปทั่วประเทศและทรงทำโครงการต่าง ๆ เพื่อประชาชนมายาวนาน สิ่งนี้สามารถวัดได้จากการเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2519 ทุกอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เป็นคณิตศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงจากปี พ.ศ. 2518 เปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิง ปี พ.ศ. 2519 ระบบสังคมนิยมไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะคนรับไม่ได้ที่จะเปลี่ยนระบบ คนไทยไม่สามารถรับการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของในหลวง เพราะคนไทยผูกพันกับในหลวงมายาวนาน. . .

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ มีความเห็นทำนองเดียวกันในเรื่องความเป็นกลางทางการเมืองของพระองค์ ดังคำกล่าวให้สัมภาษณ์ว่า

> . . .สิ่งที่งดงามของพระองค์มีหลายเรื่อง ผมยังไม่เคยได้ยินข่าวว่าท่านเข้าร่วมประชุม ค.ร.ม. เลย ท่านรักษาเส้นของท่านไว้ วางพระองค์เป็นกลาง ไม่ทรงยุ่งโดยตรง ให้เค้าแก้กันไป . . .การเมืองก็เป็นแบบนี้ ท่านก็เตือนผู้พิพากษาให้รู้จักคิด เตือนองคมนตรี เตือนนายกสุจินดา เตือนจำลองเนื่องจากว่าหน้าที่ด้านการเมือง ทะเลาะกันไปก็ไม่รู้จะดีหรือเปล่า พระองค์ก็ทำได้แค่นี้ก็ทรงเตือนในหลวงไม่ได้ทำนอกกรอบกติกา พระองค์ท่านทำได้อย่างดี (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 2 เมษายน 2561)

ผู้วิจัยเห็นว่า ทุกครั้งที่ทรงลงมาแก้วิกฤตประเทศก็ด้วยทรงเห็นแก่ประชาชนในฐานะประมุขของชาติพระองค์ย่อมคำนึงถึงคนส่วนใหญ่และความสงบความมั่นคงของประเทศเป็นสำคัญ พระองค์ทรงเน้นให้แต่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องคิดถึงชาติบ้านเมือง ทรง-แสดงให้เห็นถึงความเป็นพระมหากษัตริย์นักประชาธิปไตย ดังพระบรมราโชวาทความว่า (วัชรา ไชยสาร, 2549, หน้า 20-21)

> . . .เพราะไม่มีสภาผู้แทนฯ ก็ไม่สามารถมีการปกครองแบบประชาธิปไตยได้ ของเรามีศาลหลายชนิดมากมาย เรามีสภาหลายแบบ และทุกแบบต้องเข้ากันปรองดองกัน และคิดหาทางที่จะแก้ไขได้. . .ขอยืนยันว่ามาตรา 7 ไม่ได้หมายถึงมอบให้พระมหากษัตริย์มีอำนาจที่จะทำอะไรตามชอบใจ มาตรา 7 พูดถึงการปกครองแบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ไม่ได้บอกให้พระมหากษัตริย์ตัดสินใจทำได้ทุกอย่าง ถ้าทำไป เขาจะว่าพระมหากษัตริย์ทำเกินหน้าที่ได้ ซึ่งข้าพเจ้าไม่เคยทำเกินหน้าที่ ถ้าทำเกินหน้าที่ ไม่ใช่ประชาธิปไตย …

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ พล.อ. สนธิ บุญรัตกลิน ที่มีโอกาสตามเสด็จและได้รับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาท ได้เล่าถึงพระองค์ว่า ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่วางพระองค์เป็นกลางทางการเมืองอย่างแท้จริง ทรงเป็นแบบอย่างในเรื่องการเคารพกฎกติกา ทรงรอบรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ พระราชดำรัสทุกองค์ล้วนเป็นประโยชน์และให้ข้อคิด พระองค์ไม่เคยสั่งการ ทรงใช้เวลาที่ได้เข้าเฝ้าเล่าเรื่องพระราชทาน ให้นำไปคิดพิจารณา (พล.อ. สนธิ บุญรัตกลิน, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 15 พฤษภาคม 2561)

จากการทรงงานในฐานะพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญที่ทรงรักษากรอบกติกาของการปกครองระบอบประชาธิปไตย พระองค์ทรงได้รับการยอมรับว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์นักประชาธิปไตย ด้วยทรงมีแนวคิดในการทรงงานที่มีความสอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ของทั้งฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายตุลาการ ตามหลักการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ทรงคำนึงถึงประโยชน์โดยรวมของประเทศ และความถูกต้องตามหลักกฎหมาย ความซื่อสัตย์ และความสามัคคี พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการทำงานของรัฐบาล ดังพระราชดำรัสความว่า (วัชรา ไชยสาร, 2549, หน้า 16)

> . . .คณะรัฐมนตรีนี้ก็มีงานที่สำคัญที่สุด ความเป็นอยู่จะดี จะก้าวหน้าของประเทศชาติบ้านเมืองและประชาชนก็อยู่ที่การปฏิบัติของคณะรัฐบาลเป็นส่วนใหญ่ เพราะคำว่า รัฐบาล ก็หมายความว่าเป็นผู้ที่รักษารัฐ ผู้ที่ทำนุบำรุงรัฐ รัฐนั้นคือประเทศชาติ ส่วนรวม หรือถ้าพูดถึงคณะรัฐมนตรี รัฐมนตรีก็เป็นมนตรีในรัฐมนตรีก็คือผู้ที่มีความสำคัญ มีความรู้ มีความตั้งใจที่จะทำงาน รัฐก็คือ

> ประเทศชาติส่วนกลาง และมนตรีของรัฐนั้นก็เป็นผู้ใหญ่ของรัฐ เป็นผู้ที่สามารถที่จะใช้ความรู้และนำความรู้นั้นมาปฏิบัติ ทั้งหมดนี้ นอกจากมีความตั้งใจมั่นแล้วก็มีความตั้งใจตามที่ได้ปฏิญาณว่าจะซื่อสัตย์สุจริต ซื่อสัตย์สุจริตนี้มีความสำคัญ เพราะถ้าหากว่าแต่ละคนมีความตั้งใจแล้ว แต่ไม่มีความซื่อสัตย์สุจริต ก็ไม่มีเป้าหมายที่แน่นอน จะเปะปะไปทางโน้นทีทางนี้ทีไม่มีทางที่จะสำเร็จในงาน การใด ๆ . . .

สิ่งเหล่านี้เป็นที่ปรากฏชัดว่าการทรงงานตลอดรัชกาลของพระองค์ทรงคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ ทรงชี้ให้เห็นว่าความเจริญมั่นคงจะเกิดขึ้นก็ด้วยทุกฝ่ายมุ่งกระทำการงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ด้วยความตั้งใจจริง และด้วยความคิดพิจารณาโดยสติรอบคอบ ทรงมีพระราชดำรัสย้ำเตือนให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตยซึ่งเป็นการปกครองโดยประชาชนใช้สิทธิออกเสียงเลือกผู้แทนเข้าไปบริหารประเทศด้วยการส่งเสริมคนดีให้เข้ามาปกครองบ้านเมือง ซึ่งนับเป็นหัวใจสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน

บทบาทในการรักษาเสถียรภาพการเมืองและทรงจรรโลงการปกครองระบอบ-ประชาธิปไตยของพระองค์นอกจากที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังทรงพยายามรักษาดุลยภาพทางการเมืองและเสริมสร้างความมั่นคงของการปกครองระบอบประชาธิปไตย เช่น การร่าง-รัฐธรรมนูญฉบับปี พุทธศักราช 2517 ที่ทรงพระราชทานแนวคิดจนนำมาสู่การจัดตั้งสมัชชาแห่งชาติ หรือ “สภาสนามม้า” นับเป็นกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากที่สุด มีการบัญญัติเรื่องสิทธิเสรีภาพ ซึ่ง นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (2549, หน้า 139) เห็นว่าเรื่องนี้เป็นบทบาทของสถาบันกษัตริย์ในทางการเมืองซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน ทรงให้ประชาชนทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านการร่างรัฐธรรมนูญหลังปัญหาการแก่งตัวทางการเมืองจากเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ จึงเป็นการสร้างดุลยภาพและเสถียรภาพทางการเมืองที่สำคัญ

จะเห็นได้ว่า ความเป็นธรรมราชาของพระองค์ได้ช่วยกู้วิกฤตประเทศให้ผ่านพ้นไปได้ทุกครั้งที่ชาติบ้านเมืองมีปัญหา ไม่ว่าเหตุการณ์ภัยคอมมิวนิสต์ในช่วงต้นรัชกาลที่เป็นเรื่องหวั่นวิตกอย่างยิ่ง แต่เพราะการเสด็จออกเยี่ยมเยียนราษฎร ทรงสร้างขวัญกำลัง-

ใจ ทรงเข้าถึงท้องถิ่นทุรกันดาร ด้วยเหตุนี้คนไทยจึงพร้อมกันปกป้องสถาบันกษัตริย์ เพราะรู้ดีว่าลัทธิคอมมิวนิสต์ต้องการล้มล้างระบอบการปกครองและสถาบันกษัตริย์ การทรงงานเพื่อประชาชนในท้องถิ่นทุรกันดารทำให้ประชาชนได้ใกล้ชิดกับพระองค์ ได้รับคำสอนคำแนะนำเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งหากไม่ใช่เพราะพระองค์ประเทศไทยก็อาจไม่พ้นภัยนี้ นายกร ทัพรังสี ได้ถ่ายทอดคำพูดของ เหมา เจ๋อ ตุง ครั้งติดตาม ม.ร.ว. คึกฤทธ์ ปราโมช ไปเจริญสัมพันธไมตรีว่า “จะมาขอไม่ให้คอมมิวนิสต์เข้าไทย ไม่ต้องกลัวเลย ถ้าท่านทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดี แค่นี้คอมมิวนิสต์ก็ทำอะไรไม่ได้แล้ว” (พล.อ. สนธิ บุญรัตกลิน, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 15 พฤษภาคม 2561) แม้แต่เรื่องโรคภัยไข้เจ็บและโรคระบาดที่เป็นปัญหาใหญ่ ทรงมีความห่วงใยต่อประชาชนและลงมาแก้ปัญหาช่วยคนที่ถูกสังคมทอดทิ้ง เช่น คนที่เป็นโรคเรื้อน ทรงสร้างคุณภาพชีวิตของคนเหล่านั้น ซึ่งเป็นไปตามหลักการของความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตย ทรงดูแลประชาชนทั่วทุกท้องถิ่น ทุกเชื้อชาติศาสนาในผืนแผ่นดินไทย จนเกิดความผูกพันระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน ดังคำว่า “ราชประชาสมาสัย” ซึ่ง นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญมากและเป็นการลดช่องว่างทางสังคม เพราะสมัยก่อนคนเป็นโรคเรื้อนจะถูกกีดกันจากสังคม พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์แต่ทรงพระราชทานโอกาส ทรงช่วยเหลือให้คนเหล่านี้มีที่ยืนในสังคม สิ่งเหล่านี้ล้วนสร้างความผาสุกให้กับประชาชน สร้างความมั่นคงให้ประเทศและสถาบันกษัตริย์ ทำให้ประชาชนจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์มากยิ่งขึ้น (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 2 เมษายน 2561)

พระปรีชาสามารถของพระองค์เป็นประโยชน์ต่อการทรงงานและพระราชทานเป็นความรู้ข้อคิดแก่ผู้ปฏิบัติงาน ทรงศึกษารัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศอย่างกระจ่าง ซึ่ง พล.อ. สนธิ บุญรัตกลิน เล่าถึงประสบการณ์ที่ได้รับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทว่า ทุกเรื่องที่มีพระราชดำรัสในเรื่องใดทรงศึกษามาอย่างถ่องแท้ ทรงรู้ข้อมูลนั้น ๆ แม้แต่เรื่องการทหาร เรื่องเรือรบ เรื่องอาวุธ ทรงรู้มากกว่าทหารอาชีพ ทรงพระราชทานคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อกองทัพ แม้แต่ข้อกฎหมายก็ทรงศึกษามาโดยละเอียด (พล.อ. สนธิ บุญรัตกลิน, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล,

15 พฤษภาคม 2561) เรื่องนี้หากพิจารณาจากการศึกษาของ ศุภมิตร ปีติพัฒน์ (2560) ที่ได้ข้อมูลจากหอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยโลซานน์ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงสนพระทัยกฎหมายโรมันเป็นพิเศษ ทรงเลือกเรียนกฎหมายโรมันถึง 4 รายวิชา มากกว่าวิชากฎหมาย ในด้านอื่น ๆ ทรงสนพระทัยเศรษฐศาสตร์การเมืองทรงเลือกวิชา Political Economy, History of Economic Doctrines และ Comparative Political Institutions ศุภมิตร จึงตั้งสมมติฐานว่า วิชากฎหมายโรมันที่พระองค์ทรงสนพระทัยเป็นพิเศษนั้นทำให้ทรงคุ้นเคยกับระบบการเมืองการปกครองโรมันทั้งในยุคสาธารณรัฐและจักรวรรดิ รวมทั้งการขึ้นลงเปลี่ยนแปลงในอำนาจของสถาบันทางการเมืองฝ่ายต่าง ๆ ในสังคมโรมันเป็นอย่างดี และจากพระราชประวัติผู้วิจัยยังเห็นเพิ่มเติมว่าการที่ทรง-ศึกษาและเติบโตมาในประเทศที่เป็นประชาธิปไตยแต่ทรงพระเยาว์ อีกทั้งในช่วงพระชนมายุของพระองค์เป็นช่วงที่สถาบันกษัตริย์หลายประเทศประสบปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทรงรับรู้เรื่องราวการล่มสลายของสถาบันกษัตริย์จากเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศต่าง ๆ ทรงศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งประสบการณ์ความรู้และพระปรีชาสามารถของพระองค์ ทำให้ทรงปรับบทบาทของสถาบันกษัตริย์และวางพระองค์ได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของประเทศ

กล่าวได้ว่า แม้จะมีเหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมืองหรือที่เรียกว่าการแก่งตัวทางการเมืองเป็นระยะ ทั้งประชาธิปไตยของประเทศไทยก็เพิ่งเริ่มต้นก่อนรัชสมัยของพระองค์เพียงสิบกว่าปี จึงเป็นช่วงของการปรับตัวของทุกฝ่าย ทั้ง สถาบันกษัตริย์ ข้าราชการ นักการเมืองตลอดจนประชาชนทั่วไป เวลาที่ผ่านมาประเทศไทยมีการพัฒนาในทุกด้าน ดังคำกล่าวของ นายชวน หลีกภัย ทีเห็นว่า การทรงงานของพระองค์ ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงแก่ประเทศอย่างมาก ทรงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการให้คำแนะนำที่มีคุณค่าและมีผลต่อบ้านเมืองระยะยาว สิ่งสำคัญที่สุดคือเรื่องการสร้างคนเพื่อมารับผิด-ชอบบ้านเมืองในวันข้างหน้า ทรงทำประโยชน์ให้กับบ้านเมือง โดยเฉพาะการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ปัญหาของประเทศไทยไม่ได้เกิดจากระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข แต่เกิดจากพฤติกรรมของคนบางกลุ่ม พระองค์จึง

ทรงเน้นเรื่องคุณธรรมในทุกพระราชดำรัส เพื่อเป็นเกราะที่ดีงามต่อประเทศชาติ (ชวน หลีกภัย, 2559)

การที่พระองค์ผู้ทรงเป็นธรรมราชา “ทรงปกเกล้าฯ แต่ไม่ปกครอง” ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจและพระราชจริยาวัตรตามกรอบแห่งกฎหมาย ทรงเข้าพระทัยและมีประสบการณ์เกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย พระองค์จึงทรงเป็นหลักในการรักษาเสถียรภาพทางการเมืองและทรงจรรโลงการปกครองระบอบ-ประชาธิปไตยของประเทศไทย โดยมีเป้าหมายที่ประโยชน์สุขของประชาชน ทรงเข้าถึงปัญหาจนนำมาสู่การแก้ปัญหาและการพัฒนาให้บุคคลสามารถดูแลตนเอง ดูแลครอบครัว และดูแลสังคมชุมชนของตน นอกจากนี้ หากใครมีปัญหาเดือดร้อนก็ยังสามารถขอบารมีพระองค์เป็นที่พึ่ง โดยการส่งหนังสือกราบทูลขอพระกรุณาฯ จึงกล่าวได้ว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยการช่วยเหลือพสกนิกรผู้ยากไร้ให้สามารถพึ่งตนเองนี้เป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นพื้นฐานที่สำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตยตามตัวชี้วัดของ O’Donnell (อ้างถึงใน ไชยวัฒน์ ค้ำชู และนิธิ เนื่องจำนง, 2559, หน้า 253) ที่ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นส่งผลให้ให้ปัจเจกชนสามารถแสดงบทบาทในฐานะตัวแสดงที่เป็นรากฐานอันสำคัญยิ่งของการปกครองระบอบประชาธิปไตย เพราะการพัฒนานี้จะส่งเสริมเรื่องสิทธิทางการเมือง สิทธิพลเมือง และสิทธิทางสังคม ที่ล้วนเป็นรากฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตย

การทรงงานของพระองค์ได้สร้างความจงรักภักดีและพระบารมี ดังที่ ไชยันต์ ไชยพร (2560, หน้า 165-167) และเอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2549, หน้า 17-18) มีความเห็นสอดคล้องกันว่า สถาบันกษัตริย์เป็นปัจจัยสำคัญในการผสมผสานและธำรงไว้ซึ่งระบอบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ เนื่องจากการปกครองโดยพระมหากษัตริย์ของไทยนับจากอดีตมานั้น ทรงปกครองไพร่ฟ้าด้วยพระเมตตา นอกจากนี้ ประเทศไทยยังมีต้นทุนทางวัฒนธรรมและมีความเป็นเอกภาพสูงกว่าสังคมที่ปกครองด้วยระบอบอื่น ต้นทุนทางวัฒนธรรมของไทยที่สามารถผสมผสานกับระบอบการปกครองใหม่ ได้แก่ คุณค่าทางความรู้สึก อารมณ์และจิตใจร่วมกันของผู้คนในชาติ และสรรสร้างระบอบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญให้มีความชอบธรรมนับเป็นความสามารถพิเศษของ

สถาบันกษัตริย์และของประชาชนในสังคมไทย ประการที่สำคัญยิ่ง คือ การปกครองในรัชสมัยของพระองค์ทรงปกเกล้าฯ (reign) ประเทศไทยโดยยึดหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย จึงมิได้ทรงปกครอง (rule) โดยการใช้อำนาจ ทรงวางพระองค์เป็นกลางทางการเมือง และทุกสิ่งที่ทรงทำก็เพื่อประโยชน์สูงสุดของประชาชนและประเทศชาติ ดังที่ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (2549) ได้ใช้คำว่า “พระผู้ทรงปกเกล้าฯ ประชาธิปไตย” นอกจากนี้ คุณค่าของสถาบันกษัตริย์ยังได้รับการยืนยันจากนักวิชาการต่างประเทศ อาทิ Bagehot (1971), Jean Bodin และ Stepan, Linz, and Minoves (2014) ที่สรุปข้อค้นพบว่าระบอบที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งประมุขแห่งรัฐและหัวหน้ารัฐบาล (ruling monarchy) มีเสถียรภาพมากที่สุด และรัฐที่ปกครองโดยพระมหากษัตริย์ที่ทรงธรรมจะเป็นหลักประกันที่ดีที่สุดในการปกครอง เพื่อมุ่งประโยชน์ทั้งปวงแก่ประชาชนและประเทศชาติ

ผลจากการวิจัยนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ ประมวล รุจนเสรี (2548, หน้า 97-103) ที่พบว่า นิติราชประเพณีทางการเมืองการปกครองของประเทศไทยที่มีมาช้านานเป็นนิติราชประเพณีที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนอย่างเหมาะสมพอดีกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยของไทยแม้จะเกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้นแต่พระมหา-กษัตริย์ก็ทรงปรับใช้นิติราชประเพณีได้อย่างแนบเนียน จนกลายเป็นวัฒนธรรมอำนาจอย่างหนึ่ง เป็นวัฒนธรรมอำนาจที่ยึดหลักการใช้อำนาจด้วยธรรมะ ด้วยเมตตาและด้วยความสัมพันธ์ที่เอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน และสอดคล้องกับการศึกษาของ ไชยันต์ ไชยพร ที่กล่าวมา ซึ่งวัฒนธรรมอำนาจแบบไทยจากการสรุปของ ประมวล รุจนเสรี มีดังนี้

1. คนไทยทั้งประเทศมีความสำนึกร่วมกันว่าพระมหากษัตริย์เป็นประดุจบิดาที่คอยปกป้องคุ้มครองชีวิตของตนเอง ความรู้สึกนี้ฝังแน่นอยู่ในสายเลือดของคนไทย จนเกิดความศรัทธาเชื่อมั่นในสถาบันกษัตริย์

2. นิติราชประเพณีที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจอย่างจำกัดต่อคนไทยในชาติ เช่น ในสมัยอยุธยาพระมหากษัตริย์ทรงตรากฎหมายใช้บังคับราษฎร ต้องชี้แจงแสดงเหตุผลอย่างละเอียด อ้างถึงความจำเป็นเพื่อประโยชน์สุขของราษฎร อ้างบาลีจาก

คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ มิได้ออกกฎหมายมาบังคับใช้ตามอำเภอใจ นอกจากนี้ยังทรงออกกฎมณเฑียรบาลมายับยั้งการใช้พระราชอำนาจของพระองค์เอง

3. นิติราชประเพณีที่ถือเอาธรรมะเป็นเครื่องมือในการปกครองราษฎร เช่น เสรีภาพในการเลือกนับถือศาสนา การให้อภัย การเอาชนะโดยธรรม การควบคุมตนเอง การเป็นที่พึ่งพิง ด้วยวัฒนธรรมเหล่านี้พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์จึงต้องทรงมีความรู้ ทรงเป็นคนดี ทรงอุทิศตนเพื่อผู้อยู่ใต้ปกครอง

4. นิติราชประเพณีในการรักษาไว้ซึ่งเอกราชความเป็นไทย และคนไทยที่มั่นคงในพระพุทธศาสนา จากกรณีตัวอย่างในการกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระนเรศวร-มหาราชและสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตลอดจนการรักษาประเทศชาติโดยยอมเสียดินแดนบางส่วนเพื่อรักษาไว้ซึ่งอธิปไตยในสมัยรัตนโกสินทร์

5. นิติราชประเพณีที่พระมหากษัตริย์ทรงทำนุบำรุงประเทศชาติและประชาชนยิ่งกว่าพระองค์เอง ในการเสด็จเยี่ยมเยียนราษฎรเพื่อบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อน

6. นับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อพ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ได้เกิดมีนิติราช-ประเพณีใหม่จากสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่จะต้องเป็นกลางทางการเมืองปลอดจากการเมือง บริหารราชการแผ่นดินต้องเป็นรัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น

ผู้วิจัยเห็นว่านิติราชประเพณีทั้ง 6 ที่กล่าวมาไม่มีข้อใดขัดหรือแย้งกับแนวคิดอุดมการณ์การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข แต่กลับสนับสนุนส่งเสริมวัฒนธรรมการปกครองแบบไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงใช้ทุนทางวัฒนธรรมของผู้ปกครองที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิม คือ ทรงดำรงมั่นในทศพิธ-ราชธรรม และความเป็นพระมหากษัตริย์นักพัฒนา ทรงใช้พระราชอำนาจตามที่กำหนดในรัฐธรรมนูญอย่างเคร่งครัด ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยพระสุขุมคัมภีรภาพ ด้วยทรงห่วงใยต่อความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติและความผาสุกของประชาชน แสดงให้เห็นถึงพระราชหฤทัยที่ทรงเชื่อมั่นและทรงจรรโลงระบอบประชาธิปไตยให้มีความมั่นคงถาวร ดังนั้น ไม่ว่าประเทศจะเกิดปัญหาใด รัฐบาลไหนจะขึ้นมาบริหารประเทศ พระองค์ยังทรงเป็นผู้นำทางภูมิปัญญา และทรงใส่พระทัยกับการแก้ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนเสมอมา

นอกจากนี้ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2560) ยังได้แสดงความคิดเห็นในบทความเรื่อง “ประชาธิปไตย ระบอบทหาร กับราชาธิปไตย” ว่า แม้การเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎรที่ตั้งใจจะให้ประเทศไทยเป็นระบอบรัฐธรรมนูญหรือระบอบประชาธิปไตย แต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมานั้นสิ่งที่ดำรงต่อเนื่องยืนยงและชอบธรรมมากกว่าก็คือ “ราชาธิปไตย” หรือ การปกครองอันมีสถาบันกษัตริย์ และองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็น “แก่นสาร” หรือเป็น “เสาหลัก”

จึงเห็นได้ว่าการปกครองของประเทศไทย แม้จะมีเหตุการณ์การแกว่งตัวทางการเมืองเป็นระยะ แต่เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทำให้การเมืองของไทยซึ่งเป็นการปกครองแบบผสมที่มีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมเป็นประมุขสูงสุด (the one) มีคณะรัฐบาลผู้แทนที่เป็นตัวแทนของประชาชนในการบริหารประเทศ (the few) และมีพลังประชาชน (the many) ที่คอยติดตามตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล แม้ว่าจะมีบางครั้งที่เกิดการแกว่งตัวทางการเมือง เกิดการขาดเสถียรภาพในการบริหารประเทศ แต่ทุกครั้งประเทศไทยก็สามารถผ่านพ้นวิกฤต สามารถสร้างดุลทางการเมือง ลดความรุนแรงที่จะเกิดขึ้น จากพระเมตตาบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นอกจากนี้ พระราช-ดำรัส พระบรมราโชวาททุกองค์ที่ทรงกล่าวไว้นั้นถือว่ามีคุณค่าอย่างยิ่ง ทรงเน้นย้ำในเรื่องความสามัคคี การปฏิบัติตามหลักธรรม เพื่อประโยชน์ของบ้านเมืองเป็นสำคัญ งานวิจัยนี้จึงยืนยันสมมติฐานการศึกษาว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ผู้เป็นธรรมราชา ที่ทรงปกเกล้าฯ บ้านเมืองภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ ในสมัยรัชกาลที่ 9 ทรงมีส่วนสำคัญยิ่งในการรักษาเสถียรภาพการเมืองและการจรรโลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทย ผ่านการทรงงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน เป็นการสร้างฐานรากที่มั่นคงของคนด้อยโอกาสทั่วประเทศให้สามารถดูแลตนเอง ดูแลครอบครัว ทรงสอนให้ประชาชนค่อย ๆ เรียนรู้หลักการอยู่ร่วมกันในชุมชน จากจุดเริ่มต้นเล็ก ๆ แผ่ขยายไปทั่วทุกท้องที่ ทุกจังหวัด ทรงมีส่วนสำคัญยิ่งในการทำให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยสามารถก้าวพ้นวิกฤตทางการเมือง ทำให้คนไทยตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเอง และพร้อมที่จะ “เดินตามรอยเท้าพ่อ”

อีกทั้งทรงทำให้สถาบันกษัตริย์มีความเข้มแข็งมั่นคง การเปลี่ยนรัชกาลเป็นไปตามจารีตประเพณี และความรู้สึกจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ยังคงอยู่ในหัวใจชาวไทยสืบไป

ข้อค้นพบจากการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ได้ข้อสรุปและข้อค้นพบ คือ การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข หรือการปกครองระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy) ของประเทศไทย เป็นรูปแบบการปกครองที่มีลักษณะเฉพาะตัวของความเป็นไทย เป็นการปกครองที่สร้างความสุข ความมั่นคงให้กับประชาชนและประเทศ เป็นระบอบการเมืองที่สอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรมไทยที่เคยปกครองด้วยองค์พระมหากษัตริย์มาโดยตลอด จากอดีตที่พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่เมื่อประเทศไทยเปลี่ยนการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข จึงนับเป็นการปกครองที่ดีกว่าระบอบเดิม เพราะเพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครอง ทำให้ทุกภาคส่วนมีบทบาท มีส่วนร่วมต่อความมั่นคงเติบโตของประเทศ มีการตรวจสอบถ่วงดุลในลักษณะของการปกครองแบบผสม (mix regime) อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน และพระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปกครองของประเทศไทยที่แม้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามะกะแต่ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภก ทรงให้สิทธิเสรีภาพในเรื่องการนับถือศาสนา ทรงให้ความสำคัญและทรงร่วมในกิจกรรมทางศาสนาอย่างทั่วถึง นับได้ว่าเป็นคุณค่าสำคัญของระบอบ constitutional monarchy ของไทยที่ทำให้พลเมืองที่ต่างศาสนาอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ จึงนับเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศชาติยิ่งขึ้น รูปแบบการปกครองนี้จึงว่ามีคุณค่าอย่างยิ่ง

ท้ายนี้ผู้วิจัยขอยกคำกล่าวของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ที่ตีพิมพ์ในหนังสือ Democracy and National Identity in Thailand ความว่า (เกษียร เตชะพีระ, 2558, หน้า 96-97)

> . . .ระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ เป็นเครื่องมืออันทรงประสิทธิผลที่สุดไว้ให้เราป้องกันเผด็จการ ตราบใดที่อำนาจสูงสุดยังอยู่กับพระมหากษัตริย์ และฉะนั้นจึงปลอดพ้นเงื้อมมือของพวกมักใหญ่ใฝ่สูงทางการเมืองแล้ว ตราบนั้นก็จะไม่มีความปรารถนาในหมู่นักการเมืองที่จะเป็นจอมเผด็จการ. . .

สรุปได้ว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมเป็นประมุขในสมัยของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เป็นรูปแบบการปกครองที่ยังความสุข ความเจริญ ความมั่นคง สามารถรักษาเสถียรภาพและจรรโลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้มั่นคง ด้วยพลังของประชาชนที่มีคุณภาพ

ภาคผนวก

การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ของประเทศอังกฤษ ประเทศเดนมาร์ก และประเทศญี่ปุ่น

การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขในประเทศต่าง ๆ มีความเป็นมาและพัฒนาการตลอดจนการปรับบทบาทสถานะของสถาบันกษัตริย์ที่แตกต่างกันออกไปตามบริบทสังคมของแต่ละประเทศ เพื่อความเข้าใจและเห็นภาพการเมืองการปกครองในระบอบนี้มากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลการเปลี่ยนแปลงการปกครองจาก “ระบอบราชาธิปไตย” มาสู่การปกครอง “ระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” มาศึกษาเปรียบเทียบ 3 ประเทศ ประกอบด้วย

1. ประเทศอังกฤษ ซึ่งถือเป็นประเทศแม่แบบของการปกครองระบอบนี้

2. ประเทศเดนมาร์ก ซึ่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นการประนีประนอมระหว่างสถาบันกษัตริย์กับคณะผู้เปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับประเทศไทย และ

3. ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศในเอเชียที่มีการตื่นตัวต่อการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยในช่วงเวลาเดียวกับประเทศไทย

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ส่งผลอย่างใหญ่หลวงต่อสถาบันกษัตริย์ ทั้งในเรื่องบทบาท พระราชอำนาจ การทรงงาน และทำให้สถานภาพของสถาบันกษัตริย์ของแต่ละประเทศแตกต่างกันออกไปบ้างดังความต่อไปนี้

ประเทศอังกฤษ

ข้อมูลทั่วไป

สหราชอาณาจักรหรือเรียกโดยทั่วไปว่าประเทศอังกฤษ เป็นประเทศที่ได้รับการกล่าวถึงว่าเป็นประเทศต้นแบบของการปกครองระบอบประชาธิปไตย และที่น่าสนใจศึกษายิ่งคือการคงอยู่ของสถาบันกษัตริย์ ประเทศอังกฤษมีวิวัฒนาการทางการเมืองการปกครองอันยาวนานนับ 1,000 ปี อันเป็นผลมาจากการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยังคงรักษาเอกลักษณ์เดิมในบางส่วน จากขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณี ซึ่งอังกฤษได้รับการยกย่องว่าเป็นประเทศต้นแบบของการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา การพัฒนาดังกล่าวได้ผ่านเหตุการณ์ความรุนแรงในการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจและความชอบธรรม ทั้งนี้ สมบูรณ์ สุขสำราญ (2527ก, หน้า 1) เห็นว่าความมั่นคงทางการเมืองอันต่อเนื่องของสหราชอาณาจักรสืบเนื่องจากคุณลักษณะพิเศษของประเทศนี้ที่สำคัญ ได้แก่ ประวัติวิวัฒนาการ (evaluation) ทางการเมืองและสังคมอันยาวนานและคุณลักษณะประจำชาติของชาวอังกฤษที่สามารถปรับปรุงสถาบันการเมืองและสังคมดั้งเดิม ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองในภาวะแวดล้อมใหม่ ๆ โดยความขัดแย้งไม่ถึงขนาดที่นำความหายนะมาสู่สถาบันดั้งเดิม สถาบันการเมืองจึงยังคงมีบทบาทสำคัญในระบบการเมืองปัจจุบัน ซึ่งเป็นผลมาจากวิวัฒนาการมากกว่าจากการปฏิวัติ (revolution) นอกจากนี้ ยังมีความเป็นเอกภาพและบูรณาการทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมของประชาชาติสูง ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีทัศนะและค่านิยมทางการเมืองไม่แตกต่างกันมาก ความขัดแย้งเรื่องชนชั้นก็ไม่เป็นปัญหาสำคัญที่นำมาสู่ความรุนแรงและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลและบทบาทสำคัญต่อวิวัฒนาการและรูปแบบของระบบการเมืองของสหราชอาณาจักรในปัจจุบัน

การสร้างชาติของอังกฤษเริ่มต้นเมื่อศตวรรษที่ 5 และ 6 ในช่วงการยึดครองโดยพวกแองเจิล (Angles) จูท (Jutes) และแซกซอน (Saxons) ซึ่งเดินทางมาจากตอนเหนือของเยอรมนี ในช่วงเวลาดังกล่าวได้มีการต่อสู้และเป็นปฏิปักษ์กันตลอดเวลาระหว่าง

หัวหน้าเผ่าต่าง ๆ ผู้ชนะเรียกตนเองว่า “กษัตริย์” แต่ทั้งนี้อำนาจและเขตแดนของแต่ละเผ่านั้นยังไม่อาจถือได้ว่าเป็นอาณาจักร ต่อมาในปี ค.ศ. 1066 ชาวนอร์มัน (Normans) ได้เข้ามายึดครองดินแดนอังกฤษ และสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่รัฐมากขึ้น โดยการจัดระบบการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ที่พระมหากษัตริย์ และสร้างความเข้มแข็งทางทหารเพื่อสร้างความมั่นคงโดยการรวมศูนย์อำนาจของกษัตริย์ (อรณิช รุ่งธิปานนท์, 2553, หน้า 3-4)

ในช่วงเริ่มต้นของยุคกลาง อังกฤษปกครองโดยอาศัยฝ่ายนิติบัญญัติแบบเป็นทางการน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นการปกครองโดยยึดถือจารีตและประเพณีปฏิบัติ พระมหากษัตริย์มีอำนาจจำกัด การตีความจารีตประเพณีสำหรับการปกครอง และการใช้กฎหมายนั้นกระทำได้โดยอาศัยการปรึกษาจากสภาที่ปรึกษา (Witenagemat) และขึ้นอยู่กับความสามารถของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ อย่างไรก็ตามภายใต้โครงสร้างสังคมของอังกฤษหลักการเสรีชน (freeman) คือกุญแจสำคัญ เมื่อสิ้นสุดยุคสมัยของแองโกล แซกซอน (Anglo Saxons) เสรีชนในอังกฤษจำนวนมากได้กลายสภาพไปมีสถานะกึ่งทาส แต่เสรีชนยังคงเป็นหลักการสำคัญของสังคม โดยหลังจากศตวรรษที่ 10 เป็นต้นมา ระบบศักดินา (feudalism) เริ่มมีความแข็งแกร่งขึ้นโดยอำนาจของกลุ่มตระกูลเจ้าของที่ดิน ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเจ้าของที่ดินและทาสที่อาศัยที่ดินทำกินจึงเด่นชัดมากขึ้น ซึ่งมีผลกระทบต่อสังคมในยุคต่อมา

การเปลี่ยนแปลงการปกครองกับสถาบันกษัตริย์

การปกครองโดยกษัตริย์ของอังกฤษเริ่มตั้งแต่ยุคมืด ราวศตวรรษที่ 5-6 แต่ในช่วงเวลาดังกล่าวยังไม่นับว่าเป็นราชอาณาจักร ยังมีกลุ่มชนหลายเผ่าอาศัยบนเกาะอังกฤษ กษัตริย์ในสมัยนั้นต้องเป็นผู้มีความสามารถในการสงคราม ต้องสามารถปกป้องชุมชนและต่อต้านศัตรู คุณสมบัติของกษัตริย์ในยุคแรก ๆ จะต้องเป็นนักรบ นักปกครอง และต้องเป็นคริสเตียน ซึ่งถือกันว่ากษัตริย์มีสถานะเหมือนนักบวชที่เป็นตัวแทนของพระเจ้าตามคัมภีร์เก่า (old testament) เน้นถึงฐานะของกษัตริย์ในฐานะนักปกครอง และมอบหมายหน้าที่กษัตริย์ให้เป็นนักรบผู้พิทักษ์ศาสนาคริสต์ ดังนั้น การทำสงครามกับคนนอกศาสนาจึงเป็นหน้าที่ของกษัตริย์ กษัตริย์จึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับศาสนาจักร

ตลอดมา การขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์จะมีพิธีกรรมที่ให้บิชอปหรือนักบวชคริสเตียนรับรองความเป็นกษัตริย์ ต่อมาในศตวรรษที่ 10-11 ศาสนจักรได้แพร่ขยายอิทธิพลครอบงำเรื่องการครองราชย์ของกษัตริย์ บทบาทพระราชอำนาจของกษัตริย์เช่นนี้ดำรงมาจนถึงสมัยกษัตริย์คนุตมหาราช (Cnut the Great) ซึ่งเริ่มมีการจำกัดอำนาจของกษัตริย์และการเพิ่มขึ้นของความต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน (เจษฎา พรไชยา, 2546, หน้า 6-14)

ระบบการปกครองที่กษัตริย์รวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางและเริ่มใช้อำนาจนิติ-บัญญัติ บริหาร และตุลาการที่กลายมาเป็นแบบอย่างการปกครองในยุคต่อมานั้น เกิดขึ้นหลังจากมีการรวมสหราชอาณาจักรภายใต้การนำของกษัตริย์คนุตมหาราช (Cnut the Great) ในราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 11 ซึ่งต่อมาการปกครองได้เริ่มมีมหาสภา (the Great Council) โดยมีหน้าที่หลักในการเป็นที่ปรึกษาของกษัตริย์ และยังมีการแต่งตั้งขุนนางและข้าราชบริพารที่ใกล้ชิดเป็นคณะที่ปรึกษา (curie regis) ซึ่งต่อมาก็คือ องคมนตรี (privy council) และคณะรัฐมนตรี (cabinet) การเมืองระบบนี้เป็นความร่วมมือร่วมใจระหว่างกษัตริย์และมหาสภา ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการปกครองระบบรัฐสภา อำนาจของกษัตริย์และมหาสภาดำเนินมาจนถึงปี ค.ศ. 1199-1216 ในสมัยพระเจ้าจอห์นจึงเกิดความขัดแย้งระหว่างกษัตริย์กับขุนนางจนนำมาสู่การเซ็นเอกสาร Magna Carta ในปีค.ศ. 1215 ซึ่งเป็นเอกสารที่กำหนดหลักสิทธิเสรีภาพของประชาชนและการกำหนดขอบเขตอำนาจของกษัตริย์ให้อยู่ภายใต้กฎหมาย จำกัดพระราชอำนาจในการจัดเก็บภาษีอากรโดยจะต้องได้รับความเห็นชอบจากมหาสภาก่อน รวมทั้งกำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงเคารพต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนด้วย ในเอกสารนี้ได้กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง ขอบเขตอำนาจของผู้ปกครอง สิทธิเสรีภาพของประชาชน ดังนี้ (เจษฎา พรไชยา, 2546, หน้า 14; ม.ร.ว. พฤทธิสาณ ชุมพล, 2544, หน้า 24; สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2527ก, หน้า 2-3; อรณิช รุ่งธิปานนท์, 2553, หน้า 3-4)
ประการแรก ได้มีการปฏิรูปโครงสร้างของมหาสภา (the Great Council) โดยให้ประกอบด้วยขุนนางผู้ปกครองเมือง หรือเจ้าของที่ดิน ซึ่งพระมหากษัตริย์จะได้เชิญมาร่วมปรึกษาหารือเป็นส่วนบุคคลและขุนนางระดับต่ำในตำแหน่ง “อัศวิน” (knights) จากแต่ละเมือง

ประการที่สอง เป็นบทบัญญัติคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของเสรีชนซึ่งเป็นการจำกัดอำนาจของกษัตริย์และขุนนางลง

ประการที่สาม เป็นบทบัญญัติที่ป้องกันการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายและทำนองคลองธรรมของกษัตริย์ ถ้าหากกษัตริย์ทำการปกครองไม่ชอบธรรมหรือละเมิดสัญญา เหล่าขุนนางอาจจัดตั้งสภาประกอบด้วยขุนนาง 24 คน เพื่อพิจารณาการกระทำของกษัตริย์และหากกษัตริย์ไม่ยินยอมก็อาจมีการใช้กำลังอาวุธได้

ระบอบนี้เป็นผลเนื่องมาจากความพยายามที่ยาวนานในการสร้างกลไกในการตรวจสอบและถ่วงดุล (checks and balances) กับการปกครองตามอำเภอใจของกษัตริย์โดยกษัตริย์ต้องฟังเสียงรัฐสภา จะจัดเก็บภาษีหรือมีกองทัพได้ก็ด้วยความยินยอมเห็นชอบของรัฐสภาเท่านั้น ระบบราชการส่วนกลางไม่ได้เกิดขึ้นเช่นในยุโรป หน้าที่ด้านการป้องกันประเทศและการดูแลความสงบเรียบร้อยภายในอยู่ในความรับผิดชอบของท้องถิ่นมากกว่าของรัฐบาลกลาง สิทธิเสรีภาพต่าง ๆ เริ่มได้รับการคุ้มครอง ระบบการเป็นตัวแทน (representation) เกิดขึ้นในอังกฤษอย่างค่อยเป็นค่อยไป ตามแนวคิดเสรีนิยม (liberal) (ม.ร.ว. พฤทธิสาณ ชุมพล, 2544, หน้า 25)

อย่างไรก็ตาม หลักการในกฎบัตรแมกนาคาร์ตาได้มีการเปลี่ยนแปลงในรัชสมัยพระเจ้าเฮนรี่ที่ 3 (ค.ศ. 1216-1265) โดยพระองค์มีพระราชประสงค์ให้พระมหากษัตริย์มีอำนาจเด็ดขาด ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างกษัตริย์กับเหล่าขุนนางจนเกิดการยึดอำนาจโดยไซมอน เดอ มองฟอร์ด (Simon de Montfort) ในปีค.ศ. 1265 ซึ่งต่อมามองฟอร์ดได้สถาปนาตนเองเป็นพระมหากษัตริย์ขึ้นปกครองประเทศ และได้เรียกประชุมรัฐสภา (parliament) ซึ่งนอกจากจะมีพระและขุนนางเข้าร่วมประชุมแล้วยังได้เลือกอัศวิน 2 คนในแต่ละแชร์ (shire) และเลือกชาวเมืองอีก 2 คน ในแต่ละโบโร (borough) เข้าร่วมประชุมด้วย โดยรัฐสภามีหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่พระมหากษัตริย์ในการกำหนดนโยบายและการบัญญัติกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ผู้แทนของเมืองมีสิทธิเข้าร่วมประชุม จึงเป็นการเริ่มต้นการปกครองในระบบผู้แทน ในสมัยของพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 1 (ค.ศ. 1295-1336) ได้มีการเรียกประชุมรัฐสภา ประกอบด้วยสมาชิก 3 กลุ่ม คือ กลุ่มชนชั้นสูงหรือขุนนาง กลุ่มพระและกลุ่มสามัญชนซึ่งในปลายศตวรรษที่ 14 ได้พัฒนามาเป็นระบบสองสภา คือ สภาขุนนาง (House of Lords) ประกอบด้วยขุนนางและ

พระเถระชั้นผู้ใหญ่ และสภาสามัญ (House of Commons) ประกอบด้วยผู้แทนสามัญชนและขุนนางชั้นผู้น้อย รัฐสภาได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น อำนาจของพระมหากษัตริย์และขุนนางถูกคานอำนาจโดยสามัญชนในรัฐสภาจนสามารถถ่วงดุลอำนาจของขุนนางได้ นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 13-15 สถาบันพระมหากษัตริย์ไม่ได้เป็นสถาบันที่มีอำนาจทางการเมืองเพียงสถาบันเดียวอีกต่อไป แต่ต้องใช้อำนาจทางการเมืองร่วมกับรัฐสภา และอำนาจของพระมหากษัตริย์ยังถูกจำกัดโดยกฎหมาย กำหนดการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกี่ยวกับพระบรมราชโองการและการบริหารของพระมหากษัตริย์จะต้องมีการแถลงต่อรัฐสภา (The King in Parliament) รวมทั้งมาตรการต่าง ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับศักดินาจะต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา และกระบวนการตรากฎหมายได้กำหนดขึ้นโดยกลุ่มสามัญชนในรัฐสภา เพื่อนำไปสู่การอภิปรายในรัฐสภาด้วย

ในศตวรรษที่ 16 กษัตริย์ทิวเดอร์ (Tudor) ได้สถาปนาระบบกษัตริย์ที่แข็งแกร่งขึ้นพร้อมกับการสร้างชาติ และในปีค.ศ. 1534 กษัตริย์เฮนรี่ ที่ 8 (Henry VIII) ได้เชื่อมโยงสถาบันศาสนาเข้ากับรัฐ โดยแยกตัวออกจากการควบคุมของสถาบันคริสต์-ศาสนานิกายคาทอลิกที่โรม และตั้งนิกาย Church of England ของอังกฤษขึ้นภายใต้การดูแลของกษัตริย์ ทำให้เกิดการเชื่อมโยงกระบวนการสร้างรัฐกับกระบวนการสร้างชาติเข้าด้วยกัน และในปี ค.ศ. 1536 แคว้นเวลส์ (Wales) ได้ถูกผนวกเข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษด้วย (ม.ร.ว. พฤทธิสาณ ชุมพล, 2544, หน้า 24) ต่อมาภายหลังได้เกิดความขัดแย้งระหว่างสถาบันกษัตริย์กับรัฐสภาอันเนื่องมาจากความพยายามเสริมสร้างอำนาจของพระมหากษัตริย์จนเกิดความขัดแย้งกับสภาสามัญบ่อยครั้ง จนนำไปสู่การยุบสภาและการจับกุมสมาชิกคนสำคัญของรัฐสภา ก่อให้เกิดความรุนแรงขึ้น โดยในช่วงพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 1 (Charles I) ทรงพยายามรวมอำนาจและสถาปนารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงเกิดสงครามกลางเมือง ฝ่ายกษัตริย์พ่ายแพ้และกษัตริย์ถูกประหารชีวิต นำมาสู่การล้มเลิกระบบกษัตริย์และสถาปนาระบบสาธารณรัฐขึ้นแทน ความขัดแย้งนำมาสู่สงครามทางการเมืองระหว่างกลุ่มที่จงรักภักดีกษัตริย์กับกลุ่มรัฐสภา โดยฝ่ายรัฐสภาเป็นฝ่ายชนะ ต่อมาได้เกิดความขัดแย้งระหว่างกองทัพกับรัฐสภาขึ้นอีก โดยกองทัพกลุ่มสนับสนุนระบบสาธารณรัฐเป็นฝ่ายชนะ ทำให้ฝ่ายรัฐสภาประกาศยกเลิกระบบกษัตริย์และมีการปกครองแบบสาธารณรัฐ โดยมี นายพลโอลิเวอร์

ครอมเวลล์ (Oliver Cromwell) เป็นผู้นำการปกครองในฐานะผู้พิทักษ์ (Lord Protector) หลังจากนั้นได้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐสภากับรัฐบาลที่เกิดจากการยึดอำนาจโดยนายพลครอมเวลล์ จึงได้มีการจัดตั้งรัฐสภาใหม่ (ม.ร.ว. พฤทธิสาณ ชุมพล, 2544, หน้า 24; อรณิช รุ่งธิปานนท์, 2553, หน้า 5)

ระบอบสาธารณรัฐดำรงอยู่ได้เพียง 11 ปี เมื่อ นายพลครอมเวลล์ถึงแก่กรรม อังกฤษจึงได้มีการสถาปนาระบบกษัตริย์ขึ้นอีกครั้งในปี ค.ศ. 1660 และได้มีการรวมกลุ่มทางการเมืองในรัฐสภา คือ กลุ่มที่สนับสนุนระบบกษัตริย์ และกลุ่มที่สนับสนุนอำนาจของรัฐสภาและต้องการให้รัฐสภามีเสรีภาพ นอกจากนี้ยังได้มีการรื้อฟื้นสภา-องคมนตรี แต่องคมนตรีไม่ขึ้นตรงต่อรัฐสภาจึงก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกษัตริย์และรัฐสภามากขึ้น โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าเจมส์ ที่ 2 ซึ่งพระองค์ทรงต้องการให้มีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และต้องการให้อังกฤษเป็นคาทอลิก จึงทำให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน จึงนำไปสู่การล้มล้างอำนาจกษัตริย์และเกิดการปฏิวัติอันรุ่งโรจน์ของรัฐสภา เหตุการณ์นี้เรียกว่าการปฏิวัติใหญ่แห่ง 1688 (The Glorious Revolution of 1688) ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่รัฐสภามีอำนาจเลือกและแต่งตั้งพระมหากษัตริย์ และได้มีการบัญญัติกฎหมายที่เป็นรากฐานสำคัญของระบบรัฐสภา รวมทั้งกำหนดขอบเขตอำนาจของพระมหากษัตริย์และสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยมีคณะรัฐมนตรีเป็นผู้ที่มีบทบาทในการบริหารประเทศ การขึ้นสู่ตำแหน่งกษัตริย์คู่กันของวิลเลียมกับแมรี่ พระราชินีแห่งสก็อตแลนด์ ยังผลให้การเพิ่มอำนาจของรัฐสภา โดยที่รัฐสภาเป็นฐานสนับสนุนและประกอบไปด้วยเจ้าของที่ดินรายใหญ่ รวมทั้งพ่อค้าผู้มั่งคั่ง จึงยังไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของระบอบประชาธิปไตย แต่ถือได้ว่าก่อให้เกิดระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญตั้งแต่ปี ค.ศ. 1689 เป็นต้นมา โดยมีการตกลงเชิงรัฐธรรมนูญ (The Constitutional Settlement of 1689) เป็นหลักประกันและยังคงความเป็นหลักต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน (ม.ร.ว. พฤทธิสาณ ชุมพล, 2544, หน้า 25; สมบัติ ธำรงธัญวงศ์, 2548, หน้า 27-45)

การปกครองปัจจุบันและพระราชอำนาจของกษัตริย์

การเปลี่ยนแปลงสถานภาพของสถาบันกษัตริย์เกิดในสมัยสมเด็จพระนางเจ้า-วิคตอเรีย (Queen Victoria) ซึ่งครองราชย์ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ทรงกลายเป็นผู้นำของจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ และเนื่องจากทรงครองราชย์อย่างยาวนานทำให้คนรุ่นหลังที่โตขึ้นมิได้มีความทรงจำเกี่ยวกับความอื้อฉาวของกษัตริย์ที่ผ่านมา คงมีแต่ความศรัทธายกย่องในพระจริยวัตร ทรงมีอิทธิพลในหมู่นักการเมืองและชนชั้นกลาง ในช่วงทศวรรษที่ 1830-1840 ได้เกิดการเรียกร้องสิทธิของชนชั้นกรรมาชีพ และชนชั้นกลางระดับล่าง เกิดการจลาจลบ่อยครั้ง ต่อมาได้มีการปฏิรูปทางการเมืองโดยมีการตราพระราชบัญญัติ-การปฏิรูปการเมือง ค.ศ. 1832 (Reform Act, 1832) ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประการ ได้แก่ การขยายสิทธิการเลือกตั้ง ทำให้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ลดลง และเป็นการผลักดันให้กลุ่มการเมืองรวมกลุ่มเป็นพรรคการเมือง ทำให้สภาสามัญเป็นสถาบันหลักที่มีอำนาจทางการเมืองอย่างแท้จริง มีการจัดตั้งพรรคแรงงานขึ้นเป็นพลังมวลชนใหม่ในปี ค.ศ. 1906 และปี ค.ศ. 1908 เกิดขบวนการเรียกร้องสิทธิเลือกตั้งของสตรีซึ่งมาประสบความสำเร็จในปี ค.ศ. 1918 ในปีเดียวกันนั้นได้มีการตราพระราช-บัญญัติผู้แทนราษฎรขึ้น ทำให้การเลือกตั้งของอังกฤษมีวิวัฒนาการจนมาถึงระบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีเสถียรภาพมากที่สุดประเทศหนึ่งของโลก (ม.ร.ว. พฤทธิสาณ ชุมพล, 2544, หน้า 25; สมบัติ ธำรงธัญวงศ์, 2548, หน้า 80-81)

รัฐธรรมนูญ มีฐานะเป็นกฎหมายสูงสุดและเป็นหลักการสำคัญในการปกครองประเทศ รัฐธรรมนูญของสหราชอาณาจักร หรือรัฐธรรมนูญอังกฤษมีเอกลักษณ์ที่น่าสนใจ กล่าวคือ อังกฤษไม่มีรัฐธรรมนูญเป็นลายลักษณ์อักษร (Unwritten Constitution) ซึ่งหมายถึงหลักการปกครองต่าง ๆ ไม่ได้ประมวลอยู่ร่วมกันเป็นกฎหมายฉบับเดียวกันโดยเฉพาะ แต่มีที่มาจากแหล่งต่าง ๆ คือ กฎหมายที่บัญญัติขึ้น (statute law) กฎหมายจารีต (convents) ธรรมเนียมปฏิบัติ (conventions) และผลงานการตีความกฎหมาย (works of authority) รวมทั้งกฎหมายประชาคมยุโรป (European Community Law) ซึ่งทำให้รัฐธรรมนูญอังกฤษมีเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง อันเป็นผลมาจากวิวัฒนาการอันยาวนานของระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น การพิจารณาพระราชอำนาจพระมหากษัตริย์อังกฤษจึงต้องใช้ทั้งรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษร และรัฐธรรมนูญที่ไม่เป็น

ลายลักษณ์อักษรประกอบกัน สำหรับพระราชอำนาจของกษัตริย์อังกฤษมีดังนี้ (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2519, หน้า 90, Bagehot, 1971, p. 111)

1. พระราชอำนาจทั่วไป มี 3 ประการ คือ (1) พระราชอำนาจที่ทรงรับการปรึกษาจากรัฐบาล (the right to be consulted) (2) พระราชอำนาจในการสนับสนุนรัฐบาล (the right to encourage) และ (3) พระราชอำนาจในการตักเตือน (the right to warn) พระราชอำนาจดังกล่าวทรงใช้ตามคำแนะนำของคณะรัฐมนตรีตามรัฐธรรมนูญ แม้มิต้องทรงรับผลจากการกระทำตามหลัก The king can do no wrong แต่ในฐานะที่กระทำในพระปรมาภิไธยจึงทรงควรรับรู้การบริหารงานของรัฐบาล ทั้งนี้ พระราช-อำนาจที่ได้รับการบังคมทูลและปรึกษานี้ คณะรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามพระราชกระแสที่ทรงแนะนำเสมอไป ซึ่ง Bagehot เห็นว่าพระราชอำนาจทั้งสามนี้เป็นพระราชอำนาจที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการปกครองของอังกฤษ เพราะพระมหา-กษัตริย์ นั้นมีประสบการณ์มากกว่าสถาบันทางการเมืองอื่น

2. พระราชอำนาจในฐานะพระประมุข ทรงใช้พระราชอำนาจนี้ทางด้านนิติ-บัญญัติและด้านบริหาร ภายใต้กฎเกณฑ์แห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญ ดังนี้

2.1 พระราชอำนาจทางฝ่ายบริหาร

2.1.1 การแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองอำนาจในการบริหารประเทศเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ แต่เมื่อเปลี่ยน-แปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว แม้พระราชอำนาจนี้จะเปลี่ยนไปแต่ยังทรงต้องลงพระปรมาภิไธยแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี เป็นการแสดงถึงพระราชอำนาจที่ยังคงมีในองค์พระมหากษัตริย์

2.1.2 การแต่งตั้งรัฐมนตรี เมื่อนายกรัฐมนตรีได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งเรียบร้อย จะต้องน้อมเกล้าฯ กราบบังคมทูลในการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี โดยนายกรัฐมนตรีถวายรายชื่อเพื่อทรงลงพระปรมาภิไธยแต่งตั้ง

2.2 พระราชอำนาจด้านการต่างประเทศ แม้ในทางปฏิบัติงานนี้จะเป็นภารกิจของฝ่ายบริหาร แต่ในฐานะประมุขของประเทศและเหตุผลเชิงประวัติศาสตร์ พระมหากษัตริย์จึงทรงได้รับการยกย่องว่าทรงเป็นผู้แทนที่เหมาะสมที่สุดของชาติ พระมหากษัตริย์อังกฤษจึงทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการประกาศสงคราม การทำ

หนังสือสัญญากับนานาประเทศ การพระราชทานพระบรมราชานุมัติรับรองทูตานุทูต ตลอดจนการรับรองรัฐหรือรัฐบาลของนานาชาติ

2.3 พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษ ทรงมีพระราชอำนาจในการวินิจฉัยอรรถคดี การลงโทษผู้กระทำผิดและพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษด้วย ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่มาของความยุติธรรม หรือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้สร้างกฎหมาย (the law giver)

จากบทความเรื่องวิวัฒนาการสถาบันพระมหากษัตริย์ (อังกฤษ) ของ ไชยันต์ ไชยพร (2559) เห็นว่า สมเด็จพระราชินีนาถวิคตอเรียแห่งสหราชอาณาจักรทรงครองราชย์เป็นเวลา 64 ปี (ค.ศ. 1837-1901) ในรัชสมัยของพระองค์ อังกฤษมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างมาก อันเป็นผลมาจากการที่รัฐสภาผ่าน พ.ร.บ. การปฏิรูปใหญ่ ค.ศ. 1832 (the Great Reform Act) ขยายสิทธิเลือกตั้งและปรับปรุงเขตเลือกตั้งให้กว้างขวางครอบคลุมและเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ส่งผลให้พรรคการเมืองมีความเข้มแข็งและสามารถกล่าวอ้างได้ว่า เป็นองค์กรที่สะท้อนเจตนารมณ์ของประชาชน การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลให้สถาบันพระมหากษัตริย์ของอังกฤษปรับการใช้พระราชอำนาจให้เหมาะสมกับบริบททางการเมืองที่เปลี่ยนไป

สำหรับ ส. ศิวรักษ์ (2559, หน้า 107-108) แสดงความเห็นว่า ระบบกษัตริย์ของอังกฤษเกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์มหัศจรรย์ด้วยเสมอไป เพราะพระราชพิธีมักโยงไปในทางลัทธิศาสนา แม้ในรัชกาลของพระนางเจ้าเอลิซาเบธที่ 2 เมื่อเสวยราชย์ได้ 4 ปี (ค.ศ. 1956) ประชามติยังออกมาว่า คนอังกฤษร้อยละ 35 เชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงเลือกพระนางเธอให้เสวยราชย์ อย่างไรก็ดีดยุคแห่งเอดินบะระ พระสวามีของพระบรมราชินีนาถองค์ปัจจุบันได้ตรัสไว้ว่า “สถาบันกษัตริย์ไม่ได้มีไว้เพื่อปกป้องสิทธิประโยชน์ของพระราชา หากมีไว้เพื่อปกป้องสิทธิประโยชน์ของราษฎร” จึงเห็นได้ว่าสถาบันกษัตริย์ในอังกฤษที่ดำรงอยู่ได้ ก็เพราะเป็นไปตามรัฐธรรมนูญในแนวทางของประชาธิปไตยอีกทั้งจากการปรับตัวของสถาบันพระมหากษัตริย์

ประเทศเดนมาร์ก

ประเทศเดนมาร์กเป็นอีกประเทศที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยมีกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญเป็นประมุขเช่นเดียวกับประเทศไทย อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็เป็นไปโดยความยินยอมของกษัตริย์เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประเทศเช่นเดียวกับประเทศไทย จึงมีความน่าสนใจศึกษาอย่างยิ่ง

ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลประเทศเดนมาร์กจากหนังสือ *การเมืองการปกครองราชอาณาจักร-เดนมาร์ก* ของ อภิญญา ดิสสะมาน (2548, หน้า 3-14) นั้น ประเทศเดนมาร์กเป็นประเทศหมู่เกาะพื้นที่ประเทศไม่ได้อยู่ติดกันแต่มีเสถียรภาพทางการเมืองสูง ประวัติความเป็นมานับย้อนหลังไปถึง 50,000 ปีก่อนคริสตกาล เมื่อพื้นที่นี้ยังปกคลุมด้วยน้ำแข็ง จนเมื่อน้ำแข็งละลายก็เริ่มมีกลุ่มคนมาตั้งหลักฐาน ซึ่งการก่อเกิดเป็นประเทศเดนมาร์กเริ่มประมาณ 3,000 ปีก่อนคริสตกาล จนมาถึงยุคที่ไวกิ้งมีอิทธิพลเหนือยุโรป ระหว่าง ค.ศ. 800-1,100 เดนมาร์กได้รวมเอาประเทศสแกนดิเนเวียอื่น ๆ เข้าไว้ด้วย แต่ก็มาถึงยุคล่มสลายเมื่อเกิดการสังหารกษัตริย์คานุทที่ 5 (Canute V the Holy) ในปี ค.ศ. 1086 ประเทศเดนมาร์กเริ่มมีรัฐธรรมนูญปกครองในปี ค.ศ. 1849 เป็นยุคที่ผลัดกันขึ้นมามีอำนาจระหว่างกษัตริย์ ขุนนาง และพระ (King, Clergy and Nobility) เมื่อพระมีอำนาจก็ได้นำความเชื่อของคริสต์ศาสนาแบบคาทอลิกเข้ามา ยุคนี้พระและกษัตริย์มีอำนาจพอ ๆ กัน จนมาถึงศตวรรษที่ 14-15 เดนมาร์กได้ผนวกนอร์เวย์ สวีเดน และฟินแลนด์เข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองของราชินีมาร์เกรท ที่ 1 (Queen Margret I) ในปีค.ศ. 1397 กินเวลาร้อยกว่าปี

การเปลี่ยนแปลงการปกครองและสถาบันกษัตริย์

ระหว่างศตวรรษที่ 16-18 มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นหลายเหตุการณ์ กล่าวคือ เกิดการแตกแยกระหว่างคริสตจักรกับอาณาจักร นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนิกายจากโรมัน-คาทอลิกไปสู่นิกายโปรแตสแตนส์ ซึ่งกษัตริย์ต้องการอำนาจเหนือพระและเมื่อฝ่ายอาณาจักรชนะกษัตริย์ก็ใช้นิกายคริสต์ลูเธอรันเป็นเครื่องมือดึงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง กษัตริย์จึงเริ่มมีอำนาจขึ้น จากนั้นการเลือกตั้งกษัตริย์โดยขุนนางที่ปฏิบัติมาแต่โบราณก็สิ้นสุดลง เมื่อพระเจ้าเฟรเดอริก ที่ 3 (Frederick III) ทำการรัฐประหารในปี ค.ศ. 1660-1661 หลังจากนั้นกษัตริย์ก็ใช้การสืบเชื้อสาย และพระมหากษัตริย์ก็มีอำนาจอย่างไม่จำกัดด้วยกฎหมายว่าด้วยราชวงศ์ (Royal Law 1665) และในปี ค.ศ. 1683 มีบทบัญญัติพิเศษ คือ Statute Book เรียกว่ากฎหมายของพระเจ้าคริสเตียนที่ 5 แห่งเดนมาร์ก ทำให้เดนมาร์กกลายเป็นรัฐข้าราชการโดยมีกษัตริย์เป็นผู้ปกครอง นับเป็นยุคสมบูรณาญาสิทธิ-ราชย์อย่างแท้จริง

นอกจากนี้ มีเหตุการณ์การเมืองจากภายนอกประเทศ คือ การแข่งขันเพื่อเป็นใหญ่เหนือทะเลบอลติกระหว่างเดนมาร์กและสวีเดน ซึ่งในที่สุดสวีเดนเป็นฝ่ายชนะ หลังเหตุการณ์นี้เดนมาร์กได้ปฏิรูปเกษตรกรรมในปลายศตวรรษที่ 18 ต่อมาศตวรรษที่ 19 เดนมาร์กก็สูญเสียนอร์เวย์ จากการปฏิรูปการเกษตรพระเจ้าเฟรเดอริก ที่ 7 ได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 1849 โดยผนวกดินแดนแคว้น Schleswig และ Holstein นำมาสู่สงคราม และในปี ค.ศ. 1863 ก็ออกรัฐธรรมนูญที่ชื่อว่า รัฐธรรมนูญเดือนพฤศจิกายน (November Constitution) ซึ่งเดนมาร์กได้ผนวกดินแดน Schleswig เข้ากับเดนมาร์กซึ่งถือเป็นการละเมิดข้อตกลง จนนำมาสู่สงคราม และในที่สุดเดนมาร์กก็พ่ายแพ้สงครามต้องยกดินแดน Schleswig, Holstein และ Lauenburg ให้กับเยอรมัน หลังจากนั้นเดนมาร์กก็ได้ปฏิรูปประเทศครั้งใหญ่ (อภิญญา ดิสสะมาน, 2548, หน้า 15-19)

การปกครองปัจจุบันและพระราชอำนาจกษัตริย์

การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเดนมาร์กสู่การเมืองปัจจุบันเริ่มขึ้นในรัชสมัยของ Frederick VII (Frederik Carl Christian, 1808-1863) แห่งราชวงศ์

ออลเดนบูรก์ (Oldenburg) พระองค์ทรงครองราชย์ตั้งแต่เดือนมกราคม ค.ศ. 1848 ทันทีที่พระองค์ขึ้นครองราชย์ พระองค์ก็ทรงเผชิญกับกระแสเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งพระองค์ทรงยอมสละพระราชสิทธิ์และพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (absolute monarchy) และยินยอมลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญ ส่งผลให้ประเทศเดนมาร์กมีรัฐสภาและมีการปกครองแบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy) ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1849 ตลอดระยะเวลาของการครองราชย์ทรงวางพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญอย่างแท้จริงตามบริบทขณะนั้น แต่อย่างไรก็ดีในปี ค.ศ. 1854 ซึ่งเป็นเวลา 6 ปีหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระองค์มีส่วนสำคัญต่อการล้มรัฐบาลฝ่ายอนุรักษ์นิยม และในปี ค.ศ. 1859-1860 พระองค์ทรงยอมรับรัฐบาลเสรีนิยมที่พระองค์ทรงลงพระปรมาภิไธยแต่งตั้งขึ้นตามข้อเสนอที่ริเริ่มโดยสมเด็จพระราชินีของพระองค์ และตลอดช่วงวิกฤตของเขตการปกครองในแคว้นบางแคว้นในช่วง ค.ศ. 1862-1863 อันเป็นช่วงไม่นานก่อนเสด็จสวรรคต พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสเพื่อให้มีการร่วมมือประสานงานกันของเหล่าทหารในแถบสแกนดิเนเวียทั้งหมด ซึ่งได้สร้างปัญหาความขัดแย้งไม่ลงรอยและความไม่มั่นคงภายในประเทศ นับเป็นการกระทำที่เกินขอบเขตพระราชอำนาจ ซึ่งเรื่องนี้ ไชยันต์ ไชยพร (2558, หน้า 12-13) เห็นว่า ในรัฐธรรมนูญเดนมาร์กฉบับแรก ๆ และในช่วงต้นของระบอบ “พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ” ถือว่าเป็นรูปแบบการปกครองใหม่ของเดนมาร์กนั้น พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกในระบอบใหม่ ดังนั้น ประเด็นเรื่องขอบเขตพระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ภายใต้ระบอบการปกครองใหม่ที่จำกัดพระราชอำนาจพระมหากษัตริย์ (Limited Monarchy: ปรมิตตาญาสิทธิราชย์) จึงยังไม่มีความลงตัวชัดเจนอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ดีพระองค์ยังมีสิทธิพิเศษบางประการ เช่น สามารถแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี แต่งตั้งผู้พิพากษาด้วยพระองค์เอง (อภิญญา ดิสสะมาน, 2548, หน้า 32) เดนมาร์กต้องรอเวลาให้สถาบันทางการเมืองอื่น ๆ และประชาชนในระบอบการปกครองใหม่นี้ได้พัฒนา และพัฒนาการของสังคมโดยรวมนี้เองที่จะร่วมกันกำหนดทิศทางและขอบเขตที่เหมาะสมของความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการเมืองอื่น ๆ และประชาชนกับการใช้พระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ในที่สุด แต่พระองค์ก็ยังทรงได้รับความนิยมจากประชาชน หลัง

จากนั้น เดนมาร์กก็ใช้รัฐธรรมนูญต่อมาอีก 3 ฉบับ คือ รัฐธรรมนูญฉบับปี ค.ศ. 1866, ปี ค.ศ. 1915 และรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ. 1953 ซึ่งฉบับนี้เป็นผลจากการลงประชามติของประชาชนโดยแท้และใช้มาถึงปัจจุบัน โดยมีหลักการสำคัญ คือ (อภิญญา ดิสสะมาน, 2548, หน้า 33-35)

1. ให้มีเพียงสภาเดียวที่ใช้มาตั้งแต่รัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1849 จนถึงปัจจุบัน

2. กษัตริย์จะขึ้นครองราชบังลังก์ได้ต้องได้รับความเห็นชอบจากสภา Folketing ก่อน และกฎหมายนี้เปิดโอกาสให้เชื้อพระวงศ์ที่เป็นหญิงสามารถขึ้นครองราชย์ได้ แต่พระองค์จะไม่ได้อำนาจทางการเมือง

3. สภาสามารถลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาลได้ซึ่งอาจยุบสภาหรือลาออก

4. เป็นรัฐธรรมนูญที่ปกป้องสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพสูงมาก

5. รัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังปรับใช้กับดินแดน 2 แห่ง คือ เกาะกรีนแลนด์ และหมู่เกาะแฟโร โดยมีรัฐบาลปกครองตนเอง เรียกว่า Home rule government

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เดนมาร์กมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ การประกาศใช้รัฐธรรมนูญปีค.ศ. 1953 ที่เปลี่ยนมาใช้ระบบสภาเดียว และมีกฎหมายสืบสันตติวงศ์ฉบับใหม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงสามารถขึ้นครองราชย์ได้ มีการนำระบบรัฐสวัสดิการมาใช้ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1963 ซึ่งวางอยู่บนหลักความเท่าเทียมกันของประชากรทุกคน ทั้งนี้ในช่วง 80 ปีแรกมีการผูกขาดอำนาจโดยพรรคการเมืองเพียง 4 พรรค แต่ปัจจุบันเดนมาร์กมีพรรคการเมืองหลายพรรค นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงภายนอก คือ การเข้าเป็นสมาชิกก่อตั้งของสหประชาชาติในปี ค.ศ. 1945 และเดนมาร์กสละการถือนโยบายที่เป็นกลาง โดยเข้าร่วมกับองค์การป้องกันเหนือ (NATO) ในปี ค.ศ. 1973 (อภิญญา ดิสสะมาน, 2548, หน้า 19-20)

ทั้งนี้ สถาบันกษัตริย์กับการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศเดนมาร์กมีความน่าสนใจอย่างยิ่ง หากนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับกรณีการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไทย ซึ่ง ไชยันต์ ไชยพร (2558, หน้า 10) เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญของเดนมาร์กมีความคล้ายคลึงกับประเทศไทย นั่นคือเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างสันติ ด้วยพระมหากษัตริย์ของเดนมาร์กทรงยอมรับข้อเรียกร้องให้มีรัฐธรรมนูญ

และทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญเช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ระบอบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญของเดนมาร์กได้รับการยกย่องว่าเป็นระบอบที่มีเสถียรภาพความมั่นคงและมีความเป็นประชาธิปไตยสูง อีกทั้งคุณภาพมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนก็ได้รับประเมินในระดับต้น ๆ ของโลก ทั้งนี้ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเดนมาร์กเป็นประเทศที่ใช้รัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษรเช่นเดียวกับประเทศไทย

ประเทศญี่ปุ่น

ประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศในเอเชียที่ยังคงรักษาสถาบันกษัตริย์ และยังคงเป็นสถาบันที่ประชาชนให้ความจงรักภักดี แม้ว่าปัจจุบันพระราชอำนาจและการทรงงานด้านการปกครองจะไม่ปรากฏ แต่ประชาชนชาวญี่ปุ่นยังคงจงรักภักดีและเทิดทูนพระมหากษัตริย์ไม่ต่างจากประเทศอื่น ๆ ที่มีกษัตริย์เป็นประมุข การเมืองและการเปลี่ยนแปลงการปกครองของญี่ปุ่นก็มีความน่าสนใจศึกษาอย่างยิ่ง ทั้งนี้ พัฒนาการประชาธิปไตยในหมู่ประเทศเอเชียซึ่งได้เริ่มขึ้นในสมัยศตวรรษที่ 19 ได้เริ่มขึ้นที่ประเทศญี่ปุ่น ไทย ตุรกี อิหร่าน ฯลฯ ในประเทศเหล่านี้ประเทศไทยและญี่ปุ่นเริ่มไหวตัวต่อนโยบายการรุกรานล่าดินแดนเป็นเมืองขึ้นของประเทศมหาอำนาจตะวันตกพร้อมกันในปี ค.ศ. 1868 ในขณะที่จีน อินเดียและอีกหลายประเทศในเอเชียต้องตกเป็นเมืองขึ้น ของประเทศมหาอำนาจ มีเพียงประเทศไทยและญี่ปุ่นเท่านั้นที่ได้เริ่มดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศตามแบบอารยธรรมตะวันตก ซึ่งนำไปสู่การรักษาเอกราช ซึ่งการพัฒนาประชาธิปไตยของญี่ปุ่นเริ่มในสมัยเมจิตอนต้น ค.ศ. 1868-1899 โดยประกาศยกเลิกการปกครองแบบหัวเมือง และจัดแบ่งหัวเมืองเป็นจังหวัด เป็นผลให้ระบบศักดินาของญี่ปุ่นที่มีอำนาจมายาวนานต้องสิ้นสุดลง และมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญในปี ค.ศ. 1889 (กนิฏฐา ภู่ทอง, 2536, หน้า 1-2)

ข้อมูลทั่วไป

ญี่ปุ่นมีวิวัฒนาการการปกครองรัฐมาจากแคว้นต่าง ๆ ที่มีเจ้าผู้ครองนครเป็นหัวหน้า เจ้าผู้ครองนครเหล่านี้จะมีนักรบเป็นผู้รักษาความมั่นคงของแคว้น นักรบที่มีเจ้าขุนมูลนาย เรียกว่า “ซามูไร” ส่วนนักรบที่ไม่มีเจ้าขุนมูลนาย เรียกว่า “โรนิน” ทั้งซามูไรและโรนินต่างมีความจงรักภักดีต่อองค์จักรพรรดิ เพราะมีความเชื่อว่าผู้ที่เคารพเชื่อฟังองค์จักรพรรดิเป็นผู้มีเกียรติสูง แม้จะทำศึกสงครามโค่นล้มกันเองแต่ไม่คิดโค่นล้มองค์จักรพรรดิ สถาบันกษัตริย์ของประเทศญี่ปุ่นมีความเก่าแก่อยู่คู่กับประเทศมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 300 จนถึงปัจจุบัน มีราชวงศ์ปกครองซึ่งแบ่งออกเป็นช่วงเวลา (period) รวม 17 ช่วงเวลา คนญี่ปุ่นมีความเชื่อเกี่ยวกับทฤษฎีจักรพรรดิว่า องค์จักรพรรดิสืบเชื้อสายมาจากพระอาทิตย์ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งความศักดิ์สิทธิ์ที่แบ่งภาคอวตารมาจากพระเจ้าหรือเป็นส่วนของพระเจ้า (part of god) เพื่อมาปกครองประเทศญี่ปุ่นให้ร่มเย็นเป็นสุขตามความเชื่อของลัทธิชินโต ดังนั้น เทพยดาและพระอาทิตย์จึงเป็นต้นกำเนิดแห่งราชสกุลของสถาบันกษัตริย์ตลอดมาเป็นระยะเวลากว่า 2,600 ปี คำว่า “จักรพรรดิ” หรือ “เทนโน” จึงมีความหมายว่า ประมุขแห่งสวรรค์ ชาวญี่ปุ่นเชื่อว่าประเทศชาติจะอยู่เย็นเป็นสุขและมีเอกภาพด้วยพระประสงค์ของพระเจ้าผ่านองค์จักรพรรดิ ดังนั้น การปกครองญี่ปุ่นตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงญี่ปุ่นแพ้สงครามมหาเอเชียบูรพาเมื่อปี พ.ศ. 2489 จักรพรรดิญี่ปุ่นจึงมีพระราชอำนาจอย่างเด็ดขาดและศักดิ์สิทธิ์ เพราะถือเป็นส่วนควบ (component) ของพระเจ้า แต่ผลจากการพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 ในสมัยจักรพรรดิฮิโระฮิโตะ นายพลดักลาส แมคอาเธอร์ (General Douglas MacArthur) ได้ตั้งคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญโดยวางหลักการให้สถาบันจักรพรรดิดำรงอยู่ต่อไปแต่ต้องให้สอดคล้องกับหลักการระบอบประชาธิปไตย โดยนำหลักการสถาบันพระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือการเมืองตามรูปแบบของอังกฤษมาใช้ ดังนั้น รัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1946 จึงกำหนดให้จักรพรรดิเป็นเพียงสัญลักษณ์ของรัฐและความเป็นเอกภาพของประชาชนเท่านั้น พระมหากษัตริย์จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง พระจักรพรรดิเป็นสถาบันที่อยู่เหนือการเมืองอย่างแท้จริง (ปรีชา หงส์ไกรเลิศ, 2558, หน้า 246)

การรวมชาติของญี่ปุ่นประมาณต้นศตวรรษที่ 16 คนญี่ปุ่นเชื่อว่าเป็นพลานุภาพขององค์จักรพรรดิ และในสมัยจักรพรรดิเมจิได้สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับจักรวรรดิ

ญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก ทำให้ฐานะขององค์จักรพรรดิมีความสูงส่งและได้รับการเคารพมากยิ่งขึ้น การนับถือศาสนาเริ่มต้นจากลัทธิชินโต ซึ่งเป็นลัทธิธรรมเนียมความเชื่อเกี่ยวกับความเกรงกลัวภัยของมนุษย์ ทำนองเดียวกับการนับถือเซ่นเจ้าไหว้ผี การบนบานศาลกล่าวต่อเทพยดาอารักษ์และนางไม้ มีการปลูกศาลเจ้าชินโตอย่างแพร่หลายในสังคมญี่ปุ่น ซึ่งคนญี่ปุ่นเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเชื่อว่าความโชคดีหรือความโชคร้ายเกิดจากเหตุของการที่ผู้คนมิได้ให้การเคารพและบูชาตามความเชื่อของลัทธิชินโต ความเชื่อในลัทธิชินโตของคนญี่ปุ่นทำให้คนญี่ปุ่นมีอุปนิสัยใจคอกล้าหาญ และยึดมั่นกับพลานุภาพตลอดจนความซื่อสัตย์ ความจงรักภักดี ความศรัทธา และความเชื่อมั่นในลัทธิชินโต ซึ่งมีองค์จักรพรรดิที่เป็นเสมือนปางหนึ่งของเทพยดาพระอาทิตย์ทรงเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งที่ดีงาม ผู้คนทั้งหลายต้องเชื่อฟังจักรพรรดิ

ต่อมา พุทธศาสนา (ภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า บุตสุโด) ได้เผยแผ่เข้ามาในเกาะญี่ปุ่นประมาณ พ.ศ. 1095 ผ่านประเทศเกาหลี ในสมัยกษัตริย์แห่งเมืองกุดาราของเกาหลีพร้อมทั้งส่งพระคัมภีร์และพระพุทธรูปมาเป็นธรรมบรรณาการแก่จักรพรรดิญี่ปุ่น พร้อมด้วยภิกษุและภิกษุณีจำนวนหนึ่งมาประกาศพุทธศาสนาในญี่ปุ่น ทำให้ญี่ปุ่นรับเอาพุทธศาสนานิกายมหายาน (ภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า ซังรงชู) และจักรพรรดิองค์ต่อ ๆ มา ได้ประกาศตนเป็นพุทธมามกะและยอมรับพุทธศาสนามาเป็นศาสนาประจำราชสำนัก ทำให้พุทธศาสนาได้หยั่งรากลึกในความเชื่อ วิถีชีวิต และประเพณีของญี่ปุ่นควบคู่ไปกับการนับถือลัทธิชินโต ดังนั้น รากฐานสังคมของญี่ปุ่นจึงผูกพันกับความภักดี (royalty) ที่เรียกว่า “ภักดีสาม” ซึ่งได้แก่ ความภักดีต่อครอบครัว ความภักดีต่อชุมชน และความภักดีต่อรัฐ ซึ่งมีองค์จักรพรรดิเป็นตัวแทนของรัฐ นอกจากนี้ คนญี่ปุ่นยังมีความเชื่อในลัทธิ-บูชิโด ซึ่งแปลว่า หนทางแห่งนักรบ หมายถึง ความกล้าหาญเสียสละต่อครอบครัวและวงศ์ตระกูล ความภักดีต่อสังคมหรือเมือง และความภักดีต่อองค์จักรพรรดิ (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2544)

การเปลี่ยนแปลงการปกครองและสถาบันพระมหากษัตริย์

ประวัติความเป็นมาของสถาบันกษัตริย์กับสังคมญี่ปุ่นที่สำคัญแบ่งออกเป็น 2 ช่วงเวลา ดังนี้ (ปรีชา หงษ์กรเลิศ, 2558, หน้า 252-274)

1. สถาบันพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ญี่ปุ่น ประกอบด้วยเกาะใหญ่ 4 เกาะ คือ เกาะฮ็อคไคโด (Hokkaido) ฮอนชู (Honshu) ชิโกกุ (Shikoku) กิวชิว (Kyushu) และเกาะอื่น ๆ อีกเป็นพันเกาะ คนโบราณที่อาศัยอยู่ในหมู่เกาะญี่ปุ่นกว่า 100,000 ปี ในยุคหินเก่า (Paleolithic) หาเลี้ยงชีพด้วยการล่าสัตว์และเก็บของป่า ซึ่งต่อมาประมาณ 300 ปีก่อนคริสตศักราช ผู้คนที่อาศัยอยู่ในหมู่เกาะญี่ปุ่นได้เริ่มเรียนรู้การทำการเกษตร ได้แก่ การปลูกข้าว การจัดแบ่งงาน ทำให้ช่องว่างระหว่างผู้ปกครองดินแดนและผู้อยู่ใต้การปกครองกว้างขึ้น ในช่วงนี้รัฐเล็ก ๆ จำนวนมากได้ก่อตัวขึ้นทั่วประเทศ ยุคสมัยระหว่าง 300 ปีก่อนคริสตศักราชจนถึง ค.ศ. 300 เรียกว่า สมัยยาโยอิ รัฐเล็ก ๆ เหล่านี้ค่อย ๆ รวมตัวกัน และในศตวรรษที่ 4 กลุ่มผู้มีความเข้มแข็งทางการเมืองซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ยามาโตะ (ปัจจุบันคือจังหวัดนารา) ได้มีอำนาจปกครองประเทศตั้งแต่ศตวรรษที่ 4 จนถึงศตวรรษที่ 6 มีการพัฒนาทางด้านเกษตรกรรมขนานใหญ่ และวัฒนธรรมจีนรวมทั้งลัทธิขงจื๊อและศาสนาพุทธได้เผยแผ่เข้ามาในประเทศ-ญี่ปุ่นผ่านทางเกาหลี

เมืองหลวงถาวรแห่งแรกของญี่ปุ่นคือเมืองนารา ซึ่งได้รับการสถาปนาในตอนต้นศตวรรษที่ 8 ต่อมาได้ย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่เมืองเกียวโตนับเป็นจุดเริ่มต้นของสมัยเฮอันซึ่งดำรงอยู่ต่อมาจนถึง ค.ศ. 1192 และเป็นสมัยที่ยิ่งใหญ่ที่สุดสมัยหนึ่งของการพัฒนาทางด้านศิลปะในประเทศญี่ปุ่น ในยุคเฮอันมีการออกกฎหมายกำหนดให้มีการเกณฑ์ทหารเพื่อรักษาความสงบจากกองกำลังหรือกลุ่มกบฏ และเริ่มให้มีตำแหน่งเซอไตโชกุง หรือโชงึง หรือโชกุน เพื่อใช้ปราบกบฏเอมิชิ เป็นผลให้มีนักรบที่มีทักษะการต่อสู้บนหลังม้าและเป็นนักแม่นธนู จากการตั้งตำแหน่งโชกุนนี้เองทำให้จักรพรรดิเริ่มอ่อนแอลงเรื่อย ๆ ขณะเดียวกันกลุ่มตระกูลต่าง ๆ ที่มีนักรบในสังกัดก็แข็งแกร่งขึ้น (วีระชัย โชคมุกดา, 2556, หน้า 85)

ต่อมาในศตวรรษที่ 12 มีการจัดรูปแบบการปกครองใหม่ โดยยกบทบาทขุนนางนักรบผู้ครองที่ดินให้มีความสำคัญยิ่งขึ้น และเพื่อหลีกเลี่ยงข้อครหาว่าแย่งชิงราชสมบัติขององค์จักรพรรดิ จึงเพียงแค่เข้าครอบครองตำแหน่งทางทหารที่เรียกว่าโชกุนเท่านั้น ในสมัยนี้โชกุนจึงมีอำนาจการปกครองอย่างแท้จริงในขณะที่อำนาจทางการเมืองของจักรพรรดิเริ่มเสื่อมลง นับเป็นจุดเริ่มต้นของการปกครองโดยระบอบศักดินาภายใต้

การปกครองของโชกุน หรือผู้ปกครองทางการทหารที่สืบต่อกันมา 700 ปี ในช่วงปลายศตวรรษที่ 16 ได้เกิดสงครามกลางเมืองขึ้นในประเทศญี่ปุ่น ต่อมาโทคุงาวะ อิเอยะสึ ผู้สถาปนาระบบโชกุนโทคุงาวะ ได้รวบรวมญี่ปุ่นให้มีความเป็นปึกแผ่น และขึ้นดำรงตำแหน่งโชกุนที่เมืองเอโดะ ซึ่งปัจจุบันคือกรุงโตเกียว จากนั้นได้สร้างแบบแผนวิถีชีวิตของประเทศญี่ปุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันทางการเมืองและสังคมให้เป็นแบบอย่างต่อมาอีก 265 ปี โดยดำเนินการปิดประเทศอย่างสิ้นเชิง ใน ค.ศ. 1639 นับเป็นวิธีหนึ่งที่จะรักษาเสถียรภาพของโครงสร้างทางสังคมและการเมือง

ในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 และต้นศตวรรษที่ 19 ญี่ปุ่นตกอยู่ภายใต้ความกดดันเพื่อให้เปิดประเทศ ใน ค.ศ. 1854 ญี่ปุ่นลงนามในสนธิสัญญาสัมพันธไมตรีกับประเทศสหรัฐอเมริกา และในปีเดียวกันนั้น ญี่ปุ่นยังได้ลงนามในสนธิสัญญาทำนองเดียวกันกับประเทศรัสเซีย อังกฤษ และเนเธอร์แลนด์ จึงเป็นการเปิดประเทศญี่ปุ่นอีกครั้ง ซึ่งต่อมาสนธิสัญญาเหล่านี้ได้ถูกเปลี่ยนเป็นสนธิสัญญาทางการค้า ผลกระทบจากเหตุการณ์เหล่านี้ได้กัดกร่อนรากฐานของโครงสร้างระบบศักดินา จนกระทั่งระบบศักดินาของโชกุนโทคุงาวะได้สิ้นสุดลง และได้ถวายอำนาจอธิปไตยทั้งมวลคืนพระจักรพรรดิในการปฏิรูปเมจิ (Meiji Restoration) การเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองครั้งยิ่งใหญ่ของญี่ปุ่นคือในยุคสมเด็จพระจักรพรรดิเมจิ เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นเข้าสู่การเป็นประเทศที่ทันสมัย และเป็นมหาอำนาจเทียบเท่ากับประเทศตะวันตก กล่าวคือ มีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการเมือง การบริหาร การพัฒนาอุตสาหกรรม การแก้ไขระเบียบสังคมและการเลิกล้มประเพณีเก่าแก่บางประการ แต่ที่ ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจนคือ การที่ญี่ปุ่นพัฒนาตนเองจากประเทศที่ค่อนข้างล้าสมัยเมื่อเทียบกับมหาอำนาจชาติตะวันตกไปสู่การชนะสงครามกับจีน และชนะรัสเซียใน ค.ศ. 1905 อันแสดงให้เห็นว่าในยุคเมจินี้สามารถเปลี่ยนประเทศญี่ปุ่นมาสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่ที่มีอำนาจทั้งในทางทหารและเศรษฐกิจ ทั้งที่ในระยะเริ่มต้นของการพัฒนานั้นก็ด้วยมีวัตถุประสงค์เพื่อการอยู่รอดไม่ต้องการตกเป็นเมืองขึ้นของมหาอำนาจตะวันตกเท่านั้น แต่ต่อมาแปรเปลี่ยนให้ญี่ปุ่นเป็นมหาอำนาจและขยายอาณาเขตด้วย การล่าเมืองขึ้น

สมเด็จพระจักรพรรดิเมจิทรงขึ้นครองราชย์เป็นจักรพรรดิองค์ที่ 122 เมื่อวันที่ 9 มกราคม ค.ศ. 1867 ในขณะที่มีพระชนมายุ 15 พรรษา อย่างไรก็ดีแม้จะมีความพยายามที่

จะรวบอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง แต่เนื่องจากในยุคดังกล่าวประชาชนยังคงจงรักภักดีต่อเขตการปกครองของพรรคพวกของโชกุนโทคุงาวะอย่างเหนียวแน่น การที่สมเด็จพระจักร-พรรดิเมจิจะเข้าไปเป็นประมุขในจิตใจของประชาชนได้นั้น จึงต้องทำให้พระองค์เป็นที่รู้จักเสียก่อน ดังนั้น สมเด็จพระจักรพรรดิเมจิจึงเสด็จประพาสญี่ปุ่น โดยเริ่มต้นที่นครโอซาก้าในปี ค.ศ. 1868 ตลอดระยะเวลาการครองราชย์ 45 ปี พระองค์เสด็จประพาส (เรียกว่า “เงียวโค”) ทั่วประเทศรวมเป็นจำนวน 102 ครั้ง ซึ่งช่วงแรกของการประพาสนั้นก็เพื่อเป็นการประกาศพระบารมีว่าทรงเป็นกษัตริย์ตามอุดมคติในลัทธิขงจื้อที่เปี่ยมไปด้วย “ราชธรรม” (อันได้แก่ กตัญญู กตเวทิตาธรรม คุณธรรม และเมตตาธรรม) หรือพระมหากรุณาธิคุณต่อพสกนิกร พระองค์ทรงพระราชทานพระราชทรัพย์เพื่อก่อสร้างถนน โรงงาน และโรงเรียน รวมทั้งจัดตั้งกองทุนเพื่อดูแลช่วยเหลือผู้เคราะห์ร้ายจากเหตุเพลิงไหม้ แผ่นดินไหว พายุไต้ฝุ่น และภัยพิบัติต่าง ๆ การเสด็จประพาสดังกล่าวทำให้พระองค์เรียนรู้เกี่ยวกับราชอาณาจักรด้วยพระองค์เองและยังทำให้พสกนิกรทั้งหลายเริ่มผูกพันกับประมุขของตนขึ้นเรื่อย ๆ การประกาศใช้รัฐธรรมนูญใน ค.ศ. 1889 เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของญี่ปุ่นมีแนวคิดพื้นฐานในการฟื้นฟูพระราชอำนาจของพระจักรพรรดิในทางการเมืองการปกครองให้กลับคืนมา ดังจะเห็นได้จากคำปรารภในรัฐธรรมนูญ ซึ่งอาจสรุปได้ว่า รัฐธรรมนูญฉบับนี้พระจักรพรรดิได้ประทานให้อำนาจอธิปไตยของรัฐเป็นอำนาจที่พระจักรพรรดิได้รับจากบรรพบุรุษ และส่งมอบต่อไปยังลูกหลานโดยการสืบสันตติวงศ์ จึงอาจสรุปได้ว่าสถาบันกษัตริย์ หรือพระจักรพรรดิเป็นศูนย์รวมแห่งอำนาจในทางการเมืองการปกครองของรัฐ จนมีผู้กล่าวว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่มีโครงสร้างของระบอบราชาธิปไตยโดยแท้

นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญได้บัญญัติให้จักรพรรดิแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรีรับผิดชอบโดยตรงต่อพระจักรพรรดิ อันเป็นแนวคิดพื้นฐานจากรัฐธรรมนูญปรัสเซีย พระจักรพรรดิเป็นประมุขสูงสุดของจักรวรรดิ (มาตรา 4) และมีสถานะตามความเชื่อในศาสนาว่าเป็นประมุขที่ศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดจะละเมิดมิได้ (มาตรา 3) ในเรื่องทรัพย์สินของพระจักรพรรดินั้น สภาไดเอทจะเข้าแทรกแซงการคลังของสำนัก-พระราชวังไม่ได้ (มาตรา 45) ต่อมาเมื่อพระจักรพรรดิฮิโรฮิโตะทรงประกาศยอมแพ้สงคราม ในวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1945 ฝ่ายสัมพันธมิตรได้มอบหมายให้สหรัฐอเมริกา

เป็นผู้คุ้มครองอารักขาญี่ปุ่นแต่ผู้เดียว ดังนั้น จึงทำให้นายพลดักลาส แม็คอาเธอร์ เป็นเสมือนผู้ปกครองที่แท้จริงของญี่ปุ่น อย่างไรก็ดี สหรัฐอเมริกาก็ไม่ได้ยกเลิกสถาบันพระมหากษัตริย์ของญี่ปุ่น หากแต่นายพลแม็คอาเธอร์ได้ให้ยกเลิกพิธีการต่าง ๆ ในการสักการะจักรพรรดิที่กระทำการประดุจเทพเสีย และพระจักรพรรดิฮิโรฮิโตะก็ทรงเป็นกษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญและทรงมีพระราชอำนาจจำกัด การที่นายพลแม็คอาร์เธอร์ตัดสินใจให้สมเด็จพระจักรพรรดิโชวะครองราชบัลลังก์อยู่ต่อไปก็เพื่อให้ได้รับการยอมรับจากชาวญี่ปุ่นง่ายขึ้น ซึ่งเจตนารมณ์ของการยึดครองญี่ปุ่นนั้นมีอยู่ 2 ประการ คือ

1. เพื่อประกันว่าญี่ปุ่นจะไม่กลายเป็นอันตรายต่อสหรัฐอเมริกาหรือสันติภาพและความมั่นคงของโลกอีก

2. เพื่อก่อให้เกิดรัฐบาลที่รักสันติ มีความรู้สึกรับผิดชอบและควรยึดมั่นในหลักการของการปกครองตนเองแบบประชาธิปไตย

การปกครองปัจจุบันและพระราชอำนาจพระมหากษัตริย์

รัฐธรรมนูญญี่ปุ่นฉบับปัจจุบันประกาศใช้เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน ค.ศ. 1946 ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังที่ญี่ปุ่นตกอยู่ภายใต้การยึดครองของสหรัฐอเมริกา รัฐธรรมนูญฉบับนี้กำหนดรูปแบบการปกครองของญี่ปุ่นตามแบบอย่างของอังกฤษและสหรัฐอเมริกา กล่าวคือ เป็นการจัดรูปแบบการปกครองแบบมีพระจักรพรรดิเป็นประมุขตามหลักการปกครองแบบรัฐสภา และริดรอนอำนาจของพระจักรพรรดิในการบังคับบัญชาทางการเมือง กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสภาสูงและสภาผู้แทนราษฎรใหม่ ให้อำนาจด้านนิติบัญญัติและการงบประมาณที่เหนือกว่าขึ้นอยู่กับสภาล่าง อำนาจในการบริหารขึ้นอยู่กับคณะรัฐมนตรีเป็นผู้รับผิดชอบ ฝ่ายตุลาการมีลักษณะพิเศษคล้ายกับตุลาการของสหรัฐอเมริกา รัฐธรรมนูญฉบับนี้ให้ความสำคัญกับสิทธิและฐานะของราษฎร ทั้งยังกำหนดลักษณะการปกครองท้องถิ่นของญี่ปุ่นไว้ในรัฐธรรมนูญด้วย เพื่อมุ่งกระจายอำนาจปกครองท้องถิ่นให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์การปกครองของญี่ปุ่น

การร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ สหรัฐอเมริกาพยายามเปลี่ยนแปลงทัศนคติความเชื่อของชาวญี่ปุ่นให้หันมายึดระบอบมากกว่าการยึดตัวบุคคล การเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่ประการหนึ่งเกี่ยวกับการปกครองของญี่ปุ่นคือฐานะของพระจักรพรรดิที่จากอดีตจนถึงสมัยสงครามทรงอยู่ในฐานะเป็นสมมติเทพของชาวญี่ปุ่น และมีอำนาจปกครองทั้งปวง แต่ในรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1946 ฐานะของพระองค์ได้เปลี่ยนไปจากเดิมโดยสิ้นเชิง ทรงเป็นสัญลักษณ์แห่งรัฐและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชน พระองค์จะทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวกับกิจการของรัฐตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญเท่านั้น ไม่มีอำนาจปกครองแผ่นดิน นอกจากฐานะของพระจักรพรรดิที่ถูกจำกัด แสนยานุภาพของกองทัพญี่ปุ่นก็ถูกสหรัฐอเมริกาจำกัดด้วยเช่นกัน ซึ่งนับเป็นข้อแลกเปลี่ยนสำหรับการคงราชวงศ์เอาไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรา 1 ความว่า “จักรพรรดิจะเป็นสัญลักษณ์ของประเทศและของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนในชาติ โดยตำแหน่งและพระราชอำนาจของพระองค์จะยังคงดำรงอยู่ตราบเท่าที่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของที่แท้จริงของอำนาจนั้นยังคงพร้อมใจกันถวายอำนาจนั้นให้ทรงครอบครอง” ถือเป็นมาตราที่ทำให้เกิดสิ่งที่ชาวญี่ปุ่นเรียกว่า “จักรพรรดิสัญลักษณ์” (โชโจเทนโน) นับแต่นั้นมาหน้าที่ของพระองค์ถูกจำกัดไว้เพียงเรื่องพิธีการและการลงนามรับรองการจัดตั้งคณะรัฐมนตรีหรือสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น ส่วนพระราชอำนาจบังคับบัญชาสูงสุดในฐานะจอมทัพถูกยกเลิกไปพร้อมกับกองกำลังติดอาวุธของประเทศ (อมร รักษาสัตย์ และคนอื่น ๆ, 2543, หน้า 401-403)

อย่างไรก็ดีแม้รัฐธรรมนูญจะไม่ได้กำหนดให้พระจักรพรรดิเป็นประมุขของรัฐ แต่บทบัญญัติในส่วนที่เกี่ยวกับพระราชอำนาจหน้าที่ของจักรพรรดิ แสดงถึงพระราช-อำนาจหน้าที่ในส่วนของตำแหน่งประมุขของรัฐ และประมุขในทางสังคม โดยพระราช-อำนาจที่สำคัญ ๆ ของพระจักรพรรดิมีดังนี้ (ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, 2558, หน้า 276-278)

1. พระราชกิจทั้งปวง พระจักรพรรดิทรงปฏิบัติตามคำแนะนำและยินยอมของคณะรัฐมนตรี โดยคณะรัฐมนตรีต้องเป็นผู้รับผิดชอบในพระราชกิจเหล่านี้ ซึ่งพระราชกิจดังกล่าวพระจักรพรรดิจะทรงปฏิบัติได้ก็แต่ที่เกี่ยวเนื่องกับรัฐและตามที่รัฐธรรมนูญนี้กำหนดไว้เท่านั้น จะทรงมีพระราชอำนาจในทางบริหารมิได้ ในกรณีที่พระราชกิจ

ดังกล่าวนั้นเกี่ยวเนื่องกับรัฐ พระจักรพรรดิจะทรงมอบหมายให้ผู้แทนพระองค์ปฏิบัติแทนตามที่กฎหมายบัญญัติ

2. พระจักรพรรดิทรงแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีตามที่สภานิติบัญญัติแห่งชาติเลือก และทรงแต่งตั้งประธานศาลสูงสุดตามที่คณะรัฐมนตรีเลือก

3. กิจการอันเกี่ยวเนื่องกับรัฐดังต่อไปนี้ พระจักรพรรดิจะได้ทรงปฏิบัติในนามของประชาชน โดยคำแนะนำและยินยอมของคณะรัฐมนตรี

3.1 การประกาศใช้รัฐธรรมนูญที่แก้ไขเพิ่มเติม ตลอดจนกฎหมาย คำสั่งคณะรัฐมนตรี และสนธิสัญญา

3.2 การเรียกประชุมสภานิติบัญญัติแห่งชาติ

3.3 การยุบสภาผู้แทนราษฎร

3.4 การประกาศให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภา นิติบัญญัติแห่งชาติเป็นการทั่วไป

3.5 การรับรองการแต่งตั้งและการถอดถอนรัฐมนตรี และเจ้าหน้าที่อื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ กับทั้งหนังสือมอบอำนาจและพระราชสาสน์ตราตั้งเอกอัครราชทูตและรัฐมนตรี

3.6 การรับรองการอภัยโทษในกรณีทั่วไปและกรณีพิเศษ การเปลี่ยนโทษหนักเป็นเบา การชะลอการลงโทษ และการคืนสิทธิ

3.7 การประทานรางวัล

3.8 การรับรองตราสารให้สัตยาบันและเอกสารอื่นทางการทูตตามที่กฎหมายบัญญัติ

3.9 การรับรองเอกอัครราชทูตและรัฐมนตรีของต่างประเทศ

3.10 การปฏิบัติหน้าที่พระราชพิธี

กล่าวโดยสรุป ภายใต้รัฐธรรมนูญปัจจุบันของญี่ปุ่น สมเด็จพระจักรพรรดิทรงเป็นสัญลักษณ์ของประเทศและความสามัคคีของปวงชน พระองค์ไม่มีพระราชอำนาจในรัฐบาล สถาบันพระมหากษัตริย์ของญี่ปุ่นมีพระราชอำนาจจำกัดตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่อย่างไรก็ดีในยามที่ประเทศญี่ปุ่นประสบกับภาวะวิกฤติ สถาบันพระมหากษัตริย์ก็มีส่วนในการแก้ไขปัญหาวิกฤตินั้น เช่น กรณีสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ญี่ปุ่นถูก

ฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดปรมาณู 2 ลูก ซึ่งถือเป็นเรื่องความเป็นความตายของประชาชนในประเทศ เมื่อฝ่ายทหารไม่ยอมจำนนสมเด็จพระจักรพรรดิฮิโรฮิโตะทรงตัดสินพระทัยด้วยพระองค์เองว่า เพื่อรักษาไว้ซึ่งชีวิตและทรัพย์สินของญี่ปุ่นจึงจำเป็นต้องยอมจำนนต่อฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งรัฐบาลทหารและประชาชนก็เห็นชอบโดยดุษฎี

การปกครองโดยกษัตริย์ของญี่ปุ่นจากการศึกษาของ ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ (2558, หน้า 284) สรุปไว้ว่า เนื่องจากสถาบันกษัตริย์ญี่ปุ่นเป็นเพียงสัญลักษณ์ของความสามัคคีของคนในชาติและตัวแทนความภาคภูมิใจของชาวญี่ปุ่น ไม่มีอำนาจในทางการเมืองอย่างแท้จริง ทรงมีพระราชอำนาจตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้เท่านั้น จึงทำให้คนญี่ปุ่นเห็นว่าหน้าที่ที่จะต้องดำเนินโครงการต่าง ๆ ที่ให้ความช่วยเหลือราษฎรเป็นหน้าที่ของรัฐบาล ดังนั้น เมื่อประชาชนมีเรื่องเดือดร้อนก็จะขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลเท่านั้น ซึ่งมีความแตกต่างจากรัฐบาลไทยที่ไม่ได้มีความเข้มแข็งที่จะให้ความช่วยเหลือประชาชนอย่างจริงจัง จึงทำให้เมื่อประชาชนมีเรื่องเดือดร้อนจึงทูลเกล้าฯ ถวายฎีการ้องทุกข์ต่อองค์พระมหากษัตริย์ เพราะมีความศรัทธาและเชื่อมั่นต่อพระองค์มากกว่ารัฐบาลนั่นเอง นอกจากนี้ ชาวญี่ปุ่นได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ญี่ปุ่นและไทยว่ามีความแตกต่างกัน กล่าวคือ เมื่อพระมหากษัตริย์ไทยเสด็จผ่านที่ใดประชาชนจะไปรับเสด็จ แสดงความปลาบปลื้มและบางคนร้องไห้ แสดงให้เห็นถึงความเคารพรักพระองค์อย่างมาก แต่ญี่ปุ่นนั้นการรับเสด็จประชาชนจะมีความรู้สึกในฐานะที่กษัตริย์เป็นคนมีเกียรติยศ มีชื่อเสียง ไม่ได้รู้สึกผูกพันเช่นที่คนไทยแสดงกับพระบาทสมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัวฯ

นอกจากนี้ ส. ศิวรักษ์ (2559, หน้า 6-7) แสดงความเห็นว่า ประเทศญี่ปุ่นได้ปรับปรุงสถาบันพระมหากษัตริย์จนทำให้สถาบันนี้ดำรงคงอยู่มาได้จนทุกวันนี้ แม้จะโดนสหรัฐอเมริกาบีบบังคับให้เปิดประเทศ จนเป็นแหตุให้การปกครองในระบอบโชกุนสลายตัวไป โดยมีการอ้างเอาระบอบกษัตริย์หรือจักรพรรดิกลับคืนมาในสมัยแผ่นดินเมจิ จนเรียกว่าเป็นการฟื้นฟูระบอบกษัตริย์อย่างดั้งเดิม (Meji Restoration) และชนชั้นปกครองรุ่นใหม่ของญี่ปุ่นก็สามารถทำให้คนญี่ปุ่นยอมรับระบอบกษัตริย์หรือจักรพรรดิทำให้เกิดลัทธิชาตินิยมอย่างใหม่ และเอาสถาบันชาติมาเป็นสัญลักษณ์ของประเทศชาติโดยมีกองทัพหนุนสถาบัน ใช้ลัทธิชินโตสะกดผู้คนจนสถาบันกษัตริย์สามารถสร้าง

ความสัมพันธ์ที่ดีกับกองทัพ นอกจากนี้ ชนชั้นปกครองของญี่ปุ่นได้ดูแบบการเมืองประเพณีพิธีกรรมจากฝรั่ง นำมาประยุกต์ใช้อย่างชาญฉลาด จนประกาศใช้รัฐธรรมนูญแบบฝรั่งแต่ยังคงสภาพความเป็นเผด็จการไว้อย่างสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของฝรั่งด้วย และญี่ปุ่นใช้วิธีรุกรานประเทศบ้านใกล้เรือนเคียง จนสามารถสร้างสถาบันกษัตริย์และกองทัพให้กลมกลืนกับลัทธิทุนนิยม

กล่าวได้ว่า ประเทศแรกในเอเชียที่ประกาศใช้รัฐธรรมนูญตั้งแต่ปี พ.ศ. 2422 เพื่อแสดงความทันสมัยก็คือญี่ปุ่นในรัชสมัยเมจิ โดยรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ส. ศิวรักษ์ (2559, หน้า 77) เห็นว่าแสดงความเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างที่สุด ยกพระจักรพรรดิซึ่งเคยอยู่ในอำนาจของโชกุนให้ศักดิ์สิทธิ์เหนือคำวิพากษ์วิจารณ์ใด ๆ เมื่อญี่ปุ่นแพ้สงครามโลกสหรัฐอเมริกาจึงได้เขียนรัฐธรรมนูญญี่ปุ่นใหม่ กำหนดบทบาทของสถาบันกษัตริย์ให้หมดความศักดิ์สิทธิ์ กษัตริย์เป็นเพียงสามัญชนที่สามารถวิจารณ์ได้ ทรงอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่น ๆ ดุจดังชาวญี่ปุ่นทั้งหลาย ซึ่งรัชสมัยเมจิเกิดขึ้นไล่ ๆ กับรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2411) ที่ต้องพระราชประสงค์ให้สถาบันกษัตริย์ของไทยเป็นแกนกลางในการปกครองบ้านเมืองอย่างสมบูรณาญาสิทธิราชย์เช่นกันและเป็นสมัยนิยมแทบทั่วยุโรป โดยเฉพาะอภิมหาอำนาจอย่างอังกฤษ ปรัสเซีย และรัสเซีย รวมถึงจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์

การศึกษาเปรียบเทียบสถาบันกษัตริย์ของประเทศอังกฤษ ญี่ปุ่น และประเทศไทย ของ ปรีชา หงส์ไกรเลิศ (2558) พบว่า มีความแตกต่างกันทั้งสภาพภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ คติความเชื่อในสถาบันพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ คนอังกฤษมีทัศนคติและความเชื่อว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นเพียงสัญลักษณ์ของเอกภาพและคุณความดีของชาติ ส่วนคนญี่ปุ่นมีคติความเชื่อว่าจักรพรรดิเป็นส่วนประกอบของรัฐที่ศักดิ์สิทธิ์เสมือนพระอาทิตย์ซึ่งเป็นเสมือนพระเจ้าผู้ให้กำเนิดและคุ้มครองชาติและประชาชน ด้วยเหตุนี้สถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย อังกฤษ และญี่ปุ่นจึงมีความแตกต่างกัน ดังนั้น แม้ว่าประเทศไทยจะมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy) เช่นเดียวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ของอังกฤษและญี่ปุ่น แต่สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยมิได้มีที่มาเหมือนกับอังกฤษและญี่ปุ่น ทั้งนี้ เนื่องจากความเป็นรัฐไทยมีที่มาแต่โบราณปกครองโดยพระมหากษัตริย์มาตลอด

ประกอบกับความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์และประชาชนเป็นแบบ “พ่อ” กับ “ลูก” เสมอมา รวมทั้งอุดมการณ์ทางการเมือง ความเชื่อและวิถีชีวิตของประชาชนที่แตกต่างกัน ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยมีความแตกต่างจากสถาบันพระมหากษัตริย์ของอังกฤษและญี่ปุ่น ดังนั้น เราจึงไม่เห็นภาพลักษณ์ความเป็น “พ่อของแผ่นดิน” ของพระมหากษัตริย์ในประเทศอังกฤษและประเทศญี่ปุ่นแต่อย่างใด

นอกจากนี้ ยังพบการศึกษาเรื่อง *หลักเกณฑ์การสืบตำแหน่งประมุขของรัฐที่เป็นราชอาณาจักร: ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายไทยกับกฎหมายต่างประเทศ* ของ วิศรุต คิดดี (2555, หน้า 89-97) โดยศึกษากฎเกณฑ์เกี่ยวกับการสืบสันตติวงศ์ พบว่า การสืบราชสันตติวงศ์ของประเทศอังกฤษเป็นไปตามหลักกฎหมายคอมมอนลอว์และบทบัญญัติลายลักษณ์อักษรหลายฉบับ เช่น Bill of Rights 1689, Act of Settlement 1701, Coronation Oath Act 1680, Act of Nation With Scotland 1760, Accession Declaration Act 1910 เป็นต้น ซึ่งบทบัญญัติเหล่านี้เป็นผลมาจากการเมืองในสมัยยุคที่มีความขัดแย้งระหว่างกษัตริย์กับรัฐสภา สำหรับประเทศเดนมาร์ก มีการบัญญัติเกณฑ์การสืบราชสันตติวงศ์เป็นลายลักษณ์อักษรหลายฉบับ ได้แก่ Royal Law 1665, Law of Succession 1853, Law of Succession 1953 ปัจจุบันเดนมาร์กได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ส่วนประเทศญี่ปุ่น ก่อนปี ค.ศ. 1889 ไม่มีการบัญญัติเรื่องนี้เป็นลายลักษณ์อักษร จนมีการปฏิรูปยุคเมจิจึงบัญญัติรายละเอียดการเข้าสู่ตำแหน่งประมุขไว้ใน Imperial Household Law 1889 ใช้ควบคู่กับรัฐธรรมนูญ แต่เมื่อญี่ปุ่นแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 ความคิดเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตยเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่เป็นของจักรพรรดิมาเป็นของประชาชน อำนาจในทางนิติบัญญัติเป็นของรัฐสภา รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันบัญญัติไว้ชัดเจนว่า ให้องค์กรสูงสุดของอำนาจรัฐและเป็นเพียงองค์กรเดียวในการบัญญัติกฎหมาย อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงหลักความมีอำนาจสูงสุดของรัฐสภา (Supremacy of Parliament)

จากการศึกษาการเมืองการปกครองและสถาบันพระมหากษัตริย์ของประเทศอังกฤษ ประเทศเดนมาร์ก และประเทศญี่ปุ่น เมื่อนำมาศึกษากับประเทศไทย พบว่า มีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงกันและบางเรื่องก็แตกต่างกัน สิ่งที่เหมือนกัน คือ การยังคงมีสถาบันกษัตริย์โดยควบคู่กับการปกครองระบอบประชาธิปไตยเช่นเดียวกัน แต่ความเป็นมา

ตลอดจนเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการเปลี่ยนแปลงของสถาบันพระมหากษัตริย์แต่ละประเทศจะแตกต่างกันออกไปตามบริบทของประเทศนั้น ๆ ดังนี้

ตาราง 3 *สรุปบทบาทพระราชอำนาจสถาบันกษัตริย์*

เรื่อง	ประเทศอังกฤษ	ประเทศเดนมาร์ก	ประเทศญี่ปุ่น	ประเทศไทย
คติแนวคิดเกี่ยวกับกษัตริย์	กษัตริย์เกี่ยวข้องกับความ-ศักดิ์สิทธิ์มหัศจรรย์ พระ-ราชพิธีต่าง ๆ เชื่อมโยงกับลัทธิศาสนา กษัตริย์ในยุคแรก ๆ จะต้องเป็นนักรบ นักปกครอง และต้องเป็นคริสเตียน ซึ่งถือกันว่ากษัตริย์มีสถานะเหมือนนักบวชที่เป็นตัวแทนของพระเจ้า กษัตริย์จึงมีฐานะนักปกครอง และนักรบผู้พิทักษ์ศาสนาคริสต์	คติแนวคิดของกษัตริย์เดนมาร์กเช่นเดียวกับสถาบันกษัตริย์ในยุโรป คือ แนวคิดเทวสิทธิ์ ซึ่งเป็นหลักความเชื่อทางการเมืองและทางศาสนาของระบอบสมบูรณาญา-สิทธิราชย์ แนวคิดนี้พระมหากษัตริย์ไม่ทรงอย่	ญี่ปุ่นเรียกกษัตริย์ว่า “จักรพรรดิ” (“เทนโน” หรือ “อธิปไตยจากสรวงสวรรค์”) ทรงเป็นประมุขของประเทศและเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในศาสนาชินโต กษัตริย์สืบเชื้อสายมาจากพระเจ้า หรือเป็นส่วนหนึ่งของพระเจ้า พยดา ชาวญี่ปุ่นเชื่อว่า ะอาทิตย์ เป็นต้นกำเนิด งกษัตริย์ กษัตริย์จึง	สมัยสุโขทัย กษัตริย์เป็นเจ้าชีวิตมีอำนาจเหนือคนทั้งปวง ทรงปกครองไพร่ฟ้าแบบ “พ่อปกครองลูก”สมัยอยุธยา ได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามาใช้ในระบบการเมืองการปกครอง ส่งผลให้เกิดระบบการ-ปกครองแบบ “เทว สมมุติ” กษัตริย์เป็นเสมือน “สมมติเทพ”

ตาราง 3 (ต่อ)

เรื่อง	ประเทศอังกฤษ	ประเทศเดนมาร์ก	ประเทศญี่ปุ่น	ประเทศไทย
	ระบอบพระมหากษัตริย์ของอังกฤษมีความ-เข้มงวดและยึดถือจารีตประเพณีอย่างเคร่งครัด	เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์เช่นเดียวกับประเทศอังกฤษ ในช่วงแรกมีความขัดแย้งและช่วงชิงความเป็นใหญ่ระหว่างคริสจักรกับสถาบันกษัตริย์	เปรียบเป็นประมุขแห่งสวรรค์	สมัยรัตนโกสินทร์ กษัตริย์คือผู้ที่มีความดี เป็น “ธรรมราชา” ผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อก้าวสู่นิพพาน มีความสามารถและได้รับการยอมรับจากประชาชนให้เป็นกษัตริย์ปกครอง เรียกว่า “อเนกนิกรสโมสรสมมติ”
แนวคิดปัจจุบัน	ทรงเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ และได้รับการ-ยอมรับในฐานะประมุขที่สืบทอดสันตติวงศ์ ทรง	[illegible]	รดิกลายเป็นเษณ์ของรัฐ และนหนึ่งเดียวกันะชาชน” ชาวญี่ปุ่น	กษัตริย์ยังทรงมีสถานะเหนือกว่าประชาชนทั่วไป แต่จากการทรงงานเพื่อประชาชนทำให้กษัตริย์

ตาราง 3 (ต่อ)

เรื่อง	ประเทศอังกฤษ	ประเทศเดนมาร์ก	ประเทศญี่ปุ่น	ประเทศไทย
	มีพระราชสถานะเป็นประมุขสูงสุดของสหราช-อาณาจักร สำหรับความ-เป็นเอกภาพของชาติ และสมาชิกของเครือจักรภพอังกฤษ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบรัฐสภา	เสถียรภาพ มีความมั่นคง และมีความเป็นประชา-ธิปไตยสูง ยังทรงได้รับความจงรักภักดีในฐานะประมุขและการสืบเชื้อสายกษัตริย์ที่ต่อเนื่องยาวนาน	ยังคงมีความจงรักภักดี แต่เพราะข้อจำกัดเรื่องการ-ทรงงานตามรัฐธรรมนูญทำให้ทรงหมดบทบาททางการเมือง และขาดความ-เชื่อมโยงใกล้ชิดกับประชาชน	ได้รับการยกย่องว่าเป็น “พ่อของแผ่นดิน” เป็นศูนย์รวมแห่งความรัก ความจงรักภักดี และทรงเป็นที่พึ่งเป็นความหวังของประชาชน
การเปลี่ยนแปลงการปกครอง	ในอดีตสถาบันกษัตริย์เป็นศูนย์กลางอำน-ทางการเมืองการป	การแตกแยกระหว่าง	ยุคเมจิเปลี่ยนประเทศญี่ปุ่นมาสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่เป็นจุดเริ่มต้นของการ-	การเปลี่ยนแปลงการ-ปกครองในปี พ.ศ. 2475 เป็นไปด้วยลักษณะการ-

ตาราง 3 (ต่อ)

เรื่อง	ประเทศอังกฤษ	ประเทศเดนมาร์ก	ประเทศญี่ปุ่น	ประเทศไทย

	มีพระราชอำนาจอย่างล้นพ้นในการบริหารราชการแผ่นดิน ต่อมาเกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจนเกิดเป็นสงครามกลางเมือง และมีการจำกัดพระราชอำนาจกษัตริย์ มีการบัญญัติกฎหมายที่เป็นรากฐานสำคัญของระบบรัฐสภา และมีการให้สิทธิเสรีภา	เมื่อฝ่ายอาณาจักรชนะ กษัตริย์ก็ใช้นิกายคริสต์ลูเธอรันเป็นเครื่องมือดึงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง กษัตริย์ใช้การสืบเชื้อสายและทรงมีอำนาจอย่างไม่จำกัดด้วยกฎหมายว่าด้วยราชวงศ์ และมีบทบัญญัติ	พัฒนา ด้วยมีวัตถุประสงค์เพื่อการอยู่รอดไม่ต้องการตกเป็นเมืองขึ้นของมหาอำนาจตะวันตก การเปลี่ยนแปลง การปกครองเป็นไปด้วยการจำยอมในฐานะผู้แพ้สงคราม การปกครองของกษัตริย์ยใต้รัฐธรรมนูญเนินการโดยอเมริกาผู้ะสงคราม	ประนีประนอมระหว่างพระมหากษัตริย์กับคณะราษฎร จึงไม่เกิดเหตุการณ์ใดที่สร้างความสูญเสีย และนับจากนั้นก็มีรัฐธรรมนูญที่กำหนดขอบเขตพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรม-

ตาราง 3 (ต่อ)

เรื่อง	ประเทศอังกฤษ	ประเทศเดนมาร์ก	ประเทศญี่ปุ่น	ประเทศไทย

	แก่ประชาชนในการมีส่วนร่วมปกครองประเทศ ไม่มีรัฐธรรมนูญเป็นลายลักษณ์อักษร ระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ เริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ. 1689 ต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน หลักการปกครองมีที่มาจากแหล่งต่าง ๆ คือ กฎหมายที่บัญญัติขึ้น กฎหมายจารีต ธรรมเนี ปฏิบัติ และผลงานการตีความกฎหมาย รวมท	รัฐข้าราชการโดยมีกษัตริย์เป็นผู้ปกครอง จนปีค.ศ. 1849 จึงมีรัฐธรรมนูญฉบับแรก มีรัฐธรรมนูญลายลักษณ์-อักษรซึ่งมาจากการลงประชามติของประชาชน ปัจจุบัน คือ รัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ. 1953		นูญ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองก็มีเหตุการณ์ทางการเมืองเป็นระยะ
พระราชอำนาจในรัฐธรรมนูญ			รัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ. 1946 ระบุว่า “พระ-จักรพรรดิทรงเป็นสัญลักษณ์แห่งรัฐและความสามัคคีของชนในรัฐ สถานะพระจักรพรรดินั้น กรงได้รับจากประชาชนผู้ป็นเจ้าของอำนาจ อธิปไตย” รัฐธรรมนูญ	มีรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรรวม 20 ฉบับนับจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจตามที่กำหนดในรัฐธรรมนูญ ทรงเป็นประมุขของรัฐครองราชย์แต่ไม่ปกครอง ไม่บริหารราชการแผ่นดิน

ตาราง 3 (ต่อ)

เรื่อง	ประเทศอังกฤษ	ประเทศเดนมาร์ก	ประเทศญี่ปุ่น	ประเทศไทย

	กฎหมายประชาคมยุโรป พระมหากษัตริย์ไม่ต้องรับผิดชอบในการกระทำใด ๆ เนื่องจากพระองค์จะลงพระปรมาภิไธยตามที่นายกรัฐมนตรีเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ	บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญการสืบสันตติวงศ์ รัฐธรรมนูญกำหนดให้ผู้หญิงสามารถดำรงตำแหน่งประมุขของรัฐได้	เป็นไปตามแบบอย่างของอังกฤษและสหรัฐอเมริกา มีพระจักรพรรดิเป็นประมุขตามหลักการปกครองแบบรัฐสภา โดยอำนาจในการบริหารขึ้นอยู่กับคณะรัฐมนตรีเป็นผู้รับผิดชอบ ฝ่ายตุลาการมีลักษณะพิเศษคล้ายกับ ตุลาการของสหรัฐอเมริกา ให้ความสำคัญกับสิทธิและฐานะของราษฎร	ทรงใช้อำนาจอธิปไตยที่เป็นของปวงชนชาวไทยผ่านทางคณะรัฐมนตรี รัฐสภา และศาล สถานะบทบาทและพระราชอำนาจถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ พระมหากษัตริย์ไม่ต้องรับผิดชอบในการกระทำใด ๆ เนื่องจากพระองค์จะทรงลงพระปรมาภิไธยโดยมีนายกฯ เป็นผู้สนองพระบรมราชโองการ

สรุป

จากตาราง 4 หากพิจารณาจากการจัดกลุ่มการปกครองของประเทศที่มีพระมหา-กษัตริย์เป็นประมุขของ Stepan, et. al. (2014) ทั้ง 4 ประเทศจะอยู่ในกลุ่มเดียวกันคือ การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขหรือการปกครองแบบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy) กล่าวคือมีการจำกัดพระราชอำนาจ พระมหากษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย อยู่ใต้กฎเกณฑ์เดียวกันมากขึ้น เช่น การเรียกเก็บภาษี รัฐบาลตัดสินใจได้อย่างอิสระ แต่อาจมีรายละเอียดการปฏิบัติต่างกันบ้างตามบริบทประเทศ แนวคิดคติความเชื่อเกี่ยวกับกษัตริย์ทั้ง 4 ประเทศมีลักษณะใกล้เคียงกัน กล่าวคือ ในอดีตกษัตริย์มีลักษณะเหนือกว่าคนทั่วไป มีการยึดโยงความ-เป็นมาของกษัตริย์กับเทพเจ้า และศาสนามีบทบาทสำคัญต่อสถาบันกษัตริย์ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแม้ว่าพระราชอำนาจจะถูกจำกัดด้วยกฎหมายรัฐธรรมนูญและคติความเชื่อที่เปลี่ยนไป แต่ความคิดรากเหง้าเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ตลอดจนการ-ปฏิบัติพระราชพิธีต่าง ๆ ทำให้กษัตริย์ยังคงมีสถานะแตกต่างจากประชาชนทั่วไป กษัตริย์นอกจากจะเป็นประมุขของประเทศยังเป็นส่วนสำคัญของความเป็นสัญลักษณ์แห่งชาติเหมือนกันทั้ง 4 ประเทศ

พระราชอำนาจก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองทั้ง 4 ประเทศล้วนปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่กษัตริย์มีอำนาจเต็มสูงสุด ต่อมาเมื่อมีการรับแนวคิดการปกครองระบอบประชาธิปไตยซึ่งเป็นการปกครองโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งผลให้สถาบันกษัตริย์แต่ละประเทศต้องปรับบทบาท นำมาสู่เหตุการณ์ทางการเมืองที่ต่างกันออกไป เช่น ประเทศอังกฤษประชาธิปไตยได้มาด้วยการต่อสู้และสงครามกลางเมือง ในขณะที่กษัตริย์ของประเทศเดนมาร์กและประเทศไทยทรงยอมรับการเปลี่ยนแปลงและมีการประนีประนอมเพื่อรักษาความสงบและความมั่นคงของชาติ ส่วนประเทศญี่ปุ่นสถาบันกษัตริย์อยู่ในภาวะจำยอมเพราะไม่อาจต้านทานอำนาจสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นผู้ชนะสงคราม

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองพระราชอำนาจของกษัตริย์ทั้ง 4 ประเทศถูกจำกัดภายใต้รัฐธรรมนูญ แต่ละประเทศจะมีรายละเอียดของพระราชอำนาจต่างกัน แต่โดยภาพรวมกษัตริย์จะไม่มีพระราชอำนาจในการปกครองอีกต่อไป ทรงเป็นประมุขและ

เป็นสัญลักษณ์ของประเทศ บทบาทการทรงงานเพื่อประเทศและประชาชนแตกต่างกัน ด้วยข้อจำกัดที่ระบุในรัฐธรรมนูญ เช่น ประเทศญี่ปุ่นห้ามพระมหากษัตริย์ข้องเกี่ยวกับการเมืองและโครงการของรัฐต่าง ๆ อย่างไรก็ดีสถาบันกษัตริย์ของทั้ง 4 ประเทศก็พยายามปรับตัว ปรับเปลี่ยนสถาบันให้มีความทันสมัยขึ้น โดยพยายามปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์จากสถาบันที่เต็มไปด้วยความรู้สึกดุจเทพนิยาย (magic) ความเป็นสมมติเทพไปสู่สถาบันที่ทรงไว้ซึ่งประโยชน์ (practical) และพยายามเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประชาชน ปรับเปลี่ยนบทบาทจากสถาบันที่ห่างไกลจากประชาชนมาเป็นสถาบันที่ใกล้ชิดประชาชนมากขึ้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นบทบาทในยุคใหม่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันจะอุทิศพระองค์ในการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสทางสังคม

ผู้วิจัยเชื่อว่าจากประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองของแต่ละประเทศนั้น สถาบันกษัตริย์ต่างก็ได้รับรู้เรื่องราวการล่มสลายของสถาบันกษัตริย์จากประเทศอื่น ๆ ที่ความขัดแย้งทางการเมืองนำมาสู่การล่มสลายของสถาบันกษัตริย์ ส่งผลต่อการปรับบทบาทเพื่อรักษาสถาบันกษัตริย์ เช่น กรณีประเทศฝรั่งเศสที่กษัตริย์ Charles ที่ 1 ถูกตัดพระเศียร และการล่มสลายของสถาบันกษัตริย์อีกหลายประเทศ นอกจากนี้ สิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่าส่งผลต่อความรู้สึกและการยอมรับต่อสถาบันกษัตริย์นอกจากความเชื่อที่ฝังรากลึกว่าทรงเป็นสมมติเทพหรือทรงมีคุณลักษณะพิเศษต่างจากประชาชนทั่วไปแล้ว คือการที่แต่ละประเทศมีพระมหากษัตริย์ที่ปกครองอย่างยาวนาน ทำให้ประชาชนได้ซึมซับการทรงงานเพื่อบ้านเมืองเพื่อประชาชน จึงเกิดเป็นความจงรักภักดีและความรักต่อองค์พระมหากษัตริย์ แม้จะถูกลดพระราชอำนาจลงก็ตาม ดังเช่น ประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 9 ที่ทรงมีความใกล้ชิดกับประชาชน ทรงห่วงใยและบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่อาณาประชาราษฎร์ ประเทศอังกฤษสมัยของสมเด็จพระราชินีนาถวิคตอเรียที่ทรงครองราชย์เป็นเวลา 64 ปี ทรงปรับบทบาทของสถาบันกษัตริย์อย่างมากจนได้รับการยอมรับจากประชาชน และองค์ปัจจุบันสมเด็จ-พระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ 2 ที่ขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2495 ก็ทรงปรับบทบาทของพระองค์ตามกระแสการเปลี่ยนแปลง ส่วนประเทศเดนมาร์กในสมัยพระเจ้าเฟดริกที่ 6 ทรงวางพระองค์ใกล้ชิดกับประชาชนและทรงทำคุณประโยชน์แก่ประเทศจนเป็นที่รักยิ่งของประชาชน ส่วนประเทศญี่ปุ่นสมัยสมเด็จพระจักรพรรดิเมจิ ทรงครองราชย์เป็นเวลา

45 ปี พระองค์เสด็จประพาสทั่วประเทศ ทั้งทรงพระราชทานพระราชทรัพย์เพื่อก่อสร้างสาธารณูปโภค สนับสนุนการศึกษา รวมทั้งจัดตั้งกองทุนเพื่อดูแลช่วยเหลือผู้เคราะห์ร้ายจากภัยพิบัติต่าง ๆ กษัตริย์องค์ปัจจุบันสมเด็จพระจักรพรรดิอะกิฮิโตะแม้จะไม่มีบทบาททางการเมืองการปกครองแต่ก็ทรงวางพระองค์ให้เป็นที่เคารพสักการะ ทรงปรับการวางพระองค์ให้มีความเป็นมนุษย์ธรรมดาที่ใกล้ชิดกับราษฎรของพระองค์ จึงยังทรงได้รับการยอมรับและยกย่องในฐานะจักรพรรดิเช่นประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา

บทบาทและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในประเทศทั้ง 4 มีทั้งส่วนที่ใกล้เคียงกันและบางส่วน ก็มีความแตกต่างกัน สิ่งหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ทุกประเทศมีความเหมือนกันคือ การปรับบทบาทสถาบันพระมหากษัตริย์ให้เข้ากับบริบทสังคมการเมืองและพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของโลก ด้วยการลดความเป็นสมมติเทพกษัตริย์ให้ความใกล้ชิดและเข้าถึงประชาชน มากขึ้น นำมาซึ่งการสร้างความรักความผูกพัน แสดงให้เห็นถึงความเอาพระทัยใส่ในเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ เพราะทั้ง 4 ประเทศนั้นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ล้วนถูกจำกัดด้วยกฎหมายรัฐธรรมนูญ พระมหากษัตริย์มิได้มีพระราชอำนาจดังแต่ก่อนมา เรื่องนี้ Bogdanor (1997) ให้แง่คิดไว้ว่า การปฏิรูปสถาบันทางการเมืองของอังกฤษโดย เฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์นั้น การอิงฐานการยอมรับจากประเพณีน่าจะไม่เพียงพออีกต่อไป เพราะความคิดค่านิยมของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงจากอดีตมากและเปลี่ยนเร็วขึ้น คติความคิดแบบเดิมไม่เพียงพอสำหรับเหตุผลสนับสนุนการดำรงอยู่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ของอังกฤษในศตวรรษ นี้ แม้ว่าตัวแบบของระบบกษัตริย์ในการเมืองการปกครองอังกฤษที่เห็นว่าดีแล้วก็ตาม ซึ่งจากการสำรวจความคิดเห็นของคนอังกฤษของสถาบันวิจัย IPSOS Mori ระบุว่า ชาวอังกฤษราว 17% ต้องการระบอบสาธารณรัฐ ขณะ ที่อีก 55% ระบุว่าจะรู้สึกผิดหวังหากระบบกษัตริย์อังกฤษสิ้นสุดลงหลังการสวรรคตของสมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่สอง และผลสำรวจของ IPSOS-MORI ซึ่งเป็นบริษัททำสำรวจด้านการตลาดที่ใหญ่เป็นอันดับสองในสหราชอาณาจักร ได้ทำสำรวจเรื่องนี้มาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1993 จนกระทั่งปัจจุบัน เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 2018 พบว่า คนอังกฤษราว 75-80% ต้องการให้มีราชวงศ์โดยเหตุผลหลักก็คือ ความต่อเนื่องและขนบประเพณีนั้นเป็นสิ่งที่มีคุณค่า (Value of Continuity and Tradition) ซึ่งไม่ใช่แค่คุณค่าทางเศรษฐกิจหรือตัวเงิน แต่เป็นคุณค่าเชิง-

สังคม โดยเฉพาะในยามที่สถาบันอื่น ๆ ตกต่ำ เช่น สถาบันทางการเมือง การมีสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ยังคงเป็นสถาบันหลักถือเป็นคุณค่าทางจิตใจที่มีความสำคัญต่อสังคม (โพสต์ทูเดย์, 2561)

ส่วนการวิจัยของ สันติสุข โสภณสิริ (2555, หน้า 263-269) เรื่อง *สถาบัน-พระมหากษัตริย์กับประชาธิปไตย* ได้ข้อค้นพบดังนี้

1. การปกครองระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญของประเทศอังกฤษ แม้ระบอบกษัตริย์กับระบอบประชาธิปไตยจะมีปรัชญาการเมืองพื้นฐานตรงกันข้าม เนื่องจากระบอบกษัตริย์เป็นระบอบการปกครองตามประเพณีดั้งเดิม ที่อำนาจการปกครองสูงสุดอยู่ที่บุคคลคนเดียว ในขณะที่ระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่อำนาจการปกครองสูงสุดอยู่ที่มหาชนหรือคนทั้งประเทศ อย่างไรก็ตามประเทศอังกฤษประสบความสำเร็จในการนำสองระบอบการเมืองการปกครองที่อยู่คนละขั้วมาผสมผสานจนกลายเป็นระบอบการเมืองในรูปแบบใหม่ คือ ระบบการเมืองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐ แต่อำนาจอธิปไตยอยู่ที่รัฐสภาที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน ความ-สำเร็จของประเทศอังกฤษเกิดจากวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองอันยาวนานของการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจ และการตกลงกันของฝ่ายกษัตริย์และฝ่ายสภาสามัญชนกับแนวร่วม ประเทศอังกฤษจึงเป็นทั้งต้นแบบของระบอบกษัตริย์ที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลกที่ยังดำรงอยู่ในปัจจุบันที่มีวิวัฒนาการควบคู่กับระบอบประชาธิปไตย ตัวแทนที่เก่าแก่ที่สุดของโลก ความสำเร็จอีกประการหนึ่งเกิดจากวิวัฒนาการภายใต้วัฒนธรรมการเมืองแบบศักดินาของประเทศอังกฤษที่เปิดโอกาสให้ความเคลื่อนไหวด้านสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของประชาชนมีการต่อรองกับผู้ปกครองได้ และกระบวนการประชาธิปไตยของประเทศสามารถเติบโตภายใต้รัฐสภาอย่างมีพลัง สามารถต่อรองกับพระมหากษัตริย์โดยไม่เกิดการปฏิวัติใหญ่ของมวลชนอย่างไร้ทิศทาง อาจกล่าวได้ว่าเสถียรภาพของระบอบประชาธิปไตยในระบบรัฐสภาอังกฤษทำให้ระบอบกษัตริย์มีเสถียรภาพอยู่ได้ภายใต้รัฐธรรมนูญของอังกฤษ

ตาราง 4

สรุปบทบาทพระราชอำนาจสถาบันกษัตริย์

เรื่อง	ประเทศอังกฤษ	ประเทศเดนมาร์ก	ประเทศญี่ปุ่น	ประเทศไทย
คติแนวคิดเกี่ยวกับกษัตริย์	กษัตริย์เกี่ยวข้องกับความ-ศักดิ์สิทธิ์มหัศจรรย์ พระ-ราชพิธีต่าง ๆ เชื่อมโยงกับลัทธิศาสนา กษัตริย์ในยุคแรก ๆ จะต้องเป็นนักรบ นักปกครอง และต้องเป็นคริสเตียน ซึ่งถือกันว่ากษัตริย์มีสถานะเหมือนนักบวชที่เป็นตัวแทนของพระเจ้า กษัตริย์จึงมีฐานะนักปกครอง และนักรบผู้พิทักษ์ศาสนาคริสต์	คติแนวคิดของกษัตริย์เดนมาร์กเช่นเดียวกับสถาบันกษัตริย์ในยุโรป คือ แนวคิดเทวสิทธิ์ ซึ่งเป็นหลักความเชื่อทางการเมืองและทางศาสนาของระบอบสมบูรณาญา-สิทธิราชย์ แนวคิดนี้พระมหากษัตริย์ไม่ทรงอยู่ภายใต้อำนาจใด ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุด ศาสนามีความสำคัญ	ญี่ปุ่นเรียกกษัตริย์ว่า “จักรพรรดิ” (“เทนโน” หรือ “อธิปไตยจากสรวงสวรรค์”) ทรงเป็นประมุขของประเทศและเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในศาสนาชินโต กษัตริย์สืบเชื้อสายมาจากพระเจ้า หรือเป็นส่วนหนึ่งของพระเจ้าเทพยดา ชาวญี่ปุ่นเชื่อว่าพระอาทิตย์ เป็นต้นกำเนิดของกษัตริย์ กษัตริย์จึง	สมัยสุโขทัย กษัตริย์เป็นเจ้าชีวิตมีอำนาจเหนือคนทั้งปวง ทรงปกครองไพร่ฟ้าแบบ “พ่อปกครองลูก”สมัยอยุธยา ได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามาใช้ในระบบการเมืองการปกครอง ส่งผลให้เกิดระบบการ-ปกครองแบบ “เทว สมมุติ” กษัตริย์เป็นเสมือน “สมมติเทพ”

ตาราง 4 (ต่อ)

เรื่อง	ประเทศอังกฤษ	ประเทศเดนมาร์ก	ประเทศญี่ปุ่น	ประเทศไทย
	ระบอบพระมหากษัตริย์ของอังกฤษมีความ-เข้มงวดและยึดถือจารีตประเพณีอย่างเคร่งครัด	เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์เช่นเดียวกับประเทศอังกฤษ ในช่วงแรกมีความขัดแย้งและช่วงชิงความเป็นใหญ่ระหว่างคริสจักรกับสถาบันกษัตริย์	เปรียบเป็นประมุขแห่งสวรรค์	สมัยรัตนโกสินทร์ กษัตริย์คือผู้ที่มีความดี เป็น “ธรรมราชา” ผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อก้าวสู่นิพพาน มีความสามารถและได้รับการยอมรับจากประชาชนให้เป็นกษัตริย์ปกครอง เรียกว่า “อเนกนิกรสโมสรสมมติ”
แนวคิดปัจจุบัน	ทรงเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ และได้รับการ-ยอมรับในฐานะประมุขที่สืบทอดสันตติวงศ์ ทรง	สถาบันพระมหากษัตริย์มีความต่อเนื่องยาวนาน ระบอบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญมี	จักรพรรดิกลายเป็น “สัญลักษณ์ของรัฐ และความเป็นหนึ่งเดียวกันของประชาชน” ชาวญี่ปุ่น	กษัตริย์ยังทรงมีสถานะเหนือกว่าประชาชนทั่วไป แต่จากการทรงงานเพื่อประชาชนทำให้กษัตริย์

ตาราง 4 (ต่อ)

เรื่อง	ประเทศอังกฤษ	ประเทศเดนมาร์ก	ประเทศญี่ปุ่น	ประเทศไทย
	มีพระราชสถานะเป็นประมุขสูงสุดของสหราช-อาณาจักร สำหรับความ-เป็นเอกภาพของชาติ และสมาชิกของเครือจักรภพอังกฤษ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบรัฐสภา	เสถียรภาพ มีความมั่นคง และมีความเป็นประชา-ธิปไตยสูง ยังทรงได้รับความจงรักภักดีในฐานะประมุขและการสืบเชื้อสายกษัตริย์ที่ต่อเนื่องยาวนาน	ยังคงมีความจงรักภักดี แต่เพราะข้อจำกัดเรื่องการ-ทรงงานตามรัฐธรรมนูญ ทำให้ทรงหมดบทบาททางการเมือง และขาดความ-เชื่อมโยงใกล้ชิดกับประชาชน	ได้รับการยกย่องว่าเป็น “พ่อของแผ่นดิน” เป็นศูนย์รวมแห่งความรัก ความจงรักภักดี และทรงเป็นที่พึ่งเป็นความหวังของประชาชน
การเปลี่ยนแปลงการปกครอง	ในอดีตสถาบันกษัตริย์เป็นศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองการปกครอง	การแตกแยกระหว่างคริสตจักรกับอาณาจักรนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง	ยุคเมจิเปลี่ยนประเทศญี่ปุ่นมาสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่เป็นจุดเริ่มต้นของการ-	การเปลี่ยนแปลงการ-ปกครองในปี พ.ศ. 2475 เป็นไปด้วยลักษณะการ-

ตาราง 4 (ต่อ)

เรื่อง	ประเทศอังกฤษ	ประเทศเดนมาร์ก	ประเทศญี่ปุ่น	ประเทศไทย
	มีพระราชอำนาจอย่างล้นพ้นในการบริหารราชการแผ่นดิน ต่อมาเกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจนเกิดเป็นสงครามกลางเมือง และมีการจำกัดพระราชอำนาจกษัตริย์ มีการบัญญัติกฎหมายที่เป็นรากฐานสำคัญของระบบรัฐสภา และมีการให้สิทธิเสรีภาพ	เมื่อฝ่ายอาณาจักรชนะ กษัตริย์ก็ใช้นิกายคริสต์ลูเธอรันเป็นเครื่องมือดึงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง กษัตริย์ใช้การสืบเชื้อสายและทรงมีอำนาจอย่างไม่จำกัดด้วยกฎหมายว่าด้วยราชวงศ์ และมีบทบัญญัติพิเศษ คือ Statute Book เรียกว่ากฎหมายของพระเจ้าคริสเตียนที่ 5 แห่งเดนมาร์ก ทำให้กลายเป็น	พัฒนา ด้วยมีวัตถุประสงค์เพื่อการอยู่รอดไม่ต้องการตกเป็นเมืองขึ้นของมหาอำนาจตะวันตก การเปลี่ยนแปลง การปกครองเป็นไปด้วยการจำยอมในฐานะผู้แพ้สงคราม การปกครองของกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญดำเนินการโดยอเมริกาผู้ชนะสงคราม	ประนีประนอมระหว่างพระมหากษัตริย์กับคณะราษฎร จึงไม่เกิดเหตุการณ์ใดที่สร้างความสูญเสีย และนับจากนั้นก็มีรัฐธรรมนูญที่กำหนดขอบเขตพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรม-

ตาราง 4 (ต่อ)

เรื่อง	ประเทศอังกฤษ	ประเทศเดนมาร์ก	ประเทศญี่ปุ่น	ประเทศไทย
	แก่ประชาชนในการมีส่วนร่วมปกครองประเทศ ไม่มีรัฐธรรมนูญเป็นลายลักษณ์อักษร	รัฐข้าราชการโดยมีกษัตริย์เป็นผู้ปกครอง จนปีค.ศ. 1849 จึงมีรัฐธรรมนูญฉบับแรก		นูญ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองก็มีเหตุการณ์ทางการเมืองเป็นระยะ
พระราชอำนาจในรัฐธรรมนูญ	ระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ เริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ. 1689 ต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน หลักการปกครองมีที่มาจากแหล่งต่าง ๆ คือ กฎหมายที่บัญญัติขึ้น กฎหมายจารีต ธรรมเนียมปฏิบัติ และผลงานการตีความกฎหมาย รวมทั้ง	มีรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรซึ่งมาจากการลงประชามติของประชาชน ปัจจุบัน คือ รัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ. 1953 พระมหากษัตริย์ต้องสาบานว่าจะพิทักษ์รัฐธรรมนูญ พระราชอำนาจของกษัตริย์จะ	รัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ. 1946 ระบุว่า “พระจักรพรรดิทรงเป็นสัญลักษณ์แห่งรัฐและความสามัคคีของชนในรัฐ สถานะพระจักรพรรดินั้นทรงได้รับจากประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย” รัฐธรรมนูญ	มีรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรรวม 20 ฉบับนับจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจตามที่กำหนดในรัฐธรรมนูญ ทรงเป็นประมุขของรัฐครองราชย์แต่ไม่ปกครอง ไม่บริหารราชการแผ่นดิน

ตาราง 4 (ต่อ)

เรื่อง	ประเทศอังกฤษ	ประเทศเดนมาร์ก	ประเทศญี่ปุ่น	ประเทศไทย
	กฎหมายประชาคมยุโรป พระมหากษัตริย์ไม่ต้องรับผิดชอบในการกระทำใด ๆ เนื่องจากพระองค์จะลงพระปรมาภิไธยตามที่นายกรัฐมนตรีเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ	บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญการสืบสันตติวงศ์ รัฐธรรมนูญกำหนดให้ผู้หญิงสามารถดำรงตำแหน่งประมุขของรัฐได้	เป็นไปตามแบบอย่างของอังกฤษและสหรัฐอเมริกา มีพระจักรพรรดิเป็นประมุขตามหลักการปกครองแบบรัฐสภา โดยอำนาจในการบริหารขึ้นอยู่กับคณะรัฐมนตรีเป็นผู้รับผิดชอบ ฝ่ายตุลาการมีลักษณะพิเศษคล้ายกับ ตุลาการของสหรัฐอเมริกา ให้ความสำคัญกับสิทธิและฐานะของราษฎร	ทรงใช้อำนาจอธิปไตยที่เป็นของปวงชนชาวไทยผ่านทางคณะรัฐมนตรี รัฐสภา และศาล สถานะบทบาทและพระราชอำนาจถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ พระมหากษัตริย์ไม่ต้องรับผิดชอบในการกระทำใด ๆ เนื่องจากพระองค์จะทรงลงพระปรมาภิไธยโดยมีนายกฯ เป็นผู้สนองพระบรมราชโองการ

สรุป

จากตาราง 4 หากพิจารณาจากการจัดกลุ่มการปกครองของประเทศที่มีพระมหา-กษัตริย์เป็นประมุขของ Stepan, et. al. (2014) ทั้ง 4 ประเทศ จะอยู่ในกลุ่มเดียวกัน คือ การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขหรือการปกครองแบบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy) กล่าวคือ มีการจำกัดพระราชอำนาจ พระมหากษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย อยู่ใต้กฎเกณฑ์เดียวกันมากขึ้น เช่น การเรียกเก็บภาษี รัฐบาลตัดสินใจได้อย่างอิสระ แต่อาจมีรายละเอียดการปฏิบัติต่างกันบ้างตามบริบทประเทศ แนวคิดคติความเชื่อเกี่ยวกับกษัตริย์ทั้ง 4 ประเทศ มีลักษณะใกล้เคียงกัน กล่าวคือ ในอดีตกษัตริย์มีลักษณะเหนือกว่าคนทั่วไป มีการยึดโยงความเป็นมาของกษัตริย์กับเทพเจ้า และศาสนามีบทบาทสำคัญต่อสถาบันกษัตริย์ ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแม้ว่าพระราชอำนาจจะถูกจำกัดด้วยกฎหมาย รัฐธรรมนูญ และคติความเชื่อที่เปลี่ยนไป แต่ความคิดรากเหง้าเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ตลอดจนการปฏิบัติพระราชพิธีต่าง ๆ ทำให้กษัตริย์ยังคงมีสถานะแตกต่างจากประชาชนทั่วไป กษัตริย์นอกจากจะเป็นประมุขของประเทศยังเป็นส่วนสำคัญของความเป็นสัญลักษณ์แห่งชาติเหมือนกันทั้ง 4 ประเทศ

พระราชอำนาจก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองทั้ง 4 ประเทศล้วนปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่กษัตริย์มีอำนาจเต็มสูงสุด ต่อมาเมื่อมีการรับแนวคิดการปกครองระบอบประชาธิปไตยซึ่งเป็นการปกครองโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งผลให้สถาบันกษัตริย์แต่ละประเทศต้องปรับบทบาท นำมาสู่เหตุการณ์ทางการเมืองที่ต่างกันออกไป เช่น ประเทศอังกฤษประชาธิปไตยได้มาด้วยการต่อสู้และสงครามกลางเมือง ในขณะที่กษัตริย์ของประเทศเดนมาร์กและประเทศไทยทรงยอมรับการเปลี่ยนแปลงและมีการประนีประนอมเพื่อรักษาความสงบและความมั่นคงของชาติ ส่วนประเทศ-ญี่ปุ่นสถาบันกษัตริย์อยู่ในภาวะจำยอมเพราะไม่อาจต้านทานอำนาจสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นผู้ชนะสงคราม

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองพระราชอำนาจของกษัตริย์ทั้ง 4 ประเทศถูกจำกัดภายใต้รัฐธรรมนูญ แต่ละประเทศจะมีรายละเอียดของพระราชอำนาจต่างกัน แต่โดยภาพรวมกษัตริย์จะไม่มีพระราชอำนาจในการปกครองอีกต่อไป ทรงเป็นประมุข

และเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ บทบาทการทรงงานเพื่อประเทศและประชาชนแตกต่างกันด้วยข้อจำกัดที่ระบุในรัฐธรรมนูญ เช่น ประเทศญี่ปุ่นห้ามพระมหากษัตริย์ข้องเกี่ยวกับการเมืองและโครงการของรัฐต่าง ๆ อย่างไรก็ดีสถาบันกษัตริย์ของทั้ง 4 ประเทศก็พยายามปรับตัว ปรับเปลี่ยนสถาบันให้มีความทันสมัยขึ้น โดยพยายามปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์จากสถาบันที่เต็มไปด้วยความรู้สึกดุจเทพนิยาย (magic) ความเป็นสมมติเทพไปสู่สถาบันที่ทรงไว้ซึ่งประโยชน์ (practical) และพยายามเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประชาชน ปรับเปลี่ยนบทบาทจากสถาบันที่ห่างไกลจากประชาชนมาเป็นสถาบันที่ใกล้ชิดประชาชนมากขึ้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นบทบาทในยุคใหม่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันจะอุทิศพระองค์ในการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสทางสังคม

ผู้วิจัยเชื่อว่า จากประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองของแต่ละประเทศนั้น สถาบันกษัตริย์ต่างก็ได้รับรู้เรื่องราวการล่มสลายของสถาบันกษัตริย์จากประเทศอื่น ๆ ที่ความขัดแย้งทางการเมืองนำมาสู่การล่มสลายของสถาบันกษัตริย์ ส่งผลต่อการปรับบทบาทเพื่อรักษาสถาบันกษัตริย์ เช่น กรณีประเทศฝรั่งเศสที่กษัตริย์ Charles ที่ 1 ถูกตัดพระเศียร และการล่มสลายของสถาบันกษัตริย์อีกหลายประเทศ นอกจากนี้สิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่าส่งผลต่อความรู้สึกและการยอมรับต่อสถาบันกษัตริย์ นอกจากความเชื่อที่ฝังรากลึกว่าทรงเป็นสมมติเทพหรือทรงมีคุณลักษณะพิเศษต่างจากประชาชนทั่วไปแล้ว คือ การที่แต่ละประเทศมีพระมหากษัตริย์ที่ปกครองอย่างยาวนาน ทำให้ประชาชนได้ซึมซับการทรงงานเพื่อบ้านเมืองเพื่อประชาชน จึงเกิดเป็นความจงรักภักดีและความรักต่อองค์พระมหากษัตริย์ แม้จะถูกลดพระราชอำนาจลงก็ตาม ดังเช่น ประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 9 ที่ทรงมีความใกล้ชิดกับประชาชน ทรงห่วงใยและบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่อาณาประชาราษฎร์ ประเทศอังกฤษสมัยของสมเด็จพระราชินีนาถวิคตอเรียที่ทรงครองราชย์เป็นเวลา 64 ปี ทรงปรับบทบาทของสถาบันกษัตริย์อย่างมากจนได้รับการยอมรับจากประชาชน และองค์ปัจจุบัน คือ สมเด็จ-พระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ 2 ทรงขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2495 ก็ทรงปรับบทบาทของพระองค์ตามกระแสการเปลี่ยนแปลง ส่วนประเทศเดนมาร์กในสมัยพระเจ้าเฟดริกที่ 6 ทรงวางพระองค์ใกล้ชิดกับประชาชน และทรงทำคุณประโยชน์แก่ประเทศจนเป็นที่รักยิ่งของประชาชน ส่วนประเทศญี่ปุ่นสมัยสมเด็จพระจักรพรรดิเมจิ ทรงครองราชย์เป็น

เวลา 45 ปี พระองค์เสด็จประพาสทั่วประเทศ ทั้งทรงพระราชทานพระราชทรัพย์เพื่อก่อสร้างสาธารณูปโภค สนับสนุนการศึกษา รวมทั้งจัดตั้งกองทุนเพื่อดูแลช่วยเหลือผู้เคราะห์ร้ายจากภัยพิบัติต่าง ๆ กษัตริย์องค์ปัจจุบัน สมเด็จพระจักรพรรดิอะกิฮิโตะแม้จะไม่มีบทบาททางการเมืองการปกครองแต่ก็ทรงวางพระองค์ให้เป็นที่เคารพสักการะ ทรงปรับการวางพระองค์ให้มีความเป็นมนุษย์ธรรมดาที่ใกล้ชิดกับราษฎรของพระองค์ จึงยังทรงได้รับการยอมรับและยกย่องในฐานะจักรพรรดิเช่นประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา

บรรณานุกรม

กนก วงษ์ตระหง่าน. (2531). *แนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สถาบันไทยศึกษาและฝ่ายวิจัย.

กนิฏฐา ภู่ทอง. (2536). *ฮาร่า เคอิ: การพัฒนาประชาธิปไตยในญี่ปุ่นก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ป. นิวัติ.

กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ. (2517). *ชุมนุมพระนิพนธ์ ของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร.* หนังสือแจกงานศพ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส, วันอาทิตย์ที่ 15 ธันวาคม พุทธศักราช 2517.

กำธน สินธวานนท์. (2556). *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับคณะองคมนตรี.* นนทบุรี: อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์.

กิตติศักดิ์ สุจิตตารมย์. (2551). ขบวนการเคลื่อนไหวมวลชนหลังรัฐประหาร 19 กันยาฯ: ว่าด้วยจิตสำนึกทางชนชั้นเสื้อแดงและกรอบโครงความคิดเสื้อเหลือง. *วารสารฟ้าเดียวกัน, 6*(4), 48-57.

เกรียงศักดิ์ แจ้งสว่าง. (2549). ประเพณีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข. *จุลนิติ, 3*(3), 117-126.

เกษียร เตชะพีระ. (2548). บทวิจารณ์การสร้าง “ความเป็นไทย” กระแสหลักฯ. *วารสารฟ้าเดียวกัน,3*(4), 68-81.

เกษียร เตชะพีระ. (2554). *เมืองไทยหลังวิกฤต?: ทิศทางการเมือง การบริหาร และการต่างประเทศไทย.* เอกสารนำเสนองานสัมมนาประจำปีของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หอประชุมศรีบูรพา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี. (2542). *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 7.* กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2559). *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

คำแถลงการณ์ของรัฐบาล พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ. (2477). ค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2560, จาก https://prachatai.com/journal /2013/04/461397

คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (พิมพ์ครั้งที่ 2). (2515). นครหลวง: โรงพิมพ์เจริญ-ธรรม.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2544). *ฉากญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.

จันทร์ฉาย ภัคอธิคม. (2548). *เอกสารประกอบการบรรยายเรื่อง เขมรกับนครวัต*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, คณะมนุษยศาสตร์.

เจษฎา พรไชยา. (2546). *พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชวน หลีกภัย. (2559). *พ่อแห่งแผ่นดินในความประทับใจ ของนายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรีคนที่ 20*. ค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2561, จาก https://www.ryt9 .com/s/tpd/2534560

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2549). *ประวัติการเมืองไทย 2547-2500* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้ว.

ไชยวัฒน์ ค้ำชู และนิธิ เนื่องจำนง. (2559). *การเมืองเปรียบเทียบ ทฤษฎี แนวคิด และกรณีศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไชยันต์ ไชยพร. (2552). *วิกฤติการเมืองและการถวายฎีกา พ.ศ. 2531*. ค้นเมื่อ 20 พฤศจิกายน 2560, จาก http://www.tdw.polsci.chula.ac.th/?

ไชยันต์ ไชยพร. (2553). การสร้างพลเมืองกับการพัฒนาประชาธิปไตยไทย ใน *วารสาร-จุลนิติ, 7*(6), 3-5.

ไชยันต์ ไชยพร. (2556). *มหาราช, ราชาปราชญ์, ธรรมราชา, และราชาผู้ทรงภูมิธรรม: แนวคิดและการประยุกต์ใช้*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

ไชยันต์ ไชยพร. (2557). *การเปลี่ยนแปลงการปกครองเดนมาร์ก ค.ศ. 1849 จากสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ*. ค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2560, จาก http://www.chaoprayanews.com

ไชยันต์ ไชยพร. (2558). *ดุลยอำนาจในการเมืองการปกครองไทย.* กรุงเทพฯ: สถาบัน-พระปกเกล้า.

ไชยันต์ ไชยพร. (2559ก). *ปฐมบรมพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ (1).* ค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2559, จาก http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/639295

ไชยันต์ ไชยพร. (2559ข). *วิวัฒนาการสถาบันพระมหากษัตริย์ (อังกฤษ).* ค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2560, จาก http://www.bangkokbiznews.com/blog/

ไชยันต์ ไชยพร. (2560). *ประเพณีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข: บทวิเคราะห์ มาตรา 7 จากรัฐธรรมนูญ 2540 ถึงรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน.* กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

ณรงค์กรรณ รอดทรัพย์, ภูศิษฐ์ แสวงกิจ และนิพัทธพงศ์ พุมมา. (2557). คติไตรภูมิกับการสร้างพระเมรุและพระเมรุมาศ. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 6*(2), 33-46.

ณัฏฐกรณ์ คำลุน. (2558). *ความศักดิ์สิทธิ์ของสมมติเทวราชสมัยใหม่.* ประมวลบทความในงานประชุมวิชาการ มอบ. วิจัย ครั้งที่ 9/2-3 กรกฎาคม 2558.

ณัฐพล ใจจริง. (2556). *ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ: ความเคลื่อนไหวของขบวนการ-ปฏิปักษ์ปฏิวัติสยาม (พ.ศ. 2475-2500).* นนทบุรี: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน.

ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. (2526). *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ไทยโพสต์. (2559) *กษัตริย์นักประชาธิปไตย.* ค้นเมื่อ 3 สิงหาคม 2560, จาก http://www.thaipost.net/?q=%

ธงชัย วินิจจะกูล. (2555). ระบอบสังคมการเมืองที่ขัดฝืนการเปลี่ยนแปลงคืออันตรายที่แท้จริง. *วารสารฟ้าเดียวกัน, 10*(1), 88-113.

ธงทอง จันทรางศุ. (2529). *พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ.* วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์-มหาวิทยาลัย.

ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2548). The Heart of the King is Unsearchable. *วารสารฟ้าเดียวกัน, 3*(4), 124-141.

ธัชวุทธิ์ พุทธสมบัติ. (2557). ทฤษฎีกฎหมายรัฐธรรมนูญ: แนวคิดของโพลิบิอุสว่าด้วยวัฏจักรของระบอบการปกครอง การปกครองแบบผสม และประชาธิปไตย. *วารสารนิติศาสตร์, 43*(4), 869-890.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. (2519). *พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ.

ธานินทร์ คงยั่งยืน. (2546). *ประเพณีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยต่อองค์พระมหากษัตริย์ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตร-มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ธีรวุฒิ นิลเพ็ชร์, พ.ต.ต. (2558). *พระมหากษัตริย์ไทยกับการใช้พระราชอำนาจตามรัฐธรรมนูญ*. ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ธุลีพระบาท (นามแฝง). (2559). *ธรรมะแห่งพระราชา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว.

นคร พันธ์ณรงค์. (2520). *เอกสารประกอบการสอนประวัติศาสตร์ไทย 2*. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ภาควิชาประวัติศาสตร์.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2535). *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการ-สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ร่วมกับฝ่ายสิ่งพิมพ์ โครงการ 60 ปี ประชาธิปไตย.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2549ก). *กรณี ร. 7 ทรงสละราชสมบัติ: การตีความและสานต่อความหมายทางการเมือง*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2549ข). *พระผู้ทรงปกเกล้าฯ ประชาธิปไตย: 60 ปีสิริราชสมบัติกับการเมืองการปกครองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2553). *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน.

นพพล อาชามาส. (2558, มกราคม-มิถุนายน). ความเคลื่อนไหวทางสังคมของขบวนการฝ่ายขวากับการประกอบสร้างความหวาดกลัว: ศึกษาผ่านปฏิบัติการใช้ข้อกล่าวหา “หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ” ในความขัดแย้งทางการเมืองไทยปัจจุบัน. *วารสารสังคมศาสตร์, 27*(1)) 49-82.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2534, พฤศจิกายน). รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย, *วารสาร-ศิลปวัฒนธรรม, 13*(1), 266-284.

นิยม รัฐอัมฤต. (2553). *การปกครองระบอบประชาธิปไตยในนานาประเทศ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บดินทร์ สายแสง. (2555). *รูปการปกครองแบบผสมกับสัมพันธภาพระหว่างรัฐธรรมนูญและเสถียรภาพทางการเมือง: บททดสอบทฤษฎี.* ค้นเมื่อ 4 มกราคม 2560, จาก http://doc.qa.tu.ac.th/documente/8

บดินทร์ สายแสง. (2556). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521: การตีกลับพลังประชาธิปไตยหลัง 14 ตุลาฯ สู่รูปการปกครองแบบผสม.* ภาคนิพนธ์-รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2551). *ทศพิธราชธรรมกับพระมหากษัตริย์ไทย.* กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2554ก). *เทียบพระราชอำนาจกษัตริย์ไทย-อังกฤษ ในบริบท "ความเหมือน" ที่ "แตกต่าง."* ค้นเมื่อ 1 กรกฎคม 2560, จาก http://m .prachachat .net/news_detail.php?newsid=1317036745

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2554ข). *วัฒนธรรมไทยกับความผิดฐานหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ เอกลักษณ์ของประชาธิปไตยไทย ในกระแสประชาธิปไตยโลก* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

บัณฑิต จันทร์โรจนกิจ. (2560). *การเมืองไทยร่วมสมัย.* กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

บันทึกหน้าสุดท้าย. (2560). *แพรว, 38*(893), 190-197.

เบเนดิคท์ แอนเดอร์สัน. (2555, มกราคม-มิถุนายน). ราชาธิปไตยสมัยใหม่ในมุมมองเปรียบเทียบระดับโลก (เกษียร เตชะพีระ, ผู้แปลและเรียบเรียง). *วารสาร-ฟ้าเดียวกัน, 10*(1), 59-87

ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. (2559). *กษัตริย์นักพัฒนามนุษย์.* ค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2560, จาก https://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1477539000

ประมวล รุจนเสรี. (2548). *พระราชอำนาจ* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: เค เค พับลิชชิ่ง.

ประยงค์ จันทร์แดง. (2552, กันยายน-ธันวาคม). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการประยุกต์พุทธธรรม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์. *วารสารนเรศวรพะเยา, 2*(3), 197-203.

ปราการ กลิ่นฟุ้ง. (2551). ตามรอยพระยุคลบาท: การเสด็จพระราชดำเนินชนบทกับการต่อต้านคอมมิวนิสต์. *วารสารฟ้าเดียวกัน, 6*(4), 176-212.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2557ก). *ธรรมรัฐ-ธรรมราชา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์.

ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ. (2557ข). *พระมหากษัตริย์กับดุลยภาพแห่งอำนาจในระบบโครงสร้างอำนาจรัฐไทย.* เอกสารนำเสนอการประชุมวิชาการ ครั้งที่ 16, สถาบันพระปกเกล้า.

ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ. (2558). *สถาบันพระมหากษัตริย์กับสังคมไทย.* กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

ปวริศร์ โชติพงษ์วิวัฒิ. (2553). *ความเชื่อเรื่องจักรพรรดิราชในคติไทย.* สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ปิยบุตร แสงกนกกุล. (2555). องค์กษัตริย์ไม่อาจถูกละเมิดได้ คือ อะไร. *วารสารฟ้าเดียวกัน, 10*(1), 44-123.

ปิยบุตร แสงกนกกุล. (2557*). ราชมัลลงทัณฑ์บัลลังก์ปฏิรูป.* กรุงเทพฯ: ไชน์ พับลิชชิ่งเฮ้าส์.

พชร ยุติธรรมดำรง. (2559). *รอยยิ้มของในหลวง* (ภาณุมาศ ทักษณา, บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: ณัฐพลการพิมพ์.

พระธรรมโกศาจารย์. (2552). *ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศยาม.

พระพรหมบัณฑิต. (2559). การปกครองโดยธรรม. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า, 1*(3), 5-18.

พระพรหมบัณฑิต. (2559, กันยายน-ธันวาคม). การปกครองโดยธรรม. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า, 14*(3), 5-17.

พฤทธิสาณ ชุมพล, ม.ร.ว. (2560). *ประชาธิปกประชาธิปไตย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์-แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิสิษฐิกุล แก้วงาม. (ม.ป.ป.). *ลูกเสือชาวบ้านกับการเมืองไทย.* กรุงเทพฯ: สถาบัน-พระปกเกล้า.

พุทธพล มงคลวรวรรณ. (2548). สถาบันพระมหากษัตริย์กับปัญหาการพัฒนาทางการเมืองไทย. *วารสารฟ้าเดียวกัน, 3*(4), 112-123.

พูนศักดิ์ วรรณพงษ์. (2538). *พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์-เค. พี. พริ้นติ้ง.

โพสต์ทูเดย์. (2561). *ส่องผลสำรวจสะท้อนมุมมองชาวอังกฤษ ไม่ใช่ทุกคนจะเทิดทูนราชวงศ์.* ค้นเมื่อ1มิถุนายน 2561 จาก https://www.posttoday.com/world/551683

ไพบูลย์ ช่างเรียน. (2527). *การพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศ-ไทย.* กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

ภิญโญ ไตรสุริยธรรมา (บรรณาธิการ). (2548). *พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ openbooks.

ภูมิพลพลังของแผ่นดิน. (2560). *แพรว, 38*(893), 19-27.

มติชน. (2560). *รัชกาลที่ 9 กับ 13 รางวัลโลก: คอลัมน์ โลกสองวัย.* ค้นเมื่อ 17 พฤษภาคม 2561, จาก https://www.matichon.co.th/prachachuen/daily-column/news_705392

มหาวิทยาลัยมหิดล สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. (2561 มกราคม). ประชากรคาดประมาณ ณ กลางปี 2561. ค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2561, จาก http://www.ipsr.mahidol.ac.th/ipsr/Contents/Documents/Gazette/Gazette2018TH.pdf

มีชัย ฤชุพันธุ์. (2550). *พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย.* ค้นเมื่อ 17 พฤศจิกายน 2560, จาก https://www.youtube.com/watch?v=PuZTqB8S580

โยชิฟูมิ ทามาดะ. (2551). ประชาธิปไตย การทำให้เป็นประชาธิปไตย และการออกจากประชาธิปไตยของประเทศไทย. *วารสารฟ้าเดียวกัน, 6*(4), 98-141.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557. (2557). *ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่ม 131 ตอนที่ 55 ก*. ค้นเมื่อ 26 ตุลาคม 2560, จาก http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2557/A/055/1.PDF

รัฐสภา, ฝ่ายส่งเสริมวิชาการ สโมสรรัฐสภา. (2525). *พระราชวงศ์จักรีกับประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรไทย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. (2553). การปฏิวัติสยาม (ชั่วคราว)? พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์และอำนาจตุลาการหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง. *วารสารฟ้าเดียวกัน, 8*(2), 69-77.

วรเดช จันทรศร. (2557). *ปรัชญาของการบริหารภาครัฐแนวใหม่: ทฤษฎี องค์ความรู้และการปฏิบัติ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สหายบล็อกและการพิมพ์.

วรพร ภู่พงศ์พันธุ์. (2552). งานพระเมรุ: ภาพสะท้อนทิพภาวะแห่งองค์พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยา. ใน *งานพระเมรุ: ศิลปะสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมเกี่ยวเนื่อง*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.

วรพร ภู่พงศ์พันธุ์. (2555). *สถาบันกษัตริย์ในกฎมณเฑียรบาล*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปกร.

วสิษฐ เดชกุญชร. (2544). *รอยพระยุคลบาท: บันทึกความทรงจำของพลตำรวจเอก วสิษฐ เดชกุญชร*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

วัชรา ไชยสาร. (2549, พฤษภาคม-สิงหาคม). พระมหากษัตริย์นักประชาธิปไตย. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า, 4*(2), 1-23.

วิชชุ วุฒานุรักษ์. (2555). *บทบัญญัติรัฐธรรมนูญว่าด้วยสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. (2559). *80 ปีของสังคมไทย ภายใต้พระบารมีคุ้มเกล้าฯ พุทธศักราช 2470-2550*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว.

วิภา จิรภาไพศาล. (2555, กรกฎคม 10). การปฏิวัติ 2475 กับ สถาบันกษัตริย์เหนือกฎหมาย ใต้รัฐธรรมนูญ. *หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน,* หน้า 21.

วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ. (2555). *คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ. 1726-2006*. ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วิลาวัณย์ ยี่ทอง. (2557). กระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศโปรตุเกสและประเทศสเปน: จุดเริ่มต้นของคลื่นลูกที่สามแห่งการพัฒนาประชาธิปไตย. *วารสารการเมืองการปกครอง, 4*(2), 223-240.

วิไลเลขา ถาวรธนสาร. (2542). *พื้นฐานวัฒนธรรมไทย*. สกลนคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏ-สกลนคร, สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ.

วิศรุต คิดดี. (2555). หลักเกณฑ์การสืบตำแหน่งประมุขของรัฐที่เป็นราชอาณาจักร: ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายไทยกับกฎหมายต่างประเทศ. *วารสารฟ้าเดียวกัน, 10*(2), 89-97.

วีระชัย โชคมุกดา. (2556). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ยิบซี กรุ๊ป.

ส. ศิวรักษ์. (2529). *ความคิดที่ขัดขวางและส่งเสริมประชาธิปไตยของไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรสาส์น.

ส. ศิวรักษ์. (2559). *สถาบันพระมหากษัตริย์กับอนาคตของประเทศไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ธนาเพรส.

สถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิต. (2542). *ในหลวงกับประชาชน: 45 ปีสถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิต*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.

สถาบันพระปกเกล้า. (2556). *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 15 ประจำปี 2556 "ธรรมราชา."* กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

สนธิ เตชานันท์. (2545). *แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

สมเด็จพระญาณสังวร [เจริญ สุวฑฺโน]. (2553). *ทศพิธราชธรรม ของพระบาทสมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัว* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี. (2549). *คำสอน ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ปีพุทธศักราช 2516 บันทึกเรื่องการปกครองของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมบัติ จันทรวงศ์และชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2523). *ความคิดทางการเมืองและสังคม-ไทย.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ.

สมบัติ ธำรงธัญวงศ์. (2548). *การเมือง: แนวความคิดและการพัฒนา.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เสมาธรรม.

สมบัติ ธำรงธัญวงศ์. (2555). *การเมือง: แนวความคิดและการพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 20) กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสมาธรรม.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2527ก). *การเมืองการปกครองสหราชอาณาจักร.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2527ข). *พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2539). *ความหมายและความเป็นมาของ "ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข."* ค้นเมื่อ 12 มกราคม 2560, จาก http://somsakwork.blogspot.com/2006/07/antithetical-qualification-tension.html

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2548). หลัง 14 ตุลา. *วารสารฟ้าเดียวกัน, 3*(4), 168-171.

สันติสุข โสภณสิริ. (2555). *สถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาธิปไตย.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก.

สายชล สัตยานุรักษ์. (2546). *พุทธศนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325-2354).* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์-มติชน.

สายชล สัตยานุรักษ์. (2546). *สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ: การสร้างอัตลักษณ์เมืองไทยและชั้นของชาวสยาม.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

สายชล สัตยานุรักษ์. (2548). การสร้าง "ความเป็นไทย" กระแสหลัก และ "ความจริง" ที่ "ความเป็นไทย" สร้าง. *วารสารฟ้าเดียวกัน, 3*(4), 40-67.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. (2559). พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ผู้ทรงเป็น "พัฒนมหาราชา". *วารสารสถาบันพระปกเกล้า, 14* (3), 31-50.

สารานุกรมไทยฉบับกาญจนาภิเษก (พิมพ์ครั้งที่ 2). (2542). กรุงเทพมหานคร: โครงการ-สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดย พระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัว.

สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม. (2546). *เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย.* กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. (2555). *พลังแห่งแผ่นดิน นวมินทรมหาราชา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักงาน-เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สำนักวิชาการ. (2558). *ระบอบประชาธิปไตยของไทย กับกระแสประชาธิปไตยโลก.* ค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2560, จาก http://library2.parliament.go.th/ejournal/content_af/25558jul2558-1.pdf

สำนักราชเลขาธิการ. (2516). *ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่พุทธศักราช 2498-2508.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แผนที่ทหาร.

สำนักราชเลขาธิการ. (2559). *สำเนาพระราชดำรัสพระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยในโอกาสขึ้นปีใหม่พุทธศักราช 2559 วันพฤหัสบดีที่ 31 ธันวาคม 2558*. ค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2560, จาก https://www.google.co.th/search?

สิทธิพล เครือรัฐติกาล. (2551, ตุลาคม-ธันวาคม). สถาบันพระมหากษัตริย์กับนโยบายต่างประเทศของไทยในยุคสงครามเย็น. *วารสารฟ้าเดียวกัน, 6*(4)157-174.

สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ. (2535). *แผนชิงชาติไทย.* กรุงเทพฯ: สมาพันธ์.

สุพจน์ ด่านตระกูล. (2548). *โต้ ประมวล รุจนเสรี เรื่อง พระราชอำนาจ.* กรุงเทพฯ: สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย).

สุเมธ ตันติเวชกุล. (2529). *บทบาทของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในการสนับสนุนความมั่นคงของชาติในพื้นที่ชนบทของประเทศ.* กรุงเทพฯ: วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.

สุเมธ ตันติเวชกุล. (2543). *ใต้เบื้องพระยุคลบาท.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

สุเมธ ตันติเวชกุล. (2559). *ใต้เบื้องพระยุคลบาท.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.

สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. (2544). *วิทยปรัชญา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ประสิทธิภัณฑ์-แอนด์พริ้นติ้ง.

สุรพล ภาษิตนิรันดร์. (2558). *วารสารศาลรัฐธรรมนูญ, 17*(51), 228-256.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. (2548, ตุลาคม-ธันวาคม). การมีสถาบันกษัตริย์ถูกกว่ามีประธาน. *วารสารฟ้าเดียวกัน, 3*(4), 82-94.

สุวิทย์ เลิศไกรเมธี. (2556). *รัฐสภากับการเปลี่ยนรัชกาล จาก ร. 7 สู่ ร. 8 และ ร. 8 สู่ ร.9.* ค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2560, จาก https://prachatai.com/journal/2013

เสด็จผ่านพิภพไอศูรย์. (2560). *แพรว, 38*(893), 28-31.

อคิน รพีพัฒน์. (2560). *พระมหากษัตริย์-ขุนนาง-นาย-ไพร่ ในโครงสร้างสังคมไทยยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์* (สายพิณ ศุพุทธมงคล, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: โครงการ-จัดพิมพ์คบไฟ.

อเนก เหล่าธรรมทัศน์. (2550). *สองนคราประชาธิปไตย*. กรุงเทพมหานคร: โครงการ-จัดพิมพ์คบไฟ.

อภิญญา ดิสสะมาน. (2548). *การเมืองการปกครองราชอาณาจักรเดนมาร์ก*. นนทบุรี: วิทยาลัยการเมืองการปกครองสถาบันพระปกเกล้า.

อมร รักษาสัตย์, สมบูรณ์ สุขสำราญ, สุรพล ราชภัณฑารักษ์, ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์ และวิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2543). *ประชาธิปไตย อุดมการณ์ หลักการ และแบบอย่างการปกครองหลายประเทศ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์-แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อมร รักษาสัตย์. (ม.ป.ป.) *พระราชอำนาจตามกฎหมาย*. ค้นเมื่อ 14 กุมภาพันธ์ 2560, จาก www.mcu.ac.th/BO/Files/Doc/Article/artFile48.doc

อรณิช รุ่งธิปานนท์. (2553). *สภาสหราชอาณาจักร: สภาสามัญ สภาขุนนาง หน่วยงานสนับสนุน*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

อานันท์ ปันยารชุณ. (2555). *ซื่อสัตย์ สุจริต ตามรอยพ่อ*. กรุงเทพฯ: สำนักงาน-คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.).

อุดมพร อมรธรรม. (2550). *พระเจ้าอยู่หัวกับการเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว.

อุทัย หิรัญโต. (2524). *ราชานุกรมศัพท์ทางรัฐศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์-โอเดียนสโตร์.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2549). *ทักษิณา-ประชานิยม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์-มติชน.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2557). *แปรถิ่น เปลี่ยนฐาน: สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เป็นรากฐานของประชาธิปไตย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย-ธรรมศาสตร์.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2560). *คุณภาพของคนไทย เป็นยังไงแน่: แง่คิดจากงานพระบรมศพ*. ค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2560, จาก https://mgronline.com/daily/detail/9600000109149

ฮาร์ริส, เอ็น. (2555) *ระบอบการปกครอง: ราชาธิปไตย* (โคทม อารียา, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ปาเจรา.

Bagehot, W. (1971). *The English constitution.* New York: Cornell University Press.

Batson, B. A. (1984). *The end of the absolute monarchy in Siam*. Singgapore: Oxford University Press.

Bogdanor, V. (1995). *The monarchy and the constitution.* Oxford: Clarendon Press.

Bogdanor, V. (1997). *Power and the people: A guide to constitutional reform*. London: Victor Gollancz.

Bowie, K. (1997). *Rituals of national loyalty: An anthropology of the state and village scout movement in Thailand*. New York: Columbia University Press.

Charnow, A. B., & Vallasi, G. A. (1993). *"Democracy in the illustrated" The Coliumbia Encyclopedia* (5th ed.). Edited by Babara A. Charnow, A. and George Vallasi. Coliumbia: Coliumbia University.

Connors, M. K. (2003). *Democracy and national identity in Thailand.* London: Routledge Curzon.

Dewey, J. (1916). *Democracy and education.* New York: The Macmillan Company.

Huntington, S. P. (1991). *The third wave: Democratization in the late Twentieth century.* Norman and London: Oklahoma University Press.

International Catholic University. (1995). *Democracy and the mixed regime. in political philosophy-study Materials.* Retrieve October 10, 2017, from https://icucourses.com/pages/027-05-democracy-and-the-mixed-regime

Macaulay, Lord (1986). *The history of England.* London: Penguin Books.

Stepan, A., Linz, J. J., & Minoves, J. F. (2014). Democratic parliamentary monarchies. *Journal of Democracy, 25*(2), 35-51.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ ชื่อสกุล	นางน้ำผึ้ง ปูรณะสุคนธ
วัน เดือน ปีเกิด	10 ตุลาคม 2500
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
	จากโรงเรียนมัธยมหอวัง กรุงเทพมหานคร
	ปีการศึกษา 2519
	สำเร็จปริญญาตรีศึกษาศาสตรบัณฑิต (เอกภาษาไทย) เกียรตินิยม
	จากมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2523
	สำเร็จปริญญาโทวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (จิตวิทยา)
	จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง ปีการศึกษา 2539
	สำเร็จปริญญาโทรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
	จากสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ปีการศึกษา 2549
ตำแหน่งหน้าที่	
การงานปัจจุบัน	อาจารย์ระดับ 8
	สังกัดบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง